מחשבת ישראל · ראשונים

# הכוזרי

רבנו יהודה הלוי [ריה"ל]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

# הכוזרי

רבנו יהודה הלוי [ריה"ל]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הכוזרי/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

# תוכן העניינים

**מאמר א** ..... 4
**מאמר ב** ..... 27
**מאמר ג** ..... 52
**מאמר ד** ..... 82
**מאמר ה** ..... 105

# מאמר א

א אָמַר יְהוּדָה בֶן שָׁאוּל ז"ל, אָמַר הַמְחַבֵּר: שָׁאוֹל שָׁאֲלוּ אוֹתִי עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ אִתִּי מִן הַטְּעָנוֹת וְהַתְּשׁוּבוֹת עַל הַחוֹלְקִים עָלֵינוּ מִן הַפִּילוֹסוֹפִים וְאַנְשֵׁי הַתּוֹרוֹת, וְעַל הַמִּינִים הַחוֹלְקִים עַל הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל, וְזָכַרְתִּי מַה שֶּׁשָּׁמַעְתִּיו כְּבַר מִטַּעֲנוֹת הֶחָבֵר אֲשֶׁר הָיָה אֵצֶל מֶלֶךְ כּוּזָר הַנִּכְנָס בְּדַת הַיְּהוּדִים הַיּוֹם כְּאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה כַּאֲשֶׁר נִזְכָּר וְנוֹדָע בְּסִפְרֵי דִּבְרֵי הַיָּמִים, כִּי נִשְׁנָה עָלָיו חֲלוֹם פְּעָמִים רַבּוֹת כְּאִלּוּ מַלְאָךְ מְדַבֵּר עִמּוֹ וְאוֹמֵר לוֹ: "כַּוָּנָתְךָ רְצוּיָה אֵצֶל הַבּוֹרֵא אֲבָל מַעֲשֶׂךָ אֵינָנוּ רָצוּי". וְהוּא הָיָה מִשְׁתַּדֵּל מְאֹד בְּתוֹרַת הַכּוּזָר עַד שֶׁהָיָה מְשַׁמֵּשׁ בַּעֲבוֹדַת הַהֵיכָל וְהַקְּרָבָנוֹת בְּעַצְמוֹ בְּלֵב שָׁלֵם, וְכָל אֲשֶׁר הָיָה מִשְׁתַּדֵּל בַּמַּעֲשִׂים הָהֵם, הָיָה הַמַּלְאָךְ בָּא אֵלָיו בַּלַּיְלָה וְאוֹמֵר לוֹ: "כַּוָּנָתְךָ רְצוּיָה וּמַעֲשֶׂךָ אֵינָנוּ רָצוּי", וְנִגַּרַם לוֹ זֶה לַחֲקֹר עַל הָאֱמוּנוֹת וְהַדָּתוֹת וְהִתְיַהֵד בַּסּוֹף הוּא וְעַם רַב מֵהַכּוּזָרִים, וְהָיוּ מִטַּעֲנוֹת הֶחָבֵר מַה שֶּׁנִּתְיַשְּׁבָה נַפְשִׁי עֲלֵיהֶם וְהִסְכִּימוּ לְדַעְתִּי. וְרָאִיתִי לִכְתֹּב הַדְּבָרִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר נָפְלוּ וְהַמַּשְׂכִּילִים יָבִינוּ. – אָמְרוּ כִּי כַּאֲשֶׁר רָאָה מֶלֶךְ כּוּזָר בַּחֲלוֹמוֹ כִּי כַּוָּנָתוֹ רְצוּיָה אֵצֶל הַבּוֹרֵא אֲבָל מַעֲשֵׂהוּ אֵינוֹ נִרְצֶה וְצִוָּהוּ בַּחֲלוֹם לְבַקֵּשׁ הַמַּעֲשֶׂה הַנִּרְצֶה אֵצֶל הַבּוֹרֵא, שְׁאַל פִּילוֹסוֹף אֶחָד עַל אֱמוּנָתוֹ.

וְאָמַר לוֹ הַפִּילוֹסוֹף: אֵין אֵצֶל הַבּוֹרֵא לֹא רָצוֹן וְלֹא שִׂנְאָה כִּי הוּא נַעֲלֶה מִכָּל הַחֻפָּצִים וּמִכָּל הַכַּוָּנוֹת, כִּי הַכַּוָּנָה מוֹרָה עַל חֶסְרוֹן הַמְכַוֵּן וְכִי הַשְׁלֵמַת כַּוָּנָתוֹ שְׁלֵמוּת לוֹ וּבְעוֹד שֶׁלֹּא תִּשְׁלַם הוּא חָסֵר, וְכֵן הוּא נַעֲלֶה אֵצֶל הַפִּילוֹסוֹפִים מִידִיעַת חֶלְקֵי הַדְּבָרִים מִפְּנֵי שֶׁהֵם מִשְׁתַּנִּים עִם הָעִתִּים וְאֵין בִּידִיעַת הַבּוֹרֵא שִׁנּוּי. וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ אוֹתְךָ כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיֵּדַע כַּוָּנָתְךָ וּמַעֲשֶׂיךָ וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁיִּשְׁמַע תְּפִלָּתְךָ וְיִרְאֶה תְּנוּעוֹתֶיךָ, וְאִם יֹאמְרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים שֶׁהוּא בָּרָאךָ הֵם אוֹמְרִים זֶה עַל דֶּרֶךְ הָעֲרָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא עִלַּת הָעִלּוֹת בִּבְרִיאַת כָּל נִבְרָא, לֹא מִפְּנֵי שֶׁהוּא בְּכַוָּנָה מֵאִתּוֹ. וְלֹא בָרָא מֵעוֹלָם אָדָם, כִּי הָעוֹלָם קַדְמוֹן וְלֹא סָר הָאָדָם נוֹלָד מֵאָדָם שֶׁקָּדְמוֹ, מִתְרַכְּבוֹת בּוֹ צוּרוֹת וּמְזָגִים וּמִדּוֹת מֵאֲבִיו וּמֵאִמּוֹ וּקְרוֹבָיו וְאֵיבָיוֹת מִן הָאוִירִים וְהָאֲרָצוֹת וְהַמְּזוֹנוֹת וְהַמַּיִמוֹת עִם כֹּחוֹת הַגַּלְגַּלִּים וְהַמַּזָּלוֹת וְהַחֲיָלִים בָּעֲרָכִים הַהוֹוִים מֵהֶם, וְהַכֹּל שָׁב אֶל הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה לֹא בַּעֲבוּר כַּוָּנָה מְמֻנָּה, אֲבָל – הוּא אֲצִילוּת, נֶאֱצָלֶת מְמֻנָּה סִבָּה שֵׁנִית וְאַחַר כָּךְ שְׁלִישִׁית וּרְבִיעִית, וְהִתְדַּבְּקוּ הַסִּבּוֹת וְהַמְסוֹבָבוֹת וְהִשְׁתַּלְשְׁלוּ כַּאֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה אוֹתָם. וְהַדִּבְּרוּת קַדְמוֹן כַּאֲשֶׁר הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה קַדְמוֹנִית, אֵין לָהּ תְּחִלָּה. וּלְכָל אִישׁ מֵאִישֵׁי הָעוֹלָם סִבּוֹת שֶׁבָּהֶם יִגָּמֵר, וְיֵשׁ אִישׁ שֶׁנִּשְׁלְמוּ סִבּוֹתָיו וּבָא שָׁלֵם, וְאִישׁ שֶׁחָסְרוּ סִבּוֹתָיו וּבָא חָסֵר. כַּכּוּשִׁי אֲשֶׁר לֹא הוּכַן לְיוֹתֵר מִקִּבּוּל צוּרַת הָאָדָם וְהַדִּבּוּר בְּתַכְלִית הַחִסָּרוֹן, וְהַפִּילוֹסוֹף אֲשֶׁר לוֹ נִתְכְּנוּ תְּכוּנוֹת יְקַבֵּל בָּהֶם הַמַּעֲלוֹת הַמִּדּוֹתִיּוֹת וְהַמַּדְּעִיּוֹת וְהַמַּעֲשִׂיּוֹת וְלֹא חָסֵר מְאוּמָה מִן הַשְׁלֵמוּת, אֲבָל הַשְׁלֵמוּת הַזֶּה בְּכֹחַ צָרִיךְ בְּהוֹצָאתוֹ לִידֵי

מַעֲשֶׂה אֶל לְמוּד וּמוּסָר עַד שֶׁתֵּרָאֶה הַהֶכְנָה עַל הָעִנְיָן אֲשֶׁר הוּכְנָה לוֹ מִן שְׁלֵמוּת וְחִסָּרוֹן וְאֶמְצָעִיִּים אֵין לָהֶם תַּכְלִית. וְהַשָּׁלֵם יִדְבַּק בּוֹ מִן הַמִּין הָאֱלֹהִי אוֹר שֶׁהוּא נִקְרָא הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, יִדְבַּק בּוֹ שִׂכְלוֹ הַנִּפְעָל דְּבֵקוּת־הִתְאַחֲדוּת עַד שֶׁיֵּרָאֶה הָאִישׁ הַהוּא כְּאִילּוּ הוּא הַשֵּׂכֶל הַהוּא הַפּוֹעֵל אֵין בֵּינֵיהֶם שִׁינּוּי. וְיָשׁוּבוּ כֻּלָּיו, רְצוֹנִי לוֹמַר אֱבְרֵי הָאִישׁ הַהוּא, לֹא יִשְׁתַּמְּשׁוּ אֶלָּא בְּמַעֲשִׂים הַיּוֹתֵר שְׁלֵמִים וּבָעִתִּים הַיּוֹתֵר נְכוֹנִים וּבַטּוֹב שֶׁבָּעִנְיָנִים, וּכְאִלּוּ כָּל כֻּלָּיו הֵם כֵּלִים לַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל לֹא לַשֵּׂכֶל הַהִיוּלִי הַנִּפְעָל שֶׁהָיָה בַּתְּחִלָּה מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, וְהָיָה מְטִיב פַּעַם וְחוֹטֵא פְּעָמִים וְזֶה מֵטִיב תָּמִיד. וְהַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת הִיא תַּכְלִית הַהַגָּעָה הַמְקֻוָּה לָאָדָם הַשָּׁלֵם. אַחֲרֵי אֲשֶׁר תְּשׁוּב נַפְשׁוֹ מְטֹהָרָה מִן הַסְּפֵקוֹת, מְבִינָה הַחָכְמוֹת עַל אֲמִתָּתָם, וְתָשׁוּב כְּאִלּוּ הִיא מַלְאָךְ וְתָשׁוּב גַּם בַּמַּדְרֵגָה הַמַּלְאָכוּתִית הַתַּחְתּוֹנָה הַנִּפְרֶדֶת מִן הַגּוּפוֹת. וְהִיא מַדְרֵגַת הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, וְהוּא מַלְאָךְ מַדְרֵגָתוֹ לְמַטָּה מִן הַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה בְּגַלְגַּל הַיָּרֵחַ. וְהֵם שְׂכָלִים מָפְשָׁטִים מֵחֳמָרִים קְדוּמִים עִם הַסְּבָּה הָרִאשׁוֹנָה. וְאֵינָם יֵרָאִים הַכֹּלְיוֹן לְעוֹלָם. וְתָשׁוּב נֶפֶשׁ הָאָדָם הַשָּׁלֵם וְהַשֵּׂכֶל הַהוּא הַפּוֹעֵל דָּבָר אֶחָד, וְלֹא יָחוּשׁ לְכֹלְיוֹן גּוּפוֹ וַאֲבָרָיו, מִפְּנֵי שֶׁשָּׁב הוּא וְאוֹתוֹ, דָּבָר אֶחָד וְנָחָה נַפְשׁוֹ בַּחַיִּים, מִפְּנֵי שֶׁשָּׁב בְּכַת הֶרְמֵס וְאֶסְקְלַבְּיוּס וְסָקְרָט וְאַפְלָטוֹן וַאֲרִיסְטוֹ, כִּי הוּא וְהֵם וְכָל מִי שֶׁיַּעֲלֶה אֶל מַדְרֵגָתָם וְהַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, דָּבָר אֶחָד. וְזֶהוּ אֲשֶׁר יְכֻנֶּה ב"רְצוֹן אֱלֹהִים" עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה אוֹ עַל דֶּרֶךְ הַקֵּרוּב. רָדְפֵהוּ וּבַקֵּשׁ יְדִיעַת אֲמִתַּת הַדְּבָרִים עַד שֶׁיִּשּׁוּב שִׂכְלְךָ פּוֹעֵל לֹא נִפְעָל, וְהִדָּבֵק בְּדַרְכֵי הַצַּדִּיקִים בִּמְדוֹת וּבְמַעֲשִׂים, כִּי הֵם עֵזֶר בְּצִיּוּר הָאֱמֶת וּדְבֵקוּת הַלְּמִידָה וְהַהַדְמוּת לַשֵּׂכֶל הַהוּא הַפּוֹעֵל. וְתַכֶּף לָזֶה תַּעֲלֶה בְיָדְךָ מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת וְהַשְׁפָּלוּת וְהַכְנִיעָה וְכָל מִדָּה מְעֻלָּה, עִם הַהַגְדָּלָה לְסִבָּה הָרִאשׁוֹנָה, לֹא כְּדֵי שֶׁיִּחְנְךָ רְצוֹנוֹ וְלֹא לְהָסִיר מֵעָלֶיךָ קְצָפּוֹ, אֲבָל בַּעֲבוּר הַהִדָּמוּת אֶל הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל בִּבְחִינַת הָאֱמֶת וְסִפּוּר כָּל דָּבָר בְּמַה שֶּׁהוּא רָאוּי לוֹ וְהַאֲמָנָתוֹ כַּאֲשֶׁר הוּא, וְאֵלֶּה הֵם מִמִּדּוֹת הַשֵּׂכֶל. וְכַאֲשֶׁר תִּהְיֶה עַל הַתְּכוּנָה הַזֹּאת מִן הָאֱמוּנָה אַל תָּחוּשׁ עַל אֵיזֹה תּוֹרָה תִּהְיֶה וּבְאֵיזֹה דָּת וּבְאֵיזֶה מַעֲשֶׂה וּבְאֵיזֶה דִּבּוּר וּבְאֵיזֶה לָשׁוֹן אַתָּה מְרוֹמָם, אוֹ בְּדֶה לְעַצְמְךָ דָּת לְעִנְיַן הַכְנִיעָה, וּלְרוֹמֶם וּלְשַׁבֵּחַ וּלְהַנְהֵגַת מִדּוֹתֶיךָ וּבֵיתְךָ וְאַנְשֵׁי מְדִינָתְךָ, אִם הֵם סוֹמְכִים עָלֶיהָ, אוֹ קַח לְךָ לְדָת הַנִּמּוּסִים הַשְּׂכָלִיִּים אֲשֶׁר חִבְּרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים, וְשִׂים מְגַמָּתְךָ וְכַוָּנָתְךָ זֹה נַפְשֶׁךָ. וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר – בַּקֵּשׁ זֹה הַלֵּב בְּאֵיזֶה אֹפֶן שֶׁיִּתְכַּן לְךָ אַחֲרֵי אֲשֶׁר תָּבִין כְּלָלֵי הַחָכְמוֹת עַל אֲמִתָּתָם. וְאָז תַּגִּיעַ אֶל בַּקָּשָׁתְךָ, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַהִדָּבֵק בָּרוּחָנִי, רְצוֹנִי לוֹמַר – הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל. וְאֶפְשָׁר שֶׁיְּנַבֵּא אוֹתְךָ וְיוֹדִיעֲךָ הָעֲתִידוֹת בַּחֲלוֹמוֹת אֲמִתִּיִּים וּמַרְאוֹת נֶאֱמָנוֹת.

ב אָמַר הַכּוּזָרִי: רוֹאֶה אֲנִי דְּבָרֶיךָ מַסְפִּיקִים, אַךְ אֵינָם מְפִיקִים לִשְׁאֵלָתִי, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ בְּעַצְמִי כִּי נַפְשִׁי זַכָּה וּמַעֲשַׂי יְשָׁרִים לִרְצוֹן הַבּוֹרֵא, וְעִם כָּל זֶה הָיְתָה תְשׁוּבָתִי כִּי הַמַּעֲשֶׂה

הַזֶּה אֵינֶנּוּ נִרְצֶה, אַף עַל פִּי שֶׁהַכַּוָּנָה רְצוּיָה, וְאֵין סָפֵק שֶׁיֵּשׁ מַעֲשֶׂה שֶׁהוּא נִרְצֶה בְעַצְמוּתוֹ לֹא כְּפִי הַמַּחֲשָׁבוֹת. וְאִם אֵינֶנּוּ כֵּן, מַה לֶּאֱדוֹם וּלְיִשְׁמָעֵאל שֶׁחָלְקוּ הַיְשׁוּב נִלְחָמִים זֶה בָּזֶה, וְכָל אֶחָד מֵהֶם זָכָה נַפְשׁוֹ וְכַוָּנָתוֹ לֵאלֹהִים וְנִבְדָּל וְנִפְרָשׁ וְצָם וּמִתְפַּלֵּל וְהוֹלֵךְ, וּמְגַמְתּוֹ לַהֲרֹג אֶת חֲבֵרוֹ, וְהוּא מַאֲמִין שֶׁהֲרִיגָתוֹ צְדָקָה גְּדוֹלָה וְקוּרְבָה אֶל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְנִלְחָמִים זֶה בָּזֶה, וְכָל אֶחָד מַאֲמִין כִּי הֲלִיכָתוֹ אֶל גַּן עֵדֶן, וְהָאֱמֶן לִשְׁנֵיהֶם זֶה דָּבָר שֶׁלֹּא יִתָּכֵן אֵצֶל הַשֵּׂכֶל.

ג אָמַר הַפִּילוֹסוֹף: "אֵין בְּדַת הַפִּילוֹסוֹפִים הֲרִיגַת אֶחָד מֵאֵלּוּ מִפְּנֵי שֶׁמְּגַמָּתָם הַשֵּׂכֶל".

ד אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיזֶה דָּבָר שֶׁהוּא נוֹטֶה מִן הָאֱמֶת אֵצֶל הַפִּילוֹסוֹפִים גָּדוֹל מֵאֲמוּנָתָם שֶׁהָעוֹלָם חָדָשׁ, וְשֶׁהוּא נִבְרָא בְּשִׁשָּׁה יָמִים, וְשֶׁהַסְּבָּה הָרִאשׁוֹנָה מְדַבֶּרֶת עִם אֶחָד מִבְּנֵי אָדָם, עִם הָרוֹמְמוּת שֶׁמְּרוֹמְמִים אוֹתוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים מִידִיעַת הַחֶלְקִיּוֹת. וְעִם זֶה הָיָה רָאוּי כְּפִי מַעֲשֵׂה הַפִּילוֹסוֹפִים וְחָכְמָתָם וַאֲמִתָּתָם וְהִשְׁתַּדְּלוּתָם, שֶׁתִּהְיֶה הַנְּבוּאָה יְדוּעָה בָּהֶם וְנִמְצֵאת בֵּינֵיהֶם, מִפְּנֵי הִדָּבְקָם בָּרוּחָנִיּוֹת, וְשֶׁיִּסְפֹּר עֲלֵיהֶם נִפְלָאוֹת וְנוֹרָאוֹת וְכָבוֹד וּגְדֻלָּה. וַאֲנַחְנוּ רוֹאִים הַחֲלוֹמוֹת הַנֶּאֱמָנִים לְמִי שֶׁלֹּא הִתְעַסֵּק בְּחָכְמָה וְלֹא בְּזִכּוּךְ נַפְשׁוֹ, וְנִמְצָא הַפֶּךְ זֶה בְּמִי שֶׁטָּרַח בָּהּ. וְזֶה מוֹרֶה כִּי יֵשׁ לַדָּבָר הָאֱלֹהִי וְלַנְּפָשׁוֹת סוֹד אַחֵר זוּלַת מַה שֶּׁזָּכַרְתָּ, אַתָּה הַפִּילוֹסוֹף:

אַחַר כָּךְ אָמַר הַכּוּזָרִי בְּלִבּוֹ, אֶשְׁאַל אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל, כִּי אֶחָד מִשְּׁנֵי הַמַּעֲשִׂים הוּא הַנִּרְצֶה מֵאֵין סָפֵק. אֲבָל הַיְהוּדִים דַּי לִי בְּמַה שֶּׁהוּא נִרְאֶה מִשִּׁפְלוּתָם וּמְעוּטָם, וְשֶׁהַכֹּל מוֹאֲסִים אוֹתָם.

וְקָרָא לְחָכָם מֵחַכְמֵי אֱדוֹם וְשָׁאַל אוֹתוֹ עַל חָכְמָתוֹ וּמַעֲשֵׂהוּ.

וְאָמַר לוֹ: "אֲנִי מַאֲמִין בְּחִדּוּשׁ הַנִּבְרָאוֹת, וּבְקַדְמוּת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְשֶׁהוּא בָּרָא הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּשִׁשָּׁת יָמִים, וְשָׁכָל הַמְדַבְּרִים צָאֱצָאֵי אָדָם וְאַחֲרֵי כֵן צָאֱצָאֵי נֹחַ, וְאֵלּוּ הֵם מִתְיַחֲסִים כֻּלָּם, וְשֶׁיֵּשׁ לַבּוֹרֵא הַשְׁגָּחָה עַל הַבְּרוּאִים וְהִדָּבְקוּת בַּמְדַבְּרִים, וְקֶצֶף וְרַחֲמִים וְדִבּוּר וְהֶרְאוֹת וְהִגָּלוֹת לִנְבִיאָיו וַחֲסִידָיו, וְהוּא שׁוֹכֵן בְּתוֹךְ רְצוּיָיו מֵהֶמּוֹנֵי בְנֵי אָדָם. וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר בְּכָל מַה שֶּׁבָּא בַּתּוֹרָה וּבְסִפְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר אֵין סָפֵק בַּאֲמִתָּתָם, בַּעֲבוּר פִּרְסוּמָם וְהַתְמָדָתָם וְהָגְלוֹתָם בַּהֲמוֹנִים גְּדוֹלִים. וּבַאֲחֵרִיתָם וּבְעִקְבוֹתָם נִגְשְׁמָה הָאֱלֹהוּת, וְהָיָה עֲבַר בָּרְחֵם בְּתוּלָה מִנְּשִׁיאוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָלְדָה אוֹתוֹ אֱנוֹשִׁי־הַנִּרְאֶה, אֱלֹהִי־הַנִּסְתָּר, נָבִיא שָׁלוּחַ בַּנִּרְאֶה, אֱלוֹהַּ שָׁלוּחַ בַּנִּסְתָּר, וְהוּא הַמְּשִׁיחַ הַנִּקְרָא בֶּן־אֱלֹהִים וְהוּא הָאָב וְהַבֵּן וְהוּא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וַאֲנַחְנוּ מְיַחֲדִים אֲמִתָּתוֹ, וְאִם נִרְאֶה עַל לְשׁוֹנֵנוּ הַשְׁלוּשׁ. נַאֲמִין בּוֹ וּבְשִׁכְנוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָבוֹד לָהֶם, כַּאֲשֶׁר הָיָה הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי נִדְבָּק בָּהֶם, עַד שֶׁמָּרוּ הֲמוֹנֵיהֶם בַּמְּשִׁיחַ הַזֶּה וְתָלוּהוּ, וְשָׁב הַקֶּצֶף מַתְמִיד עֲלֵיהֶם וְעַל הֲמוֹנָם וְהָרְצוֹן – לַיְחִידִים הַהוֹלְכִים אַחֲרֵי

הַמָּשִׁיחַ, וְאַחֲרֵי כֵן לָאֻמּוֹת הַהוֹלְכִים אַחֲרֵי הַיְחִידִים הָאֱלֹהָּה וְאֲנַחְנוּ מֵהֶם. וְאִם לֹא נִהְיֶה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנַחְנוּ יוֹתֵר רְאוּיִים שֶׁנִּקָּרֵא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁאֲנַחְנוּ הוֹלְכִים אַחֲרֵי דִּבְרֵי הַמָּשִׁיחַ. וַחֲבֵרָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר, בִּמְקוֹם הַשְּׁבָטִים, וְאַחֲרֵי כֵן הָלְכוּ עִם רַב מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַחַר הַשְּׁנֵים עָשָׂר הָהֵם וְהָיוּ כְּמַחֲמֶצֶת לְאֻמַּת הַנּוֹצְרִים, וְהֵיינוּ אָנוּ רְאוּיִים לְמַעֲלַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה לָנוּ הַגְּבוּרָה וְהָעָצְמָה בָּאֲרָצוֹת. וְכָל הָאֻמּוֹת נִקְרָאוֹת אֶל הָאֱמוּנָה הַזֹּאת, וּמְצַוִּים לְהִדָּבֵק בָּהּ וּלְגַדֵּל וּלְרוֹמֵם לַמָּשִׁיחַ וּלְגַדֵּל אֶת עֵצוֹ אֲשֶׁר נִתְלָה עָלָיו וְהַדּוֹמֶה לָזֶה. וְדִינֵינוּ וְחֻקֵּינוּ מִמִּצְוֹת שִׁמְעוֹן הֶחָבֵר, וְחֻקִּים מִן הַתּוֹרָה אֲשֶׁר אָנוּ לוֹמְדִים אוֹתָהּ וְאֵין סָפֵק בַּאֲמִתָּתָהּ. וְשֶׁהִיא מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וּכְבָר בָּא בָּאֲוַנְגֶּלְיוֹן בְּדִבְרֵי הַמָּשִׁיחַ: "לֹא בָאתִי לְסְתּוֹר מִצְוָה מִמִּצְוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמֹשֶׁה נְבִיאָם אֲבָל בָּאתִי לְחַזְּקָם וּלְאַמְּצָם".

ה אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵין בְּכָאן מָקוֹם לִסְבָּרָא, אַךְ הַסְּבָרָא מְרַחֶקֶת רֹב הַדְּבָרִים הָאֱלֹהָּה. אַךְ כַּאֲשֶׁר תִּתְאַמֵּת הָרְאָיָה וְהַנִּסָּיוֹן, עַד שֶׁיַּאֲמִין בּוֹ כָּל הַלֵּב וְלֹא יִמְצָא דֶּרֶךְ אַחֶרֶת לְהַאֲמִין בְּזוּלַת מַה שֶּׁנִּתְבָּרֵר אֶצְלוֹ, יִתְחַכֵּם לַהַקְשָׁה וִינַהֲלָה לְאַט עַד שֶׁיְּקָרֵב הָרְחוּק הַהוּא, כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ הַטִּבְעִיִּים בַּכֹּחוֹת הַמַּפְלְאִים אֲשֶׁר הֵם רוֹאִים, שֶׁאִם יְסַפֵּר לָהֶם עֲלֵיהֶם מִבְּלִי רְאוֹתָם, מַכְחִישִׁים אוֹתָם, וְכַאֲשֶׁר רוֹאִים אוֹתָם, מִתְחַכְּמִים וְשָׂמִים לָהֶם סְבוֹת מִן הַכּוֹכָבִים וְהָרוּחָנִיּוֹת וְלֹא יִדְחוּ הָרְאוּת. אֲבָל אֲנִי אֵינֶנִּי מוֹצֵא דַּעְתִּי נוֹחָה לְקַבֵּל הַדְּבָרִים הָאֱלֹהָּה מִפְּנֵי שֶׁהֵם חֲדָשִׁים לִי וְלֹא גָּדַלְתִּי עֲלֵיהֶם, וְחוֹבָה עָלַי לַחֲקֹר בִּשְׁלֵמוּת.

וְאַחַר כְּךָ קְרָא לְחָכָם מֵחַכְמֵי יִשְׂמָעֵאל וְשָׁאַל אוֹתוֹ עַל חָכְמָתוֹ וּמַעֲשֵׂהוּ.

וְאָמַר לוֹ: אֲנַחְנוּ מְקַיְּמִים הָאַחְדוּת וְהַקְּדְמוּת לֵאלֹהִים ית', וְהַחִדּוּשׁ לָעוֹלָם, וְהַיְחַס אֶל אָדָם וְנֹחַ, וְנָרְחִיק הַגַּשְׁמוּת בְּכְלָל, וְאִם יֵרָאֶה מִמֶּנּוּ שׁוּם דָּבָר בִּדְבָרֵינוּ, נְפָרְשֵׁהוּ וְנֹאמַר כִּי הוּא דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה וְקֶרוּב, עִם הוֹדָאָתֵנוּ, כִּי סֵפֶר תּוֹרָתֵנוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים, וְהוּא בְּעַצְמוֹ מוֹפֵת, הִתְחַיְּבָנוּ בְּקִבּוּלוֹ בְּעֵבוּר עַצְמוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאֵין אָדָם יָכוֹל לְחַבֵּר סֵפֶר אֲחַר כָּמוֹהוּ, וְלֹא כְּפָרְשָׁה אַחַת מִפָּרְשָׁיוֹתָיו, וְשֶׁנְּבִיאֵנוּ הוּא חוֹתָם הַנְּבִיאִים וּמְבַטֵּל כָּל תּוֹרָה שֶׁקָּדְמָה, וְקוֹרֵא כָּל הָאֻמּוֹת אֶל תּוֹרַת יִשְׂמָעֵאל, וּגְמוּל הַשּׁוֹמְעוֹ הֶשְׁבַּת רוּחוֹ אֶל גּוּפוֹ בְּגַן עֵדֶן, וּנְעִימוֹת, לֹא יֶחְסַר מֵאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וּמִשְׁגָּל וְכָל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשׁוֹ, וְעֹנֶשׁ הַמַּמְרֶה הֶלִיכָתוֹ אֶל אֵשׁ, וְלֹא יִתַּמּוּ יִסּוּרָיו לְעוֹלָם.

ו אָמַר לוֹ הַכּוּזָרִי: מִי שֶׁרוֹצֶה לְיַשֵּׁר אוֹתוֹ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים וּלְבָרֵר אֶצְלוֹ כִּי הָאֱלֹהִים מְדַבֵּר עִם בָּשָׂר וְדָם וְהוּא מַרְחִיק זֶה, צָרִיךְ לְבָרֵר אֶצְלוֹ דְּבָרִים מְפָרְסָמִים שֶׁאֵין מִדְּחֶה לָהֶם, וּבְיוֹתֵר רָאוּי שֶׁיֵּאָמַת אֶצְלוֹ כִּי הַבּוֹרֵא דִּבֵּר עִם אָדָם. וְאִם סֵפֶר תּוֹרָתְכֶם מוֹפֵת לָכֶם וְהוּא בִּלְשׁוֹן עַרְבִי, אֵין מַכִּיר מוֹפְתוֹ וְהָאוֹת שֶׁלּוֹ, לוֹעֵז כָּמוֹנִי, וְכַאֲשֶׁר יִקָּרֵא בְּאָזְנַי, אֵינֶנִּי מַבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין זוּלָתוֹ מִלְּשׁוֹן הָעַרְבִי.

ז אָמַר לוֹ הֶחָכָם: וּכְבָר נִרְאוּ עַל יָדוֹ מוֹפְתִים, אַךְ לֹא הוּשְׁמוּ לְאוֹת בְּקִבּוּל תּוֹרָתוֹ.

ח אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵין הַדַּעַת נוֹחָה לְהוֹדוֹת שֶׁיֵּשׁ לַבּוֹרֵא חֶבְרָה עִם בָּשָׂר וָדָם, כִּי אִם בְּמוֹפֵת שֶׁמְּהַפֵּךְ בּוֹ טֶבַע הַדְּבָרִים, כְּדֵי שֶׁיִּוָּדַע כִּי זֶה לֹא יוּכַל עָלָיו אֶלָּא מִי שֶׁבָּרָא הַדְּבָרִים מֵאַיִן, וְשֶׁיִּהְיֶה הָעִנְיָן הַהוּא לִפְנֵי הֲמוֹנִים, יִרְאוּהוּ בְּעֵינֵיהֶם וְלֹא יַגִּיעֵם בְּסִפּוּר וּבְקַבָּלָה, וְשֶׁיַּחְקְרוּ עַל הַדָּבָר וְיִבְחָנוּהוּ בְּחִינָה אַחַר בְּחִינָה, עַד שֶׁלֹּא יִפֹּל בְּלֵב אָדָם סָפֵק כִּי יֶשׁ־בּוֹ צַד דִּמְיוֹן אוֹ צַד כְּשָׁפִים, וְיוֹתֵר רָאוּי שֶׁתִּקַּבֵּלְנָה הַנְּפָשׁוֹת הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה, שֶׁבּוֹרֵא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא וְהַשָּׁמַיִם וְהַמְּאוֹרִים יִתְחַבֵּר אֶל הַחֹמֶר הַנִּבְזֶה הַזֶּה, רְצוֹנִי לוֹמַר: הָאָדָם, וְשֶׁיְּדַבֵּר עִמּוֹ וְיִמַּלֵּא מִשְׁאֲלוֹתָיו וְיַעֲשֶׂה בַּקָּשׁוֹתָיו.

ט אָמַר הֶחָכָם: וַהֲלֹא סֵפֶר תּוֹרָתֵנוּ מָלֵא מְדַבְּרֵי מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֵין מִדְרָשׁ בְּמַה שֶׁעָשָׂה בְּפַרְעֹה וְשֶׁבָּקַע אֶת הַיָּם וְהִצִּיל אֶת בְּחִירָיו, וְטִבַּע אֵת אֲשֶׁר קִצַּף עֲלֵיהֶם, וְהוֹרִיד לָהֶם הַמָּן וְהַשְּׂלָיו אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְשֶׁדִּבֵּר עִם מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי וְהֶעֱמִיד הַשֵּׁמֶשׁ לִיהוֹשֻׁעַ וְעָזַר אוֹתוֹ עַל הַגִּבּוֹרִים, וּמַה שֶּׁנַּעֲשָׂה קֹדֶם לָכֵן מִן הַמַּבּוּל וּמַהְפֵּכַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה, הֲלֹא זֶה דָּבָר יָדוּעַ וּמְפֻרְסָם וְאֵין בְּכָל זֶה צַד סְבָרָא, שֶׁהָיָה בְּתַחְבּוּלָה, וְלֹא בְּדִמְיוֹן.

י אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲנִי רוֹאֶה שֶׁצָּרִיךְ אֲנִי לִשְׁאֹל לַיְּהוּדִים, מִפְּנֵי שֶׁהֵם שְׁאֵרִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי רוֹאֶה שֶׁהֵם הַטָּעָנָה כִּי יֵשׁ לַבּוֹרֵא תּוֹרָה בָּאָרֶץ. אַחַר כֵּן קָרָא חָכָם מֵחַכְמֵי הַיְּהוּדִים וְשָׁאַל אוֹתוֹ עַל אֱמוּנָתוֹ.

יא אָמַר לוֹ הֶחָבֵר: אֲנַחְנוּ מַאֲמִינִים בֵּאלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הַמּוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמַסּוֹת, וְהַמְכַלְכְּלָם בַּמִּדְבָּר, וְהַמַּנְחִילָם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן, אַחַר אֲשֶׁר הֶעֱבִירָם אֶת הַיָּם וְהַיַּרְדֵּן בְּמוֹפְתִים גְּדוֹלִים, וְשָׁלַח מֹשֶׁה בְּתוֹרָתוֹ, וְאַחַר כָּךְ כַּמָּה אַלְפֵי נְבִיאִים אַחֲרָיו מַזְהִירִים עַל תּוֹרָתוֹ, מְיַעֲדִים בִּגְמוּל טוֹב לְשׁוֹמְרָהּ, וְעֹנֶשׁ קָשֶׁה לַמַּמְרֶה אוֹתָהּ. וַאֲנַחְנוּ מַאֲמִינִים בְּכָל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה, וְהַדְּבָרִים אֲרֻכִּים.

יב אָמַר הַכּוּזָרִי: מַסְכִּים הָיִיתִי שֶׁלֹּא אֶשְׁאַל יְהוּדִי מִפְּנֵי שֶׁיְּדַעְתִּי אִבּוּד זִכְרָם וְחֶסְרוֹן עֲצָתָם, כִּי הַשִּׁפְלוּת וְהַדַּלּוּת לֹא עָזְבוּ לָהֶם מְדָּה טוֹבָה. וַהֲלֹא הָיָה לְךָ לוֹמַר, הַיְּהוּדִי, כִּי אַתָּה מַאֲמִין בְּבוֹרֵא הָעוֹלָם, וּמְסַדְּרוֹ וּמַנְהִיגוֹ, וּבְמִי שֶׁבָּרָאךָ וְהִטְרִיפְךָ וְהַדּוֹמֶה לַסִּפּוּרִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר הֵם טַעֲנַת כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ־לוֹ דָּת, וּבַעֲבוּרָהּ הוּא רוֹדֵף הָאֱמֶת, לְהַדְּמוֹת לַבּוֹרֵא בְּצִדְקוֹ וּבְחָכְמָתוֹ:

יג אָמַר הֶחָבֵר: זֶה שֶׁאַתָּה אוֹמֵר הִיא הַדָּת הַהֶקֵּשִׁית הַמַּנְהָגִית, מֵבִיא אֵלֶיהָ הָעִיּוּן, וְנִכְנָסִים בָּהּ סְפֵקוֹת רַבּוֹת. וְאִם תִּשְׁאַל הַפִּילוֹסוֹפִים עָלֶיהָ אֵינְךָ מוֹצֵא אוֹתָם מַסְכִּימִים עַל מַעֲשֶׂה אֶחָד וְלֹא עַל דַּעַת אֶחָת, מִפְּנֵי שֶׁהֵם טָעָנוֹת, יֵשׁ מֵהֶם מַה שֶּׁהֵם יְכוֹלִים לְהַעֲמִיד מוֹפֵת, וּמֵהֶם מַה שֶּׁיְּסַפִּיקוּ בָּם, וּמֵהֶם מַה שֶּׁלֹּא יַסְפִּיקוּ בָּם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיַּעֲמִידוּ בָם מוֹפֵת.

יד אָמַר הַכּוּזָרִי: רוֹאֶה אֲנִי דְּבָרֶיךָ, הַיְהוּדִי, טוֹב מִפְּתִיחָתוֹ, וַאֲנִי רוֹצֶה עַתָּה שֶׁאוֹסִיף לְדַבֵּר עִמָּךְ.

טו אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל פְּתִיחַת דְּבָרַי הִיא הַמּוֹפֶת, וְעוֹד כִּי הִיא הָרְאָיָה אֵין צָרִיךְ עִמָּהּ לֹא רְאָיָה וְלֹא מוֹפֵת.

טז אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ הוּא זֶה.

יז אָמַר הֶחָבֵר: תֵּן לִי רְשׁוּת לְהַקְדִּים לְךָ הַקְדָּמוֹת, כִּי אֲנִי רוֹאֶה דְּבָרַי כְּבֵדִים עָלֶיךָ וְנִקָּלִים בְּעֵינֶיךָ:

יח אָמַר הַכּוּזָרִי: הַקְדֵּם הַקְדָּמוֹתֶיךָ וְאֶשְׁמָעֵם.

יט אָמַר הֶחָבֵר: אִלּוּ הָיוּ אוֹמְרִים לְךָ כִּי מֶלֶךְ הֹדּוּ אִישׁ חֶסֶד רָאוּי לְרוֹמְמוֹ וְלָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמוֹ וּלְסַפֵּר מַעֲשָׂיו בְּמַה שֶּׁיַּגִּיעַ אֵלֶיךָ מִצֶּדֶק אַנְשֵׁי אַרְצוֹ וּמִדּוֹתָם הַטּוֹבוֹת, וְשֶׁמַּשְׂאָם וּמַתְּנָם בֶּאֱמוּנָה, הֱהָיִיתָ חַיָּב בָּזֶה.

כ אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ הָיִיתִי חַיָּב בּוֹ, וַאֲנִי מְסֻפָּק אִם צֶדֶק אַנְשֵׁי הֹדּוּ מַעֲצָמָם וְאֵין לָהֶם מֶלֶךְ, אוֹ צִדְקָתָם מֵחֲמַת מַלְכָּם, אוֹ אִם מִשְּׁנֵי הַפָּנִים יָחַד.

כא אָמַר הֶחָבֵר: וְאִם הָיוּ בָאִים אֵלֶיךָ שְׁלוּחֵיו בִּתְשׁוּרוֹת חֲדִישׁוֹת, אֵינְךָ מִסְתַּפֵּק שֶׁאֵינָם נִמְצָאִים אֶלָּא בְּאֶרֶץ הֹדּוּ בְּאַרְמְנוֹת הַמְּלָכִים, בִּכְתָב מְפֻרָסָם שֶׁהוּא מֵאִתּוֹ, וְעִמּוֹ רְפוּאוֹת שֶׁהֵן רוֹפְאוֹת אוֹתְךָ מֵחָלְיְךָ, וְשׁוֹמְרוֹת עָלֶיךָ בְּרִיאוּתְךָ, וְסַמֵּי הַמָּוֶת לְשׂוֹנְאֶיךָ וְהַנִּלְחָמִים בְּךָ, שֶׁאַתָּה יוֹצֵא לָהֶם בָּהֶם וּמֵמִית אוֹתָם מִבְּלִי כְלֵי מִלְחָמָה, הֱהָיִיתָ חַיָּב לִהְיוֹת סָר אֶל מִשְׁמַעְתּוֹ וְאֶל עֲבוֹדָתוֹ.

כב אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן־הוּא, וְהָיָה הַסָּפֵק הָרִאשׁוֹן סָר מִמֶּנִּי אִם יֵשׁ לְאַנְשֵׁי הֹדּוּ מֶלֶךְ אִם לֹא, וְהָיִיתִי אָז מַאֲמִין שֶׁמַּלְכוּתוֹ וּדְבָרוֹ נוֹגְעִים אֵלַי.

כג אָמַר הֶחָבֵר: וְאִם יִשְׁאָלְךָ הַשּׁוֹאֵל עָלָיו בְּמַה תְּתָאֵר אוֹתוֹ.

כד אָמַר הַכּוּזָרִי: בִּתְאָרִים אֲשֶׁר הִתְבָּרְרוּ אֶצְלִי לָעַיִן, וַאֲחֻבַּר אֲלֵיהֶם אֲשֶׁר הָיוּ סָפֵק אֶצְלִי וְהִתְבָּרְרוּ בְּאֵלֶּה הָאַחֲרוֹנִים.

כה אָמַר הֶחָבֵר: עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה הֲשִׁיבוֹתִיךָ כַּאֲשֶׁר שְׁאַלְתָּנִי. וְכֵן פָּתַח מֹשֶׁה לְדַבֵּר עִם פַּרְעֹה כְּשֶׁאָמַר לוֹ: אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ, רְצוֹנוֹ לוֹמַר: אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מְפֻרְסָם אֵצֶל הָאֻמּוֹת, וְכִי הִתְחַבֵּר אֲלֵיהֶם דִּבֵּר הָאֱלֹהִים וְהִנְהִיג אוֹתָם וְעָשָׂה לָהֶם נִפְלָאוֹת, וְלֹא אָמַר: אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ. וְלֹא: בּוֹרְאִי וּבוֹרַאֲךָ, וְכֵן פָּתַח אֱלֹהִים דְּבָרָיו אֶל הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל: "אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְלֹא אָמַר: "אֲנִי בּוֹרֵא הָעוֹלָם וּבוֹרַאֲכֶם". וְכֵן פָּתַחְתִּי לְךָ מֶלֶךְ הַכּוּזָר כַּאֲשֶׁר שְׁאִלְתָּנִי עַל

אֱמוּנָתִי, הֲשִׁיבוֹתִיךָ מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב בּוֹ וְחַיָּבִין בּוֹ כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הִתְבָּרֵר אֶצְלָם הַמַּעֲמָד הַהוּא בְּרְאוּת עֵינֵיהֶם וְאַחַר כֵּן הַקַּבָּלָה הַנִּמְשֶׁכֶת שֶׁהִיא כְּמַרְאֵה הָעַיִן:

כו אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם כֵּן אֲנִי רוֹאֶה שֶׁתּוֹרָתְכֶם אֵינָהּ נְתוּנָה כִּי אִם לָכֶם.

כז אָמַר הֶחָבֵר: כֵּן־הוּא, וְכָל הַנִּלְוָה אֲלֵינוּ מִן הָאֻמּוֹת בִּפְרָט יַגִּיעֵהוּ מִן הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵיטִיב הַבּוֹרֵא אֵלֵינוּ, אַךְ לֹא יִהְיֶה שָׁוֶה עִמָּנוּ. וְאִלּוּ הָיָה חִיּוּב הַתּוֹרָה מִפְּנֵי שֶׁבָּרָאנוּ הָיָה שָׁוֶה בָּהּ הַלָּבָן וְהַשָּׁחוֹר, כִּי הַכֹּל בְּרִיאוֹתָיו. אַךְ הַתּוֹרָה מִפְּנֵי שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִתְחַבְּרוּת כְּבוֹדוֹ אֵלֵינוּ, מִפְּנֵי שֶׁאֲנַחְנוּ נִקְרָאִים הַסְּגֻלָּה מִבְּנֵי אָדָם.

כח אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲנִי רוֹאֶה אוֹתְךָ מִתְהַפֵּךְ, הַיְהוּדִי, וּכְבָר שָׁב דְּבָרְךָ רֵיקָם אַחַר שֶׁהָיָה שָׁמֵן:

כט אָמַר הֶחָבֵר: בֵּין רֵיקָם בֵּין שָׁמֵן הַרְחֵב־לִי לִבְּךָ עַד שֶׁאֲפָרֵשׁ אוֹתוֹ.

ל אָמַר הַכּוּזָרִי: אֱמֹר מַה שֶּׁתִּרְצֶה.

לא אָמַר הֶחָבֵר: בְּדִין הָעִנְיָן הַטִּבְעִי נִתְחַיֵּב לְקִיחַת הַמָּזוֹן, וְהַגִּדּוּל וְהַהוֹלָדָה, וְכֹחוֹתָם וְכָל תְּנָאֵיהֶם. וְהִתְיַחֵד בָּזֶה הַצֶּמַח וּבַעֲלֵי הַחַיִּים מִבַּלְעֲדֵי הָאֲדָמָה וְהָאֲבָנִים וְהַמּוֹצָאִים וְהַיְסוֹדוֹת:

לב אָמַר הַכּוּזָרִי: זֶה כְּלָל שֶׁצָּרִיךְ לְפָרֵט אוֹתוֹ, אֲבָל אֱמֶת הוּא.

לג אָמַר הֶחָבֵר: וּבָעִנְיָן הַנַּפְשִׁי הִתְיַחֲדוּ בַּעֲלֵי הַחַיִּים כֻּלָּם, וְנִתְחַיְּבוּ מִמֶּנּוּ תְּנוּעוֹת וַחֲפָצִים וּמְדוֹת וְחוּשִׁים נִרְאִים וְנִסְתָּרִים וְזוּלַת אֵלֶּה.

לד אָמַר הַכּוּזָרִי: גַּם זֶה אֵין דֶּרֶךְ לִדְחוֹתוֹ.

לה אָמַר הֶחָבֵר: וּבְדִין הָעִנְיָן הַשִּׂכְלִי הִתְיַחֵד הַמְדַבֵּר מִכָּל הַחַיִּים. וְהִתְחַיֵּב מִמֶּנּוּ תִּקּוּן הַמִּדּוֹת וְהַמָּעוֹן וְהַמְּדִינָה וְהָיוּ הַנְהָגוֹת וְנִמּוּסִים מִנְהָגִיִּים.

לו אָמַר הַכּוּזָרִי: גַּם זֶה אֱמֶת.

לז אָמַר הֶחָבֵר: וְאֵיזוֹ מֻדְרֶגֶת אַתָּה חוֹשֵׁב לְמַעְלָה מִזֹּאת.

לח אָמַר הַכּוּזָרִי: מַעֲלַת הַחֲכָמִים הַגְּדוֹלִים.

לט אָמַר הֶחָבֵר: אֵינִי רוֹצֶה לוֹמַר אֶלָּא מַעֲלָה תַּפְרִיד אֶת בְּעָלֶיהָ פְּרִידָה עַצְמִית, כְּהִפָּרֵד הַצֶּמַח מִן הַדּוֹמֵם וְהִפָּרֵד אָדָם מִן הַבְּהֵמָה, אֲבָל הַפְּרִידָה בְּרֹב וּמְעַט אֵין לָהּ תַּכְלִית, מִפְּנֵי שֶׁהִיא פְּרִידָה מִקְרִית, וְאֵינָהּ מַעֲלָה עַל דֶּרֶךְ אֱמֶת.

מ אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם כֵּן אֵין מַעֲלָה בַּמֻּרְגָּשִׁים יְתֵרָה עַל מַעֲלַת בְּנֵי אָדָם.

מא אָמַר הֶחָבֵר: וְאִם יִמְצָא אָדָם שֶׁיִּבָּא בָּאֵשׁ וְלֹא יֵזַק בּוֹ, וְיַעֲמֹד מִבְּלִי מַאֲכָל וְלֹא יִרְעַב, וְיִהְיֶה לְפָנָיו זֹהַר שֶׁאֵין הָעַיִן יְכוֹלָה לְהִסְתַּכֵּל בּוֹ, וְלֹא יֶחֱלֶה וְלֹא יֶחֱלַשׁ, וְכַאֲשֶׁר יַגִּיעַ אֶל תַּכְלִית יָמָיו, יָמוּת לִרְצוֹנוֹ, כְּמִי שֶׁיַּעֲלֶה עַל מִטָּתוֹ לִישׁוֹן, וְיִישַׁן בְּעֵת יָדוּעַ וּבְשָׁעָה יְדוּעָה, עִם יְדִיעַת הֶעָבַר וְהֶעָתִיד, מַה שֶּׁהָיָה וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה, הֲלֹא הַמַּעֲלָה הַזֹּאת נִפְרֶדֶת בְּעַצְמָהּ מִמַּעֲלַת בְּנֵי אָדָם.

**מב** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲבָל הַמַּעֲלָה הַזֹּאת אֱלֹהִית מַלְאָכוּתִית אִם הִיא נִמְצֵאת, וְזֶה מִדִּין הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי לֹא מִן הַשִּׂכְלִי וְלֹא מִן הַנַּפְשִׁי וְלֹא מִן הַטִּבְעִי.

**מג** אָמַר הֶחָבֵר: אֵלֶּה קְצָת תְּאֳרֵי הַנָּבִיא אֲשֶׁר אֵין עָלָיו חוֹלֵק, אֲשֶׁר נִרְאָה עַל יָדוֹ לֶהָמוֹן הִתְחַבְּרוּת הַדָּבָר הָאֱלֹהִי בָּהֶם וְשֶׁיֵּשׁ לָהֶם אֱלוֹהַּ מַנְהִיגָם כִּרְצוֹנוֹ וּכְפִי עֲבוֹדָתָם וְהַמְרוֹתָם, וְהִגִּיד לָהֶם הַנֶּעְלָם, וְהוֹדִיעַ אֵיךְ הָיָה חִדּוּשׁ הָעוֹלָם וְיַחַס בְּנֵי אָדָם קֹדֶם הַמַּבּוּל, הֵיאַךְ נִתְיַחֲסוּ אֶל אָדָם וְהֵיאַךְ הָיָה הַמַּבּוּל וְיַחַס הַשִּׁבְעִים אֻמּוֹת אֶל שֵׁם חָם וְיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ, וְהֵיאַךְ נִפְרְדוּ הַלְּשׁוֹנוֹת, וְאֵיפֹה שָׁכְנוּ, וְהֵיאַךְ צָמְחוּ הַמְּלָאכוֹת וּבִנְיַן הַמְּדִינוֹת וּשְׁנֵי הָעוֹלָם מֵאָדָם וְעַד עָתָּה.

**מד** אָמַר הַכּוּזָרִי: גַּם זֶה תֵּמַהּ, אִם יֵשׁ אֶצְלְכֶם מִנְיָן בָּרוּר מִבְּרִיאַת הָעוֹלָם.

**מה** אָמַר הֶחָבֵר: בּוֹ אָנוּ מוֹנִים, וְאֵין בֵּין הַיְּהוּדִים בָּזֶה מַחֲלֹקֶת מֵהֹדּוּ וְעַד כּוּשׁ.

**מו** אָמַר הַכּוּזָרִי: וְכַמָּה אַתֶּם מוֹנִים הַיּוֹם.

**מז** אָמַר הֶחָבֵר: אַרְבַּעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת. וּפְרָטָם מִבֹּאָר מִימוֹת אָדָם וְשֵׁת וֶאֱנוֹשׁ עַד נֹחַ, עַד שֵׁם וְעֵבֶר אֶל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב עַד מֹשֶׁה. וְאֵלֶּה מִפְּנֵי הִתְחַבְּרוּתָם הָיוּ לֵב אָדָם וּסְגֻלָּתוֹ, וּלְכָל אֶחָד מֵהֶם הָיוּ בָּנִים כַּקְּלִיפּוֹת, אֵינָם דּוֹמִים לָאָבוֹת וְלֹא הִתְחַבֵּר בָּהֶם הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְנִמְנָה הַמִּנְיָן לְאֵלֶּה הָאֱלֹהִיִּים וְהָיוּ יְחִידִים וְלֹא רַבִּים, עַד שֶׁהוֹלִיד יַעֲקֹב אָבִינוּ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים כֻּלָּם רְאוּיִים לָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְשָׁבָה הָאֱלֹהוּת בְּקָהָל רַב וּבָהֶם הָיָה הַמִּנְיָן. וַאֲנַחְנוּ קִבַּלְנוּ מִנְיָן שְׁנֵי הַקְּדָמוֹנִים מִמֹּשֶׁה, וְנֵדַע מַה שֶּׁיֵּשׁ מִמֹּשֶׁה וְעַד עָתָּה.

**מח** אָמַר הַכּוּזָרִי: זֶה הַפֵּרָט מַרְחִיק הַמַּחֲשָׁבָה הָרָעָה מִן הַלֵּב מֵהַכָּזָב וְהַהַסְכָּמָה. כִּי דָּבָר כָּזֶה אִי אֶפְשָׁר שֶׁיַּסְכִּימוּ עָלָיו עֲשָׂרָה מִבְּלִי שֶׁיִּתְבַּלְבְּלוּ וְיִגָּלוּ סוֹד הַסְכָּמָתָם אוֹ יִדְחוּ דִּבְרֵי מִי שֶׁיִּרְצֶה לְבָרֵר אֶצְלָם דָּבָר כָּזֶה, כָּל שֶׁכֵּן הֲמוֹנִים רַבִּים, וְהַמִּנְיָן קָרוֹב, אֵין הַכָּזָב וְהַשֶּׁקֶר יְכוֹל לְהִכָּנֵס עָלָיו.

**מט** אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל אַבְרָהָם אָבִינוּ עַצְמוֹ הָיָה בְּדוֹר הַפַּלָּגָה וְנִשְׁאַר הוּא וּקְרוֹבָיו בִּלְשׁוֹן עֵבֶר אֲבִי אֲבִיו וְלָזֶה נִקְרָא עִבְרִי. וּבָא מֹשֶׁה אַחֲרָיו לְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְהָעוֹלָם מָלֵא מֵחָכְמַת שְׁמַיִם וְאָרֶץ, וּבָא אֶל פַּרְעֹה, וְחַכְמֵי מִצְרַיִם וְחַכְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַמַּסְכִּימִים לוֹ וְהַחוֹקְרִים עָלָיו, עַל אֲשֶׁר לֹא הֶאֱמִינוּ לוֹ אֱמוּנָה שְׁלֵמָה כִּי הַבּוֹרֵא מְדַבֵּר עִם אָדָם, עַד שֶׁהִשְׁמִיעָם דְּבָרָיו בַּעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים. כֵּן הָיוּ עַמּוֹ עִמּוֹ, וְלֹא מִסְכְּלוּתָם אֲבָל מֵחָכְמָתָם, מִיְּרָאָתָם תַּחְבּוּלוֹת הַחָכְמוֹת הַשָּׁמַיְמִיּוֹת וְזוֹלָתָם, מֵאֲשֶׁר לֹא יַעַמְדוּ לַמֶּחְקָר, מִפְּנֵי שֶׁהֵם כְּמוֹ הַדָּבָר הַמְּזֻיָּף, וְהָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כַּזָּהָב הַמְּזֻקָּק הוֹלֵךְ וּמוֹסִיף, דִּינָר אַחַר דִּינָר. וְאֵיךְ יַעֲלֶה בַּדַּעַת שֶׁיְּדַמֶּה אֶצְלָם כִּי הַלְּשׁוֹנוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנֵיהֶם כַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה הָיוּ לְשׁוֹן עֵבֶר לְבַדָּהּ וְנִפְלְגָה בְּבָבֶל בִּימֵי פֶלֶג, וְיַחַס אָמָה כָּךְ וְכָךְ אֶל שֵׁם, וְאָמָה כָּךְ וְכָךְ אֶל חָם, וְאַרְצוֹתָם

כָּךְ. הֱיִתָּכֵן לְאָדָם הַיּוֹם לְאַמֵּת אֱצְלֵנוּ כָּזֶב בְּיַחַס אֻמּוֹת מְפֻרְסָמוֹת וּבְדִבְרֵיהֶם וּבִלְשׁוֹנוֹתָם וְיִהְיֶה הַדָּבָר פָּחוֹת מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה.

**נ** אָמַר הַכּוּזָרִי: זֶה לֹא יִתָּכֵן, וְאֵיךְ יִתָּכֵן זֶה וַאֲנַחְנוּ מוֹצְאִים הַחָכְמוֹת בִּכְתָב יְדֵי מְחַבְּרֵיהֶם מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְסִפּוּר מִי שֶׁהָיָה הַיּוֹם חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לֹא יַעֲבֹר הַכָּזָב עַל נִגְלוֹתָיו, כְּמוֹ הַיְחָסִים וְהַלְּשׁוֹנוֹת וְהַכְּתִיבוֹת.

**נא** אָמַר הֶחָבֵר: וְהֵיאַךְ לֹא הָיוּ חוֹלְקִים עַל מֹשֶׁה בְּמַה שֶּׁאָמַר, וְהָיוּ עֲמוֹ תּוֹבְעִים אוֹתוֹ. כָּל שֶׁכֵּן זוּלָתָם.

**נב** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵלֶּה דְּבָרִים מְקֻבָּלִים חֲזָקִים וּמְיֻסָּדִים.

**נג** אָמַר הֶחָבֵר: הַאַתָּה רוֹאֶה שֶׁהַלְּשׁוֹנוֹת קְדוּמוֹת אֵין לָהֶן תְּחִלָּה.

**נד** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲבָל, הֵם חֲדָשׁוֹת מֻסְכָּם עֲלֵיהֶם; מוֹרֶה עַל זֶה חִבּוּרָם מִן הַשֵּׁמוֹת וְהַפְּעָלִים וְהַמִּלּוֹת, וְהֵם מִן הָאוֹתִיּוֹת הַלְּקוּחוֹת מִמּוֹצָאֵי הַדִּבּוּר.

**נה** אָמַר הֶחָבֵר: הֲרָאִיתָ בּוֹדֶה לְשׁוֹן מִלִּבּוֹ, אוֹ שָׁמַעְתָּ עָלָיו.

**נו** אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא רָאִיתִי וְלֹא שָׁמַעְתִּי. וְאֵין סָפֵק שֶׁהִגִּיעוּ אֵלֶיהָ בְּדוֹר מֵהַדּוֹרוֹת, וְלֹא הָיְתָה קֹדֶם לָשׁוֹן שֶׁהִסְכִּימוּ עָלֶיהָ מֵהַסְכָּמַת עַם מִבִּלְתִּי עָם, עַל לָשׁוֹן.

**נז** אָמַר הֶחָבֵר: הֲשָׁמַעְתָּ עַל אֻמָּה שֶׁחוֹלֶקֶת בַּשָּׁבוּעַ הַיְדוּעַ, שֶׁהַתְחָלָתוֹ מִיּוֹם רִאשׁוֹן וְהַשְׁלָמָתוֹ בַּשַּׁבָּת? הֱיִתָּכֵן שֶׁיִּשְׁווּ בָּזֶה אַנְשֵׁי הַצִּין עִם אַנְשֵׁי אִיי הַמַּעֲרָב מִבְּלִי הַתְחָלָה וְהַקְהֵל וְהַסְכָּמָה?

**נח** אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא יִתָּכֵן זֶה אֶלָּא בְּהַסְכָּמָה מִן הַכֹּל, וְזֶה רָחוֹק; אוֹ שֶׁיִּהְיוּ הַמְדַבְּרִים כֻּלָּם בְּנֵי אָדָם אוֹ בְּנֵי נַחַ אוֹ זוּלָתָם, וְיִהְיֶה הַשָּׁבוּעַ אֱצְלָם מְקֻבָּל מֵאֲבִיהֶם.

**נט** אָמַר הֶחָבֵר: זֶה רָצִיתִי. וְכֵן מִנְיַן הָעֲשָׂרָה, הִסְכִּים כָּל אָדָם עָלָיו בַּמִּזְרָח וּבַמַּעֲרָב, אִי זֶה טֶבַע יָבִיא לַעֲמֹד בָּעֲשָׂרָה, אֶלָּא שֶׁהוּא מְקֻבָּל מִמַּתְחִיל בּוֹ.

**ס** אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ לֹא יַפְגִּים עָלֶיךָ אֱמוּנָתְךָ זֹאת, מַה שֶּׁאוֹמְרִים עַל אַנְשֵׁי הֹדּוּ, כִּי מְקוֹמוֹת יֵשׁ אֱצְלָם וּבְנְיָנִים, וּבְרוּר אֱצְלָם כִּי יֵשׁ לָהֶם אֶלֶף אַלְפֵי שָׁנָה.

**סא** אָמַר הֶחָבֵר: הָיָה זֶה מַפְגִּים עַל אֱמוּנָתִי אִלּוּ נִמְצְאָה אֱמוּנָה מֻחְזֶקֶת, אוֹ סֵפֶר שֶׁמִּסְכִּימִים עָלָיו הַכֹּל מִבְּלִי מַחֲלֹקֶת בַּמִּנְיָן. וְלֹא יִמָּצֵא זֶה, אַךְ הֵם אָמָה מֻפְקֶרֶת וְאֵין אֱצְלָם דָּבָר בָּרוּר, וְהֵם מַכְעִיסִים אֶת אַנְשֵׁי הַתּוֹרוֹת בִּכְמוֹ אֵלֶּה הַדְּבָרִים כַּאֲשֶׁר הֵם מַכְעִיסִים אוֹתָם בְּצַלְמֵיהֶם וֶאֱלִילֵיהֶם וְתַחְבּוּלוֹתָם וְאוֹמְרִים כִּי הֵם מוֹעִילִים לָהֶם, וּבוֹזִים לְמִי שֶׁאוֹמֵר, כִּי יֵשׁ אֶצְלוֹ סֵפֶר מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְחִבְּרוּ בָּזֶה סְפָרִים מְעַטִּים, חִבּוּרִים יְחִידִים מִבְּנֵי אָדָם, נִפְתָּה בָהֶם מִי שֶׁדַּעְתּוֹ קַלָּה, כִּקְצָת סִפְרֵי הַחוֹבְרִים שֶׁכּוֹתְבִים בָּהֶם מִנְיְנֵי עֲשָׂרוֹת אַלְפֵי

שָׁנִים, אוֹ כְּמוֹ סֵפֶר הָעֲבוֹדָה הַנִּבְטִית שֶׁזּוֹכְרִים שָׁם שֵׁמוֹת יַנְבּוּשָׁר וְצַנְגְּרִית וְדוּאַנִי, וְאָמְרוּ כִּי הֵם הָיוּ קֹדֶם אָדָם, וְשֶׁיַּנְבּוּשָׁר הָיָה רַבּוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה.

**סב** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֱמֹר, כִּי טָעַנְתִּי עָלֶיךָ בְּאָמָּה מֻפְקֶרֶת וּבְעָם שֶׁאֵינָם מַסְכִּימִים עַל דַּעַת אֶחָת, וְהֵיטַבְתָּ הַתְּשׁוּבָה בָּזֶה. וּמַה תֹּאמַר בַּפִּילוֹסוֹפִים וְהֵם בַּאֲשֶׁר הֵם מִן הַמֶּחְקָר וְהַדִּקְדּוּק וְהִסְכִּימוּ עַל הַנִּצְחוּת וְהַקְּדְמוּת לָעוֹלָם, וְאֵין זֶה עֶשְׂרוֹת אֲלָפִים וְלֹא אַלְפֵי אֲלָפִים אֶלָּא דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ תַּכְלִית.

**סג** אָמַר הֶחָבֵר: הַפִּילוֹסוֹפִים אֵין לְהַאֲשִׁים אוֹתָם מִפְּנֵי שֶׁהֵם עָם לֹא נֶחְלוּ חָכְמָה וְלֹא תוֹרָה, מִפְּנֵי שֶׁהֵם יְוָנִים, וְיָוָן מִבְּנֵי יֶפֶת הַשּׁוֹכְנִים בַּצָּפוֹן, וְהַחָכְמָה שֶׁהִיא יְרֵשָׁה מֵאָדָם, וְהִיא הַחָכְמָה הַמְּחֻזֶּקֶת בְּכֹחַ אֱלֹהֵי, אֵינֶנָּה כִּי אִם בְּזֶרַע שֵׁם שֶׁהוּא סְגֻלַּת נֹחַ, לֹא פָּסְקָה הַחָכְמָה וְלֹא תִּפְסֹק מִן הַסְּגֻלָּה הַהִיא מֵאָדָם. וְלֹא הָיְתָה הַחָכְמָה בְּיָוָן, אֶלָּא מֵעֵת שֶׁגָּבְרוּ וְנָעְתְּקָה הַחָכְמָה אֲלֵיהֶם מִפָּרָס וְאֶל פָּרָס מִכַּשְׂדִּים, וְקָמוּ בָהֶם הַפִּילוֹסוֹפִים הַמְפֻרְסָמִים בַּיָּמִים הָהֵם, לֹא קֹדֶם לָכֵן וְלֹא לְאַחַר מִכֵּן, וּמֵעֵת שֶׁשָּׁבָה הַמַּלְכוּת לָרוֹמִיִּים לֹא קָם בָּהֶם פִּילוֹסוֹף מְפֻרְסָם.

**סד** אָמַר הַכּוּזָרִי: וְכִי זֶה מְחַיֵּב שֶׁלֹּא נַאֲמִין לַאֲרִיסְטוֹ בְּחָכְמָתוֹ.

**סה** אָמַר הֶחָבֵר: כֵּן, מִפְּנֵי שֶׁהִטְרִיחַ אֶת שִׂכְלוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא הָיְתָה בְּיָדוֹ קַבָּלָה מִמִּי שֶׁיַּאֲמִין בְּהַגָּדָתוֹ וְחָשַׁב בְּתְחִלַּת הָעוֹלָם וְסוֹפוֹ, וְהָיָה קָשֶׁה עַל מַחֲשַׁבְתּוֹ לְצַיֵּר הַהַתְחָלָה, כַּאֲשֶׁר הָיָה קָשֶׁה גַּם כֵּן הַקְּדְמוּת. אַךְ הִכְרִיעַ הַקְּשׁוּתָיו הַנּוֹטִים אֶל הַקְּדְמוּת בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ הַמְפֻשָּׁטֶת, וְלֹא רָאָה לִשְׁאֹל עַל מְנַיִן שְׁנֵי מִי שֶׁהָיָה לְפָנָיו, וְהֵיאַךְ נִתְיַחֵס בְּנֵי אָדָם. וְאִלּוּ הָיָה הַפִּילוֹסוֹף בְּאָמָּה שֶׁיִּנָּחֵל מְקֻבָּלוֹת וּמְפֻרְסָמוֹת שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִדְחוֹת אוֹתָם, הָיָה מִתְעַסֵּק בְּהַקְשׁוּתָיו וּמוֹפְתָיו לְהַחֲזִיק הַחִדּוּשׁ עִם קָשְׁיוֹ. כַּאֲשֶׁר הֶחֱזִיק הַקְּדְמוּת אֲשֶׁר הוּא יוֹתֵר קָשֶׁה לְקַבֵּל.

**סו** אָמַר הַכּוּזָרִי: וְכִי יֵשׁ בַּמּוֹפֵת הַכָּרְעָה.

**סז** אָמַר הֶחָבֵר: וּמַאַיִן לָנוּ מוֹפֵת בַּשְּׁאֵלָה הַזֹּאת. חֲלִילָה לְאֵל שֶׁתְּבוֹא הַתּוֹרָה בְּמַה שֶּׁיִּדְחֶה רְאָיָה אוֹ מוֹפֵת, אַךְ תָּבֹא בְּנִפְלָאוֹת וְשִׁנּוּת הַמִּנְהָגִים לִבְרִיאַת דְּבָרִים אוֹ לַהֲפֹךְ דָּבָר אֶל דָּבָר אַחֵר, לְהוֹרוֹת עַל חָכְמַת בּוֹרֵא הָעוֹלָם וְיָכְלָתוֹ לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁחָפֵץ, בְּעֵת שֶׁיִּחְפֹּץ. וּשְׁאֵלַת הַחִדּוּשׁ וְהַקְּדְמוּת עֲמֻקָּה, וְרָאיוֹת שְׁתֵּי הַטְּעָנוֹת שָׁוּוֹת, עַד שֶׁתַּכְרִיעַ הַחִדּוּשׁ הַקַּבָּלָה מֵאָדָם וְנֹחַ וּמֹשֶׁה בַּנְּבוּאָה אֲשֶׁר הִיא יוֹתֵר נֶאֱמֶנֶת מִן הַהַקָּשָׁה. וְאִם הָיָה מִצְטָרֵךְ בַּעַל תּוֹרָה לְהַאֲמִין וּלְהוֹדוֹת בְּהִיוּלִי קַדְמוֹן וְעוֹלָמוֹת רַבִּים קֹדֶם הָעוֹלָם הַזֶּה, לֹא הָיָה בָּזֶה פְּגָם בֶּאֱמוּנָתוֹ, כִּי הָעוֹלָם הַזֶּה הוּא חָדָשׁ מִזְּמַן יָדוּעַ וּתְחִלַּת הָאָדָם: אָדָם וְנֹחַ.

סח אָמַר הַכּוּזָרִי: דַּי לִי בְּאֵלֶּה הַטַּעֲנוֹת הַמַּסְפִּיקוֹת בַּשַּׁעַר הַזֶּה, וְאִם תֶּאֱרַךְ חֶבְרָתִי עִמְּךָ, אַטְרִיחֲךָ לְהַרְאוֹת לִי הַטַּעֲנוֹת הַמַּפְסִיקוֹת, אֲבָל שׁוּב אֶל גִּלְגּוּל דְּבָרֶיךָ. וְהֵיאַךְ הִתְחַזֵּק בְּנַפְשְׁכֶם הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה, שֶׁיִּהְיֶה לַבּוֹרֵא הַגּוּפוֹת וְהָרוּחוֹת וְהַנְּפָשׁוֹת וְהַשְּׂכָלִים וְהַמַּלְאָכִים, אֲשֶׁר נִתְעַלָּה וְהִתְקַדֵּשׁ וְהִתְגַּדֵּל מֵהַשָּׂגַת הַשְּׂכָלִים כָּל שֶׁכֵּן מֵהַחוּשִׁים, חִבּוּר עִם הַבְּרִיאָה הַזֹּאת הַנִּבְזָה הַמְּגֻנֶּה בְּחֶמְרָהּ. וְאִם הִיא נִפְלָאָה בְּצוּרָתָהּ, כִּי בַקְּטֹן שֶׁבָּרְמָשִׂים מִפְּלִיאַת חָכְמָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין הַדַּעַת מַשֶּׂגֶת אוֹתוֹ.

סט אָמַר הֶחָבֵר: בְּדָבָרְךָ זֶה לֹא הִצְרַכְתַּנִי אֶל דְּבָרִים רַבִּים לְהַשִּׁיבֶךָ. הַאַתָּה מְיַחֵס זֹאת הַחָכְמָה הַנִּמְצֵאת בִּבְרִיאַת הַנִּמְלָה, דֶּרֶךְ מָשָׁל, אֶל גַּלְגַּל אוֹ אֶל כּוֹכָב אוֹ לְזוּלָתוֹ מִבִּלְתִּי הַבּוֹרֵא הַיָּכוֹל, הַמְשֻׁשָּׂע אֲשֶׁר נָתַן לְכָל דָּבָר חֻקּוֹ מֵאֵין תּוֹסֶפֶת וְחִסָּרוֹן.

ע אָמַר הַכּוּזָרִי: וְזֶהוּ הַמְיֻחָס אֶל פֹּעַל הַטֶּבַע.

עא אָמַר הֶחָבֵר: וּמַה הוּא הַטֶּבַע.

עב אָמַר הַכּוּזָרִי: הוּא כֹּחַ מֻהַכְּחוֹת עַל מַה שֶּׁשָּׁמַעְנוּ בַּחָכְמוֹת, וְאֵין אָנוּ יוֹדְעִים מַה־הוּא אֲבָל הַחֲכָמִים יוֹדְעִים אוֹתוֹ בְּלִי סָפֵק.

עג אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל יְדִיעָתָם בּוֹ כִּידִיעָתֵנוּ. גָּדַר אוֹתוֹ הַפִּילוֹסוֹף כִּי הוּא הַהִתְחָלָה וְהַסִּבָּה אֲשֶׁר בָּהּ יָנוּחַ וְיָנוּעַ הַדָּבָר אֲשֶׁר הוּא בּוֹ בְּעֶצֶם וְלֹא בְּמִקְרֶה.

עד אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּאִלּוּ הוּא אוֹמֵר, כִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יָנוּעַ מֵעַצְמוֹ וְיָנוּחַ מֵעַצְמוֹ יֶשׁ־לוֹ סִבָּה מָה, בָּהּ יָנוּחַ וְיָנוּעַ, וְהַסִּבָּה הַהִיא – הִיא הַטֶּבַע.

עה אָמַר הֶחָבֵר: זֶה הוּא שֶׁרָצָה לוֹמַר עִם דִּיּוּקוּת רַב וְדִקְדּוּק וְהֶפְרֵשׁ בֵּין מַה שֶּׁיִּפְעַל בְּמִקְרֶה מִמַּה שֶּׁיִּפְעַל בְּטֶבַע, וְהַדְּבָרִים מַבְהִילִים הַשּׁוֹמְעִים, אֲבָל הָעוֹלֶה מִיִּדִיעָתָם בַּטֶּבַע – זֶה הוּא.

עו אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם כֵּן אֲנִי רוֹאֶה שֶׁהִתְעוּנוּ בְּשֵׁמוֹת אֱלֹהּ וְשָׁמוּנוּ מְשַׁתְּפִים עִם הַבּוֹרֵא, בְּאָמְרֵנוּ: "הַטֶּבַע. חָכָם פּוֹעֵל" וְאֶפְשָׁר שֶׁנָּבוֹא לוֹמַר: "בּוֹרֵא" עַל טַעַם דִּבְרֵיהֶם.

עז אָמַר הֶחָבֵר: כֵּן־הוּא, אֲבָל יֵשׁ לַיְסוֹדוֹת וְלַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וְלַכּוֹכָבִים פְּעָלִים עַל דֶּרֶךְ הַחֹמוּם וְהַקֹּרוּר, וְהַהַרְטָבָה וְהַיִּבֻּשׁ וְהַתְּלוּיִים בָּהֶם, מִבְּלִי שֶׁנַּיַּחַס לָהֶם חָכְמָה רַק עֲבוֹדָה, אֲבָל הַצִּיּוּר וְהַשִּׁעוּר וְהַהַזְרָעָה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ חָכְמָה לְכַוָּנָה, לֹא יִתְיַחֵס כִּי אִם לְחָכָם הַיָּכוֹל הַמְשֻׁעָר. וּמִי שֶׁקּוֹרֵא אֱלֹהּ שֶׁמְּתַקְּנִים הַחֹמֶר בְּחֹמוּם וּבְקֹרוּר טֶבַע, לֹא יַזִּיק, כְּשֶׁמַּרְחִיק מֵהֶם הַחָכְמָה, כַּאֲשֶׁר יַרְחִיק מֵהָאִישׁ וְהָאִשָּׁה יְצִירַת הַוָּלָד בְּהִתְחַבְּרָם, אַף הֵם עוֹזְרִים לַחֹמֶר הַמְקַבֵּל צוּרַת הָאָדָם, מֵאֵת הַמְצַיֵּר הֶחָכָם. וְאַל יִהְיֶה רָחוֹק בְּעֵינֶיךָ הֵרָאוֹת רָשְׁמֵי עִנְיָנִים אֱלוֹהִיִּים נִכְבָּדִים בָּעוֹלָם הַזֶּה הַתַּחְתּוֹן, כְּשֶׁיִּהְיוּ הֶחָמָרִים הֵהֵם נְכוֹנִים לְקַבֵּל אוֹתָם. וְזֶהוּ שֹׁרֶשׁ הָאֱמוּנָה וְשֹׁרֶשׁ הַמָּרִי.

עח אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ יִהְיֶה שֹׁרֶשׁ הָאֱמוּנָה הוּא שֹׁרֶשׁ הַמָּרִי.

עט אָמַר הֶחָבֵר: כֵּן, כִּי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יָכִינוּ לְקַבֵּל הָרְשָׁמִים הָהֵם הָאֱלֹהִיִּים אֵינָם בִּיכֹלֶת אָדָם וְלֹא יוּכְלוּ לְשַׁעֵר כַּמּוּתָם וְאֵיכוּתָם, וְאִם יֵדְעוּ עַצְמָם לֹא יֵדְעוּ זְמַנֵּיהֶם וּמְקוֹמוֹתָם וְחִבּוּרָם וְהַזְמוּן לָהֶם, צָרִיךְ בָּזֶה אֶל יְדִיעָה שְׁלֵמָה מִפֹּרֶשֶׁת תַּכְלִית הַבֵּאוּר מֵאֵת הָאֱלֹהִים. וּמִי שֶׁהִגִּיעוֹ הַדָּבָר הַזֶּה וְקִיֵּם אוֹתוֹ עַל גְּבוּלָיו וּתְנָאָיו בְּלֵב שָׁלֵם, הוּא הַמַּאֲמִין. וּמִי שֶׁהִשְׁתַּדֵּל לְתַקֵּן הַדְּבָרִים לְקַבֵּל הָעִנְיָן הַהוּא בְּמֶחְקָר וּסְבָרוֹת וְהֶקֵּשׁוֹת מִמַּה שֶּׁיִּמָּצֵא בְּסִפְרֵי הַחוֹזִים, הוֹרָדַת הָרוּחָנִיּוֹת וַעֲשִׂיַּת הַטַּלְסְמָאוֹת, הוּא הַמַּמְרֶה, כִּי הוּא מַקְרִיב הַקְּרָבָנוֹת וּמַקְטִיר הַקְּטוֹרוֹת מֵהַקְּשָׁה וּסְבָרָא, וְאֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ אֲמִתַּת מַה שֶּׁרָאוּי, וְכַמָּה, וְאֵיךְ, וּבְאֵיזֶה מָקוֹם, וּבְאֵיזוֹ עֵת וּמִי מִבְּנֵי אָדָם, וְאֵיךְ רָאוּי לְהִתְעַסֵּק בָּעִנְיָן הַהוּא וְעִנְיָנִים רַבִּים סְפוּרִם יֶאֱרָךְ. וְהָיָה כַּכְּסִיל, אֲשֶׁר נִכְנַס בְּאוֹצַר רוֹפֵא מְפֻרְסָם כִּי רְפוּאוֹתָיו מוֹעִילוֹת וְהָרוֹפֵא אֵינֶנּוּ בּוֹ, וּבְנֵי אָדָם הָיוּ מְכַוְּנִים אֶל הָאוֹצָר הַהוּא לְבַקֵּשׁ הַתּוֹעֶלֶת, וְהַכְּסִיל הַהוּא הָיָה נוֹתֵן לָהֶם מִן הַכ�ֵּלִים הָהֵם וְהוּא לֹא הָיָה מַכִּיר הָרְפוּאוֹת, וְלֹא כַּמָּה רָאוּי לְהִשָּׁקוֹת מִכָּל רְפוּאָה לְכָל אִישׁ וְאִישׁ, וְהֵמִית בָּרְפוּאוֹת הָהֵם אֲשֶׁר הָיוּ מוֹעִילוֹת לָהֶם, וְאִם יְזַדַּמֵּן שֶׁיְּקַבֵּל תּוֹעֶלֶת אֶחָד מֵהֶם בִּכְלִי מִן הַכֵּלִים הָהֵם יִטּוּ בְּנֵי אָדָם אֵלָיו וְיֹאמְרוּ כִּי הוּא הַמּוֹעִיל, עַד אֲשֶׁר יַטְעֵם אוֹ יִרְאוּ לְזוּלָתוֹ תּוֹעֶלֶת בְּמִקְרֶה יִטּוּ אֵלָיו וְלֹא יֵדְעוּ כִּי הַמּוֹעִיל בְּעַצְמוּתוּ אָמְנָם הוּא עֶצֶת הָרוֹפֵא הַהוּא הֶחָכָם אֲשֶׁר חִבֵּר הָרְפוּאוֹת הָהֵם וְהָיָה מַשְׁקֶה אוֹתָם כָּרָאוּי וְהָיָה מְצֻוֶּה הַחוֹלֶה שֶׁיְּזַמֵּן מַה שֶּׁצָּרִיךְ לְכָל רְפוּאָה וּרְפוּאָה מִמַּאֲכָל וּמַשְׁקֶה וּתְנוּעָה וּמְנוּחָה וְשֵׁנָה וְקִיצָה וְאִוּיר וּמִשְׁכָּב וְזוּלָתָם. וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה הָיוּ בְּנֵי אָדָם קֹדֶם מֹשֶׁה, זוּלָתִי מְעַט מִזְּעָר, נִפְתִּים בְּנִמּוּסֵי הַכּוֹכָבִים וְהַטְּבָעִים וְנֶעֱתָקִים מִנִּמּוּס אֶל נִמּוּס וּמֵאֱלוֹהַּ אֶל אֱלוֹהַּ, וְאֶפְשָׁר שֶׁמַּחֲזִיקִים בְּרַבִּים מֵהֶם וְשׁוֹכְחִים מַנְהִיגָם וּמְנַהֲלָם, וּמְשִׂימָם סִבָּה לְתוֹעֲלוֹת, וְהֵם בְּעַצְמָם סִבָּה לְנָזְקִים, כְּפִי הַהֶכְנָה וְהַזְמוּן. אֲבָל הַמּוֹעִיל בְּעַצְמוֹ הוּא הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְהַמַּזִּיק בְּעַצְמוֹ הוּא הֵעָדְרוֹ.

פ אָמַר הַכּוּזָרִי: נָשׁוּב אֶל עִנְיָנֵנוּ וְהוֹדִיעֵנִי, אֵיךְ קָמָה תּוֹרָתְכֶם וְאֵיךְ פָּשְׁטָה וְנִרְאָתָה, וְאֵיךְ נִתְחַבְּרוּ הַדֵּעוֹת אֲחֲרֵי אֲשֶׁר הָיוּ חֲלוּקוֹת, וּבְכַמָּה שָׁנִים נִתְיַסְּדָה הָאֱמוּנָה וְנִבְנְתָה עַד שֶׁנִּתְחַזְּקָה וְנִשְׁלְמָה, כִּי הַתְחָלוֹת הַדָּתוֹת מִבְּלִי סָפֵק לֹא תִהְיֶינָה כִּי אִם בֵּיחִידִים, שֶׁמִּתְגַּבְּרִים לַעֲזֹר הַדָּבָר אֲשֶׁר יִרְצֶה הָאֱלֹהִים לְהַרְאוֹתוֹ, וְהֵם הוֹלְכִים וְרַבִּים וְנֶעֱזָרִים בְּעַצְמָם, אוֹ שֶׁיְּקוּם לָהֶם מֶלֶךְ עוֹזֵר וְיַכְרִיחַ הֶהָמוֹן עַל הַדָּבָר הַהוּא.

פא אָמַר הֶחָבֵר: לֹא יָקוּם וְיִגְדַּל עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֶלָּא הַנִּמּוּסִים הַשִּׂכְלִיִּים אֲשֶׁר הִתְחַלְתָּם מִן הָאָדָם, וְכַאֲשֶׁר יִגְמֹר וְיַעֲזֹר יֵאָמֵר כִּי הוּא נֶעֱזָר מִן הַבּוֹרֵא וּמְלַמֵּד וְהַדּוֹמֶה לָזֶה, אֲבָל הַנִּמּוּס אֲשֶׁר הִתְחָלָתוֹ מֵהַבּוֹרֵא, הוּא קָם פִּתְאֹם. נֶאֱמַר לוֹ: הֱיֵה וַיְהִי, כִּבְרִיאַת הָעוֹלָם.

**פב** אָמַר הַכּוּזָרִי: הִבְהַלְתָּ אוֹתָנוּ בִּדְבָרֶיךָ הֶחָבֵר.

**פג** אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל הָעִנְיָן מַבְהִיל יוֹתֵר, כִּי הָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשֻׁעְבָּדִים בְּמִצְרַיִם שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה, מִתְיַחֲסִים אֶל שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים, לֹא נִמְלַט מֵהֶם אִישׁ וְלֹא בָרַח אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת וְלֹא נִכְנַס בֵּינֵיהֶם נָכְרִי, מִיַּחֲלִים הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר יָעַד בּוֹ אֶל אֲבוֹתָם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שֶׁיַּנְחִילֵם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן. וְאֶרֶץ כְּנַעַן הָיְתָה בָּעֵת הַהִיא בִּידֵי שֶׁבַע אֻמּוֹת בְּתַכְלִית הֶרֶב וְהַחֻזְקָה וְהַהַצְלָחָה, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתַכְלִית הַדַּלּוּת וְהָעִנּוּי בְּיַד פַּרְעֹה; הוֹרֵג אֶת בְּנֵיהֶם שֹׁלֵא יִרְבּוּ. וְשָׁלַח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עִם חֶלְשָׁתָם וְעָמְדוּ כְּנֶגֶד פַּרְעֹה עִם חֻזְקָתוֹ בְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְשִׁנּוּי הַמִּנְהָגִים, וְלֹא יָכֹל לְהִסָּתֵר מֵהֶם וְלֹא לְצַוּוֹת עֲלֵיהֶם בְּרָע, וְלֹא לִמְנֹעַ עַצְמוֹ מֵעֲשֹׂר מַכּוֹת אֲשֶׁר חָלוּ בְּמִצְרַיִם, בְּמֵימֵיהֶם וּבְאַרְצָם וּבָאוּרִם וּבְצִמְחֵיהֶם וּבִבְהֶמְתָּם וּבְגוּפָם וּבְנַפְשׁוֹתָם, שֶׁמֵּת מֵהֶם בְּרֶגַע אֶחָד בַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה הַיָּקָר שֶׁהָיָה בְּבָתֵּיהֶם וְהֶחְבִּיב לָהֶם, כָּל בְּכוֹר, וְאֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת, זוּלָתִי בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. וְכָל הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה הָיוּ בָאוֹת בְּאַזְהָרָה וּבְהַתְרָאָה וּבְמוֹעֵד וּמִסְתַּלְּקוֹת בְּאַזְהָרָה וּבְהַתְרָאָה, כְּדֵי שֶׁיִּתְבָּרֵר כִּי הֵם בְּכַוָּנָה מֵאֵת אֱלוֹהַּ חָפֵץ עוֹשֶׂה חֶפְצוֹ בְּעֵת שֶׁיַּחְפֹּץ, לֹא מִצַּד הַטֶּבַע וְלֹא מִצַּד הַכּוֹכָבִים וְלֹא בְּמִקְרֶה. וְאַחַר יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר הַשֵּׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּעֵת שֶׁמֻּתוּ בְכוֹרֵיהֶם, מֵעֲבדוּת פַּרְעֹה, וְהָלְכוּ דֶּרֶךְ יַם־סוּף וּמְנַהֲלָם עַמּוּד עָנָן וְעַמּוּד אֵשׁ, הוֹלְכִים לִפְנֵיהֶם וּמַנְהִיגִים אוֹתָם, וּנְגִידֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם שְׁנֵי הַזְּקֵנִים הָאֱלֹהִים, מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, הָיוּ בְּעֵת שֶׁנִּתְנַבְּאוּ בְּנֵי שִׁמוֹנִים שָׁנָה וְיוֹתֵר. וְעַד הָעֵת הַהִיא לֹא הָיוּ לָהֶם מְצוֹת כִּי אִם מְעַט, מוֹרָשָׁה מִן הַיְחִידִים הָהֵם מֵאָדָם וְנֹחַ, וְלֹא בִּטְלָם מֹשֶׁה אֲבָל הוֹסִיף עֲלֵיהֶם. וְאַחַר כֵּן רָדַף אַחֲרֵיהֶם פַּרְעֹה וְלֹא נִצְטָרְכוּ אֶל כְּלֵי מִלְחָמָה וְלֹא הָיוּ מִלְּמֵדֵי מִלְחָמָה, וּבָקַע אֶת הַיָּם וְעָבְרוּ בְתוֹכוֹ וְטָבַע בּוֹ פַּרְעֹה וְחֵילוֹ וְהִשְׁלִיכָם הַיָּם מֵתִים לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְהַדָּבָר אָרֹךְ וְיָדוּעַ.

**פד** אָמַר הַכּוּזָרִי: זֶהוּ הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בֶּאֱמֶת, וּמַה שֶּׁנִּתְלָה בּוֹ מִן הַמְּצוֹת רָאוּי לְקַבְּלוֹ כִּי אֵין נִכְנָס בַּלֵּב מֵחָמַתּוֹ סָפֵק לֹא מִכְּשָׁפִים וְלֹא מִתַּחְבּוּלָה וְלֹא מִדִּמְיוֹן, וְאִלּוּ נִדְמָה לָהֶם הִבָּקַע הַיָּם וְעָבְרָם בְּתוֹכוֹ, יִדָּמֶה לָהֶם הַצָּלָתָם מִן הָעֲבדוּת וּמוֹת מַעֲבִידֵיהֶם וְקַחְתָּם שְׁלָלָם וְהִשָּׁאֵר מִמֹּנָם אֶצְלָם, וְזֶה עִקְּשׁוּת מֵאֶפִּיקוּרְסִים.

**פה** אָמַר הֶחָבֵר: וְאַחֲרֵי זֶה שֶׁעָמְדוּ בַּמִּדְבָּר מָקוֹם אֵין זֶרַע וְהוֹרִיד לָהֶם לֶחֶם נִבְרָא יוֹם יוֹם מִלְּבַד הַשַּׁבָּת, אָכְלוּהוּ אַרְבָּעִים שָׁנָה:

**פו** אָמַר הַכּוּזָרִי: גַּם אֵלֶּה אֵין בָּהֶם מִדְחֶה, מַה שֶּׁמַּתְמִיד אַרְבָּעִים שָׁנָה לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ וְהַנִּלְוִים אֲלֵיהֶם, יֵרֵד שִׁשָּׁה יָמִים וְיִסְתַּלֵּק יוֹם הַשַּׁבָּת, אִם כֵּן חוֹבָה לְקַבֵּל הַשַּׁבָּת מִפְּנֵי שֶׁהָיָה הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כְּמוֹ נִדְבָּק בּוֹ.

**פז** אָמַר הֶחָבֵר: הַשַּׁבָּת מָזְהָר עָלָיו מִזֶּה וּמִבְּרִיאַת הָעוֹלָם בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית וּמִמַּה שֶּׁאֲנִי עָתִיד לְזָכְרוֹ, וְהוּא שֶׁהָעָם, עִם מַה שֶּׁהֶאֱמִינוּ בְּמַה שֶּׁבָּא בּוֹ מֹשֶׁה אַחַר הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה, נִשְׁאַר בְּנַפְשׁוֹתָם סָפֵק, אֵיךְ יְדַבֵּר הָאֱלֹהִים עִם הָאָדָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִהְיֶה הַתְחָלַת הַתּוֹרָה מֵעֵצָה וּמַחֲשָׁבָה מִחֲמַת אָדָם וְאַחַר יְחַבְּרֵהוּ עֵזֶר וְאֹמֶץ מֵאֵת הָאֱלֹהִים, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה רָחוֹק הַדִּבּוּר בְּעֵינֵיהֶם מִזּוּלַת אָדָם, בַּעֲבוּר שֶׁהַדִּבּוּר גַּשְׁמִי. וְרָצָה יְיָ לְהָסִיר הַסָּפֵק הַזֶּה מִלִּבּוֹתָם וְצִוָּה אוֹתָם לְהִתְקַדֵּשׁ הַקְּדֻשָּׁה הַצְּפוּנָה וְהַגְּלוּיָה, וְשָׁם הַדָּבָר הַנָּחוּץ בָּהּ: פְּרִישׁוּת מִן הַנָּשִׁים וְהַזְמוּן לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי הָאֱלֹהִים. וְהִתְקַדֵּשׁ הָעָם, וְנִזְדַּמֵּן לְמַדְרֵגַת הַנְּבוּאָה, אַף לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי הָאֱלֹהִים פָּנִים בְּפָנִים. וְהָיָה זֶה אַחַר שְׁלֹשָׁה יָמִים בְּהַקְדָּמוֹת אוֹתוֹת גְּדוֹלוֹת מְקוֹלוֹת וּבְרָקִים וּרְעָמִים וְאֵשׁ שֶׁסָּבְבָה אֶת הַר סִינַי, וְנִשְׁאֲרָה הָאֵשׁ הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם רוֹאִין אוֹתָהּ הָעָם, וְרוֹאִין אֶת מֹשֶׁה בָּא בְתוֹכָהּ וְיוֹצֵא מִמֶּנָּה, וְשָׁמַע הָעָם דִּבּוּר צַח בַּעֲשָׂרֶת דְּבָרִים, הֵם אֲמוֹת הַתּוֹרוֹת וְשָׁרְשֵׁיהֶן. אֶחָד מֵהֶם מִצְוַת שַׁבָּת, וּכְבָר קָדְמָה מִצְוָתוֹ עִם הוֹרַדַת הַמָּן. וְאֵלֶּה עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים לֹא קִבְּלָם הֶהָמוֹן מֵאֲנָשִׁים יְחִידִים וְלֹא מִנְּבִיא, כִּי אִם מֵאֵת הָאֱלֹהִים נִתְּנוּ, אֲבָל לֹא הָיָה בָהֶם כֹּחַ כְּמשֶׁה לִרְאוֹת הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַהוּא. וְהֶאֱמִינוּ הָעָם מִן הַיּוֹם הַהוּא, כִּי מֹשֶׁה מְדַבֵּר בּוֹ בְּדִבּוּר הַתְחָלָתוֹ מֵאֵת הַבּוֹרֵא, לֹא קָדְמָה לְמֹשֶׁה בּוֹ מַחֲשָׁבָה וְלֹא עֵצָה – שֶׁלֹּא תִהְיֶה הַנְּבוּאָה, כַּאֲשֶׁר חָשְׁבוּ הַפִּילוֹסוֹפִים מְנֻקָּשׁ יְזַדְּכוּ מַחְשְׁבוֹתֶיהָ וְתִדְבַּק בַּשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, הַנִּקְרָא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹ בְּגַבְרִיאֵל וַיַּשְׂכִּילֵהוּ, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּתְדַּמֶּה לוֹ בָּעֵת הַהִיא בַּחֲלוֹם אוֹ בֵּין שֵׁנָה וְקִיצָה שֶׁאִישׁ מְדַבֵּר עִמּוֹ וְשׁוֹמֵעַ דְּבָרָיו בְּנַפְשׁוֹ לֹא בְאָזְנָיו, וְרוֹאֶה אוֹתוֹ בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ לֹא בְעֵינָיו, וְאָז יֹאמַר כִּי הַבּוֹרֵא דִּבֶּר־בּוֹ. וְסָרוּ אֵלֶּה הַסְּבָרוֹת בַּמַּעֲמָד הַגָּדוֹל הַהוּא. וּמַה שֶּׁנִּגְלָוָה אֶל הַדִּבּוּר הָאֱלֹהִי מִן הַמִּכְתָּב הָאֱלֹהִי, שֶׁחָקַק עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת הָאֱלֹה בִּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת, וְנָתַן אוֹתָם אֶל מֹשֶׁה, וְרָאוּ אוֹתָם מִכְתָּב אֱלֹהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ אוֹתָם דִּבּוּר אֱלֹהִי. וְעָשָׂה לָהֶם מֹשֶׁה בְּמִצְוַת הָאֱלֹהִים אָרוֹן וְהֵקִים עָלָיו הַמִּשְׁכָּן הַיָּדוּעַ, וְנִשְׁאַר זֶה בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי הַנְּבוּאָה כִּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה, עַד שֶׁמָּרוּ הָעָם וְנִגְנַז הָאָרוֹן וְגָבַר עֲלֵיהֶם נְבוּכַדְנֶצַּר וְהִגְלָם.

**פח** אָמַר הַכּוּזָרִי: מִי שֶׁשּׁוֹמֵעַ דְּבָרֶיכֶם, כִּי הָאֱלֹהִים דִּבֵּר עִם הֲמוֹנְכֶם וְכָתַב לָכֶם לוּחוֹת וְזוֹלַת זֶה, הַדִּין עִמּוֹ שֶׁיְּיַחֵס אֲלֵיכֶם דַּעַת הַהַגְשָׁמָה. גַּם אַתֶּם אֵין לְהַאֲשִׁימְכֶם, כִּי אֵין מִדְרָשׁ לַמַּעֲמָדוֹת הַגְּלוּיִים הַגְּדוֹלִים הָאֵלֶּה, וְיֵשׁ לָדוּן אֶתְכֶם לִזְכוּת בְּהַשְׁלָכַת הַהַקָּשָׁה וְהָעִיוּן הַשִּׂכְלִי.

**פט** אָמַר הֶחָבֵר: חָלִילָה לָאֵל מִן הַשֶּׁקֶר וּמַה שֶּׁהַשֵּׂכֶל מַרְחִיק אוֹתוֹ וְיִשְׁתַּמֵּהוּ שֶׁקֶר. וּתְחִלַּת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים הוּא הַצִּוּוּי שֶׁנַּאֲמִין בֵּאלֹהִים, וְהַשֵּׁנִי הָאַזְהָרָה מֵעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים חוּץ מִמֶּנּוּ וּמִשַּׁתֵּף לוֹ וּמֵעֲשׂוֹת פֶּסֶל וּתְמוּנָה וְתַבְנִית, וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר – מֵהַגְשָׁמִים. וְאֵיךְ לֹא

נִרְוָמֶהוּ מֵהַגַּשְׁמִיּוּת וַאֲנַחְנוּ מְרוֹמְמִים קְצָת מִבְּרִיאוֹתָיו מֵהַגַּשְׁמִיּוּת, כַּנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת, אֲשֶׁר הִיא הָאָדָם בֶּאֱמֶת, כִּי אֲשֶׁר יְדַבֵּר עִמָּנוּ מִמֶּשֶׁה וְיַשְׂכִּיל וְיַנְהִיג, אֵינֶנּוּ לְשׁוֹנוֹ וְלֹא לִבּוֹ וְלֹא מוֹחוֹ, אַךְ אֱלֹה כֵּלִים לְמֹשֶׁה וּמֹשֶׁה נֶפֶשׁ מְדַבֶּרֶת מַכֶּרֶת, אֵינֶנָּה גֶּשֶׁם וְאֵינֶנָּה נִגְבָּלֶת בְּמָקוֹם, וְלֹא יֵצֵר מִמֶּנָּה מָקוֹם, וְלֹא תֵצֵר הִיא מֵהִכָּלֵל בָּהּ צוּרוֹת כָּל הַבְּרוּאִים, וַאֲנַחְנוּ מְתָאֲרִים אוֹתָהּ בְּתָאֲרִים מַלְאֲכוּתִיִּים רוּחָנִיִּים, כָּל שֶׁכֵּן בּוֹרֵא הַכֹּל יִתְבָּרַךְ. אָמְנָם הַדִּין עָלֵינוּ שֶׁלֹּא נִדְחֶה מַה שֶּׁקִּבַּלְנוּ מִן הַמַּעֲמָד הַהוּא, וְנֹאמַר שֶׁאֵין אֲנַחְנוּ יוֹדְעִים אֵיךְ נִגְשַׁם הָעִנְיָן עַד שֶׁשָּׁב דִּבּוּר וְקָרַע אֶת אָזְנֵינוּ, וְלֹא מַה שֶּׁבָּרָא לוֹ יִתְבָּרֵךְ מִמַּה שֶּׁלֹּא הָיָה נִמְצָא, וְלֹא מַה שֶּׁהֶעֱבִיד לוֹ מִן הַנִּמְצָאִים, כִּי לֹא יֶחְסַר לוֹ יְכֹלֶת, כַּאֲשֶׁר בָּרָא אֶת הַשָּׁמַיִם וְהַכּוֹכָבִים בִּרְצוֹנוֹ בִלְבָד, וְרָצָה יִתְבָּרֵךְ וְנִגְשַׁם עַל הַשִּׁעוּר אֲשֶׁר חָפֵץ, וְנֶחֱרַת בָּהֶם הַכְּתָב בַּעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים, כַּאֲשֶׁר נֹאמַר, כִּי קָרַע אֶת הַיָּם וְשָׂמָהוּ לְחוֹמוֹת עוֹמְדוֹת מִימִין הָעָם וּמִשְּׂמֹאלָם, וּמְסִלּוֹת מְסֻדָּרוֹת וּרְחָבוֹת וְאֶרֶץ יְשָׁרָה, יֵלְכוּ בָהּ מִבְּלִי טֹרַח וְלֹא עִכּוּב. וְכֵן הַקְּרִיעָה וְהַבְּנָיָן וְהַתְּקוּן מְיֻחָס אֵלָיו יִתְבָּרֵךְ, לֹא נִצְטָרֵךְ בּוֹ אֶל כְּלִי וְלֹא אֶל סִבּוֹת אֶמְצָעִיּוֹת כַּאֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ בְּפֹעַל הַבְּרוּאִים, כִּי הַמַּיִם עָמְדוּ בְמַאֲמָרוֹ וְנִצְטַיְּרוּ בְּחֻפְצוֹ, וְכֵן יִצְטַיֵּר הָאֲוִיר הַמַּגִּיעַ אֶל אֹזֶן הַנָּבִיא בְּצוּרוֹת הָאוֹתִיּוֹת שֶׁהֵם מוֹרוֹת עַל הָעִנְיָנִים שֶׁהוּא חָפֵץ לְהַשְׁמִיעָם אֶל הַנָּבִיא אוֹ אֶל הֶהָמוֹן.

**צ** אָמַר הַכּוּזָרִי: זֹאת הַטַּעֲנָה מַסְפֶּקֶת.

**צא** אָמַר הֶחָבֵר: וְאֵינֶנִּי גּוֹזֵר שֶׁהָיָה הָעִנְיָן עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה וְאוּלַי הָיָה עַל דֶּרֶךְ יוֹתֵר עָמֹק מִמַּה שֶּׁיַּעֲלֶה בְמַחֲשַׁבְתִּי, אַךְ הָעוֹלֶה מִזֶּה, הָאֲמָנַת מִי שֶׁרָאָה הַמַּעֲמָדוֹת הָאֵלֶּה כִּי הָעִנְיָן הַהוּא מֵאֵת הַבּוֹרֵא מִבְּלִי מְצוּעַ, מִפְּנֵי שֶׁהֵם דּוֹמוֹת לִבְרִיאָה הָרִאשׁוֹנָה וְהַיְצִירָה הָרִאשׁוֹנָה, וְתַאֲמִין הַנֶּפֶשׁ בַּתּוֹרָה הַנִּתְלֵית בָּהֶם עִם הָאֱמוּנָה כִּי הָעוֹלָם חָדָשׁ וְכִי יֵשׁ בָּרְאוּ כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאֵר, שֶׁבָּרָא הַלּוּחוֹת וְהַמָּן וְזוּלָתוֹ, וְיָסוּרוּ מִלֵּב הַמַּאֲמִין סְפֵקוֹת הַפִּילוֹסוֹפִים וּבַעֲלֵי הַקַּדְמוּת.

**צב** אָמַר הַכּוּזָרִי: הִזָּהֵר הֶחָבֵר שֶׁלֹּא תִטֶּה בְסִפּוּר שִׁבְחֵי עַמְּךָ וְתַעֲזֹב מַה שֶּׁנִּתְפָּרְסֵם מִמְּרִים עִם אֵלֶּה הַמַּעֲמָדוֹת, כִּי שָׁמַעְתִּי שֶׁבְּתוֹךְ זֶה עָשׂוּ עֵגֶל וַעֲבָדוּהוּ מִבִּלְתִּי הָאֱלֹהִים.

**צג** אָמַר הֶחָבֵר: חֵטְא שֶׁהִגְדִּילוּהוּ עֲלֵיהֶם לִגְדֻלָּתָם וְהַגָּדוֹל מִי שֶׁחָטָאיו סְפוּרִים.

**צד** אָמַר הַכּוּזָרִי: וְזֶה מִנְטוֹתְךָ וַעֲזָרְךָ לְעַמְּךָ, וְאֵי זֶה עָוֹן גָּדוֹל מִזֶּה, וְאֵי זֶה מַעֲשֶׂה יִשָּׂאֵר אַחַר זֶה?

**צה** אָמַר הֶחָבֵר: הִרְפֵּה לִי מְעַט, עַד שֶׁאֶבָּאֵר אֶצְלְךָ גְּדֻלַּת הָעָם, וְדַי לִי לְעַד, שֶׁהַשֵּׁם בְּחָרָם לְעָם וּלְאֻמָּה מִבֵּין אֻמּוֹת הָעוֹלָם, וְחוּל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי עַל הֲמוֹנָם עַד שֶׁהִגִּיעוּ כֻּלָּם אֶל מַעֲלַת הַדִּבּוּר. וְעָבַר הָעִנְיָן אֶל נְשֵׁיהֶם וְהָיוּ מֵהֶן נְבִיאוֹת, אַחַר שֶׁלֹּא הָיָה חָל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כִּי אִם בִּיחִידִים מִבְּנֵי אָדָם אַחַר אָדָם הָרִאשׁוֹן, כִּי אָדָם הָיָה שָׁלֵם מִבִּלְתִּי תְּנַאי, כִּי אֵין טָעֲנָה

בְּשִׁלֻּמוּת מַעֲשֶׂה, מֵעוֹשֶׂה חָכָם יָכוֹל, מֵחֹמֶר בְּחָרוֹ לַצּוּרָה אֲשֶׁר חָפֵץ בָּהּ, וְלֹא מָנַע מוֹנֵעַ מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת זֶרַע הָאָב וְלֹא מִדַּם הָאֵם וְלֹא מֵהַמְּזוֹנוֹת וְהַהַנְהָגָה בִּשְׁנֵי הַגִּדּוּל וְהַיְנִקוּת וְהִתְחַלְּפוּת הָאֲוִיר וְהַמַּיִם וְהָאֹרֶךְ, כִּי יְצָרוֹ כְּמַגִּיעַ לְתַכְלִית יְמֵי הַבַּחֲרוּת הַשָּׁלֵם בִּיצִירוֹתָיו וּבְמִדּוֹתָיו, וְהוּא אֲשֶׁר קִבֵּל הַנֶּפֶשׁ עַל תַּמָּה, וְהַשֵּׂכֶל עַל תַּכְלִית מַה שֶּׁבִּיכֹלֶת הָאֱנוֹשִׁי, וְהַכֹּחַ הָאֱלֹהִי אַחַר הַשֵּׂכֶל, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַמַּעֲלָה אֲשֶׁר בָּהּ יִדְבַּק בֵּאלֹהִים וּברוּחָנִיִּים, וְיֵדַע הָאֲמִתּוֹת מִבְּלִי לִמּוּד, אֲבָל בְּמַחֲשָׁבָה קַלָּה, וּכְבָר נִקְרָא אֱצְלֵנוּ בֶּן־אֱלֹהִים, וְכָל הַדּוֹמִים לוֹ מִזֶּרַע – בְּנֵי אֱלֹהִים. וְהוֹלִיד בָּנִים רַבִּים וְלֹא הָיָה מֵהֶם רָאוּי לִהְיוֹת בִּמְקוֹם אָדָם אֶלָּא הֶבֶל, כִּי הוּא הָיָה דּוֹמֶה לוֹ. וְכַאֲשֶׁר הֲרָגוֹ קַיִן אָחִיו מִפְּנֵי קִנְאָתוֹ בוֹ עַל הַמַּעֲלָה הַזֹּאת, נָתַן לוֹ תַּחְתָּיו שֵׁת, וְהָיָה דּוֹמֶה לְאָדָם, וְהָיָה סְגֻלָּה וָלֵב וְזוּלָתוֹ כְּקִלְיפָּה. וּסְגֻלַּת שֵׁת אֱנוֹשׁ. וְכֵן הִגִּיעַ הָעִנְיָן עַד נֹחַ: בִּיחִידִים הָיוּ לְבָבוֹת, דּוֹמִים לְאָדָם וְנִקְרָאִים בְּנֵי אֱלֹהִים, שְׁלֵמִים בִּבְרִיאָתָם וּבְמִדּוֹתָם וּבַאֲרִיכוּת הַיָּמִים וּבָחָכְמוֹת וּבִיכֹלֶת, וּבִימֵיהֶם אָנוּ מוֹנִים מֵאָדָם וְעַד נֹחַ וְכֵן מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם. וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה מֵהֶם מִי שֶׁלֹּא דָבַק בּוֹ הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כְּתֶרַח, אֲבָל אַבְרָהָם בְּנוֹ הָיָה תַּלְמִיד לַאֲבִי אָבִיו עֵבֶר, וְעוֹד – שֶׁהִשִּׂיג נֹחַ בְּעַצְמוֹ. וְהָיָה הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי דָּבֵק בָּהֶם מֵאֲבוֹת אֶבוֹתָם אֶל בְּנֵי בָנִים. וְאַבְרָהָם סְגֻלַּת עֵבֶר וְתַלְמִידוֹ וְעַל כֵּן נִקְרָא עִבְרִי, וְעֵבֶר הָיָה סְגֻלַּת שֵׁם וְשֵׁם הָיָה סְגֻלַּת נֹחַ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא יוֹרֵשׁ הָאַקְלִימִים הַשָּׁוִים אֲשֶׁר אָמְצָעִיתָם וְחֻמְּדָתָם אֶרֶץ כְּנַעַן אַדְמַת הַנְּבוּאָה, וַיֵּצֵא יֶפֶת אֶל צָפוֹן וְחָם אֶל דָּרוֹם. וּסְגֻלַּת אַבְרָהָם מִכֹּל בָּנָיו – יִצְחָק, וְהִרְחִיק כָּל בָּנָיו מֵהָאָרֶץ הַזֹּאת הַמְסֻגֶּלֶת כְּדֵי שֶׁתִּתְהֶיֶה מְיֻחֶדֶת לְיִצְחָק, וּסְגֻלַּת יִצְחָק – יַעֲקֹב, וְנִדְחָה עֵשָׂו אָחִיו מִפְּנֵי שֶׁזָּכָה יַעֲקֹב בָּאָרֶץ הַהִיא, וּבְנֵי יַעֲקֹב כֻּלָּם סְגֻלָּה, כֻּלָּם רְאוּיִים לָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְהָיָה לָהֶם הַמָּקוֹם הַהוּא הַמְיֻחָד בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְזֶה הָיָה תְּחִלַּת חוּל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי עַל קָהָל, אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא הָיָה נִמְצָא כִּי אִם בִּיחִידִים. וַיִּשְׁמְרֵם הָאֱלֹהִים וַיַּפְרֵם וַיִּרְבֵּם וַיְגַדְּלֵם בְּמִצְרַיִם, כַּאֲשֶׁר יְגַדֵּל הָאִילָן אֲשֶׁר שָׁרְשׁוֹ טוֹב, עַד שֶׁהוֹצִיא פְּרִי שֶׁלֵּם דּוֹמֶה לַפְּרִי הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נִטַּע מִמֶּנּוּ, רְצוֹנִי לוֹמַר: אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְיוֹסֵף וְאֶחָיו, וְהָיָה מִן הַפְּרִי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּמִרְיָם, וּכְמוֹ בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וּכְמוֹ רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת וְשִׁבְעִים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָיוּ רְאוּיִים לִנְבוּאָה מַתְמֶדֶת, וְכִיהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב וְחוּר וְזוּלָתָם רַבִּים. וְאָז הָיוּ רְאוּיִים לְהֶרָאוֹת הָאוֹר עֲלֵיהֶם וְהַהַשְׁגָּחָה הַהִיא הָרִבּוֹנִית, וְאִם הָיוּ בֵּינֵיהֶם מַמְרִים הָיוּ נִגְעָלִים, אַךְ הֵם בְּלִי סָפֵק סְגֻלָּה, כַּאֲשֶׁר הֵם בְּתוֹלַדְתָּם וְטִבְעָם מִן הַסְּגֻלָּה וַיּוֹלִידוּ מִי שֶׁהָיָה סְגֻלָּה וְנִזְהָרִים בְּאָב הַמַּמְרֶה בַּעֲבוּר מַה שֶּׁיִּתְעָרֵב בּוֹ מִן הַסְּגֻלָּה אֲשֶׁר תֵּרָאֶה בִּבְנוֹ אוֹ בְּבֶן בְּנוֹ כְּפִי מַה שֶּׁתִּזְדַּכֵּךְ הַטִּפָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ בְּתֶרַח וְזוּלָתוֹ מִמִּי שֶׁלֹּא נִדְבַּק בּוֹ הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי אַךְ בְּשֹׁרֶשׁ תּוֹלַדְתּוֹ שֶׁיּוֹלִיד סְגֻלָּה, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן בְּתוֹלֶדֶת כָּל הַנּוֹלָד מֵהֶם וָיָפֶת. וְנִרְאֶה כָּזֶה בָּעִנְיָן הַטִּבְעִי, כִּי כַּמָּה יֵשׁ מִבְּנֵי הָאָדָם שֶׁאֵינוֹ דּוֹמֶה לְאָב כְּלָל אַךְ הוּא דּוֹמֶה לַאֲבִי

אָבִיו?! וְאֵין סָפֵק כִּי הַטָּבַע הַהוּא וְהַדִּמְיוֹן הַהוּא הָיָה צָפוּן בָּאָב וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִרְאָה לַהַרְגָּשָׁה, כַּאֲשֶׁר הָיָה צָפוּן טֶבַע עֵבֶר בְּבָנָיו עַד שֶׁנִּרְאָה בְאַבְרָהָם.

צו אָמַר הַכּוּזָרִי: זֹאת בָּאֱמֶת הִיא הַגְּדֻלָּה הַנִּמְשֶׁכֶת מֵאָדָם, וְאָדָם הָיָה הַגָּדוֹל שֶׁבִּבְרִיאוֹת הָאָרֶץ, וְנִתְחַיְּבָה לָכֶם הַגְּדֻלָּה עַל כָּל הַנִּמְצָאִים בָּאָרֶץ. אֲבָל אַיֵּה הַגְּדֻלָּה הַזֹּאת מִן הַחַטָּאת הַזֹּאת?

צז אָמַר הֶחָבֵר: כִּי הָאֱמוּנוֹת כֻּלָּם בַּזְּמַן הַהוּא הָיוּ עוֹבְדִים צוּרוֹת, וְאִלּוּ הָיוּ הַפִּילוֹסוֹפִים, מְבִיאִים מוֹפֵת עַל הַיִּחוּד וְעַל הָאֱלֹהוּת לֹא הָיוּ עוֹמְדִים מִבְּלִי צוּרָה שֶׁמְּכַוְּנִים אֵלֶיהָ וְאוֹמְרִים לַהֲמוֹנָם, כִּי הַצּוּרָה הַזֹּאת יְדַבֵּק בָּהּ עִנְיָן אֱלֹהִי וְכִי הִיא מְיֻחֶדֶת בְּדָבָר מֻפְלָא נָכְרִי. וּמֵהֶם מִי שֶׁמְּיַחֵס זֶה אֶל הָאֱלֹהִים, כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים הַיּוֹם בַּמְּקוֹמוֹת הַמְכֻבָּדִים אֲצֻלֵּנוּ, עַד שֶׁאָנוּ מִתְבָּרְכִים בָּהֶם וּבַעֲפָרָם וְאַבְנֵיהֶם, וּמֵהֶם מִי שֶׁמְּיַחֵס אוֹתוֹ אֶל רוּחָנִיּוּת כּוֹכָב מִן הַכּוֹכָבִים אוֹ חַיִל מִן הַחֲיָלִים אוֹ מַעֲרֶכֶת מַזָּל וְזוּלַת זֶה, וְלֹא הָיוּ מַסְכִּימִים הֶהָמוֹן עַל תּוֹרָה אֶחָת, אֶלָּא בְּצוּרָה מֻרְגָּשָׁה שֶׁמְּכַוְּנִים אֵלֶיהָ. וְהָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִצַּפִּים לְמַה שֶּׁיַּעַד אוֹתָם מֹשֶׁה שֶׁיּוֹרִיד לָהֶם עִנְיָן מֵאֵת יְיָ שֶׁיִּרְאוּ אוֹתוֹ וְיִקָּבִילוּהוּ כַּאֲשֶׁר הָיוּ מְקַבִּילִים עַמּוּד הֶעָנָן וְעַמּוּד הָאֵשׁ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם, אֲשֶׁר הָיוּ מַבִּיטִים אֵלָיו וּמַקְבִּילִים וּמְגַדְּלִים אוֹתוֹ וּמְשֻׁתָּחֲוִים נִכְחוֹ לֵאלֹהִים, וְכֵן הָיוּ מַקְבִּילִים עַמּוּד הֶעָנָן אֲשֶׁר הָיָה יוֹרֵד עַל מֹשֶׁה בְּדַבֵּר אִתּוֹ הָאֱלֹהִים וְהָיוּ עוֹמְדִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁתַּחֲוִים נִכְחוֹ לֵאלֹהִים. וְכַאֲשֶׁר שָׁמְעוּ הָעָם דִּבְרֵי עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וְעָלָה מֹשֶׁה עַל הָהָר לְהוֹרִיד לָהֶם הַלּוּחוֹת כְּתוּבִים וְלַעֲשׂוֹת לָהֶם אָרוֹן לִהְיוֹת לָהֶם דָּבָר נִרְאֶה שֶׁיְּכַוְּנוּ נֶגְדּוֹ, שֶׁבּוֹ הַבְּרִית לֵאלֹהִים וְהַבְּרִיאָה הָרִבּוֹנִית, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַלּוּחוֹת, זוּלַת מַה שֶּׁדָּבַק בָּאָרוֹן מֵהֶעָנָן וְהַכָּבוֹד וּמַה שֶּׁנִּרְאָה בַּעֲבוּרוֹ מֵהַמּוֹפְתִים, וְנִשְׁאֲרוּ הָעָם מְצַפִּים לֶרֶדֶת מֹשֶׁה וְהֵם עַל עִנְיָנָם לֹא שִׁנּוּ תָּאָרָם וְעָדָיִם וּבְגָדֵיהֶם, אֲשֶׁר עָמְדוּ בָּהֶם יוֹם מַעֲמַד הַר סִינַי אַף נִשְׁאֲרוּ בְּתִכּוּנָתָם מַמְתִּינִים לְמֹשֶׁה לְעִתִּים, וּבוֹשֵׁשׁ מֵהֶם אַרְבָּעִים יוֹם וְהוּא לֹא לָקַח צֵידָה וְלֹא נִפְרַד מֵהֶם אֶלָּא עַל מְנָת שֶׁיָּשׁוּב לְיוֹמוֹ, אָז גָּבְרָה הַמַּחֲשָׁבָה הָרָעָה עַל קְצָת הֶהָמוֹן הַהוּא הַגָּדוֹל וְהִתְחִילוּ הֲמוֹן הָעָם לְהֻחְלַק מַחְלְקוֹת וּמַרְבִּים הָעֲצוֹת וְהַמַּחֲשָׁבוֹת עַד שֶׁנִּצְטָרְכוּ מֵהֶם אֲנָשִׁים לְבַקֵּשׁ נָעֳבָד מֻרְגָּשׁ יְכַוְּנוּ נֶגְדּוֹ כְּשֶׁאָר הָאֻמּוֹת, מִבְּלִי שֶׁיְּכַחֲשׁוּ בָּאֱלֹהוּת מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, אֲבָל – שֶׁיִּהְיֶה מַנַּח לָהֶם לְהַקְבִּיל אֵלָיו, כְּשֶׁיִּסְפְּרוּ נִפְלָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם, כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ הַפִּלְשְׁתִּים בָּאָרוֹן שֶׁאָמְרוּ כִּי הָאֱלֹהִים שָׁם, וְכַאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים בַּשָּׁמַיִם וּבְכָל דָּבָר שֶׁאָנוּ יוֹדְעִים שֶׁתְּנוּעָתוֹ אִמְּנָם הִיא בְּחֻפָּץ הָאֱלֹהִים מִבְּלִי מִקְרֶה וְלֹא רְצוֹן אָדָם וְלֹא טֶבַע. וְחַטָּאתָם הָיְתָה בַּצִּיּוּר אֲשֶׁר נֶאֱסַר עֲלֵיהֶם וְשֶׁיְּחָסוּ עִנְיָן אֱלֹהִי אֶל מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּיָדָם וּרְצוֹנָם מִבְּלִי מִצְוַת הָאֱלֹהִים, וְיֵשׁ לָהֶם הִתְנַצְּלוּת – בְּמַה שֶּׁקָּדַם מֵהַמַּחֲלֹקֶת בֵּינֵיהֶם, וְלֹא הִגִּיעוּ עוֹבְדָיו אֶל שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי

אִישׁ מִכָּלָל שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף שֶׁהָיוּ. אֲבָל הִתְנַצְּלוּת הַגְּדוֹלִים שֶׁסִּיְּעוּ בַּעֲשׂוֹתוֹ הָיָה – בַּעֲבוּר שֶׁיִּרְאֶה הַמַּמְרֶה מֵהַמַּאֲמִין כְּדֵי לַהֲרֹג הַמַּמְרֶה הָעוֹבֵד אוֹתוֹ, וְנֶחְשַׁב לָהֶם לְעָוֹן מִפְּנֵי שֶׁהוֹצִיאוּ הַמְּרִי מִן הַכֹּחַ וְהַמַּצְפוּן אֶל גְּבוּל הַמַּעֲשֶׂה. וְלֹא הָיָה הָעָוֹן הַהוּא יְצִיאָה מִכְּלָל עֲבוֹדַת מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, אַךְ הָיָה מְרִי לִקְצָת מִצְוֹתָיו, כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ הִזְהִיר מִן הַצּוּרוֹת, וְהֵם עָשׂוּ צוּרָה, וְהָיָה לָהֶם לְהַמְתִּין, שֶׁלֹּא יִקְבְּעוּ לְעַצְמָם דָּבָר שֶׁיַּקְבִּילוּהוּ וְיִמְשְׁכוּ אַחֲרָיו, וּמִזְבֵּחַ וְקָרְבָּנוֹת. וְזֶה הָיָה מֵעֲצַת מִי שֶׁהָיָה בֵּינֵיהֶם מִן הַחוֹזִים וְהָאַצְטַגְנִינִים, חָשְׁבוּ שֶׁיִּהְיוּ פְּעֻלּוֹתָם הַסְּבָרִיּוֹת קְרוֹבוֹת מִן הַמַּעֲשִׂים הָאֲמִתִּיִּים, וְהָיָה עִנְיָנָם בָּזֶה כְּעִנְיַן הַכְּסִיל, אֲשֶׁר זָכַרְנוּ, שֶׁנִּכְנַס בַּחֲנוּת הָרוֹפֵא וְהֵמִית הָאֲנָשִׁים, אֲשֶׁר הָיָה מוֹעִילָם בָּרְפוּאוֹת הָהֵם קֹדֶם לָכֵן. עִם שֶׁלֹּא הָיְתָה כַּוָּנַת הָעָם לְצֵאת מֵעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, אַךְ הָיוּ חוֹשְׁבִים שֶׁהֵם מִשְׁתַּדְּלִים בַּעֲבוֹדָה, וְעַל כֵּן בָּאוּ אֶל אַהֲרֹן, וְאַהֲרֹן חָפֵץ לְגַלּוֹת מַצְפוּנָם, וְעַל כֵּן סִיַּע בַּעֲשׂוֹתוֹ וְנֶאֱשַׁם בְּהוֹצָאָתוֹ מְרִים מִן הַכֹּחַ אֶל הַמַּעֲשֶׂה. וְהַדָּבָר הַהוּא הוּא מְרֻחָק וּמְגֻנֶּה אֶצְלֵנוּ, מִפְּנֵי שֶׁאֵין בַּזְּמַן הַזֶּה צוּרוֹת נֶעֱבָדוֹת בְּרֹב הָאֻמּוֹת וְהָיָה קַל בַּזְּמַן הַהוּא, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים כָּל הָאֻמּוֹת צוּרוֹת לַעֲבֹד אוֹתָם. וְאִלּוּ הָיְתָה חַטָּאתָם שֶׁעָשׂוּ בַּיִת בִּרְצוֹנָם לַעֲבוֹדָה, לְכַוֵּן אֵלָיו וּלְהַקְרִיב בּוֹ הַקְרָבָנוֹת וּלְכַבְּדוֹ, לֹא הָיָה דָּבָר גָּדוֹל בְּעֵינֵינוּ, מִפְּנֵי מַה שֶּׁאָנַחְנוּ נוֹהֲגִים בּוֹ הַיּוֹם, מַעֲשׂוֹת בָּתִּים בִּבְחִירָתֵנוּ וְנַגְדִּלֵנוּ לָהֶם וְהִתְבָּרְכֵנוּ בָהֶם, וְאֶפְשָׁר שֶׁנֹּאמַר שֶׁהַשְׁכֵּינָה חָלְה בָהֶם וְהַמַּלְאָכִים חוֹנִים סְבִיבוֹתֵיהֶם' וְלוּלֵא הַצֹּרֶךְ לְהִתְחַבְּרוּת קְהִלֵּנוּ, הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה נָכְרִי, כַּאֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי הַמְּלָכִים, שֶׁהָיוּ מוֹחִים בַּאֲנָשִׁים מִשְׁתַּדְּלִים, שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים בָּתִּים לַעֲבוֹדָה, הָיוּ נִקְרָאִים בָּמוֹת, וְהָיוּ חֲסִידֵי הַמְּלָכִים הוֹרְסִין אוֹתָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִגְדְּלוּ זוֹלְתֵי הַבַּיִת אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ הָאֱלֹהִים וְהַתְּכוּנָה אֲשֶׁר צִוָּה בָהּ. וְלֹא הָיָה הַדָּבָר נָכְרִי בַּצּוּרוֹת, אֲשֶׁר צִוָּה הוּא בָהֶם מֵהַכְּרוּבִים. וְעִם כָּל זֶה נֶעֶנְשׁוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עָבְדוּ הָעֵגֶל בַּיּוֹם הַהוּא וַהֲרֹגוּם, וְהָיָה מִסְפַּר כֻּלָּם שִׁלְשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ מִכְּלָל שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף, וְלֹא פָּסַק הַמָּן לָרֶדֶת לְמָזוֹנָם, וְהֶעָנָן לְסוֹכֵךְ עֲלֵיהֶם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לְהַנְחֹתָם, וְהַנְּבוּאָה מַתְמֶדֶת וְנוֹסֶפֶת בֵּינֵיהֶם, וְלֹא נֶעְדַּר מֵהֶם דָּבָר מִכָּל אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם זוּלַת שְׁתֵּי הַלּוּחוֹת, אֲשֶׁר שִׁבָּרָם מֹשֶׁה, וְהִתְפַּלֵּל לְהַשִּׁיבָם וְהוּשְׁבוּ לָהֶם וְכָפַר לָהֶם הָעָוֹן הַהוּא.

**צח** אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר עָזַרְתָּ עֲצָתִי בְּמַה שֶׁעָלָה בְדַעְתִּי וּבְמַה שֶׁרָאִיתִיו בַּחֲלוֹמִי, כִּי אֵין הָאָדָם מַגִּיעַ אֶל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי אֶלָּא בְּדָבָר אֱלֹהִי, רְצוֹנִי לוֹמַר: בְּמַעֲשִׂים שֶׁיְּצֻוּם הָאֱלֹהִים. וְאִם לֹא – הִנֵּה רֹב בְּנֵי אָדָם מִשְׁתַּדְּלִים, אֲפִילּוּ הַחוֹזֶה וְהַקּוֹסֵם וְעוֹבֵד הָאֵשׁ וְעוֹבֵד הַשֶּׁמֶשׁ וְהַמַּשְׁנִים וְזוּלָתָם.

**צט** אָמַר הֶחָבֵר: כֵּן־הוּא, וְכֵן כָּל תּוֹרוֹתֵינוּ כֻּלָּם כְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה מִדִּבּוּר הָאֱלֹהִים עִם מֹשֶׁה, וּמִמַּה שֶּׁכָּתַב מֹשֶׁה וְנָתַן לֶהָמוֹן הַגְּדוֹל הַהוּא בְּקִבּוּצָם בַּמִּדְבָּר, לֹא נִצְטָרְכוּ בָהּ לְקַבָּלָה

וְלֹא לְהוֹרָאַת פַּרְשָׁה פַּרְשָׁה וּמִצְוָה מִצְוָה, וּתְכוּנַת הַקָּרְבָּנוֹת וְאֵיךְ מַקְרִיבִים אוֹתָם וּבְאֵיזֶה מָקוֹם וּלְאֵיזֶה צַד וְאֵיךְ נִשְׁחָטִים וְאֵיךְ עוֹשִׂים בְּדָמָם וְנִתְחֵיהֶם מִמְּלָאכוֹת חֲלוּקוֹת, כֻּלָּם בְּבֵאוּר מֵאֵת הָאֱלֹהִים שֶׁלֹּא יֶחְסַר מֵהֶם דָּבָר קָטָן וְיִפָּסֵד הַכֹּל, כְּמוֹ הַהֲוָיוֹת הַטִּבְעִיּוֹת, אֲשֶׁר הֵם מִתְחַבְּרוֹת מִיחָסִים דַּקִּים לֹא תַשִּׂיגֵם הַמַּחֲשָׁבָה לְדַקּוּתָם, אֲשֶׁר אִם יֶאֱרַע מִכְשׁוֹל מְעַט בַּיְחָסִים הֵהֵם הָיְתָה נִפְסֶדֶת הַהֲוָיָה הַהִיא וְלֹא הָיָה בַּצֶּמַח הַהוּא אוֹ הַחַי הַהוּא אוֹ הָאֱבֶר הַהוּא דֶּרֶךְ מָשָׁל אֶלָּא מֻפְסָד אוֹ נֶעְדָּר. וְכֵן נִזְכַּר אֵיךְ תִּנָּתַח הַבְּהֵמָה הַנִּקְרֶבֶת, וּמַה יֵּעָשֶׂה בְּאֵבֶר אֵבֶר, וּמַה שֶּׁיֵּשׁ לַאֲכִילָה וּמַה שֶּׁיֵּשׁ לִשְׂרֵפָה וּמִי יֹאכַל וּמִי יִשְׂרוֹף וּמִי יַקְרִיב מִכְּתוֹת, מִצְוָה בָהֶם לֹא יַעַבְרוּם, וְאֵיךְ תִּהְיֶה תְּכוּנַת הַמַּקְרִיבִים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם פְּגָם – עַד תַּכְשִׁיטֵיהֶם וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם, וְכָל שֶׁכֵּן מַלְבּוּשׁ כֹּהֵן גָּדוֹל אֲשֶׁר נִתַּן לוֹ רְשׁוּת לָבֹא אֶל מְקוֹם הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, מְקוֹם הַשְּׁכִינָה וְהָאָרוֹן וְהַתּוֹרָה, וּמַה שֶּׁנִּתְלָה בָּזֶה מִן הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה וּמַדְרֵגוֹת הַטָּהֳרוֹת וְהַקְּדֻשׁוֹת וְהַתְּפִלּוֹת, דָּבָר שֶׁיֵּאָרֵךְ סִפּוּרוֹ אַךְ סוֹמְכִים בּוֹ עַל קְרִיאַת הַתּוֹרָה וּמַה שֶּׁהֶעְתִּיקוּ רַבּוֹתֵינוּ, וְהַכֹּל מִדִּבְרֵי אֱלֹהִים עִם מֹשֶׁה. וְכֵן תְּכוּנַת הַמִּשְׁכָּן כֻּלֹּה הָרְאָתָה לְמֹשֶׁה בְּהַר סִינַי: הַמִּשְׁכָּן, וְהָאֹהֶל, וְהַשֻּׁלְחָן, וְהַמְּנוֹרָה, וְהָאָרוֹן, וַחֲצַר הַמִּשְׁכָּן, וְעַמּוּדָיו, וּמְכְסָיו, וְכָל מַלְאֲכוֹתָיו הֶרְאוּ לוֹ רוּחָנִיּוֹת וְצִיֵּר אוֹתָם גַּשְׁמִיּוֹת כַּאֲשֶׁר הֻתְוּוּ לוֹ, וְכֵן הַבַּיִת הַגָּדוֹל, אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה, הֶרְאָה לְדָוִד צוּרָתוֹ רוּחָנִיּוֹת, וְהַבַּיִת הָעוֹלְמִי הַקָּדוֹשׁ אֲשֶׁר יֵעָדְנוּ בּוֹ, הֶרְאָה לַנָּבִיא יְחֶזְקֵאל צוּרָתוֹ וּתְכוּנָתוֹ. וְאֵין בַּעֲבוֹדַת הָאֹהֶל סְבָרָא וְלֹא הַקְּשָׁה וְלֹא הִתְחַכְּמוּת, וְאִלּוּ הָיָה כֵּן,– הָיוּ הַפִּילוֹסוֹפִים מַגִּיעִים בְּרֹב חָכְמָתָם וְשִׂכְלָם לְכַפָּל מַה שֶּׁהִגִּיעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

ק אָמַר הַכּוּזָרִי: בְּכָמוֹ זֶה תְּנוּחַ הַנֶּפֶשׁ לְקַבֵּל הַתּוֹרָה מִבְּלִי סָפֵק וְלֹא פִּקָּפּוּק, שֶׁיָּבֹא נָבִיא לַעֲבָדִים מְשֻׁעְבָּדִים לְחוּצִים וְיֵיעַד אוֹתָם שֶׁיֵּצְאוּ מֵעֲבוֹדָתָם בָּעֵת הַהִיא מִבְּלִי אִחוּר עַל הַתְּכוּנָה הַהִיא, וְשֶׁיַּכְנִיסֵם אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן וְהִיא בְּיַד שֶׁבַע אֻמּוֹת כָּל אַחַת חֲזָקָה מֵהֶם, וְהוֹדִיעַ לְכָל שֵׁבֶט חֶלְקוֹ מֵהָאָרֶץ קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעוּ אֵלֶיהָ, וְהִתְקַיֵּם הַכֹּל בִּזְמַן מֻעָט בְּמוֹפְתִים נוֹרָאִים, זֶה מֵאַמַּת גְּדֻלַּת הַשּׁוֹלֵחַ וּכְבוֹד הַשִּׁלּוּחַ וְגֹדֶל מַעֲלַת אֲשֶׁר אֱלֹהִים לְבַדּוֹ שֶׁלַּח. וְאִלּוּ הָיָה אוֹמֵר כִּי אֲנִי שְׁלוּחַ לְיַשֵּׁר כָּל הָעוֹלָם וְלֹא הָיָה דְּבָרוֹ מַגִּיעַ עַד חֶצְיוֹ הָיָה פְּגָם בִּשְׁלִיחוּתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נִשְׁלְמָה כַּוָּנַת הַבּוֹרֵא בִּשְׁלִיחוּתוֹ, וְהָיָה מוֹנֵעַ הַשְׁלָמָתָהּ הֱיוֹת סֵפֶר תּוֹרָתוֹ עִבְרִי, וְהָיָה מַעֲמָס עַל אֻמּוֹת שִׁבָּא וְהוֹדּוּ וְכוּזָר לְהָבִינוֹ וְלַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁכָּתוּב בּוֹ, אֶלָּא אַחֲרֵי מֵאוֹת שָׁנִים, אוֹ שֶׁיִּקָּרֶה לָהֶם לְהִשְׁתַּנּוֹת אֲלֵיהֶם בַּעֲבוּר נִצָּחוֹן אוֹ שִׁכּוּנָה לֹא בְּרִאַיַּת הַנָּבִיא בְּעַצְמוֹ, אוֹ נָבִיא אַחֵר שֶׁמֵּעִיד וּמַזְהִיר עַל תּוֹרָתוֹ.

קא אָמַר הֶחָבֵר: לֹא קָרָא מֹשֶׁה לְתוֹרָתוֹ זוּלָתִי עַמּוֹ וְאַנְשֵׁי לְשׁוֹנוֹ, וְיָעַד אוֹתָם הַבּוֹרֵא לְהַזְהִיר עַל תּוֹרָתוֹ כָּל הַיָּמִים עַל יְדֵי הַנְּבִיאִים, וְעָשָׂה כֵן כָּל יְמֵי הָרָצוֹן וְהַזְּמַן שֶׁהָיְתָה הַשְׁכִּינָה בֵּינֵיהֶם.

קב אָמַר הַכּוּזָרִי: וַהֲלֹא הָיָה יוֹתֵר טוֹב שֶׁיְּיַשֵּׁר הַכֹּל וְהָיָה זֶה יוֹתֵר נָכוֹן וְרָאוּי בַּחָכְמָה.

קג אָמַר הֶחָבֵר: וַהֲלֹא הָיָה יוֹתֵר טוֹב שֶׁיִּהְיוּ הַחַיִּים כֻּלָּם מְדַבְּרִים. אִם כֵּן כְּבָר שָׂכַחְתָּ מַה שֶּׁקָּדַם בְּהֶמְשֵׁךְ זֶרַע אָדָם, וְהֵיאַךְ חָל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בָּאִישׁ, שֶׁהָיָה לֵב הָאַחִים וּסְגֻלַּת הָאָב, מְקֻבָּל לְאוֹר הַהוּא, וּזוּלָתוֹ כַּקְלִפָּה אֵינֶנּוּ מְקֻבָּל אוֹתוֹ, עַד שֶׁבָּאוּ בְנֵי יַעֲקֹב כֻּלָּם סְגֻלָּה וְלֵב' נִבְדָּלִים מִבְּנֵי אָדָם בְּעִנְיָנִים מְיֻחָדִים אֱלֹהִיִּים, שֵׁמִים אוֹתָם כְּאִלּוּ הֵם מִין אֶחָד מַלְאָכוּתִי, מְבֻקָּשִׁים כֻּלָּם מַעֲלַת הַנְּבוּאָה וְרַבָּם מַגִּיעִים אֵלֶיהָ, וּמִי שֶׁלֹּא יַגִּיעַ אֵלֶיהָ, קָרוֹב לָהּ בְּמַעֲשִׂים הַנִּרְצִים וְהַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה וּפְגִיעַת הַנְּבִיאִים. וְדַע, כִּי כָּל אֲשֶׁר יִפְגַּע נָבִיא בְּעֵת פְּגֹעוֹ אוֹתוֹ וְשָׁמְעוּ דְּבָרָיו הָאֱלֹהִיִּים, מִתְחַדֶּשֶׁת לוֹ רוּחָנִיּוּת וְנִפְרָד מִסּוּגוֹ בְּזִכּוּת הַנֶּפֶשׁ וְהִשְׁתּוֹקְקָה אֶל הַמַּדְרֵגוֹת הֶהֵם וְהִדָּבְקוֹ בָּעָנָוָה וּבְטָהֳרָה. זֹאת תִּהְיֶה אֶצְלָם הָרְאָיָה הַנִּרְאֵית וְהָאוֹת הַבָּהִיר בְּגִמּוּל הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי הַמְבֻקָּשׁ מִמֶּנּוּ אֵינֶנּוּ, אֶלָּא שֶׁתִּשּׁוּב נֶפֶשׁ הָאָדָם אֱלֹהִית, תִּפָּרֵד מֵחוּשָׁיו וְתִרְאֶה הָעוֹלָם הַהוּא הָעֶלְיוֹן וְתֵהָנֶה בִּרְאִית הָאוֹר הַמַּלְאָכוּתִי וּשְׁמִיעַת הַדִּבּוּר הָאֱלֹהִי, כִּי הַנֶּפֶשׁ הַהִיא תִּהְיֶה בְּטוּחָה מִן הַמָּוֶת כְּשֶׁיִּכְלוּ כֵּלֶיהָ הַגּוּפִיִּים. וְכַאֲשֶׁר תִּמְצָא תּוֹרָה שֶׁמַּגִּיעִים בִּידִיעָתָהּ וּמַעֲשֶׂיהָ אֶל הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר צִוְּתָה וְעִם הָעִנְיָנִים אֲשֶׁר צִוְּתָה בָהֶם, הִיא מִבְּלִי סָפֵק הַתּוֹרָה שֶׁמַּבְטָח בָּהּ לְהַשְׁאִיר הַנְּפָשׁוֹת אַחַר כְּלוֹת הַגּוּפוֹת.

קד אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲנִי רוֹאֶה שֶׁיִּעוּדֵי זוּלָתְכֶם שְׁמֵנִים וּדְשֵׁנִים מִיְּעוּדֵיכֶם.

קה אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל הֵם כֻּלָּם אַחֲרֵי הַמָּוֶת וְאֵין בַּחַיִּים בָּהֶם דָּבָר שֶׁיִּוָּרֶה עֲלֵיהֶם.

קו אָמַר הַכּוּזָרִי: וְלֹא רָאִיתִי אֶחָד מִן הַמַּאֲמִינִים בַּיְּעוּדִים הָהֵם שֶׁהוּא מִתְאַוֶּה לְמְהִירוּתָם, אֲבָל אִם הָיָה בְּיִכְלְתּוֹ לְאַחֲרָם אֶלֶף שָׁנִים וְיִשָּׁאֵר בְּמִסְׁרֶת הַחַיִּים וּבְעֹלֶ הָעוֹלָם וְעִצְּבוֹנוֹ, הָיָה בּוֹחֵר בָּזֶה.

קז אָמַר הֶחָבֵר: וּמַה תֹּאמַר בְּמִי שֶׁהוּא רוֹאֶה אֵלֶּה הַמַּעֲמָדִים הַגְּדוֹלִים הַמַּלְאָכוּתִיִּים.

קח אָמַר הַכּוּזָרִי: מִבְּלִי סָפֵק שֶׁהוּא מִתְאַוֶּה שֶׁתִּתְמִיד נַפְשׁוֹ עַל הַפְּרִידָה מֵחוּשָׁיו וְתִשָּׁאֵר נֶהֱנֵית בָּאוֹר הַהוּא, יהוּא מִי שֶׁמִּתְאַוֶּה הַמָּוֶת.

קט אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל יְעוּדֵינוּ הִדָּבְקֵנוּ בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי בַּנְּבוּאָה, וּמַה שֶּׁהוּא קָרוֹב לָהּ, וְהִתְחַבֵּר הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בָּנוּ בַּגְּדֻלָּה וּבַכָּבוֹד וּבַמּוֹפְתִים. וְעַל כֵּן אֵינֶנּוּ אוֹמֵר בַּתּוֹרָה, כִּי אִם תַּעֲשׂוּ הַמִּצְוָה הַזֹּאת, אֲבִיאֲכֶם אַחֲרֵי הַמָּוֶת אֶל גַּנּוֹת וְהַנָּאוֹת, אֲבָל הוּא אוֹמֵר: וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים מַנְהִיג אֶתְכֶם, וְיִהְיֶה מִכֶּם מִי שֶׁיַּעֲמֹד לְפָנַי וּמִי

שֶׁיַּעֲלֶה לַשָּׁמַיִם כַּאֲשֶׁר הָיוּ הוֹלְכִים בֵּין הַמַּלְאָכִים, וְיִהְיוּ גַּם כֵּן מַלְאָכֵי הוֹלְכִים בֵּינֵיכֶם בָּאָרֶץ וְתִרְאוּ אוֹתָם יְחִידִים וְרַבִּים, שׁוֹמְרִים אֶתְכֶם וְנִלְחָמִים לָכֶם, וְתַתְמִידוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר הִיא עוֹרֶרֶת עַל הַמַּעֲלָה הַזֹּאת, וְהִיא אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ, וְיִהְיֶה שָׂבְעָהּ וְרַעֲבוֹנָהּ וְטוֹבָתָהּ וְרָעָתָהּ – בָּעִנְיַן הָאֱלֹהִי כְּפִי מַעֲשֵׂיכֶם, וְיִהְיֶה נוֹהֵג כָּל הָעוֹלָם עַל הַמִּנְהָג הַטִּבְעִי – זוּלָתְכֶם, כִּי תִרְאוּ, עִם שִׁכְינָתִי שֶׁתִּהְיֶה בְּתוֹכְכֶם, מְטוּב אַדְמַתְכֶם וְסֵדֶר גִּשְׁמֵיכֶם שֶׁלֹּא יַעַבְרוּ עִתֵּיהֶם הַצָּרִיךְ לָהֶם, וְשֶׁתִּגְבְּרוּ עַל אוֹיְבֵיכֶם בִּמְתֵי מִסְפָּר – הַמִּנְהָג, מַה שֶּׁתַּכִּירוּ בוֹ, כִּי אֵין עִנְיָנֵכֶם נוֹהֵג עַל הַמִּנְהָג הַטִּבְעִי, אֲבָל הָרְצוֹנִי, כַּאֲשֶׁר תִּרְאוּ אִם תִּמְרוּ מֵהַבְּצוֹרֶת וְהַנֶּגֶף וְהַחַיָּה הָרָעָה – וְהָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּשַׁלְוָה, וְאָז תֵּדְעוּ כִּי עִנְיָנְכֶם מַנְהִיג אוֹתוֹ דָּבָר שֶׁהוּא גָּדוֹל מִן הָעִנְיָן הַטִּבְעִי. וְהָיָה כָּל זֶה וְהַתּוֹרָה הַזֹּאת וְכָל יִעוּדֶיהָ מֻבְטָחִים, לֹא יִפֹּל מֵהֶם דָּבָר; וְיִעוּדֶיהָ כֻּלָּם כּוֹלֵל אוֹתָם שֹׁרֶשׁ אֶחָד וְהוּא יִחוּד קְרַבַת אֱלֹהִים וּמַלְאָכָיו. וּמִי שֶׁיַּגִּיעַ אֶל הַמַּעֲלָה הַזֹּאת לֹא יֵרָא מִן הַמָּוֶת, וְתוֹרָתֵנוּ כְּבָר הֶרְאֵית לָנוּ זֶה עַיִן בְּעַיִן. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה, חֲבֵרִים שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים בְּמִדְבָּר, וְהָלַךְ אֶחָד מֵהֶם אֶל הַדּוּד וּפָגַע מִמֶּלֶךְ הַדּוּ כָּבוֹד וּגְדֻלָּה מִפְּנֵי שֶׁיָּדַע, שֶׁהוּא מִן הַחֲבֵרִים הָהֵם, וְהָיָה יוֹדֵעַ אֲבוֹתֵיהֶם מִקֶּדֶם וְהָיוּ מְאוֹהֲבָיו, וְנָתַן לוֹ מַתָּנוֹת יְקָרוֹת שֶׁנְּשָׂא אוֹתָם אֶל חֲבֵרָיו, וְהִלְבִּישׁוֹ בִּגְדֵי חֲמוּדוֹת וְשָׁלַח עִמּוֹ מַעֲבָדָיו אֲנָשִׁים – וְלֹא עָלָה עַל לֵב אִישׁ שֶׁיֵּצְאוּ מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְלֹא שֶׁיֵּלְכוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַהוּא – וְצִוָּהוּ בְּמִצְוֹת וְכָרַת עִמּוֹ בְּרִית לְקַבֵּל עֲבוֹדָתוֹ. וּבָא אֶל חֲבֵרָיו עִם הַשְּׁלוּחִים הָהֵם הַהֲדִיִּים וְשָׂמְחוּ בָהֶם הַחֲבֵרִים הָהֵם וְהִשְׁתַּדְּלוּ בְּכִבּוּדָם וּבָנוּ לָהֶם אַרְמוֹן שֶׁהוֹשִׁיבוּם בּוֹ, וְשָׁבוּ הַחֲבֵרִים הָהֵם שׁוֹלְחִים שְׁלוּחִים לְהַגִּיעַ אֶל אֶרֶץ הַדּוּ וְלִרְאוֹת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ מִבְּלִי טֹרַח בְּעֻזֵּר אֱלֹה הַשְּׁלוּחִים שֶׁהָיוּ מוֹרִים אוֹתָם הַדֶּרֶךְ הַקְּרוֹבָה וְהַיְשָׁרָה. וַיֵּדְעוּ כֻּלָּם, כִּי מִי שֶׁרוֹצֶה לָלֶכֶת אֶל אֶרֶץ הַדּוּ הוּא קַל עָלָיו מְאֹד כְּשֶׁיִּדְבַּק בַּעֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ וּיכַבֵּד שְׁלוּחָיו הַמַּגִּיעִים אוֹתוֹ אֵלָיו, וְלֹא הֻצְרְכוּ לִשְׁאֹל לָמָּה נַעֲבֹד הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת, כִּי הָעֲלָה נִרְאֵית לָעַיִן – כְּדֵי לְהִתְחַבֵּר בַּמֶּלֶךְ, וְחָבְרָתוֹ הִיא הַטּוֹבָה. וְהַחֲבֵרִים הֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהַהוֹלֵךְ הָרִאשׁוֹן הוּא מֹשֶׁה, וְהַהוֹלְכִים הָאֲחֵרִים הֵם שְׁאָר הַנְּבִיאִים, וְהַשְּׁלוּחִים הַהֲדִיִּים הֵם הַשְּׁכִינָה וְהַמַּלְאָכִים, וְהַבְּגָדִים הַחֲמוּדוֹת הֵם הָאוֹר הַמֻּשְׁכָּל אֲשֶׁר חָל בְּנַפְשׁוֹ מֵהַנְּבוּאָה וְהָאוֹר הַמֻּרְגָּשׁ אֲשֶׁר חָל עַל פָּנָיו, וְהַמַּתָּנוֹת הַיְקָרוֹת הַשְּׁלוּחוֹת הֵם שְׁנֵי הַלּוּחוֹת עִם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים. וּבַעֲלֵי הַנִּמּוּסִים הָאֲחֵרִים לֹא רָאוּ מִכָּל זֶה מְאוּמָה, אַךְ אָמְרוּ לָהֶם: קַבְּלוּ עֲבוֹדַת מֶלֶךְ הַדּוּ, כַּאֲשֶׁר קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם הַחֲבֵרִים הָהֵם, וְאַחֲרֵי הַמָּוֶת תַּגִּיעוּ אֶל הַמֶּלֶךְ, וְאִם לֹא – יִרְחִיק אֶתְכֶם וְיַעֲנֹשׁ אֶתְכֶם אַחֲרֵי מוֹתְכֶם. וּמִהֶם מִי שֶׁאָמַר: לֹא בָא אֵלֵינוּ אָדָם שֶׁיַּגִּיד לָנוּ שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרֵי מוֹתוֹ בְּגַן עֵדֶן אוֹ בְּגֵיהִנֹּם. וְרֻבָּם הֶגְבִּירוּ סִדּוּר עִנְיָנָם וְחִבּוּר עֻצָּתָם וְקִבְּלוּ הָעֲבוֹדָה וְיִחֲלוּ נַפְשׁוֹתָם בַּמַּצְפּוּן יְחוּל חָלוּשׁ, אַךְ בַּנִּרְאֶה יְחוּל חָזָק וְנֶאֱמָן, וּמִתְגַּדְּלִים וּמִתְפָּאֲרִים עַל עַמֵּי הָאָרֶץ שֶׁבָּהֶם בָּאֱמוּנָה.

וְאֵיךְ יִתְפָּאֲרוּ אֱלֹה בְּטַעֲנַת מַה שֶּׁיִּגִּיעוּ אֲלֵיו אַחֲרֵי מוֹתָם עַל מִי שֶׁיִּגִּיעַ זֶה אֵלָיו בְּחַיָּיו, וַהֲלֹא טֶבַע הַנִּבְיאִים וְהַחֲסִידִים קָרוֹב אֶל הַקַּיָּמִים בָּעוֹלָם הַבָּא יוֹתֵר מִטֶּבַע מִי שֶׁלֹּא קָרַב אֶל הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת.

**קי** אָמַר הַכּוּזָרִי: כַּמָּה הוּא רָחוֹק מִן הַדַּעַת שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם כָּלֶה בְּטִבְעוֹ אָבֵד גּוּפוֹ וְנַפְשׁוֹ כַּבְּהֵמוֹת זוֹלָתִי הַפִּילוֹסוֹפִים, עַל דַּעְתָּם. וְעוֹד יֹאמְרוּ אַנְשֵׁי הַתּוֹרוֹת שֶׁהוּא יָשׁוּב – חַי לָעַד בְּנֶעִימוֹת, בַּעֲבוּר מִלָּה שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּפִיו, וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יָבִין עִנְיָנָהּ. כַּמָּה גְּדוֹלָה מַעֲלַת הַמִּלָּה שֶׁתַּעֲתִּיק מִמַּדְרֵגַת הַבְּהֵמוֹת אֶל מַעֲלַת הַמַּלְאָכִים, וּמִי שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר הַמִּלָּה הַהִיא יָשׁוּב בְּהֵמָה אֲפִלּוּ אִם יִהְיֶה פִּילוֹסוֹף חָכָם עוֹשֶׂה טוֹב כָּל יָמָיו כּוֹסֵף אֶל הַמַּעֲלוֹת הָהֵם.

**קיא** אָמַר הֶחָבֵר: אֵין אֲנַחְנוּ שׁוֹלְלִים מִשּׁוּם אָדָם גְּמוּל מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים מֵאֵיזוֹ אֻמָּה שֶׁיִּהְיֶה, אֲבָל אֲנַחְנוּ רוֹאִים הַטּוֹבָה הַגְּמוּרָה לְעֹם הַקְּרוֹבִים בְּחַיֵּיהֶם, וְאָנוּ עוֹרְכִים מַעֲלוֹתָם אֵצֶל הָאֱלֹהִים אֲחֲרֵי מוֹתָם בְּעֵרֶךְ הַהוּא.

**קיב** אָמַר הַכּוּזָרִי: וְהַתְמֵד הַדִּמְיוֹן הַזֶּה בְּהֶפֶךְ, וְעָרֹךְ מַעֲלָתָם בָּעוֹלָם הַבָּא כְּמַעֲלָתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה הַיּוֹם.

**קיג** אָמַר הֶחָבֵר: אֲנִי רוֹאֶה שֶׁאַתָּה מְגַנֶּה אוֹתָנוּ בְּדַלּוּת וּמְסֻכָּנוּת – וּבָהֶם הָיוּ מִתְפָּאֲרִים גְּדוֹלֵי הָאֻמּוֹת הָאֱלֹהִי! כִּי אֵין מִתְפָּאֲרִים אֶלָּא בְּמִי שֶׁאָמַר: "מִי שֶׁהִכָּה עַל לֶחְיְךָ הַיְמָנִי הָכֵן לוֹ הַשְּׁמָאלִי, וּמִי שֶׁלּוֹקֵחַ טַלִּיתְךָ תֵּן לוֹ חֲלוּקֶךָ", וְהִגִּיעַ הוּא וַחֲבֵרָיו וְהַהוֹלְכִים אַחֲרָיו אַחֲרֵי מֵאוֹת מִן הַשָּׁנִים מִן הַבּוּז וְהַיִּסּוּרִים וְהַהֶרֶג, אֶל עְנָיִים נִפְלָאִים וִידוּעִים, וְהֵם הֵם הַפְּאֵר. וְכֵן בַּעֲלֵי תּוֹרַת יִשְׁמָעֵאל וַחֲבֵרָיו, עַד שֶׁגָּבְרוּ. וּבָאֲנָשִׁים הָהֵם הָיוּ מִתְפָּאֲרִים וּמִתְגַּדְּלִים, לֹא בַּמְּלָכִים הָאֱלֹה אֲשֶׁר גָּבַהּ שִׂיאָם וְרָחֲבָה מַלְכוּתָם וְנִפְלְאוּ מַרְכְּבוֹתָם; אִם כֵּן עֶרְכֵּנוּ אֶל הָאֱלֹהִים יוֹתֵר קָרוֹב מִמַּה שֶּׁאִם הָיְתָה לָנוּ גְּדֻלָּה בָּעוֹלָם הַזֶּה.

**קיד** אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן־הוּא אִלּוּ הָיְתָה כְּנִיעַתְכֶם בְּרָצוֹן. אֲבָל הִיא בְּהֶכְרֵחַ, וְכַאֲשֶׁר תִּמְצָא יָדֶכֶם תַּהֲרְגוּ.

**קטו** אָמַר הֶחָבֵר: מָצָאתָ מְקוֹם חֻרְפָּתִי מֶלֶךְ כּוּזָר. כֵּן־הוּא, אִלּוּ הָיָה רַבֵּנוּ מְקַבֵּל הַדַּלּוּת כְּנִיעָה לֵאלֹהִים וּבַעֲבוּר תּוֹרָתוֹ, לֹא הָיָה מַנִּיחֵנוּ הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כָּל הַזְּמַן הָאָרֹךְ הַזֶּה. אֲבָל הַמַּעַט מִמֶּנּוּ עַל הַדַּעַת הַזֹּאת, וְיֵשׁ שָׂכָר לָרֹב – מִפְּנֵי שֶׁהוּא נוֹשֵׂא עֹל הַגָּלוּת בֵּין הֶכְרֵחַ וְרָצוֹן, כִּי אִלּוּ הָיָה רוֹצֶה הָיָה חָבֵר לַנּוֹגֵשׂ אוֹתוֹ – בְּמִלָּה שֶׁיֹּאמַר בְּלִי טֹרַח, וּכְמוֹ זֶה אֵינֶנּוּ אֹבֵד אֵצֶל הַשּׁוֹפֵט הַצַּדִּיק, וְאִלּוּ הָיִינוּ סוֹבְלִים הַגָּלוּת הַזֶּה וְהַדַּלּוּת לְשֵׁם הָאֱלֹהִים כָּרָאוּי, הָיִינוּ לְפֹאֵר הַדּוֹר שֶׁאָנוּ מְצֻפִּים עִם הַמְּשִׁיחַ וְהָיִינוּ מְקֻרָבִים עֵת הַיְשׁוּעָה הָעֲתִידָה שֶׁאָנוּ מְיַחֲלִים אוֹתָהּ. וַאֲנַחְנוּ – אֵין אֲנַחְנוּ מְשׁוּם עִם נַפְשׁוֹתֵינוּ כָּל הַנִּכְנָס בְּתוֹרָתֵנוּ בְּמִלָּה בִּלְבַד, אֲבָל בְּמַעֲשִׂים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם טֹרַח עַל הַנֶּפֶשׁ, מִטָּהֳרָה וְלִמּוּד וּמִילָה וּמַעֲשִׂים תּוֹרִיִּים

רַבִּים וְשֶׁיִּנָּהֵג בְּמִנְהָגֵינוּ, וּמִתְּנַאי הַמִּילָה וְסִבּוֹתֶיהָ שֶׁיִּזָּכֵר תָּמִיד כִּי הִיא אוֹת אֱלֹהִית, שָׂמָהּ הָאֱלֹהִים בְּאֵבֶר הַמִּתְאָוֶה הַגּוֹבֶרֶת, לִגְבֹּר עָלֶיהָ וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ אֶלָּא כָּרָאוּי, בְּהַנָּחַת הַזֶּרַע בַּמָּקוֹם הָרָאוּי וּבָעֵת שֶׁרָאוּי וְכַאֲשֶׁר רָאוּי – אוּלַי יִהְיֶה זֶרַע מַצְלִיחַ, יִצָּלַח לְקִבּוּל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי. וּמִי שֶׁדָּבַק בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה יִהְיֶה לוֹ וּלְזַרְעוֹ חֵלֶק גָּדוֹל מִן הַקִּרְבָה אֶל הָאֵל יִתְבָּרַךְ. וְעִם כָּל זֶה לֹא יִשְׁתַּוֶּה הַגֵּר הַנִּכְנָס בְּתוֹרָתֵנוּ עִם הָאֶזְרָח, כִּי הָאֶזְרָחִים לְבַדָּם הֵם רְאוּיִים לַנְּבוּאָה, וְזוּלָתָם – תַּכְלִית עִנְיָנָם שֶׁיִּקָּבְלוּ מֵהֶם וְשֶׁיִּהְיוּ חֲכָמִים וַחֲסִידִים אַךְ לֹא נְבִיאִים. וְהַיְעוּדִים הָהֵם אֲשֶׁר עָרְבוּ לְךָ, כְּבָר קָדְמוּ חֲכָמֵינוּ לְסַפֵּר גַּן עֵדֶן וְגֵיהִנֹּם, וּמָדְדוּ אוֹתָם לְאֹרֶךְ וְלָרֹחַב, וְסִפְּרוּ הַנְּעִימוֹת וְהַיְּסוּרִין בְּיוֹתֵר מִמַּה שֶּׁסִּפְּרוּ שְׁאָר הָאֻמּוֹת הַקְּרוֹבוֹת. וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ עַד עַתָּה עַל מַה שֶּׁבָּא בַּמִּקְרָא בְּדִבְרֵי הַנְּבִיאִים, כִּי לֹא נִזְכַּר בָּהֶם, יְעוּדֵי הָעוֹלָם הַבָּא הַרְבֵּה בְּבֵאוּר, כַּאֲשֶׁר נִזְכַּר הַרְבֵּה בְּדִבְרֵי הַחֲכָמִים. אֱמֶת הוּא, כִּי בְּדִבְרֵי הַנְּבוּאָה – שֶׁיָּשׁוּב הָעָפָר שֶׁבְּגוּף הָאָדָם אֶל הָאָרֶץ וְתָשׁוּב הָרוּחַ אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ, וּבְדִבְרֵי הַנְּבוּאָה – תְּחִיַּת הַמֵּתִים לָעֲתִיד וּשְׁלִיחַת נָבִיא שְׁמוֹ אֵלְיָהוּ, כְּבָר שֻׁלַּח בַּזְּמַן הָעוֹבֵר וּלְקִחוּ הָאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר לָקַח זוּלָתוֹ. וְאָמְרוּ, שֶׁהוּא לֹא טָעַם טַעַם מִיתָה. וְיֵשׁ בַּתּוֹרָה תְּפִלַּת מִי שֶׁהִתְנַבֵּא בְּרוּחַ הָאֱלֹהִים, שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ שָׁיָמוּת מוֹת יְשָׁרִים וְתִהְיֶה אַחֲרִיתוֹ כְּאַחֲרִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּכְבָר שְׁאַל אֶחָד מֵהַמְּלָכִים נָבִיא מֵת וְהִתְנַבֵּא לוֹ בְּכָל מַה שֶּׁיָּבֹא עָלָיו כַּאֲשֶׁר הָיָה מִתְנַבֵּא לוֹ בְּחַיָּיו. וְאִם הָיָה מַעֲשֶׂה הַמֶּלֶךְ הַהוּא אָסוּר בְּתוֹרָתֵנוּ, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַדְּרִישָׁה אֶל הַמֵּתִים, הוּא מוֹרֶה כִּי הָיוּ הָעָם מַאֲמִינִים בִּימֵי הַנְּבִיאִים, כִּי הַנְּפָשׁוֹת נִשְׁאָרוֹת אַחַר כְּלוֹת הַגּוּפוֹת, וְעַל כֵּן הָיוּ שׁוֹאֲלִים הַמֵּתִים. וּפִתְיחַת תְּפִלָּתֵנוּ שֶׁיּוֹדְעִים אוֹתָהּ הַנָּשִׁים כָּל שֶׁכֵּן הַחֲכָמִים: "אֱלֹהַי, נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה. אַתָּה בְרָאתָהּ וְאַתָּה יְצַרְתָּהּ. אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא. כָּל־זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְּקִרְבִּי – מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ, יְיָ אֱלֹהַי, שֶׁאַתָּה הוּא רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לְפִגָרִים מֵתִים". וְגַן עֵדֶן עַצְמוֹ, אֲשֶׁר הִרְבּוּ בְּנֵי אָדָם לְזָכְרוֹ, לֹא לָקְחוּ אוֹתוֹ כִּי אִם מִן הַתּוֹרָה, וְהִיא הַמַּדְרֵגָה אֲשֶׁר הוּכְנָה לְאָדָם, וְלוּלֵא שֶׁחָטָא הָיָה עוֹמֵד בָּהּ לָנֶצַח, וְכֵן גֵּיהִנֹּם הוּא מָקוֹם יָדוּעַ קָרוֹב לִירוּשָׁלַיִם, גַּיְא שֶׁאֵין הָאֵשׁ נִכְבֵּית מִמֶּנּוּ, הָיוּ שׂוֹרְפִים בּוֹ עַצְמוֹת הַטֻּמְאָה וְהַנְּבֵלוֹת וּשְׁאָר הַטֻּמְאוֹת, וְהַמִּלָּה עִבְרִית מֻרְכָּבֶת.

**קטז** אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם כֵּן אֵין חִדּוּשׁ אַחֲרֵי תּוֹרָתְכֶם אֶלָּא חֻלְקִיּוֹת מִדִּבְרֵי גַן עֵדֶן וְגֵיהִנֹּם וּתְכוּנָתָם וְהַכְפָּלַת דְּבָרִים וְהַרְבּוֹתָם.

**קיז** אָמַר הֶחָבֵר: גַּם זֶה אֵינֶנּוּ חָדָשׁ, כִּי הַחֲכָמִים הִרְבּוּ בָזֶה מְאֹד עַד שֶׁלֹּא תִשְׁמַע מִמֶּנּוּ מְאוּמָה שֶׁלֹּא תִמְצָאֶנּוּ לַחֲכָמִים כַּאֲשֶׁר תְּבַקְּשֶׁנּוּ.

## מאמר ב

א וְאַחֲרֵי כֵן הָיָה מֵעִנְיַן הַכּוּזָרִי מַה שֶּׁהוּא נוֹדָע בְּסִפְרֵי כּוּזָר, מִגַּלּוֹתוֹ סוֹד חֲלוֹמוֹ לְשַׂר צְבָאוֹ, וְהָיָה הַחֲלוֹם הַנִּשְׁנֶה עָלָיו, שֶׁיְּבַקֵּשׁ הַמַּעֲשֶׂה הַנִּרְצֶה אֵצֶל אֱלֹהִים בְּהָרֵי וַרְסָן, וְלָכְתָּם שְׁנֵיהֶם: הַמֶּלֶךְ וְשַׂר צְבָאוֹ, אֶל הֶהָרִים הָהֵם אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר עַל הַיָּם, וְהֵיאַךְ הִגִּיעוּ בַלַּיְלָה אֶל אוֹתָהּ הַמְּעָרָה, שֶׁהָיוּ שׁוֹבְתִים בָּהּ אֲנָשִׁים מֵהַיְהוּדִים בְּכָל שַׁבָּת, וְהֵיאַךְ נִרְאוּ אֲלֵיהֶם וְנִכְנְסוּ בְּתוֹרָתָם וְנִמּוֹלוּ בַּמְּעָרָה הַהִיא, וְשָׁבוּ אֶל אַרְצוֹתָם וְלִבָּם עַל דָּת הַיְּהוּדִים, וְהָיוּ מַסְתִּירִים אֱמוּנָתָם – עַד שֶׁהִתְחַכְּמוּ לְגַלּוֹת סוֹדָם מְעַט מְעַט לְקָצַת אֲנָשִׁים מִסְגֻּלָּתָם, עַד שֶׁרַבּוּ וְגָלוּ מַצְפוּנָם, וְהִתְחַזְּקוּ עַל שְׁאֵרִית הַכּוּזָרִים וְהִכְנִיסוּם בְּתוֹרַת הַיְּהוּדִים, וְהֵבִיאוּ הַחָכָמִים וְהַסְּפָרִים מִכָּל הָאֲרָצוֹת וְלָמְדוּ הַתּוֹרָה. וּמַה שֶּׁהָיָה מֵהַצְלָחָתָם וּגְבוּרָתָם עַל שׂוֹנְאֵיהֶם וְכִבּוּשָׁם הָאֲרָצוֹת, וּמַה שֶּׁנִּגְלָה לָהֶם מֵהַמַּטְמוֹנִים, וּמַה שֶּׁהִגִּיעַ אֲלֵיו חֵילָם מִן הָרִבּוּי עַד מְאוֹת אֲלָפִים, עִם אַהֲבָתָם בַּתּוֹרָה וְהִכָּסְפָם אֶל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ עַד שֶׁהֵקִימוּ תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה, וְהָיוּ מְכַבְּדִים אֲזוּרֵי יִשְׂרָאֵל וּמִתְבָּרְכִים בָּהֶם, כַּאֲשֶׁר נִזְכָּר בְּסִפְרֵיהֶם, וְכַאֲשֶׁר לָמַד הַמֶּלֶךְ הַתּוֹרָה וְסִפְרֵי הַנְּבִיאִים, לָקַח הֶחָבֵר הַהוּא לְרַב וְהָיָה שׁוֹאֵל אוֹתוֹ שְׁאֵלוֹת עִבְרִיּוֹת. וּתְחִלַּת מַה שֶּׁשָּׁאַל אוֹתוֹ עַל הַשֵּׁמוֹת וְהַמִּדּוֹת, הַמְיֻחָסוֹת אֶל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וּמַה שֶּׁנִּרְאֶה בִּקְצָתָם מִן הַהֶגְשֵׁמָה, עִם הַרְחָקַת הַדָּבָר הַהוּא אֵצֶל הַשֵּׂכֶל, וְכֵן מַרְחֶקֶת אוֹתוֹ הַתּוֹרָה בְּבֵאוּר.

ב אָמַר הֶחָבֵר: שְׁמוֹת הַבּוֹרֵא חוּץ מֵהַמְפֹרָשׁ הֵם מִדּוֹת וְתַבְנִיּוֹת טְפֵלִיּוֹת נִלְקָחוֹת מֵהַפְּעָלִיּוֹת הַבְּרוּאִים לוֹ כְּפִי גְּזֵרוֹתָיו וּמַעֲשָׂיו, וְנִקְרָא רַחוּם כְּשֶׁהוּא מְתַקֵּן עִנְיַן מִי שֶׁהָיוּ בְּנֵי אָדָם מְרַחֲמִים עָלָיו לְרַעַ עִנְיָנוֹ. וּמְיֻחָסִים אֶל הַבּוֹרֵא הָרַחֲמִים וְהַחֲנִינָה, וְאַמִּתָּתָם אֲצִלֵנוּ: חֲלִישׁוּת הַנֶּפֶשׁ וְהֶמְיַת הַטֶּבַע, וְאֵין זֶה רָאוּי לוֹ יִתְבָּרַךְ, אֲבָל אָמְנָם הוּא שׁוֹפֵט צֶדֶק גּוֹזֵר בְּרִישׁ אָדָם אֶחָד, וְעֹשֶׁר אָדָם אַחֵר, מִבְּלִי שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה בְּעַצְמוּתוֹ, וְלֹא יְרַחֵם עַל אֶחָד וְלֹא יִכְעַס עַל אַחֵר. וַאֲנַחְנוּ רוֹאִים כָּזֶה בְּשׁוֹפְטֵי בְנֵי אָדָם, כְּשֶׁשּׁוֹאֲלִין אוֹתָם בְּדִינִין וְדִנִין בְּמַה שֶּׁמְּחֻיָּבֶת הַתּוֹרָה וְיִהְיוּ אֲנָשִׁים זוֹכִים בַּדִּין וַאֲחֵרִים חַיָּבִים. וְיָשׁוּב אֶצְלֵנוּ בִּבְחִינַת רִשּׁוּמָיו, פַּעַם אֶל רַחוּם וְחַנּוּן, פַּעַם אֶל מִדָּה. וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כִּי הַמִּדּוֹת מִתְחַלְּקוֹת זוּלָתִי הַשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ יִתְבָּרַךְ לְשָׁלֹשָׁה חֲלָקִים, שֶׁתִּהְיֶינָה מַעֲשִׂיּוֹת אוֹ טְפֵלִיּוֹת אוֹ שׁוֹלְלִיּוֹת, וְהַמַּעֲשִׂיּוֹת נִלְקָחוֹת מֵהַמַּעֲשִׂים הַבָּאִים מִמֶּנּוּ בְּאֻמָּצָעִים טִבְעִיִּים, כְּמוֹ: מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר, מַשְׁפִּיל אַף מְרוֹמֵם, רַחוּם וְחַנּוּן, קַנּוֹא וְנוֹקֵם, גִּבּוֹר, שַׁדַּי וְהַדּוֹמִים לָהֶם. וְהַטְּפֵלִיּוֹת כְּמוֹ: בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ, מְהֻלָּל, קָדוֹשׁ, רָם וְנִשָּׂא, נִלְקָחוֹת מֵרוֹמְמוּת הַמְדַבְּרִים לוֹ. וְאֵלֶּה אִם הֵם רַבּוֹת, אֵינָם מְחַיְּבוֹת לוֹ רִבּוּי וְלֹא מוֹצִיאוֹת אוֹתוֹ מֵאַחְדוּת. אֲבָל הַשּׁוֹלְלִיּוֹת כְּמוֹ: חַי וְאֶחָד וְרִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן. סָפֵר עָלָיו בָּאֵלֶּה כְּדֵי לִשְׁלוֹל מִמֶּנּוּ הַפְכָּם, לֹא לְקַיֵּם לוֹ אֵלֶּה עַל הַדֶּרֶךְ

שֶׁאֲנַחְנוּ מְבִינִים מֵהֶם, כִּי אֵין אֲנַחְנוּ מְבִינִים חַיִּים כִּי אִם בְּהַרְגָּשָׁה וּתְנוּעָה, וּכְבָר הִתְעַלָּה מֵהֶם. וַאֲנַחְנוּ אוֹמְרִים עָלָיו שֶׁהוּא חַי לִשְׁלֹל מִמֶּנּוּ תֹּאַר הַדּוֹמֵם וְהַמֵּת מִפְּנֵי הַמַּחֲשָׁבָה הַקּוֹדֶמֶת לוֹ כִּי מִי שֶׁאֵינוֹ חַי הוּא מֵת, וְלֹא יְחֻיַּב זֶה אֵצֶל הַשֵּׂכֶל. אַךְ כְּבָר תִּשְׁלֹל מֵהַזְּמָן, דֶּרֶךְ מָשָׁל, הַחַיּוּת – וְלֹא יְחֻיַּב שֶׁיִּהְיֶה מֵת, אַחַר שֶׁאֵין מִדַּרְכּוֹ קִבּוּל הַחַיִּים וְהַמָּוֶת, וּכְמוֹ שֶׁלֹּא תְחֻיַּב מִמַּאֲמָרְךָ שֶׁהָאֶבֶן אֵינֶנָּה חֻכְמָה, שֶׁתִּסְפֹּר עָלֶיהָ שֶׁהִיא כְּסִילָה. וְכַאֲשֶׁר הָאֶבֶן פְּחוּתָה מִשֶּׁתְּקַבֵּל הַחָכְמָה וְהַכְּסִילוּת – כֵּן הָעֵצֶם הָאֱלֹהִי, יִתְבָּרַךְ, מְרוֹמָם מִלְּקַבֵּל הַחַיִּים וְהַמָּוֶת, כַּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מְקַבֵּל הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ. אֲבָל אִם יִשְׁאַל הַשּׁוֹאֵל אוֹתָנוּ: הֲיֵשְׁנוֹ הָעֵצֶם הַהוּא אוֹר אוֹ חֹשֶׁךְ, הָיֵינוּ אוֹמְרִים עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה: אוֹר, מִיְּרָאָתֵנוּ הַמַּחֲשָׁבָה – שֶׁמַּה שֶּׁאֵינוֹ אוֹר, הוּא חֹשֶׁךְ. אֲבָל – עַל הָאֱמֶת יֵשׁ לָנוּ לוֹמַר, שֶׁאֵין מְקַבֵּל הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ אֶלָּא הַגּוּפוֹת, וְהָעֵצֶם הָאֱלֹהִי אֵינֶנּוּ גּוּף – עַל כֵּן לֹא יִסָּפֵר בְּאוֹר, אֶלָּא עַל דֶּרֶךְ דִּמְיוֹן, אוֹ לִשְׁלֹל מִמֶּנּוּ הַמִּדָּה הַפְּחוּתָה, וְכֵן לֹא יְקַבֵּל הַחַיִּים וְהַמָּוֶת – אֶלָּא הַגּוּפוֹת הַטִּבְעִיּוֹת, וְהָעֵצֶם הָאֱלֹהִי מְרוֹמָם וְנַעֲלֶה מֵהֶם. וְאִם יֵאָמֵר: חַיִּים לֹא כְּחַיּוּתֵנוּ. וְהִנֵּה כַּוָּנָתֵנוּ, כִּי לֹא הֵבִנּוּ אֲנַחְנוּ מֵעוֹלָם חַיִּים כִּי אִם חַיֵּינוּ, וּכְאִלּוּ אָנוּ אוֹמְרִים לֹא נֵדַע מַה־הּוּא. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "אֵל חַי" וְ"אֱלֹהִים חַיִּים", הוּא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדַּת הָאֱלִילִים שֶׁהֵם אֱלֹהִים מֵתִים לֹא יִהְיֶה מֵהֶם מַעֲשֶׂה. וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה נֹאמַר" אֶחָד" לִשְׁלֹל מִמֶּנּוּ הָרִבּוּי, לֹא לְקַיֵּם לוֹ הָאַחְדוּת הַמּוּבָנֶת אֲצָלֵנוּ, כִּי הָאֶחָד אֲצָלֵנוּ מַה שֶּׁנִּדְבָּקוּ חֲלָקָיו זֶה בָּזֶה וְהִתְדַּמּוּ, כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר עֵצֶם אֶחָד וְגִיד אַחַת וּמַיִם אֲחָדִים, וְאַוִּיר אֶחָד וְתֹאמַר בַּזְּמַן, עַל דֶּרֶךְ הַדִּמְיוֹן, בְּגוּף הַמִּתְדַּבֵּק: יוֹם אֶחָד וְשָׁנָה אֶחָת. וְהָעֵצֶם הָאֱלֹהִי מְרוֹמָם מֵהַדְּבִיקָה וְהַפְּרִידָה, וְנֹאמַר אֶחָד לִשְׁלֹל הָרִבּוּי, וְכֵן רִאשׁוֹן לִשְׁלֹל הַהִתְאַחֲרוּת לֹא לְקַיֵּם לוֹ הַהַתְחָלָה וְכֵן אַחֲרוֹן לִשְׁלֹל מִמֶּנּוּ הַכְלָיוֹן לֹא לְקַיֵּם לוֹ הָתִכְלָה. וְכָל הַמִּדּוֹת הָאֱלֹה אֵינָם דְּבֵקוֹת אֶל עֵצֶם כְּבוֹדוֹ וְלֹא מִתְרַכֵּבָה בָהֶם. אֲבָל הַמִּדּוֹת הַתְּלוּיוֹת בְּשֵׁם הַמִּפְרָשׁ יִתְבָּרַךְ הֵם הַיְצִירוֹת מִבְּלִי מִצּוּעִים טִבְעִיִּים, כְּמוֹ "יוֹצֵר" "וּבוֹרֵא" "וְעוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת גְּדוֹלוֹת לְבַדּוֹ", רְצוֹנוֹ לוֹמַר: בִּגְזֵרָתוֹ וְחֶפְצוֹ מִבְּלִי מִצּוּעַ סִבָּה אַחֶרֶת. וְאֶפְשָׁר שֶׁזֶּה רָצָה בְאָמְרוֹ: "וְאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי", רְצוֹנוֹ לוֹמַר: בְּדֶרֶךְ הַכֹּחַ וְהַנִּצָּחוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "לֹא־הִנִּיחַ אָדָם לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים", וְלֹא בָרָא לָהֶם מוֹפֵת כַּאֲשֶׁר בָּרָא לְמֹשֶׁה, וְעַל כֵּן אָמַר וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם, רְצוֹנוֹ לוֹמַר: וּבְשֵׁמִי ה', מִפְּנֵי שֶׁבִּי"ת בְּאֵל שַׁדַּי תִּשָּׁרֵת לִשְׁנֵיהֶם. וְעָשָׂה עִם מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁלֹּא הִנִּיחַ סָפֵק בַּנְּפָשׁוֹת שֶׁבּוֹרֵא הָעוֹלָם בָּרָא אֶת הַדְּבָרִים הָהֵם בְּרִיאָה חֲדָשָׁה מְכֻוָּנֶת, כְּמוֹ מַכּוֹת מִצְרַיִם וּקְרִיעַת יַם־סוּף וְהַמָּן וְעַמּוּד הֶעָנָן וְזוּלָתָם, לֹא מִפְּנֵי שֶׁהֵם גְּדוֹלִים מֵאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, אַךְ מִפְּנֵי שֶׁהֵם רַבִּים וְהָיָה הַסָּפֵק בִּלְבָבָם, וְהָאֲבוֹת הָיוּ בְּתַכְלִית הָאֱמוּנָה וּבְרֵי הַלֵּבָב, שֶׁאֲפִלּוּ לֹא הָיוּ פּוֹגְעִים כָּל יְמוֹתָם כִּי אִם רָעָה – לֹא הָיְתָה אֱמוּנָתָם בֵּאלֹהִים נֶחֱלֶשֶׁת, וְלֹא הָיוּ צְרִיכִים

אֶל כָּל זֶה. וְנִקְרָא אוֹתוֹ "חֻכַּם לֵבָב" מִפְּנֵי שֶׁהוּא עָצָם הַשֵּׂכֶל וְהוּא הַשֵּׂכֶל וְאֵין הַשֵּׂכֶל מִדָּה לוֹ, אֲבָל "אַמִּיץ כֹּחַ" מִן הַמִּדּוֹת הַמַּעֲשִׂיּוֹת.

ג אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵיךְ תַּעֲשֶׂה בַּמִּדּוֹת שֶׁהֵם יוֹתֵר גַּשְׁמִיּוֹת, כְּמוֹ: רוֹאֶה, וְשׁוֹמֵעַ, וּמְדַבֵּר, וְכוֹתֵב עַל הַלּוּחוֹת, וְיוֹרֵד עַל הַר סִינַי, וְשָׁמַח בְּמַעֲשָׂיו, וּמִתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ?

ד אָמַר הֶחָבֵר: הֲלֹא דִּמְיֹתָיו לְךָ בְּשׁוֹפֵט צֶדֶק שֶׁאֵין הַטָּאָה בְּמִדּוֹתָיו וְיוֹצֵא מִדִּינָיו הַצָּלָחַת עָם וּכְבוֹדָם, וְיִקָּרֵא אוֹהֲבָם וְשָׂמֵחַ בָּהֶם, וְגוֹזֵר עַל אֲחֵרִים בַּהֲרִיסַת בָּתֵּיהֶם וְהַחֲרֵם אוֹתָם, וְיִסַּפְּרוּ עָלָיו בְּהֶפֶךְ זֶה: שֶׁהוּא מוֹאֵס אוֹתָם וְכוֹעֵס עֲלֵיהֶם. וְשֶׁאֵין דָּבָר מִמַּה שֶּׁנַּעֲשֶׂה אוֹ מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר נִסְתָּר מִמֶּנּוּ וְשֶׁהוּא רוֹאֶה וְשׁוֹמֵעַ וְשֶׁהָאֲוִיר וְכָל הַגּוּפִים נִפְעָלִים לְרְצוֹנוֹ וּמִצְטַיְּרִים בְּדִבּוּרוֹ כַּאֲשֶׁר הִצְטַיְּרוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְנִקְרָא כּוֹתֵב וּמְדַבֵּר. וְכֵן מִצְטַיֵּר מִן הַגֶּשֶׁם הַדַּק הָרוּחָנִי הַנִּקְרָא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, הַצּוּרוֹת הָרוּחָנִיּוֹת הַנִּקְרָאוֹת כְּבוֹד ה', וְנִקְרָא עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה "יַיִן": "וַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי". וְאָנוּ עֲתִידִים לְהוֹסִיף עַל הָעִנְיָן הַזֶּה בְּאוּר כַּאֲשֶׁר נְדַבֵּר עַל הַחָכְמוֹת.

ה אָמַר הַכּוּזָרִי: אֱמֹר, שֶׁתִּהְיֶה נִצּוֹל מִכָּל הַמִּדּוֹת עַד שֶׁלֹּא נִתְחַיֵּב רִבּוּי, מַה יַּצִּילְךָ מִמִּדַּת הַחֶפֶץ שֶׁאַתָּה מְיַחֵס אוֹתָהּ אֶל הַבּוֹרֵא וְהַפִּילוֹסוֹף מַרְחִיק אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ?

ו אָמַר הֶחָבֵר: כְּבָר קָרַבְנוּ אֶל הַהַצְלָחָה. אִם לֹא יִטְעַן עָלֵינוּ בְּיוֹתֵר מֵ"הַחֵפֶץ", נֹאמַר לוֹ: אַתָּה, הַפִּילוֹסוֹף, מָה הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׂם אֶצְלְךָ הַשְּׁמָיִם סוֹבְבִים תָּמִיד וְבַגַּלְגַּל הָעֶלְיוֹן נוֹשֵׂא הַכֹּל וְאֵין מָקוֹם לוֹ, וְאֵין נְטִיָּה בִּתְנוּעָתוֹ, וְכַדּוּר הָאָרֶץ מֻרְכָּז עוֹמֵד בְּאֶמְצָעִיתוֹ מִבְּלִי נְטִיָּה וְלֹא סִבָּה, וְשָׂם סֵדֶר הַכֹּל עַל מַה שֶּׁהוּא עָלָיו מֵהַכְּמוּת וְהָאֵיכוּת וְהַתְּמוּנוֹת, וְלֹא תוּכַל לְהַמָּלֵט מֵהוֹדוֹת בַּדָּבָר הַהוּא, כִּי לֹא בָרְאוּ הַדְּבָרִים אֶת עַצְמָם וְלֹא קְצָתָם אֶת קְצָתָם. וְהַדָּבָר הַהוּא – שָׂם הָאַוִּיר מִצְטַיֵּר בַּשֵּׁמַע בַּעֲשָׂרֶת הַדְּבָרִים, וְשָׂם הַמִּכְתָּב מִצְטַיֵּר חָרוּת בַּלּוּחוֹת. קְרָא אוֹתוֹ אַתָּה: "חֵפֶץ" אוֹ "דָּבָר" אוֹ כַּאֲשֶׁר תִּרְצֶה.

ז אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר הִתְבָּאֵר לִי סוֹד הַמִּדּוֹת וְנִתְגַּלְגֵּל לִי הֶבְנַת עִנְיָן כְּבוֹד ה' וּמַלְאֲכוּת ה' וּשְׁכִינָה, וְשֶׁהֵם שֵׁמוֹת נוֹפְלִים עַל דְּבָרִים נִרְאִים אֵצֶל הַנְּבִיאִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: עַמּוּד עָנָן וְאֵשׁ אוֹכֶלֶת וְעָב וַעֲרָפֶל וְאֵשׁ וְנֹגַהּ וְכַאֲשֶׁר נֶאֱמַר עַל הָאוֹר בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב וּבַיּוֹם הַמְעֻנָּן כִּי הָאוֹר נִיצוֹץ מִן הַשֶּׁמֶשׁ אַף עַל פִּי שֶׁהִיא נִסְתֶּרֶת, וְנֶאֱמַר שֶׁהָאוֹר וְהַנִּיצוֹץ מֵעֶצֶם הַשֶּׁמֶשׁ, וְאֵינוֹ כֵּן, אַף הַגּוּפוֹת נִפְעָלוֹת בְּנָכְחָם וְיֵאוֹרוּ בָהֶם.

ח אָמַר הֶחָבֵר: כֵּן הַכָּבוֹד: נִיצוֹץ אוֹר אֱלֹהִי מוֹעִיל אֵצֶל עַמּוֹ וּבְאַרְצוֹ.

ט אָמַר הַכּוּזָרִי: מֵאֲמָרְךָ "אֵצֶל עַמּוֹ" כְּבָר הִתְבָּאֵר לִי, אֲבָל מֵאֲמָרְךָ, "וּבְאַרְצוֹ" קָשֶׁה לִי לְקַבְּלוֹ.

י אָמַר הֶחָבֵר: אַל יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ שֶׁתִּתְיַחֵד אֶרֶץ בְּדָבָר מִכָּל הָאֲרָצוֹת, וְאַתָּה רוֹאֶה מָקוֹם שֶׁמַּצְלִיחַ בּוֹ צֶמַח מִבִּלְתִּי צֶמַח, וּמוֹצָא מִבַּלְעֲדֵי מוֹצָא, וְחַיָּה מִבַּלְעֲדֵי חַיָּה, וּמִתְיַחֲדִים יוֹשְׁבָיו בְּצוּרוֹת וּמִדּוֹת מִבַּלְעֲדֵי זוּלָתָם – בְּמִצּוּעַ הַמָּזֶג. וְהִנֵּה עַל פִּי הַמָּזֶג תִּהְיֶה שְׁלֵמוּת הַנֶּפֶשׁ וְחֶסְרוֹנָהּ.

יא אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵינֶנִּי שׂוֹמֵעַ עַל הַשּׁוֹכְנִים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יִתְרוֹן עַל שְׁאָר אַנְשֵׁי הָעוֹלָם.

יב אָמַר הֶחָבֵר: כֵּן הַרְכֶם זֶה שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים, שֶׁמַּצְלִיחַ בּוֹ הַכֶּרֶם, אִלּוּ לֹא הָיוּ נוֹטְעִים בּוֹ הַגְּפָנִים וְעוֹבְדִים הָעֲבוֹדָה הָרְאוּיָה לָהֶם, לֹא הָיָה עוֹשֶׂה עֲנָבִים. וְהַמַּעֲלָה הַמְיֻחֶדֶת הָרִאשׁוֹנָה הִיא לָעָם שֶׁהוּא סְגֻלָּה וְלֵב כַּאֲשֶׁר זָכַרְתִּי, וְיֵשׁ לָאָרֶץ עֵזֶר בָּזֶה עִם הַמַּעֲשִׂים וְהַתּוֹרוֹת הַתְּלוּיוֹת בָּהּ אֲשֶׁר הֵם כְּעֲבוֹדָה לַכֶּרֶם, אֲבָל לֹא יִתָּכֵן לְסֻגָּלָה הַזֹּאת לְהַגִּיעַ אֶל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי מִבַּלְעֲדֵי הַמָּקוֹם הַזֶּה, כַּאֲשֶׁר לֹא יִתָּכֵן שֶׁיְּצִלִּיחַ הַכֶּרֶם בְּבִלְעֲדֵי הָהָר הַזֶּה.

יג אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ הוּא זֶה? וּכְבָר נִבְּאוּ מֵאָדָם הָרִאשׁוֹן וְעַד מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ אַחֶרֶת: אַבְרָהָם בְּאוּר כַּשְׂדִּים, וְאַחַר כֵּן יְחֶזְקֵאל וְדָנִיֵּאל בְּבָבֶל. וְיִרְמְיָה בְּמִצְרַיִם.

יד אָמַר הֶחָבֵר: כָּל מִי שֶׁנִּתְנַבֵּא לֹא נִתְנַבֵּא כִּי אִם בָּהּ אוֹ בַּעֲבוּרָהּ. הִנֵּה נִתְנַבֵּא אַבְרָהָם כְּדֵי שֶׁיֵּעָבֵר בָּהּ, וְיֶחֱזְקֵאל וְדָנִיֵּאל בַּעֲבוּרָהּ, וּכְבָר הָיוּ נִמְצָאִים בְּבֵית רִאשׁוֹן וְרָאוּ בּוֹ הַשְׁכִּינָה אֲשֶׁר בְּהִמָּצְאָהּ הָיָה מַגִּיעַ לִנְבוּאָה כָּל הַמּוּכָן לָהּ מֵהַסְּגֻלָּה. אֲבָל אָדָם הָרִאשׁוֹן – הִיא הָיְתָה אַדְמָתוֹ וּבָהּ מֵת כַּאֲשֶׁר קִבְּלוּנוּ, כִּי בַּמְּעָרָה אַרְבָּעָה זוּגוֹת: אָדָם וְחַוָּה אַבְרָהָם וְשָׂרָה יִצְחָק וְרִבְקָה יַעֲקֹב וְלֵאָה, וְהִיא הָאָרֶץ הַנִּקְרֵאת: לִפְנֵי ה', הַנֶּאֱמַר עָלֶיהָ: תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ, וְעָלֶיהָ נִפְלָה הַקִּנְאָה וְהַחֶמְדָּה בֵּין הֶבֶל וְקַיִן בַּתְּחִלָּה כְּשֶׁרָצוּ לָדַעַת, אֵיזֶה מֵהֶם הָרָצוּי לִהְיוֹת בְּמָקוֹם אָדָם וּסְגֻלָּתוֹ וְלִבּוֹ, לִנְחֹל אֶת הָאָרֶץ וּלְהִדָּבֵק בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְיִהְיֶה זוּלָתוֹ כַּקְּלִפָּה, וְאֵרַע מַה שֶּׁאֵרַע מֵהֲרִיגַת הֶבֶל וְנִשְׁאַר הַמַּלְכוּת עֲרִירִי וְנֶאֱמַר: וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי ה', רְצוֹנוֹ לוֹמַר: מֵהָאָרֶץ הַזֹּאת שֶׁבָּהּ הָיוּ. וְכֵן נֶאֱמַר בְּיוֹנָה: וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה', לֹא בָרַח כִּי אִם מִמָּקוֹם הַנְּבוּאָה, וְהֵשִׁיב אוֹתוֹ הָאֱלֹהִים אֵלֶיהָ מִמְּעֵי הַדָּגָה וְנִבָּא בָהּ. וְכַאֲשֶׁר נוֹלַד שֵׁת בִּדְמוּת אָדָם כְּמוֹ שֶׁאָמַר: וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ, הָיָה בְּמָקוֹם הֶבֶל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: כִּי שָׁת לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל, וְהָיָה רָאוּי שֶׁיִּקָּרֵא בֶּן אֱלֹהִים כְּאָדָם, וְזָכָה לָאָרֶץ הַהִיא שֶׁהִיא מַדְרֵגָה לְמַטָּה מִגַּן עֵדֶן, וְעָלֶיהָ נִתְקַנְּאוּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל וְנִדְחָה יִשְׁמָעֵאל כְּקִלְקְפָּה, אַף עַל פִּי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אוֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אוֹתוֹ וגו' בַּטּוֹבָה הָעוֹלָמִית, וְנֶאֱמַר אַחַר כֵּן: וְאֶת בְּרִיתִי אָקִים אֶת יִצְחָק, רְצוֹנוֹ לוֹמַר: הִדְּבְקוּ בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי וְהַטּוֹבָה בָּעוֹלָם הַבָּא, וְאֵין לְיִשְׁמָעֵאל בְּרִית וְלֹא לְעֵשָׂו וְאִם הִצְלִיחוּ. וְעַל הָאָרֶץ הַזֹּאת נִפְלָה הַקִּנְאָה בֵּין יַעֲקֹב וְעֵשָׂו בַּבְּכוֹרָה וּבַבְּרָכָה, עַד שֶׁנִּדְחָה עֵשָׂו עִם חֶזְקָתוֹ מִפְּנֵי יַעֲקֹב עִם חֻלְשָׁתוֹ. וּנְבוּאַת יִרְמְיָה בְּמִצְרַיִם, בָּהּ וּבַעֲבוּרָהּ, וְכֵן נְבוּאַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּמִרְיָם;

וְאָמְנָם סִינַי וְפָארָן כֻּלָּם מִגְּבוּל אֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי שֶׁהֵם מִן יַם־סוּף, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יִתְבָּרֵךְ: וְשַׂתִּי אֶת גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר, וּמִדְבָּר הוּא מִדְבָּר פָּארָן, וְהוּא הַנֶּאֱמַר בּוֹ: הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, זֶה הוּא גְּבוּלָה הַדְּרוֹמִי. וְהַנָּהָר הוּא נָהָר פְּרָת גְּבוּלָהּ הַצָּפוֹנִי. וּבָהֶם הַמִּזְבְּחוֹת שֶׁהָיוּ לָאָבוֹת אֲשֶׁר נַעֲנוּ בָהֶם בָּאֵשׁ הָעֶלְיוֹנָה וְהָאוֹר הָאֱלֹהִי. וּכְבָר הָיְתָה עֲקֵדַת יִצְחָק אָבִינוּ בְּהַר שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ יִשּׁוּב הוּא הַר הַמּוֹרִיָּה, וְנִתְגַּלָּה הַדָּבָר בִּימֵי דָּוִד כְּשֶׁהָיָה מְיֻשָּׁב, כִּי הוּא הַמָּקוֹם הַמְיֻחָד הַמּוּכָן לַשְּׁכִינָה, וַאֲרוָנָה הַיְבוּסִי עוֹבֵד וְחוֹרֵשׁ בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאֶה. וּבֵאֵר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים כִּי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בָּנוּי בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, וְשָׁם מִבְּלִי סָפֵק הַמְּקוֹמוֹת שֶׁרָאוּיִים לְהִקָּרֵא שַׁעֲרֵי הַשָּׁמַיִם. הֲלֹא תִרְאֶה יַעֲקֹב אָבִינוּ, שֶׁלֹּא תָּלָה הַמַּרְאוֹת אֲשֶׁר רָאָה לֹא בִּזְכוּת נַפְשׁוֹ וְלֹא בֶּאֱמוּנָתוֹ וּבֹר לְבָבוֹ, אֲבָל תָּלָה אוֹתָם בַּמָּקוֹם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה, וְעָלָיו אָמַר קֹדֶם לָזֶה: וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם, רְצוֹנוֹ לוֹמַר: הַמָּקוֹם הַמְיֻחָד. וַהֲלֹא תִרְאֶה כִּי הָעִתַּק אַבְרָהָם מֵאַרְצוֹ כַּאֲשֶׁר הִצְלִיחַ וְהָיָה רָאוּי לְהִדָּבֵק בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְהָיָה לֵב הַסְּגֻלָּה הַהִיא, אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בּוֹ תִגְמֹר הַשְׁלָמָתוֹ, כַּאֲשֶׁר יִמְצָא עוֹבֵד הָאֲדָמָה אִילָן "שֶׁפְרִיוֹ טוֹב" בַּמִּדְבָּר וּמַעְתִּיקוֹ אֶל אֲדָמָה נֶעֱבֶדֶת, מִטִּבְעָהּ שֶׁיַּצְלִיחַ בָּהּ הַשֹּׁרֶשׁ הַהוּא, וּמְגַדְּלוֹ שָׁם, וְיָשׁוּב פְּרִדֵסִי אַחֵר שֶׁהָיָה מִדְּבָרִי וְיִרְבֶּה אַחֵר שֶׁלֹּא הָיָה נִמְצָא אֶלָּא בְּעֵת שֶׁיִּזְדַּמֵּן וּבַמָּקוֹם שֶׁיִּזְדַּמֵּן. וְכֵן שָׂבָה הַנִּבוּאָה בְּזַרְעוֹ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, רַבּוּ אֲנָשֶׁיהָ כָּל יְמֵי עָמְדָם בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, עִם הָעִנְיָנִים הָעוֹזְרִים מֵהַטָּהֳרוֹת וְהָעֲבוֹדוֹת וְהַקָּרְבָּנוֹת, כָּל שֶׁכֵּן בְּהִמָּצֵא הַשְּׁכִינָה. וְהָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כְּמוֹ צוֹפֶה לְמִי שֶׁרָאוּי לְהִדָּבֵק בּוֹ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לֵאלֹהִים – כְּמוֹ הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים, כַּאֲשֶׁר הַשֵּׂכֶל צוֹפֶה לְמִי שֶׁנִּשְׁלְמוּ טְבָעָיו וְנִשְׁתַּוּוּ נַפְשׁוֹ וּמִדּוֹתָיו שֶׁיְּחוּל בּוֹ עַל הַשְׁלֵמוּת – כַּפִּילוֹסוֹפִים, וּכְמוֹ שֶׁהַנֶּפֶשׁ צוֹפָה לְמִי שֶׁנִּשְׁלְמוּ כֹּחוֹתָיו הַטִּבְעִיִּים הַשְׁלָמָה מְזֻמֶּנֶת לְמַעֲלָה יְתֵרָה, וְתָחוּל בּוֹ – כְּבַעֲלֵי חַיִּים, וּכְמוֹ שֶׁהַטֶּבַע צוֹפֶה לַמֶּזֶג הַשָּׁוֶה בְּאֵיכֻיּוֹתָיו, שֶׁיְּחוּל בּוֹ וְיִהְיֶה צָמַח.

**טו** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵלֶּה כְּלָלֵי הַחָכְמָה שֶׁצְּרִיכִים לְפֵרוּשׁ וְאֵין זֶה עֵתָה מְקוֹמוֹ, וְאַחַר זֶה אֶשְׁאַל אוֹתְךָ עֲלֵיהֶם בִּמְקוֹם הַחָכְמָה וְהַשְׁלֵם עַתָּה דְּבָרֶיךָ בְּסִפּוּר מַעֲלוֹת אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל.

**טז** אָמַר הֶחָבֵר: הָיְתָה מַעֲמֶדֶת לְהַיְשִׁיר כָּל הָעוֹלָם, מוּכָנֶת לְשִׁבְטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֵת הִפָּרֵד הַלְּשׁוֹנוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם, וְלֹא נִתְכַּן לְאַבְרָהָם שֶׁיִּדְבַּק בְּעִנְיָן הָאֱלֹהִי וְשֶׁיִּכָּרֵת עִמּוֹ הַבְּרִית אֶלָּא אַחַר שֶׁהָיָה בָּאָרֶץ הַזֹּאת בְּמַעֲמַד בֵּין הַבְּתָרִים. וּמַה תֹּאמַר בַּהֲמוֹן סְגֻלָּה, הָיוּ רְאוּיִם לְהִקָּרֵא עַם ה' בְּאֶרֶץ מְיֻחֶדֶת, נִקְרֵאת נַחֲלַת ה'. וּבְעִתִּים קְבוּעִים מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ לֹא מֵהַסְכָּמָה עֲלֵיהֶם וְלֹא נִלְקָחִים מֵחָכְמַת הַכּוֹכָבִים וְלֹא מִזּוֹלָתָהּ, נִקְרָאוּ: מוֹעֲדֵי ה', בְּטָהֳרוֹת וַעֲבוֹדוֹת וּדְבָרִים וּמַעֲשִׂים מְשֻׁעָרִים מֵאֲצִלּוֹ יִתְבָּרֵךְ, נִקְרָאִים: מְלֶאכֶת ה' וַעֲבוֹדַת ה'?

יז אָמַר הַכּוּזָרִי: בַּסֵּדֶר הַזֶּה רָאוּי שֶׁיֵּרָאֶה כְּבוֹד ה'.

יח אָמַר הֶחָבֶר: הֲלֹא תִרְאֶה אֵיךְ קִבְּלָה הָאָרֶץ שַׁבָּתוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: שַׁבַּת הָאָרֶץ, וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיָי, וְלֹא נָתַן רְשׁוּת לְמָכְרָהּ לְצְמִיתוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִיתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ. וְדַע, כִּי שַׁבְּתוֹת ה' וּמוֹעֲדֵי ה' אָמְנָם הֵם תְּלוּיִים בְּנַחֲלַת ה'.

יט אָמַר הַכּוּזָרִי: הֲלֹא תְּחִלַּת קְבִיעוּת הַיָּמִים מִן הַצִּין מִפְּנֵי שֶׁהוּא תְּחִלַּת הַמִּזְרָח לַיְשׁוּב.

כ אָמַר הֶחָבֶר: וַהֲלֹא הַתְּחָלַת הַשַּׁבָּת אֵינָהּ כִּי אִם מִסִּינַי וּמֵאָלוּשׁ קֹדֶם לָכֵן, שֶׁיָּרַד הַמָּן בּוֹ תְּחִלָּה וְאֵין הַשַּׁבָּת נִכְנָס אֶלָּא עַל מִי שֶׁבָּא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ אַחַר סִינַי אֶל הַמִּדְרֵגָה עַד אַחֲרִית הַמַּעֲרָב, וְאַחַר כָּךְ עַד אֲשֶׁר תַּחַת לָאָרֶץ, וְאַחַר כָּךְ עַד הַצִּין אֲשֶׁר הוּא מִזְרַח הַיְשׁוּב. וְיִקָּרֵא הַשַּׁבָּת לְצִין אַחַר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁעוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בָּאֶמְצַע לַיְשׁוּב, וְכַאֲשֶׁר בָּא הַשֶּׁמֶשׁ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הוּא חֲצִי הַלַּיְלָה לְצִין, וַחֲצִי הַיּוֹם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הוּא בּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ לְצִין. וְזֶה הוּא סוֹד הַקְּבִיעוּת אֲשֶׁר הוּא נִבְנָה עַל שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁעוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: נוֹלַד קֹדֶם חֲצוֹת בְּיָדוּעַ שֶׁנִּרְאֶה סָמוּךְ לִשְׁקִיעַת הַחַמָּה, וְהַכַּוָּנָה הִיא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא מְקוֹם הַתּוֹרָה, וְהוּא הַמָּקוֹם שֶׁהוּרַד בּוֹ אָדָם מִגַּן עֵדֶן בְּלֵיל שַׁבָּת, וּמִמֶּנּוּ תְּחִלַּת הַמִּנְיָן סָמוּךְ לְשֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, וְהִתְחִיל אָדָם לִקְרֹא שֵׁם לַיָּמִים, וְכָל אֲשֶׁר נוֹשְׁבָה הָאָרֶץ וְרִבּוּ בְנֵי אָדָם הָיוּ סוֹפְרִים הַיָּמִים כַּאֲשֶׁר יָסַד אוֹתָם אָדָם, וְעַל כֵּן לֹא יֵחָלְקוּ בְּנֵי אָדָם בְּשִׁבְעַת יְמֵי הַשָּׁבוּעַ, שֶׁהַתְּחָלָתָם מֵחֲצוֹת יוֹם, סוֹף הַיְשׁוּב בַּמַּעֲרָב וְהוּא בּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבוֹ נִבְרָא הָאוֹר הָרִאשׁוֹן וְאַחַר כָּךְ הַשֶּׁמֶשׁ, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אוֹר וּבָא לְעִתּוֹ וְהָיָה לְיוֹם לַיְשׁוּב וְהָלַךְ הַסֵּדֶר לְהַקְדִּים הַלַּיְלָה עַל הַיּוֹם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר, וְכֵן הִזְהִירָה הַתּוֹרָה: מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם. וְאַל תִּטְעֶן עָלַי בְּאֵלֶּה הַתּוֹכָנִים הַמַּבִּיטִים גּוֹנְבֵי הַחָכְמָה. וְלֹא הָיְתָה כַּוָּנָתָם לִגְנֹב אֲבָל מָצְאוּ הַחָכְמוֹת מְסֻפָּקוֹת מֵעֵת שֶׁנִּפְסְקָה הַנְּבוּאָה וְהִתְחַכְּמוּ מִשִּׂכְלָם וְחִבְּרוּ חִבּוּרִים אֲשֶׁר נָתְנָה סְבָרָתָם, וּמִכְּלָל זֶה שֶׁשָּׂמוּ הַצִּין תְּחִלָּה לַיָּמִים בְּהֶפֵךְ הַתּוֹרָה, אֲבָל לֹא בְּהֶפֵךְ גָּמוּר מִפְּנֵי שֶׁהֵם מַסְכִּימִים עִם אַנְשֵׁי הַתּוֹרָה בְּהַתְחָלַת הַיּוֹם שֶׁהוּא מֵהַצִּין, אַךְ הַמַּחֲלֹקֶת שֶׁבֵּינֵינוּ וּבֵינָם בְּהַקְדִּימֵנוּ הַלַּיְלָה עַל הַיּוֹם. וְצָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶינָה הַשְּׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁעוֹת עִקַּר בְּקְרִיאַת יְמֵי הַשָּׁבוּעַ, מִפְּנֵי שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא מְקוֹם הַתְּחָלָה לִקְרִיאַת שְׁמוֹת הַיָּמִים, בֵּינָהּ וּבֵין הַשֶּׁמֶשׁ, בְּעֵת תְּחִלַּת הַקְּרִיאָה בְּשֵׁם, שֵׁשׁ שָׁעוֹת, וְאֵינֶנּוּ זֶז לְהַתְמִיד שֵׁם הַשַּׁבָּת, עַל הַדִּמְיוֹן, עַל תְּחִלַּת הַיּוֹם אֲשֶׁר הִתְחִילָה הַשֶּׁמֶשׁ לְסַבֵּב מִסּוֹף הַמַּעֲרָב, וְרָאָה אוֹתָהּ אָדָם שׁוֹקַעַת וְהוּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְקָרָא תְּחִלַּת הַשַּׁבָּת, עַד שֶׁהִגִּיעָה אֶל עֲמַת רֹאשׁוֹ אַחַר שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁעוֹת וְהָיְתָה עֶרֶב לִתְחִלַּת הַצִּין, וְנִקְרָא שָׁם תְּחִלַּת הַשַּׁבָּת, וְהָיָה סוֹף גְּדֵרֵי הַקְּרִיאָה מִפְּנֵי שֶׁמַּה שֶּׁיֵּשׁ אַחֲרָיו אָמְנָם נִקְרָא כְּשֶׁהוּא מִזְרַח לַמָּקוֹם שֶׁמִּמֶּנּוּ מַתְחִילִים הַיָּמִים, וְאֵין לְהַמְלִיט מִמָּקוֹם מִשְׁתַּתֵּף תִּהְיֶה

תְּחִלַּת מִזְרָחוֹ וְאַחֲרִית מַעֲרָבוֹ, וְהוּא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל תְּחִלַּת הַיִּשּׁוּב. וְאֵין זֶה בְּדִין הַתּוֹרָה לְבַד אֲבָל בְּדִין הַטֶּבַע גַּם כֵּן, כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ הַיָּמִים הַשָּׁבוּעִיִּים נִקְרָאִים בְּשֵׁם אֶחָד בְּעַצְמוֹ לַיִּשּׁוּב כֻּלּוֹ אֶלָּא אִם נִקְבַּע מָקוֹם שֶׁיִּהְיֶה תְּחִלָּה לַקְּרִיאָה, וּמָקוֹם מִתְקָרֵב, שֶׁלֹּא יִהְיֶה קְצָתוֹ מִזְרָח לְקְצָתוֹ, אֲבָל קְצָתוֹ מִזְרָח גָּמוּר וּקְצָתוֹ מַעֲרָב גָּמוּר. וְאִם לָאו לֹא תִּשָּׁלֵם לַיָּמִים קְרִיאַת שֵׁם יְדוּעַ, מִפְּנֵי שֶׁכָּל מָקוֹם מִסִּבּוּב אֶמְצַע הָאָרֶץ מִזְרָח וּמַעֲרָב יָחַד, וְתִהְיֶה הַצִּין מִזְרָח לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּמַעֲרָב לְתַחְתִּית הָאָרֶץ, וְתַחְתִּית הָאָרֶץ מִזְרָח לְצִין וּמַעֲרָב לְמַעֲרָב, וְהַמַּעֲרָב מִזְרָח לְתַחְתִּית הָאָרֶץ וּמַעֲרָב לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְאֵין מִזְרָח וְאֵין מַעֲרָב וְלֹא תְחִלָּה וְלֹא סוֹף וְלֹא שֵׁמוֹת יְדוּעִים לַיָּמִים, וְהַמְסַדֵּר הַנִּזְכָּר נָתַן שֵׁמוֹת יְדוּעִים לַיָּמִים מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אַךְ לִקְרִיאַת הַשֵּׁם רוֹחַב עַל כָּל פָּנִים מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יִתָּכֵן לִזְכֹּר מְקוֹמוֹת כָּל נְקֻדָּה וּנְקֻדָּה מֵהָאָרֶץ, כִּי בִירוּשָׁלַיִם עַצְמָהּ מִזְרָחִים וּמַעֲרָבִים רַבִּים, וְשֶׁמִּזְרָח צִיּוֹן דֶּרֶךְ מָשָׁל אֵינֶנּוּ מִזְרָח בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְעִגּוּלֵי אָפְקֵיהֶם מְשֻׁנִּים עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת אֲשֶׁר לֹא יַשִּׂיגוּם הַחוּשִׁים, כָּל שֶׁכֵּן דַּמֶּשֶׂק מִירוּשָׁלַיִם, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא נֹאמַר שֶׁשַּׁבָּת דַּמֶּשֶׂק קֹדֶם שַׁבָּת יְרוּשָׁלַיִם וְשַׁבָּת יְרוּשָׁלַיִם קֹדֶם שַׁבָּת מִצְרַיִם, וְעַל כָּל פָּנִים נוֹדֶה בָּרוֹחַב. וְהָרוֹחַב אֲשֶׁר נֶחֱלָקִים בּוֹ הַקְּטָרִים בְּקְרִיאַת יוֹם בְּעַצְמוֹ הוּא י"ח שָׁעוֹת לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר, קוֹרְאִים אַנְשֵׁי הַקֹּטֶר הַזֶּה שַׁבָּת, וּכְבָר יָצְאוּ אַנְשֵׁי קֹטֶר אֶחֵר מִן הַשַּׁבָּת קֹטֶר אַחַר קֹטֶר עַד שֶׁתִּשְׁלַמְנָה שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה שָׁעוֹת מִן הָעֵת שֶׁהִתְחִילָה בּוֹ קְרִיאַת הַשַּׁבָּת, עַד שֶׁתִּהְיֶה הַשֶּׁמֶשׁ לְעֻמַּת רֹאשׁ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְתִסְתַּלֵּק הַקְּרִיאָה מֵהַיּוֹם הַהוּא וְלֹא יִשָּׁאֵר אָדָם שֶׁיִּקְרָא הַיּוֹם הַהוּא, אֲבָל מַתְחִיל בִּקְרִיאַת שֵׁם שֶׁאַחֲרָיו, וְעַל כֵּן אָמְרוּ: "נוֹלַד קֹדֶם חֲצוֹת בְּיָדוּעַ שֶׁנִּרְאֶה סָמוּךְ לִשְׁקִיעַת הַחַמָּה", כְּאִלּוּ אָמַר: נוֹלַד קֹדֶם חֲצוֹת יוֹם שַׁבָּת בִּירוּשָׁלַיִם בְּיָדוּעַ שֶׁנִּרְאֶה בְּיוֹם שַׁבָּת סָמוּךְ לִשְׁקִיעַת הַחַמָּה, וְהוּא שֶׁשֵּׁם יוֹם הַשַּׁבָּת הִתְמִיד שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁעוֹת אַחֲרֵי שֶׁנִּפְסְקָה קְרִיאַת מְקוֹם הַהַתְחָלָה עַד שֶׁשָּׁבָה הַשֶּׁמֶשׁ לְעֻמַּת רֹאשׁ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחַר יוֹם וָלַיְלָה, וְהִתְחַיֵּב לְהֵרָאוֹת הַיֵּרַח לְמִי שֶׁהָיָה בְתְחִלַּת הַצִּין בְּשַׁבָּת בָּעֶרֶב, וְהִסְכִּים עִם מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ" שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה לַיְלָה וְיוֹם מִן הַחֹדֶשׁ". וּכְבָר נִסְתַּלֵּק שֵׁם הַשַּׁבָּת מִן הַיִּשּׁוּב וְהִתְחִיל יוֹם רִאשׁוֹן, אַף עַל פִּי שֶׁיּוֹשְׁבֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יָצְאוּ מִשֵּׁם יוֹם הַשַּׁבָּת וְשָׁבוּ בְתוֹךְ יוֹם רִאשׁוֹן, כִּי אָמְנָם הַכַּוָּנָה הַשֵּׁם הַשָּׁבוּעִי הַפּוֹשֵׁט בְּכָל הַיִּשּׁוּב, שֶׁיֵּאָמֵר לְמִי שֶׁהָיָה בְצִין וּלְמִי שֶׁהָיָה בַמַּעֲרָב בְּאֵיזֶה יוֹם קִבְּעָתָם רֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְאָמְרוּ יוֹם הַשַּׁבָּת עַל הַדִּמְיוֹן, אַף עַל פִּי שֶׁאֶחָד מֵהֶם כְּבָר הָיָה יוֹצֵא מֵהַמּוֹעֵד כְּשֶׁהָיָה הָאֶחָד בַּמּוֹעֵד, מְקוֹמוֹתָם מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֲבָל בִּקְרִיאַת יְמֵי הַשָּׁבוּעַ הָיָה לָהֶם הַמּוֹעֵד בְּיוֹם אֶחָד בְּעַצְמוֹ. וְהִנֵּה יְדִיעַת שַׁבְּתוֹת ה' וּמוֹעֲדֵי ה' תְּלוּיָה בָּאָרֶץ שֶׁהִיא נַחֲלַת ה', עִם מַה שֶּׁקְּרָאתוֹ, מֵאֲשֶׁר נִקְרֵאת הַר קָדְשׁוֹ וַהֲדוֹם רַגְלָיו וְשַׁעַר הַשָּׁמַיִם וּכְי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה, וּמַה שֶּׁהָיָה מִזְּרִיזוּת הָאָבוֹת לָדוּר בָּהּ וְהִיא בִּידֵי עוֹבְדֵי

עֲבוֹדָה זָרָה, וְהִכְסִפָם לָהּ וְהַעֲלוֹתָם עַצְמוֹתָם אֵלֶיהָ כְּיַעֲקֹב וְיוֹסֵף, וּתְחִנַּת מֹשֶׁה לִרְאוֹתָהּ, וְנִמְנְעָה מִמֶּנּוּ וְהָיָה קָצָף, וְהָרְאָתָה לוֹ מֵרֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְהָיָה חֶסֶד, וּמַה שֶּׁהָיָה מִבַּקֶּשֶׁת הָאֱמוֹת פֶּרֶס וְהֹדּוּ וְיָוָן וְזוּלָתָם לְהַקְרִיב עֲלֵיהֶם וּלְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדָם בַּבַּיִת הַהוּא הַנִּכְבָּד, וּמַה שֶּׁהוֹצִיאוּ מִמּוֹנָם עַל הַמָּקוֹם הַהוּא, וְאִם הָיוּ מַחֲזִיקִים בְּחֻקִּים אֲחֵרִים, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא קִבֵּל אוֹתָם הַנִּמּוּס הָאֱמִתִּי, וּמַה שֶּׁהֵם מְרוֹמְמִים אוֹתוֹ עַתָּה עִם הֵעָדֵר הָרֵאוֹת הַשְּׁכִינָה עָלָיו וְשֶׁכָּל הָאֻמּוֹת חוֹגְגִים אֵלָיו וּמִתְאַוִּים לוֹ זוּלָתֵנוּ מִפְּנֵי גָּלוּתֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ, וּמִמַּה שֶּׁזָּכְרוּ רַבּוֹתֵינוּ מִמַּעֲלָתָהּ, יֶאֱרַךְ סִפּוּרוֹ.

כא אָמַר הַכּוּזָרִי: הִשְׁמִיעֵנִי קְצָת מַה שֶּׁיְּזַמֵּן לְךָ מִדְּבָרֶיהֶם.

כב אָמַר הֶחָבֵר: מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ בְּעִנְיָן זֶה: הַכֹּל מַעֲלִין לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֵין הַכֹּל מוֹרִידִין, וְדָנוּ הָאִשָּׁה שֶׁאֵינָהּ רוֹצָה לַעֲלוֹת עִם בַּעְלָהּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁתֵּצֵא שֶׁלֹּא בִכְתֻבָּה, וְהָפְכוּ – כַּאֲשֶׁר הָאִישׁ אֵינוֹ רוֹצֶה לַעֲלוֹת עִם אִשְׁתּוֹ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁיּוֹצִיא וְיִתֵּן כְּתֻבָּה, וְאָמְרוּ: "לְעוֹלָם יָדוּר אָדָם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בְּעִיר שֶׁרֻבָּהּ גּוֹיִים וְאַל יָדוּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ אֲפִלּוּ בְּעִיר שֶׁרֻבָּהּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל הַדָּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דּוֹמֶה לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֱלוֹהַּ, וְכָל הַדָּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ דּוֹמֶה לְמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ". וְכֵן בָּדָוִד הוּא אוֹמֵר: "כִּי־גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת יְיָ לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים", לוֹמַר לְךָ שֶׁכָּל הַדָּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ כְּאִלּוּ עוֹבֵד אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וּכְבָר שָׂמוּ לְאֶרֶץ מִצְרַיִם מַעֲלָה עַל שְׁאָר הָאֲרָצוֹת הָאֲחֵרוֹת, וְשָׁפְטוּ עַל זוּלָתָהּ מִקַּל וָחֹמֶר וְאָמְרוּ: "וּמַה מִּצְרַיִם שֶׁנִּכְרְתָה עָלֶיהָ בְּרִית אָסוּר, שְׁאָר אֲרָצוֹת לֹא כָּל שֶׁכֵּן", וְאָמְרוּ: "כָּל הַקְּבוּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּאִלּוּ קָבוּר תַּחַת הַמִּזְבֵּחַ", וּמְשַׁבְּחִים מִי שֶׁמֵּת בָּהּ יוֹתֵר מִמִּי שֶׁנִּשּׂוּא אֱלֹהַּ מֵת, מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ: "אֵינוֹ דּוֹמֶה קוֹלַטְתּוֹ מֵחַיִּים לְקוֹלַטְתּוֹ אַחַר מִיתָה". אֲבָל אָמְרוּ בְּמִי שֶׁהָיָה יָכוֹל לָדוּר בָּהּ וְלֹא דָר בָּהּ וְצִוָּה לְשֶׁאֵת אוֹתוֹ אֵלֶיהָ לְאַחַר מוֹתוֹ: "בְּחַיֵּיכֶם – וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה, וּבְמִיתַתְכֶם – וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת אַרְצִי". וְהָיָה מֵהַקְּפָדַת רַבִּי חֲנִינָא כַּאֲשֶׁר שָׁאֲלוּ אוֹתוֹ אִם מֻתָּר שֶׁיֵּלֵךְ פְּלוֹנִי לְחוּצָה לָאָרֶץ לְיַבֵּם אֵשֶׁת אָחִיו, שֶׁאָמַר: "אָחִיךָ נָשָׂא גּוֹיָה וָמֵת, בָּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁהָרָגוֹ! וְהוּא יֵרֵד אַחֲרָיו?". וְשֶׁאָסְרוּ מְכִירַת קַרְקַע לְנָכְרִי, וְשֶׁאָסְרוּ מְכִירַת קוֹרוֹת הַבַּיִת, וּלְהַנִּיחוֹ חָרֵב וְשֶׁאָמְרוּ: "אֵין דָּנִין דִּינֵי קְנָסוֹת אֶלָּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל" וְשֶׁלֹּא יֵצֵא הָעֶבֶד לְחוּצָה לָאָרֶץ, וְזוּלַת זֶה הָרַבֵּה. וְעוֹד אָמְרוּ: "אֲוִירָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַחְכִּים". וּמֵאַהֲבָתָם אוֹתָהּ אָמְרוּ: "כָּל הַמְהַלֵּךְ אַרְבַּע אַמּוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא". וְאָמַר רַבִּי זֵירָא לַמִּין שֶׁרָצָה לַעֲבֹר עִמּוֹ בַּנָּהָר בְּלִי מְקוֹם מַעֲבָר, מִתַּאֲוָתוֹ לַעֲבֹר לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: "דִּכְתָא דְּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לָא זְכוֹ לֵיהּ מִי יִיתֵּן דְּזָכֵינָא לֵיהּ".

כג אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם כֵּן אַתָּה מְקַצֵּר בְּחוֹבַת תּוֹרָתְךָ, שֶׁאֵין אַתָּה מֵשִׂים מְגַמָּתְךָ הַמָּקוֹם הַזֶּה וּתְשׂוּמָתוֹ בֵּית חַיֶּיךָ וּמוֹתֶךָ, וְאַתָּה אוֹמֵר: "רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ", וְתַאֲמִין

כִּי הַשְׁכִּינָה שָׁבָה אֲלֵיו, וְאִלּוּ לֹא הָיָה לָהּ מַעֲלָה אֶלָּא הַתְמָדַת הַשְׁכִּינָה בָּהּ בְּאֹרֶךְ תִּשַּׁע מֵאוֹת שָׁנָה הָיָה מִן הַדִּין שֶׁתִּכָּסְפָנָה הַנְּפָשׁוֹת הַיְקָרוֹת לָהּ וְתִזָּכְנָה בָהּ, כַּאֲשֶׁר יִקָּרֶה אוֹתָנוּ בְּמִקּוֹמוֹת הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים, כָּל שֶׁכֵּן הִיא שֶׁהִיא שַׁעַר הַשָּׁמַיִם. וּכְבָר הִסְכִּימוּ כָּל הָאֻמּוֹת עַל זֶה. הַנּוֹצְרִים אוֹמְרִים, שֶׁהַנְּפָשׁוֹת נִקְבָּצוֹת אֵלֶיהָ וּמִמֶּנָּה מַעֲלִין אוֹתָן אֶל הַשָּׁמַיִם, וְהַיִּשְׁמְעֵאלִים אוֹמְרִים, כִּי הִיא מְקוֹם עֲלִיַּת הַנְּבִיאִים אֶל הַשָּׁמַיִם, וְשֶׁהִיא מְקוֹם מַעֲמַד יוֹם הַדִּין, וְהוּא לְכָל מָקוֹם כַּוָּנָה וָחֵג. אֲנִי רוֹאֶה, שֶׁהִשְׁתַּחֲוָיָתְךָ וּכְרִיעָתְךָ נֶגְדָּה חֹנֶף, אוֹ מִנְהָג מִבִּלְתִּי כַוָּנָה, וּכְבָר הָיוּ אֲבוֹתֵיכֶם הָרִאשׁוֹנִים בּוֹחֲרִים לְדוּר בָּהּ יוֹתֵר מִכָּל מְקוֹמוֹת מוֹלַדְתָּם, וּבוֹחֲרִים הַגֵּרוּת בָּהּ יוֹתֵר מִשֶּׁיִּהְיוּ אֶזְרָחִים בְּמְקוֹמוֹתָם. כָּל זֶה עִם שֶׁלֹּא הָיְתָה בָּעֵת הַהִיא נִרְאֵית הַשְׁכִּינָה בָהּ, אֲבָל הָיְתָה מְלֵאָה זִמָּה וַעֲבוֹדַת אֱלִילִים, וְעִם כָּל זֶה לֹא הָיְתָה לָהֶם תַּאֲוָה אֶלָּא לַעֲמֹד בָּהּ, וְשֶׁלֹּא לָצֵאת מִמֶּנָּה בְּעִתּוֹת הָרָעָב אֶלָּא בְּמִצְוַת הָאֱלֹהִים, וְהָיוּ מְבַקְּשִׁים לִנְשֹׂא עַצְמוֹתָם אֵלֶיהָ.

כד אָמַר הֶחָבֵר: הוֹבַשְׁתַּנִי מֶלֶךְ כּוּזָר, וְהֶעָוֹן הַזֶּה הוּא אֲשֶׁר מְנָעָנוּ מֵהַשְׁלָמַת מַה שֶּׁיָּעַדְנוּ בוֹ הָאֱלֹהִים בְּבֵית שֵׁנִי, כְּמָה שֶׁאָמַר: "רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן", כִּי כְבָר הָיָה הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי מְזֻמָּן לְחוּל כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה אִלּוּ הָיוּ מַסְכִּימִים כֻּלָּם לְשׁוּב בְּנֶפֶשׁ חֲפֵצָה, אֲבָל שָׁבוּ מִקְצָתָם וְנִשְׁאֲרוּ רֻבָּם וּגְדוֹלֵיהֶם בְּבָבֶל, רוֹצִים בַּגָּלוּת וּבָעֲבוֹדָה – שֶׁלֹּא יִפָּרְדוּ מִמִּשְׁכְּנוֹתֵיהֶם וְעִנְיָנֵיהֶם. וְשָׁמַע עַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה: "אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר", כְּנֶה הַגָּלוּת בְּשֵׁנָה וְהַלֵּב הָעֵר הַתְמָדַת הַנְּבוּאָה בֵּינֵיהֶם. "קוֹל דּוֹדִי דוֹפֵק", קְרִיאַת הָאֱלֹהִים לְשׁוּב. "שֶׁרֹאשִׁי נִמְלָא־טָל" עַל הַשְׁכִּינָה שֶׁיְּצָאָה מִצַּלְלֵי הַמִּקְדָּשׁ, וּמַה שֶּׁאָמַר: "פָּשַׁטְתִּי אֶת כֻּתָּנְתִּי", עַל עֲצִלּוּתָם לְשׁוּב. "דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחוֹר", עַל עֶזְרָא שֶׁהָיָה פּוֹצֵר בָּהֶם וּנְחֶמְיָה וְהַנְּבִיאִים, עַד שֶׁהוֹדוּ קְצָתָם לְשׁוּב הוֹדָאָה בִלְתִּי גְמוּרָה, וְנָתַן לָהֶם כְּמַצְפּוּן לִבָּם, וּבָאוּ הָעִנְיָנִים מְקֻצָּרִים מִפְּנֵי קִצּוּרָם, כִּי הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי אֵינֶנּוּ חָל עַל הָאִישׁ אֶלָּא כְּפִי הִזְדַּמְּנוּתוֹ לוֹ, אִם מְעַט – מְעַט וְאִם הַרְבֵּה – הַרְבֵּה. וְאִלּוּ הָיִינוּ מִזְדַּמְּנִים לִקְרַאת אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּלֵבָב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה, הָיִינוּ פּוֹגְעִים מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁפָּגְעוּ אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. וְאֵין דִּבּוּרֵנוּ: "הִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ", וְ"הִשְׁתַּחֲווּ לְהֲדוֹם רַגְלָיו", וְ"הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן", וְזוּלַת זֶה, אֶלָּא כְּצַפְצוּף הַזַּרְזִיר, שֶׁאֵין אֲנַחְנוּ חוֹשְׁבִים עַל מַה שֶּׁנֹּאמַר בָּזֶה וְזוּלָתוֹ, כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ מֶלֶךְ כּוּזָר.

כה אָמַר הַכּוּזָרִי: יַסְפִּיק לִי זֶה בָּעִנְיָן הַזֶּה, וְאָרְצֶה עַתָּה שֶׁתִּתְקָרֵב לִי מַה שֶּׁקְּרָאתִיו בַּקָּרְבָּנוֹת, מִמַּה שֶּׁיִּקָּשֶׁה עַל הַשֵּׂכֶל לְקַבְּלוֹ, מִמַּה שֶּׁאָמַר: "אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי", וְאָמַר עַל הַקָּרְבָּנוֹת, כִּי הֵם קָרְבַּן ה' וְלַחְמוֹ וְרֵיחוֹ.

כו אָמַר הֶחָבֵר: מַה שֶּׁאָמַר: "לְאִשַּׁי" מְיֻשָּׁר כָּל קָשֶׁה. הוּא אוֹמֵר כִּי הַקָּרְבָּן הַהוּא וְהַלֶּחֶם וְרֵיחַ הַנִּיחוֹחַ אֲשֶׁר הֵם מְיֻחָסִים אֵלַי, אָמְנָם הֵם לְאִשַּׁי, רְצוֹנוֹ לוֹמַר: הָאֵשׁ הַנִּפְעֶלֶת לְדָבָרוֹ

יִתְבָּרֵךְ, אֲשֶׁר מַאֲכָלָה הַקָּרְבָּנוֹת, וְאַחַר כֵּן יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים שְׁאָר חֶלְקָה, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה תִּקּוּן הַסֵּדֶר כְּדֵי שֶׁיְּחוּל בּוֹ הַמֶּלֶךְ חוּל גְּדֻלָּה לֹא חוּל מָקוֹם. וְשִׂים דִּמְיוֹן הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת, הֶחָלָה בְּגוּף טִבְעִי בַּהֲמִי, כַּאֲשֶׁר נִשְׁתַּוּוּ טִבְעָיו וְנִסְדְּרוּ כֹּחוֹתָיו הָעֶלְיוֹנִים וְהָרָאשִׁיִּים סִדּוּר נָכוֹן לְעִנְיָן יוֹתֵר נַעֲלֶה מֵעִנְיָן הַבְּהֵמוֹת, הָיָה רָאוּי שֶׁיְּחוּל מֶלֶךְ הַשֵּׂכֶל אֲצִלוֹ לְהוֹרוֹת אוֹתוֹ וּלְיַשְּׁרוֹ וּלְהִתְחַבֵּר אֲצִלוֹ כָּל עֵת אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר הַסֵּדֶר הַהוּא, וְכַאֲשֶׁר יִפָּסֵד הַסֵּדֶר יִפָּרֵד מִמֶּנּוּ. וְדוֹמֶה לַכְּסִיל, כִּי הַשֵּׂכֶל צָרִיךְ לְמַאֲכָל וּלְמִשְׁתֶּה וּלְרֵיחַ, בַּעֲבוּר שֶׁרוֹאֶה אוֹתוֹ כִּי הוּא מַתְמִיד בְּהַתְמָדָתָם נִפְרָד בְּהִפָּרְדָם, וְאֵינֶנּוּ כֵן, אֲבָל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי מֵטִיב, רוֹצֶה הַטּוֹב לַכֹּל, וּבְעֵת שֶׁיִּסְתַּדֵּר דָּבָר וְיִכּוֹן לְקַבֵּל הַנְהָגָתוֹ לֹא יִמְנַע מִמֶּנּוּ לֶאֱצֹל עָלָיו אוֹר וְחָכְמָה וָדַעַת, וְכַאֲשֶׁר יִפָּסֵד סִדְרוֹ לֹא יְקַבֵּל הָאוֹר הַהוּא וְיִהְיֶה הֶפְסֵדוֹ. וְהִתְעַלָּה הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי מֵהַשִּׂיג אוֹתוֹ שִׁנּוּי אוֹ הֶפֵּסֶד וְכָל מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּסֵדֶר עֲבוֹדָה מֵהָעֲבוֹדָה וְהַקָּרְבָּנוֹת וְהַקְּטֹרֶת וְהַזְּמִירוֹת וְהַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה עַל תַּכְלִית הַטָּהֳרָה וְהַקְּדֻשָּׁה, נֶאֱמַר בָּהֶם:"עֲבוֹדַת ה', וְ" לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ" וְזוּלָתֵי זֶה, וְהַכֹּל כִּנּוּי לְרָצוֹנוֹ בַּסֵּדֶר הַטּוֹב בָּאָמָה וְהַכֹּהֲנִים, וְקִבּוּלוֹ מִנְחָתָם, עַל דֶּרֶךְ הַדִּמְיוֹן, וְחוּלוֹ אֲצִלָּם לְכָבוֹד לָהֶם, וְהוּא נַעֲלֶה וְנִקְדָּשׁ מִן הַהֲנָאָה בְּמַאֲכָלָם וּבְמִשְׁתֵּיהֶם, אַף מַאֲכָלָם לְנַפְשׁוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁעִכּוּל הָאִצְטוּמָכָא וְהַכָּבֵד כַּאֲשֶׁר הָיָה נִתְקַן, וְאַחַר כָּךְ יִתְקַן הַצָּלוּל מִמֶּנּוּ בַּלֵּב, וְהַצָּלוּל שֶׁבַּצָּלוּל בָּרוּחַ. יִתְקַן הַלֵּב וְהָרוּחַ וְהַמֹּחַ בַּמָּזוֹן הַהוּא, וְיִתְקְנוּ גַּם כֵּן כְּלֵי הָעִכּוּל וּשְׁאָר הָאֲבָרִים בָּרוּחוֹת הַהוֹלְכוֹת אֲלֵיהֶם דֶּרֶךְ הַדְּפָקִים וְהָעֲצָבִים וְהַוְּרִידִים הַשּׁוֹכְנִים. וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה הַמָּזֹג כַּלּוֹ מְתֻקָּן וּמְזֻמָּן לְקַבּוּל הַנְהָגַת הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת, אֲשֶׁר הִיא עֶצֶם נִפְרָד קָרוֹב לְעֶצֶם הַמַּלְאָכִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם "דִּי מְדָרֵהוֹן עִם־בְּשְׂרָא לָא אִיתוֹהִי", וְיָחוּל בְּגוּף חוּל מַלְכוּת וְהַנְהָגָה לֹא חוּל מָקוֹם, וְהִיא לֹא נֶהֱנֵית מֵהַמָּזוֹן הַהוּא מְאוּמָה, כִּי הִיא נַעֲלָה מִמֶּנּוּ. וְהָעִנְיָן הָאֱלֹהִי לֹא יָחוּל כִּי אִם בְּנֶפֶשׁ מְקַבֶּלֶת הַשֵּׂכֶל, וְהַנֶּפֶשׁ לֹא תִתְחַבֵּר כִּי אִם בְּרוּחַ חַם טִבְעִי, אִי אֶפְשָׁר לוֹ בְּלִתִּי מָקוֹר שֶׁיְּקַשֵּׁר בּוֹ, כְּהִקָּשֵׁר הַלַּהַב בְּרֹאשׁ הַפְּתִילָה. דִּמְיוֹן הַפְּתִילָה הִיא הַלֵּב, וְהַלֵּב צָרִיךְ אֶל מֶשֶׁךְ דָּם, וְהַדָּם לֹא יִתְהַוֶּה כִּי אִם בְּסִבַּת כְּלֵי הָעִכּוּל, עַל כֵּן הֻצְרַךְ אֶל הָאִצְטוּמָכָא, הַכָּבֵד וְשַׁמְּשֵׁיהֶם. וְכֵן נִצְטָרֵךְ הַלֵּב אֶל הָרֵאָה וְהַגָּרוֹן וְהָאַף וְהַקְּרוּם וְהַמֵּיתָר הַמְּנִיעַ לְמֵיתַר הֶחָזֶה לַעֲבוֹדַת הַנְּשִׁימָה, לְהַשְׁווֹת מֶזֶג הַלֵּב בָּאֲוִיר הַנִּכְנָס וּבָעָשָׁן הַיּוֹצֵא, וְהֻצְרַךְ לְבֵעֵר מוֹתְרֵי הַמְּזוֹנוֹת אֶל כֵּלִים מִכֹּחוֹת דּוֹחוֹת וּכְלֵי הַיְצִיאָה וְהַשֶּׁתֶן, וְהָיָה הַגּוּף מִכָּל אֲשֶׁר זָכָרְנוּ. וְהֻצְרַךְ אֶל הַעְתָּקַת הַגּוּף מִמָּקוֹם לְמָקוֹם לְבַקֵּשֶׁת מַה שֶּׁצָּרִיךְ אֵלָיו וְלִבְרֹחַ מִמַּה שֶּׁיַּזִּיקֵהוּ, וְכֵלִים שֶׁיָּבִיאוּ אֵלָיו וְיִדְחוּ מֵעָלָיו, וְהֻצְרַךְ אֶל יָדִים וְרַגְלַיִם, וְהֻצְרַךְ אֶל יוֹעֲצִים מַתְרִים בְּמַה שֶּׁיִּירָא מִמֶּנּוּ וְיַקְוֶה אוֹתוֹ, יוֹדְעִים מַה שֶּׁהָיָה, כּוֹתְבִים וּמַזְכִּירִים מַה שֶּׁעָבַר לְהִזָּהֵר מִכְּמוֹהוּ לֶעָתִיד אוֹ לְקַוּוֹתוֹ. וְהֻצְרַךְ אֶל הַחוּשִׁים הַנִּרְאִים וְהַנִּסְתָּרִים, וְהָיָה הָרֹאשׁ

מַחֲנֵיהֶם, בְּעֶזְרַת הַלֵּב וְהַמְשָׁכְתּוֹ, וְהָיָה הַגּוּף כֻּלּוֹ מְסֻדָּר סֵדֶר אֶחָד, שָׁב אֶל הַנְהָגַת הַלֵּב אֲשֶׁר הוּא הַמַּחֲנֶה הָרִאשׁוֹן לַנֶּפֶשׁ, וְאִם תָּחוּל בַּמֹּחַ הוּא חוּל שֵׁנִי בְּמִצְוַע הַלֵּב. וְכֵן נִסְדְּרָה הָאֱמֶת הַחַיָּה הָאֱלֹהִית כַּאֲשֶׁר אָמַר יְהוֹשֻׁעַ: "בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם", נִפְעָלָה הָאֵשׁ בְּחֻפֶּץ הָאֱלֹהִים בִּרְצוֹתוֹ בָאֱמֶת וְהָיְתָה אוֹת קִבּוּל מִנְחָתָם וּתְשׁוּרָתָם, כִּי הָאֵשׁ הוּא הַדֶּק וְהַנַּעֲלֶה מִכָּל אֲשֶׁר תַּחַת גַּלְגַּל הַיֶּרַח מֵהַגּוּפוֹת, וְהָיָה מְקוֹם חוּלָּה, שֶׁמַּן חֶלְבֵי הַקְּרְבָּנוֹת וַעֲתָרָם וַעֲשָׁן עֲנַן הַקְּטֹרֶת וְהַשְּׁמָנִים, בְּדֶרֶךְ הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֵינֶנָּה נִתְלֵית, כִּי אִם בְּחֵלֶב בְּשֶׁמֶן וּבְשֶׂמֶן, כַּחֹם הַטִּבְעִי אֲשֶׁר הוּא נִתְלֶה בְּדֶק הַשֶּׁמֶן מֵהַדָּם. וְצִוָּה הָאֵל יִתְבָּרֵךְ בְּמִזְבַּח הָעוֹלָה וּבְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְהַמְּנוֹרָה, וְאַחַר כֵּן הָעוֹלוֹת וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וְשֶׁמֶן הַמָּאוֹר וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה. אוּלָם מִזְבַּח הָעוֹלָה – לְהַדְבֵּק בּוֹ הָאֵשׁ הַגְלוּיָה, וּמִזְבַּח הַזָּהָב – לָאֵשׁ אֲ[שֶׁ]ר הִיא יוֹתֵר קַלָּה וְדַקָּה. אֲבָל הַמְּנוֹרָה – לְהַדְבֵּק בָּהּ אוֹר הַחָכְמָה וְהַדַּעַת, וְהַשֻּׁלְחָן – לְהַדְבֵּק בּוֹ הַשֶּׂפַע וְהַטּוֹבוֹת הַגּוּפִיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: "הָרוֹצֶה שֶׁיִּחְכַּם יַדְרִים, וְשֶׁיַּעֲשִׁיר יַצְפִּין". וְכָל אֵלֶּה עֲבוֹדוֹת לָאֵרוֹן וְלַכְּרוּבִים אֲשֶׁר הֵם בְּמַדְרֵגַת הַלֵּב וְהָרֹאשׁ מְרֻחֶפֶת עָלָיו. וְהַצָּרְךְ לָאֵלֶּה כֵּלִים וְשַׁמָּשִׁים, כְּמוֹ הַכִּיּוֹר וְכַנּוֹ וּמֶלְקָחַיִם וּמַחְתּוֹת וְקָעָרוֹת וְכַפּוֹת וּמְנַקִּיּוֹת וְסִירוֹת וּמִזְלָגוֹת וְזוּלַת זֶה, וְהַצָּרְךְ אֶל דָּבָר שֶׁיִּשְׁמוֹר אוֹתָם: הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל וּמִכְסֵהוּ, לִשְׁמֹר הַכֹּל: חֲצַר הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו. וְהַצָּרְךְ לְנוֹשְׂאִים לְכָל אֵלֶּה, וּבָחַר הָאֱלֹהִים לָזֶה בְנֵי לֵוִי שֶׁהֵם הַקְּרוֹבִים, כָּל שֶׁכֵּן מֵעֵת הָעֶגֶל שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי", וּבָחַר לַנִּכְבָּד שֶׁבָּהֶם, וְהוּא אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן –לַנִּכְבָּד שֶׁבַּדְּבָרִים וְהַדֹּק שֶׁבָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה", כָּל אֵלֶּה אֲשֶׁר נִתְלֵית בָּהֶם הָאֵשׁ הַדַּקָּה. וְאוֹר הַחָכְמָה וְהַדַּעַת, וְעוֹד: אוֹר הַנְּבוּאָה – בָּאוּרִים וְתֻמִּים. וְלַנִּכְבָּדֶת שֶׁבִּכְתּוֹת הַלְּוִיִּם אַחֲרָיו, וְהֵם בְּנֵי קְהָת – לָשֵׂאת הָאֲבָרִים הַפְּנִימִים, כְּמוֹ הָאָרוֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה וְהַמִּזְבְּחוֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יִשְׂרְתוּ בָהֶם, וּבָהֶם נֶאֱמַר: "כִּי עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵיהֶם בַּכָּתֵף יִשְׂאוּ", כַּאֲשֶׁר אֵין לָאֲבָרִים הַפְּנִימִים עֲצָמוֹת שֶׁעוֹזְרִים עַל נְשִׂיאָתָם, אֲבָל הַכִּחוֹת וְהָרוּחוֹת וּמִכְסֵה הַתַּחַשׁ, וּלְמִי שֶׁתַּחְתָּם וְהֵם בְּנֵי מְרָרִי – לָשֵׂאת הָאֲבָרִים הַקָּשִׁים: קְרָסָיו, קְרָשָׁיו, בְּרִיחָיו, עַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו. וְנֶעֱזְרוּ שִׁתֵּי הַכִּתּוֹת בִּנְשִׂיאָתָם בָּעֲגָלוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן וְאַרְבַּע הָעֲגָלוֹת לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבוֹדָתָם". כָּל זֶה בְּסֶדֶר וּתְכוּנַת הַחָכְמָה הָאֱלֹהִית. וְאֵינֶנִּי גוֹזֵר חָלִילָה שֶׁהַכָּוָּנָה מֵהָעֲבוֹדָה הַזֹּאת הוּא הַסֶּדֶר הַזֶּה אֲשֶׁר זָכַרְתִּיו, אֲבָל – מַה־שֶּׁהוּא יוֹתֵר נִפְלָא וְנַעֲלֶה, וְשֶׁהִיא תּוֹרָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ, וּמִי שֶׁקִּבְּלָהּ קִבּוּל שָׁלֵם מִבְּלִי שֶׁיִּתְחַכֵּם בָּהּ בִּשְׂכָלוֹ, הוּא מְעֻלֶּה מִמִּי שֶׁיִּתְחַכֵּם בָּהּ וְחָקָר. אַךְ מִי שֶׁנָּטָה מֵהַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה הַהִיא אֶל הַמֶּחְקָר, טוֹב שֶׁיּוֹצִיא בָּהֶם מוֹצָאֵי הַחָכְמָה מִשֶּׁיַּעֲזֹבֵם לִסְבָרוֹת רָעוֹת וְלִסְפֵקוֹת מְבִיאוֹת אֶל אֲבַדּוֹן.

כז אָמַר הַכּוּזָרִי: הִפְלֵיתָ הֶחָבֵר בְּמַה שֶׁדִּמִּיתָ, אֶלָּא שֶׁהָרֹאשׁ וְחוּשָׁיו לֹא שָׁמַעְתִּי לוֹ דְּמְיוֹן וְלֹא לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה.

כח אָמַר הֶחָבֵר: אֱמֶת הוּא, שֶׁשֹּׂרֶשׁ הַחָכְמָה מֻפְקָד בָּאָרוֹן אֲשֶׁר הוּא בְּמַדְרֵגַת הַלֵּב, וְהֵם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם, וְהִיא, הַתּוֹרָה – מִצַּדּוֹ, כְּמָה שֶׁאָמַר: "וְשַׂמְתֶּם אוֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְיָ", וּמִשָּׁם תֵּצֵאנָה שְׁתֵּי הַחָכְמוֹת: חָכְמַת הַתּוֹרָה, וְנוֹשְׁאֶיהָ – הַכֹּהֲנִים, וְחָכְמַת הַנְּבוּאָה, וְנוֹשְׁאֶיהָ – הַנְּבִיאִים, וְהֵם הָיוּ כְּמוֹ הַיּוֹעֲצִים הַמַּכִּירִים וְהַמַּזְהִירִים הָאֱמָה וְהַמַּזְכִּירִים וְהַכּוֹתְבִים, וְהֵם רֹאשׁ הָאֱמָה.

כט אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם כֵּן אַתֶּם הַיּוֹם גּוּף בְּלֹא רֹאשׁ וּבְלֹא לֵב.

ל אָמַר הֶחָבֵר: כֵּן־הוּא, כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ, וְעוֹד: וְלֹא גּוּף, אֲבָל עֲצָמוֹת מְפֻזָּרוֹת, כְּמוֹ הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת אֲשֶׁר רָאָה יְחֶזְקֵאל, וְעִם כָּל זֶה, מֶלֶךְ כּוּזָר, אִלּוּ הָעֲצָמוֹת אֲשֶׁר נִשְׁאַר בָּהֶם טֶבַע מִטִּבְעֵי הַחַיִּים, וּכְבָר הָיוּ כֵּלִים לְרֹאשׁ וּלְלֵב וְרוּחַ וָנֶפֶשׁ וְשֵׂכֶל, טוֹבִים מְגוּפוֹת מְצֻיָּרוֹת מֵאֶבֶן וְסִיד בְּרֹאשׁ וְעֵינַיִם וְאָזְנַיִם וְכָל הָאֲבָרִים. וְלֹא חָלָה בָּהֶם מֵעוֹלָם רוּחַ חַיָּה וְאֵי אֶפְשָׁר שֶׁיָּחוּל בָּהֶם, אַךְ הֵמָּה צוּרוֹת דּוֹמוֹת לְצוּרוֹת אָדָם וְאֵינָם אָדָם.

לא אָמַר הַכּוּזָרִי: כִּדְבָרְךָ כֵּן־הוּא.

לב אָמַר הֶחָבֵר: כִּי הָאֻמּוֹת הַמֻּתּוֹת אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לְהִדַּמּוֹת לָאֱמָה הַחַיָּה לֹא יָכְלוּ אֶל יוּתֵר מִן הַדְּמְיוֹן הַנִּרְאֶה: הֵקִימוּ בָתִּים לֵאלֹהִים וְלֹא נִרְאָה בָהֶם לֵאלֹהִים אוֹת, הָפְרְשׁוּ וְהָנְזְרוּ לְהֵרָאוֹת עֲלֵיהֶם הַנְּבוּאָה וְלֹא נִרְאֲתָה, הֶחֱנִיפוּ וְהִכְעִיסוּ וּבָעֲטוּ וְלֹא יָרְדָה עֲלֵיהֶם אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם, וְלֹא מַגְּפַת פִּתְאֹם כְּדֵי לְבָרֵר אֶצְלָם שֶׁעֲנָשָׁם מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְעַל הָעָוֹן הַהוּא נִפְגַּע לִבָּם, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַבַּיִת הַהוּא שֶׁהֵם מְכַוְּנִים אֵלָיו וְלֹא נִשְׁתַּנָּה עִנְיָנָם, אֲבָל עִנְיָנָם מִשְׁתַּנֶּה כְּפִי רֻבָּם וּמְעוּטָם וְחָזְקָתָם וְחֻלְשָׁתָם וּמַחְלְקוֹתָם וְחִבּוּרָם עַל דֶּרֶךְ הַטֶּבַע וְהַמִּקָּרֶה. וַאֲנַחְנוּ כְּשֶׁיִּמְצָא פָּנַע אֶת לִבֵּנוּ אֲשֶׁר הוּא בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ – אֲבַדְנוּ, וְכַאֲשֶׁר יֵרָפֵא נֵרָפֵא אֲנַחְנוּ. בֵּין שֶׁנִּהְיֶה רַב אוֹ מְעַט וְעַל אֵיזֶה עִנְיָן שֶׁיִּהְיֶה, כִּי מַנְהִיגֵנוּ וּמַלְכֵּנוּ וְהַמּוֹשֵׁל בָּנוּ וְהַמַּחֲזִיק אוֹתָנוּ בָּעִנְיָן הַזֶּה שֶׁאֲנַחְנוּ בוֹ מֵהַפּוּזּוּר וְהַגָּלוּת, אֵל חָי.

לג אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן־הוּא, כִּי לֹא יַעֲלֶה בַּמַּחֲשָׁבָה שֶׁאֻמָּה מִן הָאֻמּוֹת יִקָּרֶה בַּגָּלוּת כָּזֹאת שֶׁלֹּא תִשְׁתַּנֶּה לְאֻמָּה אַחֶרֶת, כָּל שֶׁכֵּן עִם אֹרֶךְ הַזְּמַן הַזֶּה, וְכַמָּה אֻמּוֹת אָבְדוּ שֶׁחָיוּ אַחֲרֵיכֶם וְלֹא נִשְׁאַר לָהֶם זֵכֶר, מֵהֶם: אֱדוֹם וּמוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וַאֲרָם וּפְלֶשֶׁת וְכַשְׂדִּים וּמָדַי וּפָרַס וְהַבָּרְהָמִיִּים וְהַצָּבִיִּים, וְזוּלָתָם רַבִּים.

לד אָמַר הֶחָבֵר: וְאַל תַּחְשֹׁב כִּי מַה שֶּׁסִּיַּעְתִּיךָ בִּדְבָרֶיךָ הוֹדָאָה מִמֶּנִּי שֶׁאֲנַחְנוּ כְּמוֹ הַדָּבָר הַמֵּת, אֲבָל – יֶשׁ־לָנוּ הִתְחַבְּרוּת בָּעִנְיָן הַהוּא הָאֱלֹהִי בַּתּוֹרוֹת אֲשֶׁר שָׂמָם בְּרִית בֵּינֵינוּ וּבֵינוֹ, כַּמִּילָה שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ: "וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם", וְהַשַּׁבָּת שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ: "כִּי אוֹת

הִיא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדוֹרוֹתֵיכֶם", מִלְּבַד בְּרִית אָבוֹת וּבְרִית הַתּוֹרָה אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּנוּ פַּעַם אַחַת בְּחוֹרֵב וּשְׁנִיָּה בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, עִם הַגְּמוּל וְהָעֹנֶשׁ הַתְּלוּיִים בָּהּ, הַנִּזְכָּרִים בְּפָרָשַׁת כִּי תוֹלִיד בָּנִים, וּמַה שֶּׁהֻדְרַג מִפָּנָיו: כְּמוֹ אִם־יִהְיֶה נִדָּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמַיִם וגו' וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וגו' וְשִׁירַת הָאֲזִינוּ וְזוֹלָתִי זֶה. וְאֵין אֲנַחְנוּ בְּמַעֲלַת הַמֵּת, אַךְ אֲנַחְנוּ בְּמַעֲלַת הַחוֹלֶה הַנִּשְׁחָף שֶׁנִּתְיָאֲשׁוּ מֵרְפוּאָתוֹ כָּל הָרוֹפְאִים וְהוּא מְקֻוֶּה רְפוּאָה מִצַּד הַמּוֹפֵת וְשִׁנּוּי הַמִּנְהָג, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה" וְכִמְשֹׁל הַמַּאֲמָר בְּ"הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי" מִן "לֹא תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא חֲשַׁבְנוּהוּ", רְצוֹנוֹ לוֹמַר: שֶׁהוּא מִשִּׁנּוּי הַנִּרְאֶה וְרֹעַ מַרְאֵהוּ – כְּמוֹ הַדְּבָרִים הַמְטֻנָּפִים שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם אַסְטְנִיסוּת לְהַבִּיט אֲלֵיהֶם וּמַסְתִּיר פָּנָיו מֵהֶם, נִבְזֶה וְחָדֵל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי.

**לה** אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ יִהְיֶה זֶה מָשָׁל לְיִשְׂרָאֵל וְהוּא אָמַר: "אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא" וְיִשְׂרָאֵל לֹא מָצָא אוֹתָם מַה שֶּׁמְּצָאָם כִּי אִם בַּעֲוֹנוֹתָם.

**לו** אָמַר הֶחָבֵר: יִשְׂרָאֵל בָּאֻמּוֹת כַּלֵּב בָּאֲבָרִים, הוּא רַב חֳלָיִים מִכֻּלָּם וְרַב בְּרִיאוּת מִכֻּלָּם.

**לז** אָמַר הַכּוּזָרִי: הוֹסֵף לִי עוֹד בֵּאוּר.

**לח** אָמַר הֶחָבֵר: שֶׁהוּא בָּחֳלָיִים מַתְמִידִים הַפּוֹגְעִים אוֹתוֹ בְּכָל עֵת, מִדְּאָגוֹת וְיִגּוֹנוֹת וּפַחַד וּנְטִירָה וְשִׂנְאָה וְאַהֲבָה וְסַכָּנוֹת, וּמִזְגוֹ, עִם הָעִתִּים, בְּהִפּוּךְ וּבְשִׁנּוּי מִתּוֹסֶפֶת וּמִגְרַעַת הַנִּשִּׁימָה, מִבַּלְעֲדֵי הַמַּאֲכָלִים הָרָעִים וְהַמִּשְׁתֶּה הָרַע וְהַתְּנוּעוֹת וְהַטְּרָחִים וְהַשֵּׁנָה וְהַקִּיצָה, כֻּלָּם פּוֹעֲלִים בּוֹ, וְזוֹלָתוֹ מִן הָאֲבָרִים בִּמְנוּחָה.

**לט** אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר נִתְבָּאֵר לִי אֵיךְ הוּא רַב־חֳלָיִים מִכָּל הָאֲבָרִים. וְאֵיךְ הוּא רַב־בְּרִיאוּת מִכֻּלָּם?

**מ** אָמַר הֶחָבֵר: הֱיוֹתְכֶן שֶׁתִּתְעַכֵּב בּוֹ לֵחָה, שֶׁתֵּעָשֶׂ בּוֹ מֻרְסָא אוֹ סַרְטָן אוֹ תְּבַלּוּל אוֹ חֲבוּרָה אוֹ בְּטוּל הַהַרְגָּשָׁה אוֹ רְפְיוֹן, כַּאֲשֶׁר יִתְּכֵן בִּשְׁאָר הָאֲבָרִים?

**מא** אָמַר הַכּוּזָרִי: זֶה לֹא יִתָּכֵן, כִּי בְּיוֹתֵר מְעַט מִזֶּה יִהְיֶה הַמָּוֶת, וְשֶׁהַלֵּב בְּזִכּוּךְ הַרְגָּשָׁתוֹ מִפְּנֵי זַכּוּת דָּמוֹ וְרֹב כֹּחוֹ הוּא מַרְגִּישׁ בַּדָּבָר הַמֵּעֵט שֶׁיִּפָּגֵעַהוּ וְדוֹחֶה אוֹתוֹ מֵעָלָיו בְּעוֹד שֶׁתִּשָּׁאֵר־בּוֹ יְכֹלֶת לְדָחוֹת, וְזוֹלָתוֹ אֵינֶנּוּ מַרְגִּישׁ בְּהַרְגָּשָׁתוֹ וּמִתְעַכֶּבֶת בּוֹ הַלֵּחָה עַד שֶׁיֵּעָשׂוּ מִמֶּנָּה הֶחָלָיִים.

**מב** אָמַר הֶחָבֵר: אִם כֵּן שָׁעָרוֹ וְהַרְגָּשָׁתוֹ הֵם מְבִיאִים עָלָיו רֹב הֶחָלָיִים, וְהֵם הַסִּבָּה לְדָחוֹתָם מֵעָלָיו בְּהַתְחָלַת פְּגִיעָתָם קֹדֶם שֶׁיִּתְיַשְּׁבוּ.

**מג** אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן־הוּא.

**מד** אָמַר הֶחָבֵר: וְכֵן הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי מִמֶּנּוּ כְּמַעֲלַת הַנֶּפֶשׁ מִן הַלֵּב, וְעַל כֵּן אָמַר: רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם", וְאֵלֶּה הֵם הֶחָלָיִים, אֲבָל הַבְּרִיאוּת

מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: "מוֹחֵל לָעֲוֹנוֹת עַמּוֹ, מַעֲבִיר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן", כִּי אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ עֲוֹנוֹתֵינוּ לְהִתְעַכֵּב עָלֵינוּ וְיִהְיוּ גּוֹרְמִים לְאָבְדֵנוּ לְגַמְרֵי, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לָאֱמוֹרִי שֶׁאָמַר עָלָיו: "כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה", וְהִנִּיחוֹ עַד שֶׁהִתְחַזֵּק חֶלְיֵ עֲוֹנוֹתָיו וְהֵמִית אוֹתוֹ. וְכַאֲשֶׁר הַלֵּב מִשְׁרְשׁוֹ וְעַצְמוֹ זַךְ שָׁוֶה הַמֶּזֶג דְּבֵקָה בוֹ הַנֶּפֶשׁ הַחַיָּה, כֵּן יִשְׂרָאֵל מִצַּד שָׁרְשָׁם וְעַצְמָם, וְכַאֲשֶׁר יַשִּׂיג הַלֵּבמִשְׁאָר הָאֲבָרִים חֳלָיִים מִתַּאֲוֹת הַכָּבֵד וְהָאִצְטוּמְכָא וְהַבֵּיצִים מֵרֹעַ מִזְגָּם, כֵּן יִשְׂרָאֵל – יַשִּׂיגוּם הֶחֳלָיִים מֵהִתְדַּמּוּתָם בַּגּוֹיִם, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר: "וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם". וְאֵל יִהְיֶה רָחוֹק בְּעֵינֶיךָ שֶׁיֹּאמַר בִּכְמוֹת זֶה:" אֶכֶן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא", וַאֲנַחְנוּ בְּצָרָה וְהָעוֹלָם בִּמְנוּחָה וְהַצָּרוֹת הַמּוֹצְאוֹת אוֹתָנוּ סִבָּה לְתַקָּנַת תּוֹרָתֵנוּ וּבֹר הַבַּר מִמֶּנּוּ וְיִצְיאַת הַסִּיגִים מִתּוֹכֵנוּ, וּבְבֹרֵנוּ וְתִקּוּנֵנוּ יְדַבֵּק הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בָּעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁיֵּדַעְתָּ כִּי הַיְסוֹדוֹת נִהְיוּ לִהְיוֹת מֵהֶם הַמּוֹצְאִים וְאַחַר כָּךְ הַצֶּמַח וְאַחַר כָּךְ הַחַיִּים וְאַחַר כָּךְ הָאָדָם וְאַחַר כָּךְ סְגֻלַּת הָאָדָם, וְהַכֹּל נִהְיָה בַּעֲבוּר הַסְּגֻלָּה הַהִיא לְהַדְּבֵק בָּהּ הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְהַסְּגֻלָּה הַהִיא בַּעֲבוּר סְגֻלַּת הַסְּגֻלָּה, כְּמוֹ הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ נִסְדַּר מַאֲמַר הָאוֹמֵר:" תֵּן פַּחְדְּךָ ה' אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ", וְאַחַר כֵּן "תֵּן כָּבוֹד לְעַמֶּךָ", וְאַחַר כֵּן "צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ", מִפְּנֵי שֶׁהֵם סְגֻלַּת הַסְּגֻלָּה.

**מה** אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר הִרְוֹתָ הֶחְבֵּר וְדַמִּיתָ, וְהֵיטַבְתָּ לְהָעִיר וּלְדַמּוֹת, אֲבָל הָיָה צָרִיךְ שֶׁנִּרְאֶה בָּכֶם מֵהַפְּרוּשִׁים וְהָעוֹבְדִים יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהֵם בְּזוּלָתְכֶם.

**מו** אָמַר הֶחְבֵּר: כַּמָּה קָשָׁה עָלַי שִׂכְחָתְךָ מַה שֶּׁהִקְדַּמְתִּי לְךָ מִן הַשָּׁרְשִׁים וְהוֹדַעְתִּיךָ אַתָּה בָהֶם. הֲלֹא הִסְכַּמְנוּ, כִּי לֹא יִתָּכֵן לְהִתְקָרֵב אֶל הָאֱלֹהִים כִּי אִם בְּמַעֲשִׂים מְצֻוִּים מֵאֵת הָאֱלֹהִים, הֲתַחֲשֹׁב כִּי הַקִּרְבָה הִיא – הַשִּׂפְלוּת וְהַכְנִיעָה וְהַדּוֹמָה לָהֶם?

**מז** אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן עִם הַצֶּדֶק. וְכֵן אֲנִי חוֹשֵׁב, וְכֵן קָרָאתִי בְּסִפְרֵיכֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "מַה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה". וְאָמַר: "מַה יְיָ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד", וְזוּלַת זֶה הַרְבֵּה.

**מח** אָמַר הֶחְבֵּר: אֵלֶּה וְהַדּוֹמָה לָהֶם הֵם הַחֻקִּים הַשִּׂכְלִיִּים, וְהֵם הַקְּדֻמּוֹת וְהַצָּעוֹת לָתוֹרָה הָאֱלֹהִית, קוֹדְמוֹת לָהּ בְּטֶבַע וּבִזְמָן, אִי אֶפְשָׁר בִּלְעָדֵיהֶם בְּהַנְהָגַת אֵיזוֹ קְהִלָּה שֶׁתִּהְיֶה מִבְּנֵי אָדָם, עַד שֶׁקְּהַל הַלִּסְטִים אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ הַצֶּדֶק בֵּינֵיהֶם, וְאִם לֹא, לֹא הָיְתָה מַתְמֶדֶת חֶבְרָתָם. וְכַאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַמְּרִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל עִנְיָן, שֶׁהֵקֵלּוּ בַּתּוֹרוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת וְהַמְנַהֲגִיּוֹת, אֲשֶׁר אִי אֶפְשָׁר מִבַּלְעָדֵיהֶם לְכָל קְהִלָּה, כַּאֲשֶׁר אִי אֶפְשָׁר לְכָל יָחִיד מִבַּלְעָדֵי הַדְּבָרִים הַטִּבְעִיִּים מֵאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וּתְנוּעָה וּמְנוּחָה וְשֵׁנָה וְיִקִיצָה, וְהֶחֱזִיקוּ עִם זֶה בַּעֲבוֹדוֹת מְקֻרָבְנוֹת וְזוּלָתָם מִן הַתּוֹרוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת הַשִּׁמְעִיּוֹת, הִסְתַּפֵּק מֶהֶם בְּפָחוֹת, וְאָמַר: וּלְוַאי שֶׁתִּשְׁמְרוּ הַתּוֹרוֹת שֶׁשּׁוֹמְרִים אוֹתָם הַפְּחוּת שֶׁבַּקְּהִלּוֹת, וְהַקַּל שֶׁבָּהֶם – מֵהַצֶּדֶק וְהַדֶּרֶךְ

הַטּוֹבָה וְהַהוֹדָאָה בְּטוּב הַבּוֹרֵא. כִּי הַתּוֹרוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת לֹא תֻשְׁלַמְנָה אֶלָּא אַחַר הַשְׁלֶמֶת הַתּוֹרוֹת הַמְּנֻהָגִיּוֹת וְהַשִּׂכְלִיּוֹת, וּבַתּוֹרוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת קַבָּלַת הַצֶּדֶק וְהַהוֹדָאָה בְּטוּב הַבּוֹרֵא, וּמִי שֶׁלֹּא הֶחֱזִיק בָּאֵלֶּה, אֵיךְ מַחֲזִיק בַּקְּרָבָנוֹת וּבַשַּׁבָּת וְהַמִּילָה וְזוּלָתָם, מִמַּה שֶּׁאֵין הַשֵּׂכֶל מְחַיְּבוֹ וְלֹא מַרְחִיקוֹ, וְהֵם הַתּוֹרוֹת אֲשֶׁר בָּהֶם הִתְיַחֲדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תּוֹסֶפֶת עַל הַשִּׂכְלִיּוֹת, וּבָהֶם הָיְתָה לָהֶם יִתְרוֹן הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי. וְלֹא יָדְעוּ אֵיךְ יִתְחַיְּבוּ אֵלּוּ הַתּוֹרוֹת, כַּאֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ, אֵיךְ יָרַד כְּבוֹד ה' בֵּינֵיהֶם וְאֵשׁ ה' עַל קָרְבָּנוֹתָם, וְאֵיךְ שָׁמְעוּ דִּבּוּר הָאֵל, וְאֵיךְ אֵרַע לָהֶם כָּל מַה שֶּׁאֵרַע, מִמַּה שֶּׁאֵין הַדֵּעוֹת מְקַבְּלוֹת אוֹתוֹ לוּלֵא הַמַּעֲמָדוֹת וּרְאוּת הָעַיִן אֲשֶׁר אֵין בּוֹ מִדְחֶה. וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה נֶאֱמַר לָהֶם: "וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ", וְ"עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם", וְזוּלַת זֶה מִמַּה שֶּׁדּוֹמֶה לוֹ. הֲיִתְכֵּן שֶׁיַּחֲזִיק הַיִּשְׂרְאֵלִי בַּעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד, וְיַעֲזֹב הַמִּילָה וְהַשַּׁבָּת וְתוֹרוֹת הַפֶּסַח וּשְׁאָר הַתּוֹרוֹת וְיַצְלִיחַ?

**מט** אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא, כְּפִי אֲשֶׁר הִקְדַּמְתָּ, אֲבָל עַל דַּעַת הַפִּילוֹסוֹפִים יִהְיֶה אָדָם חָסִיד וְלֹא יַרְגִּישׁ בְּאֵיזוֹ דָת שֶׁיִּתְקָרֵב, אִם בְּהִתְיַהֵד אוֹ בְּהִתְנַצֵּר אוֹ בְּזוּלַת זֶה, אוֹ בָּדָבָר שֶׁיִּבְדֶּה לְעַצְמוֹ. וּכְבָר שַׁבְנוּ אֶל הַהַקְשָׁה וְהַסְּבָרָה הַשִּׂכְלִית וְהַהִתְחַכְּמוּת, וְיִהְיוּ כָּל בְּנֵי אָדָם מִשְׁתַּדְּלִים לְקַבֵּעַ תּוֹרָה בְּמַה שֶּׁמְּבִיאָה אֵלֶיהָ הַקְשָׁתָם וְזֶה בָּטֵל.

**נ** אָמַר הֶחָבֵר: וְתוֹרַת מֹשֶׁה לֹא הֶעֱבִידָה אוֹתָנוּ בִּפְרִישׁוּת, אַךְ בְּדֶרֶךְ הַשָּׁוֶה וְלֻתַּת לְכָל כֹּחַ מִכֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף חֶלְקוֹ בְּצֶדֶק מִבְּלִי רִבּוּי בְּכֹחַ אֶחָד, קִצּוּר בְּכֹחַ אַחֵר, וּמִי שֶׁנָּטָה עִם כֹּחַ הַתַּאֲוָה קִצֵּר בְּכֹחַ הַמַּחֲשָׁבָה, וּבְהֶפֶךְ. וּמִי שֶׁנָּטָה עִם הַנִּצָּחוֹן קִצֵּר בְּזוּלָתוֹ. וְאֵין רֹב הַתַּעֲנִית עֲבוּדָה לְמִי שֶׁתַּאֲוֹתָיו חֲלוּשׁוֹת וְכֹחוֹתָיו חֲלוּשִׁים וְגוּפוֹ רָזֶה, אֲבָל טוֹב שֶׁיְּעַדֵּן גּוּפוֹ, וְלֹא הַמְעַטַת הַמָּזוֹן עֲבוּדָה, כַּאֲשֶׁר יְזַדֵּמֶן מִן הַמַּתָּר מִבְּלִי יְגִיעָה וְלֹא יַטְרִידֵהוּ קְנוֹתוֹ מִן הַחָכְמָה וְהַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים, כָּל שֶׁכֵּן לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ טָפוּל וּבָנִים, וּמַאֲוַיָּיו לְהוֹצִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, אַךְ הָרְבּוּי יוֹתֵר נָכוֹן לוֹ. וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כִּי תּוֹרָתֵנוּ נֶחֱלֶקֶת בֵּין הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה וְהַשִּׂמְחָה, תִּתְקָרֵב אֶל אֱלֹהֶיךָ בְּכָל אַחַת מֵהֶנָּה, וְאֵין כְּנִיעָתְךָ בִּימֵי הַתַּעֲנִית יוֹתֵר קְרוֹבָה אֶל הָאֱלֹהִים מִשִּׂמְחָתְךָ בִּימֵי הַשַּׁבָּתוֹת וְהַמּוֹעֲדִים, כְּשֶׁתִּהְיֶה שִׂמְחָתְךָ בְּכַוָּנָה וְלֵב שָׁלֵם. וּכְמוֹ שֶׁהַתַּחֲנוּנִים צְרִיכִים מַחֲשָׁבָה וְכַוָּנָה כֵּן הַשִּׂמְחָה בְּמִצְוָתוֹ וּבְתוֹרָתוֹ צְרִיכִים מַחֲשָׁבָה וְכַוָּנָה, שֶׁתִּשְׂמַח בְּמִצְוָה עַצְמָהּ מֵאַהֲבָתְךָ הַמִּצְוָה בָּהּ וְשֶׁתַּכִּיר מַה שֶּׁהֵטִיב לְךָ בָהּ, וּכְאֵלּוּ אַתָּה בָּא בְּאַכְסַנְיָתוֹ קָרוֹא אֶל שֻׁלְחָנוֹ וְטוּבוֹ, וְתוֹדָה עַל זֶה בְּמַצְפּוּן וּבְגָלוּי, וְאִם תַּעֲבֹר בְּךָ הַשִּׂמְחָה אֶל הַנִּגּוּן וְהָרִקּוּד הִיא עֲבוֹדָה וּדְבֵקוּת בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי. וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים לֹא הִנִּיחָה אוֹתָם הַתּוֹרָה מֻפְקָרִים, אֲבָל כֻּלָּם תַּחַת מַסֹּרֶת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין בִּיכֹלֶת בְּנֵי אָדָם לְחַלֵּק תַּקָּנוֹת כֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁוְהַגּוּף, וְשִׁעוּר מַה שֶּׁרָאוּי לָהֶם מֵהַמְּנוּחָה וְהַתְּנוּעָה, וְשִׁעוּר מַה שֶּׁתּוֹצִיא הָאָרֶץ עַד שֶׁתִּשְׁבֹּת בַּשְּׁמִטָּה וְיוֹבֵל וְיִנָּתֵן מִמֶּנָּה הַמַּעֲשְׂרוֹת, וְזוּלָתִי זֶה. וְצִוָּה עַל שְׁבִיתַת הַשַּׁבָּת

וּשְׁבִיתַת הַמּוֹעֲדִים וּשְׁבִיתַת הָאָרֶץ, וְהַכֹּל זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם וְזִכָּרוֹן לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, מִפְּנֵי שֶׁשְּׁנֵי הָעִנְיָנִים דּוֹמִים מִפְּנֵי שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּחֻפָּץ הָאֱלֹהִים לֹא בְּמִקְרֶה וְלֹא בְּטֶבַע. וְכַאֲשֶׁר אָמַר יִתְבָּרֵךְ: "כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ", "הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים", "אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים". וְהָיְתָה שְׁמִירַת הַשַּׁבָּת הִיא בְּעַצְמָהּ הַהוֹדָאָה בָּאֱלֹהוּת, אֲבָל -כְּאִלּוּ הִיא הוֹדָאָה בְּדִבּוּר מַעֲשִׂי, כִּי מִי שֶׁמְּקַבֵּל מִצְוַת שַׁבָּת בַּעֲבוּר שֶׁבָּהּ הָיָה כְּלוֹת מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, כְּבָר הוֹדָה בַּחִדּוּשׁ מִבְּלִי סָפֵק, וּמִי שֶׁהוֹדָה בַּחִדּוּשׁ הוֹדָה בַּמְחַדֵּשׁ הָעוֹשֶׂה יִתְבָּרַךְ. וּמִי שֶׁלֹּא קִבְּלָהּ יִפֹּל בִּסְפֵקוֹת הַקְּדְמוּת וְלֹא תַזִּיק אֱמוּנָתוֹ לְבוֹרֵא הָעוֹלָם. אִם כֵּן שְׁמִירַת מִצְוֹת הַשַּׁבָּת מְקֻרֶבֶת אֶל הַבּוֹרֵא יוֹתֵר מֵהַפְּרִישׁוּת וְהַנְּזִירוּת. וּרְאֵה הֵיאַךְ שָׁב הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי הַדָּבֵק בְּאַבְרָהָם וְאַחַר כֵּן בַּהֲמוֹן סְגֻלָּתוֹ וּבָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה, מֵבִיא הָאֻמָּה מַדְרֵגָה אַחַר מַדְרֵגָה, וְנִזְהָר בַּזֶּרַע עַד שֶׁלֹּא נִמְלַט מֵהֶם אֶחָד, וְהִנִּיחַ אוֹתָם בַּטּוֹב שֶׁבַּמְּקוֹמוֹת וְהַפּוֹרִי שֶׁבָּהֶם וְהִרְבָּם הָרְבּוּי הַהוּא הַמַּפְלֶא, עַד שֶׁהֶעְתִּיק אוֹתָם וּנְטָעָם בָּאֲדָמָה הָרְאוּיָה לַסְּגֻלָּה, וְנִקְרָא אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי יִצְחָק כַּאֲשֶׁר נִקְרָא יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים וְיוֹשֵׁב צִיּוֹן וְשׁוֹכֵן יְרוּשָׁלַיִם, לְדִמּוּתָם בַּשָּׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם", מִפְּנֵי הֶרְאוֹת אוֹרוֹ בָּאֵלֶּה כְּהֶרְאוֹתוֹ בַּשָּׁמַיִם, אַף בְּמִצְוַת עֵם רְאוּיִים לְקַבֵּל הָאוֹר הַהוּא, וְהוּא מַאֲצִיל אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם, וְנִקְרָא זֶה מְמֻנּוּ אַהֲבָה. וְהִיא אֲשֶׁר נִקְבְּעָה לָנוּ וְנִתְחַיַּבְנוּ לְהַאֲמִינָהּ וּלְהוֹדוֹת עָלֶיהָ בְּ"אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתָּנוּ", כְּדֵי שֶׁנִּשִּׂים אֶל לְבֵבֵנוּ שֶׁהַהִתְחָלָה מִמֶּנּוּ לֹא מִמֶּנּוּ אֲנַחְנוּ, כְּמוֹ שֶׁנֹּאמַר בִּבְרִיאַת הַחַי עַל דֶּרֶךְ הַדִּמְיוֹן שֶׁהוּא לֹא בָרָא אֶת עַצְמוֹ אַף הָאֱלֹהִים יְצָרוֹ וְהִתְקִינוֹ כַּאֲשֶׁר רָאָה חֹמֶר שֶׁרָאוּי לַצּוּרָה הַהִיא כֵּן הוּא יִתְבָּרֵךְ הַמַּתְחִיל לְהוֹצִיאֵנוּ מִמַּצָּרִים לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה וְיִהְיֶה לָנוּ לְמֶלֶךְ, כַּאֲשֶׁר הוּא אוֹמֵר וְשׁוֹנֶה (ויקרא כב, כג ובמדבר טו, מא): "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים". וְעוֹד, שֶׁאָמַר: "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר".

**נא** אָמַר הַכּוּזָרִי: כַּמָּה יָצָא הַמַּאֲמָר בַּמָּקוֹם הַזֶּה יְצִיאָה גְדוֹלָה, וּמָחֳלָה הַמְלִיצָה מְחִילָה רַבָּה שֶׁיִּהְיֶה הַבּוֹרֵא מִתְפָּאֵר בְּבָשָׂר.

**נב** אָמַר הֶחָבֵר: הֶהְיָה זֶה קַל בְּעֵינֶיךָ בִּבְרִיאַת הַשֶּׁמֶשׁ.

**נג** אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן, מִפְּנֵי גֹּדֶל מַעֲשֶׂיהָ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא אַחַר הַבּוֹרֵא הַסִּבָּה בַּהֲוָיָה, וּבָהּ וּבַעֲבוּרָהּ מִסְתַּדֵּר הַלַּיְלָה וְהַיּוֹם וּפִרְקֵי הַשָּׁנָה וְהוֹוִים הַמּוֹצָאִים וְהַצֶּמַח וְהַחַיִּים, וּבְאוֹרָהּ הַבָּהִיר תִּהְיֶה הָרְאוֹת וְהַמַּרְאִים הַנִּרְאִים, וְאֵיךְ לֹא יִהְיֶה בְּרִיאָתָהּ תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂהָ אֲצֶל הַמְדַבְּרִים.

**נד** אָמַר הֶחָבֵר: וַהֲלֹא אוֹר הַלְּבָנוֹת יוֹתֵר דַּק וּמֵעֻלֶּה מֵאוֹר הָרְאוֹת, וַהֲלֹא הָיוּ כָּל אַנְשֵׁי הָעוֹלָם בְּעִוָּרוֹן וּבְתַעְוּת קֹדֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, זוּלָתֵי הַיְחִידִים אֲשֶׁר זְכָרְנוּם, וְהָיָה מֵהֶם עָם,

שֶׁאוֹמְרִים שֶׁאֵין בּוֹרֵא וְשֶׁאֵין חֵלֶק מִן הָעוֹלָם יוֹתֵר רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה נִבְרָא מִשֶּׁיִּהְיֶה בּוֹרֵא, אַךְ הַכֹּל קַדְמוֹן. וְעַם אַחֵר אוֹמְרִים שֶׁהַגַּלְגַּל הוּא הַקַּדְמוֹן וּבוֹרֵא הַכֹּל, וְיַעַבְדוּהוּ, וְעַם אַחֵר טוֹעֲנִים שֶׁהָאֵשׁ הוּא עֶצֶם הָאוֹר וְהַמַּעֲשִׂים הַחֲזָקִים וְהַמַּפְלָאִים וְהִיא שֶׁרְאוּיָה לֵעָבֵד, וְשֶׁהַנֶּפֶשׁ הִיא אֵשׁ. וְעַם אַחֵר עוֹבְדִים זוּלַת זֶה מִשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ וְכוֹכָבִים וְצוּרוֹת בַּעֲלֵי חַיִּים נִתְלוֹת בְּצוּרוֹת הַגַּלְגַּל. וְעַם אַחֵר עוֹבְדִים מַלְכֵיהֶם אוֹ חַכְמֵיהֶם, וְכֻלָּם מַסְכִּימִים שֶׁאֵין נִרְאֶה בָעוֹלָם דָּבָר יוֹצֵא מִן הַמִּנְהָג וְהַטֶּבַע, עַד אֲשֶׁר הַפִּילוֹסוֹפִים אֲשֶׁר דַּק עִיּוּנָם וְזָכָה מַחֲשַׁבְתָּם וְהוֹדוּ בְּסִבָּה רִאשׁוֹנִית, אֵינָהּ דּוֹמָה לִשְׁאָר הַדְּבָרִים, נָטוּ בְּהַקְשָׁתָם, שֶׁאֵין לוֹ מַעֲשֶׂה בָעוֹלָם כָּל שֶׁכֵּן בַּחֶלְקֵיוֹת, שֶׁמְּרוֹמְמִים אוֹתוֹ וּמַבְדִּילִים אוֹתוֹ מִידִיעָתָם וְקַל וָחֹמֶר שֶׁיְּחַדֵּשׁ בָּהֶם חִדּוּשׁ. עַד שֶׁנִּזְדַּכְּכָה הַקְהָלָה הַהִיא שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לָחוּל עָלֶיהָ הָאוֹר וְלַעֲשׂוֹת לָהּ הַמּוֹפְתִים הַנּוֹרָאִים וּלְשַׁנּוֹת לָהֶם הַמִּנְהָגִים, וְנִרְאָה עַיִן בְּעַיִן כִּי יֵשׁ לָעוֹלָם מוֹשֵׁל וְשׁוֹמֵר וּמְסַדֵּר וְיוֹצֵר, יוֹדֵעַ הַקָּטֹן וְהַגָּדוֹל שֶׁבּוֹ וְגוֹמֵל עַל הַטּוֹב וּמַעֲנִישׁ עַל הָרַע, וְהָיְתָה סִבָּה לְהַיְשָׁרַת הַלְּבָבוֹת. וְכָל מִי שֶׁבָּא אַחֲרֵיהֶם לֹא יוּכַל לָצֵאת מִיסּוֹדוֹתֵיהֶם, עַד שֶׁשָּׁבוּ הַיּוֹם כָּל יוֹשְׁבֵי הָעוֹלָם מוֹדִים בְּחִדּוּשׁ בָּעוֹלָם וּבַקַּדְמוּת לְבוֹרֵא הָעוֹלָם, וּמוֹפְתָם עַל זֶה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַה שֶּׁנַּעֲשָׂה לָהֶם וּמַה שֶּׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם.

**נה** אָמַר הַכּוּזָרִי: זֶה פְּאֵר גָּדוֹל, וְיֵשׁ בֵּאוּר שֶׁהוּא פֶּלֶא, וּבֶאֱמֶת נֶאֱמַר: "לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם", "וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה", לְתְהִלָּה לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת.

**נו** אָמַר הֶחָבֵר: הֲלֹא תִרְאֶה אֵיךְ הִצִּיעַ דָּוִד בְּשֶׁבַח הַתּוֹרָה כְּשֶׁהִקְדִּים סִפּוּר הַשֶּׁמֶשׁ בַּמִּזְמוֹר: "הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל", וְזָכַר אוֹרָהּ הַכּוֹלֵל וְזִכּוּת עֶצְמָהּ וְיֹשֶׁר דַּרְכָּהּ וִיפִי מַרְאֶהָ, וְסָמַךְ לָזֶה: "תּוֹרַת ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ", וְהַתְּלוּי בּוֹ, כְּאִלּוּ אָמַר: אַל תִּתְמְהוּ מִן הַסִּפּוּרִים הָאֵלֶּה כִּי הַתּוֹרָה יוֹתֵר בְּהִירָה וּגְלוּיָה וּמְפֻרְסֶמֶת וּמוֹעִילָה וּמְעֻלָּה, וְלוּלֵא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיְתָה הַתּוֹרָה, וְעוֹד כִּי לֹא הָיְתָה מַעֲלָתָם בַּעֲבוּר מֹשֶׁה אֲבָל מַעֲלַת מֹשֶׁה הָיְתָה בַּעֲבוּרָם, כִּי הָאַהֲבָה לֹא הָיְתָה כִּי אִם בַּהֲמוֹן זֶרַע אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, וּבָחַר בְּמֹשֶׁה לְהַגִּיעַ הַטּוֹב אֲלֵיהֶם עַל יָדוֹ וַאֲנַחְנוּ אֵין אָנוּ נִקְרָאִים עִם מֹשֶׁה אֶלָּא עִם יְיָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "עִם יְיָ אֱלֹהֶיךָ", וְ "עִם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם". וְאֵין רַאָיוֹת הַחֻקִּים הָאֱלֹהִיִּים דַּקּוּת הַמִּלּוֹת וּנְשִׂיאוּת גְּבִינֵי הָעִינַיִם וְהָעֲלֵם הַבָּבוֹת בִּתְחִנָּה וּבִתְפִלָּה, וּבִתְנוּעוֹת וּבְמַאֲמָרִים שֶׁאֵין אַחֲרֵיהֶם מַעֲשִׂים, כִּי אִם הַמַּחֲשָׁבוֹת הַזּוֹכוֹת אֲשֶׁר רַאֲיָתָם מַעֲשִׂים, מִטִּבְעָם שֶׁהֵם קָשִׁים עַל נֶפֶשׁ הָאָדָם, אַךְ הוּא עוֹשֶׂה אוֹתָם בְּתַכְלִית הַתַּאֲוָה וְאַהֲבָה, בַּהֲלִיכָה אֶל מָקוֹם מֵהַמְּקוֹמוֹת לְחֹג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, וּמַה שֶּׁדּוֹמֶה מִן הַהוֹצָאוֹת וְהַטִּרְחַ, וְהוּא עוֹשֶׂהוּ בְּתַכְלִית הַשִּׂמְחָה וְהַגִּילָה, וּבְהוֹצָאַת מַעְשֵׂר רִאשׁוֹן וּמַעְשֵׂר שֵׁנִי וּמַעְשַׂר עָנִי וְהָרְאָיוֹן, וַעֲזִיבַת תְּבוּאוֹת הָאָרֶץ בִּשְׁמִטּוֹת וְיוֹבְלִים, וְהוֹצָאוֹת הַשַּׁבָּתוֹת וְהַמּוֹעֲדִים וּשְׁבִיתָתָם, וּמַתָּנוֹת בְּכוּרִים וּבְכוֹרוֹת

וּמַתָּנוֹת כְּהֻנָּה וְרֵאשִׁית הַגֵּז וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם מִבַּלְעֲדֵי הַנְּדָרִים וְהַנְּדָבוֹת, וּמִלְבַד מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ עַל כָּל זָדוֹן וּשְׁגָגָה, וְהַשְּׁלָמִים, וּמַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ מִן הַקָּרְבָּנוֹת עַל הַמִּקְרִים אֲשֶׁר יִפְגָּעוּהוּ מִן הַטֻּמְאוֹת, עַל כָּל לֵדָה שֶׁתִּהְיֶה לוֹ וְכָל זִיבָה וְכָל צָרַעַת, וְזוּלַת זֶה הָרַבֵּה. כָּל זֶה בְּמִצְוָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים לֹא מִשֵּׂכֶל בְּנֵי אָדָם וְהִתְחַכְּמוּתוֹ, וְאֵין בִּיכֹלֶת הַבָּשָׂר לְשַׁעֵר אֶת זֶה עַל סִדְרוֹ וּמִנְהָגוֹ וְעֶרְכּוֹ, לֹא יֵרָע לְהֻכָּנֵס־בּוֹ מִכְשׁוֹל, כְּאִלּוּ שִׁעֵר יִשְׂרָאֵל וְשִׁעֵר תְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן צְמֻחֶיהָ וּבְהֶמְתָּהּ, וְשִׁעֵר שֵׁבֶט לֵוִי. וְצִוָּה בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָכִים הָאֵלֶּה, מִפְּנֵי שֶׁיָּדַע כִּי כְשֶׁיִּסְתַּדֵּר הָעֵרֶךְ הַזֶּה, יִשְׂרָאֵל עֲשִׁירִים וְלֹא יֶחְסַר לַלְוִיִּם דָּבָר, וְלֹא יַגִּיעַ הָעִנְיָן לְדַלּוּת שֵׁבֶט אוֹ מִשְׁפָּחָה, כַּאֲשֶׁר צִוָּה בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל לָשׁוּב הַכֹּל כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בַּשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה מֵחִלּוּק הָאָרֶץ, בְּחִלּוּקִים וְדִקְדּוּקִים, יֵצְרוּ הַסְּפָרִים מֵהֶכְיֹלֶם. וּמִי שֶׁהִתְבּוֹנֵן בָּהֶם יַכִּיר שֶׁאֵינָם מִמַּחֲשֶׁבֶת בָּשָׂר. יִשְׁתַּבַּח וְיִתְרוֹמַם חוֹשְׁבָם, לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם. וְנִשְׁאַר הַסֵּדֶר הַזֶּה בִּשְׁנֵי הַבָּתִּים כְּמוֹ אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְאִלּוּ הָלְכוּ הָעָם עַל הַדֶּרֶךְ הַנְּכוֹנָה, הָיָה מִתְמִיד כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ.

**נז** אָמַר הַכּוּזָרִי: אַתֶּם הַיּוֹם בִּמְבוּכָה גְּדוֹלָה מֵאֵלֶּה הַחוֹבוֹת הַגְּדוֹלוֹת, וְאֵיזוֹ עֵדָה תּוּכַל לִשְׁמֹר כָּל הַסֵּדֶר הַזֶּה.

**נח** אָמַר הֶחָבֵר: הָעֵדָה שֶׁצּוֹפָה וְעוֹנָשָׁהּ לְעֵתִיד בְּתוֹכָהּ, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַשְּׁכִינָה, הֲלֹא תִרְאֶה מַה שֶּׁאָמַר יְהוֹשֻׁעַ: "לֹא תוּכְלוּ לַעֲבֹד אֶת יְיָ כִּי הֱאֱלֹהִים קְדוֹשִׁים הוּא", וְזֶה עִם מַה שֶּׁהָיָה בַּעֲדָתוֹ מִן הַחֲסִידוּת וְהַזְּהִירוּת, בְּעִנְיַן שֶׁלֹּא נִמְצָא בָהֶם עוֹבֵר בְּחֵרֶם יְרִיחוֹ זוּלַת עָכָן לְבַדּוֹ מִשֵּׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ וְהָיָה מַעֲנִישׁ לְעִתּוֹ עַל כָּל מַה שֶּׁהָיָה, וּמַה שֶּׁהָיָה מַעֲנֶשׁ מֵרִים בְּצָרַעַת וְעֻנָּשׁ נָדָב וַאֲבִיהוּא וְעֻנָּשׁ עֻזָּא וְעֻנָּשׁ אַנְשֵׁי בֵית שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בָאָרוֹן יְיָ, וְהָיָה מִמּוֹפְתֵי הַשְּׁכִינָה שֶׁיֵּרָאֶה הֶחָרוֹן הַמַּעַט עַל הָעֲוֹנוֹת לְעִתָּם בַּקִּירוֹת וְהַבְּגָדִים, וְכַאֲשֶׁר יֶחֱזַק הָעִנְיָן יֵרָאֶה בַּגּוּפִים עַל מַדְרֵגוֹת מִן הַחֹזֶק וְהַחֻלְשָׁה וְהַכֹּהֲנִים מָעֳמָדִים לַחָכְמָה הַזֹּאת הַדַּקָּה, לְהַכִּיר מַה מִּמֶּנָּה אֱלֹהִי, וּמְצַפִּים בּוֹ שְׁבוּעִים כַּאֲשֶׁר צִפּוּ בְמֹרִים, וּמַה מִּמֶּנּוּ מִזְגִּי, מִתְיַשֵּׁב וּבִלְתִּי מִתְיַשֵּׁב, וְהִיא חָכְמָה מֻפְלָאָה הַזְהִיר עָלֶיהָ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בְּמַה שֶּׁאָמַר: "הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכָל אֲשֶׁר יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם".

**נט** אָמַר הַכּוּזָרִי: הֵיאַךְ אֶצְלְךָ בָּזֶה דְּבָרִים מַסְפִּיקִים וּמְקֻרָבִים?

**ס** אָמַר הֶחָבֵר: כְּבָר אָמַרְתִּי לְךָ שֶׁאֵין עֵרֶךְ בֵּין שִׂכְלֵנוּ וּבֵין הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְרָאוּי שֶׁלֹּא נִטְרַח לְבַקֵּשׁ עִלַּת אֵלֶּה הַגְּדוֹלוֹת וְהַדּוֹמֶה לָזֶה. אֲבָל אֲנִי אוֹמֵר אַחַר בַּקָּשַׁת הַמְּחִילָה, מִבִּלְתִּי שֶׁאָגְזֹר שֶׁהוּא כֵן, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶה הַצָּרַעַת וְהַזִּיבוּת תְּלוּיוֹת בְּטֻמְאַת הַמֵּת, כִּי הַמָּוֶת הוּא הַהֶפְסֵד הַגָּדוֹל, וְהָאֵבֶר הַמְצֹרָע כַּמֵּת וְהַזֶּרַע הַנִּפְסָד כֵּן, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה בַּעַל רוּחַ טִבְעִי מוּכָן לִהְיוֹת טִפָּה שֶׁיִּהְיֶה מִמֶּנָּה אֱנוֹשׁ, וְהֶפְסֵדוֹ כְּנֶגֶד כֹּחַ הַחַיּוּת וְהָרוּחַ, וְאֵינֶנּוּ מַשִּׂיג בַּהֶפְסֵד

הַזֶּה לְרֹב דַּקּוּתוֹ אֶלָּא בַּעֲלֵי הָרוּחוֹת הַדַּקּוֹת וְהַנְּפָשׁוֹת הַחֲשׁוּבוֹת, הַמִּשְׁתַּדְּלוֹת לְהִדָּבֵק בָּאֱלֹהוּת וְהַנִּבוּאָה אוֹ בַּחֲלוֹמוֹת הָאֱמִתִּיּוֹת וְהַמַּרְאוֹת הַבְּרוּרוֹת. וְעוֹד יֵשׁ עָם שֶׁיִּמְצְאוּ כֹּבֶד בְּעַצְמָם בְּעוֹד שֶׁלֹּא רָחֲצוּ מִקְרָיִם, וּכְבָר נָסָה שֶׁמַּפְסִידִים בְּמַגָּעָם הַדְּבָרִים הַדַּקִּים, כַּפְּנִינִים וְהַיֵּינוֹת, וְרֻבֵּנוּ מִשְׁתַּנֶּה מִקִּרְבַת הַמֵּתִים וְהַקְּבָרוֹת, וּמִתְבַּלְבֶּלֶת נַפְשֵׁנוּ זְמַן מָה בַּבַּיִת אֲשֶׁר הָיָה בּוֹ מֵת, וּמִי שֶׁהוּא עַב הַטֶּבַע אֵינוֹ מִשְׁתַּנֶּה לָזֶה. כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים דְּמְיוֹן זֶה בַּשִּׂכְלִיּוֹת, מִי שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ לְזַכּוֹת מַחֲשַׁבְתּוֹ בַּחָכְמוֹת הַמּוֹפְתִיּוֹת, אוֹ זַכּוֹת נַפְשׁוֹ לַתְּחִנָּה וְלַתְּפִלָּה יִמְצָא הֶזֵּק מִישִׁיבַת הַנָּשִׁים, וְחֶבְרַת הַלֵּיצָנִים וְהִתְעַסֵּק בְּשִׂירֵי הָאַהֲבָה וְהַשְׁחוֹק.

**סא** אָמַר הַכּוּזָרִי: זֶה מַסְפִּיק לִי בְּהִסְתַּפֵּק הַנֶּפֶשׁ לָמָּה זֶה מְטַמֵּא הַמּוֹתָר הָעַצְמִי הַזֶּה, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַזֶּרַע, וְכֻלּוֹ רוּחַ, מַה שֶּׁאֵינֶנּוּ מְטַמֵּא הַשֶּׁתָּן וְהַצוֹאָה עִם כְּעוּר רֵיחוֹ וּמַרְאֵהוּ וְעִם רֻבּוֹ, וְנִשְׁאַר עָלַי צָרַעַת הַבַּיִת וְהַבֶּגֶד.

**סב** אָמַר הֶחָבֵר: כְּבָר אָמַרְתִּי לְךָ, כִּי זֶה מֵחֻקֵּי כֹּחוֹת הַשִּׂכְינָה, כִּי הָיְתָה בְּיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲלַת הָרוּחַ בְּגוּף הָאָדָם, מוֹעִילָה אוֹתָם הַחַיּוּת הָאֱלֹהִית וְנוֹתָנָה לָהֶם זִיו וְהֶדֵר בְּגוּפוֹתָם וּבְתָכוּנוֹתָם וּבְמִשְׁכְּנֵיהֶם, וּבְעֵת שֶׁמִּתְרַחֶקֶת מֵהֶם, מִסְתַּכֶּלֶת עֲצָתָם וְיִתְכַּעֲרוּ גוּפֵיהֶם וְיִשְׁתַּנֶּה יָפְיָם, וּכְשֶׁהִיא מִתְרַחֶקֶת מִיחִידִים נִרְאֶה עַל כָּל אִישׁ וְאִישׁ סִמַּן הִתְרַחֵק אוֹר הַשְּׁכִינָה מִמֶּנּוּ, כַּאֲשֶׁר נִרְאֶה הִתְרַחֵק הָרוּחַ פִּתְאוֹם בַּעֲבוּר פַּחַד אוֹ דְאָגָה מְשַׁנּוֹת הַגּוּף, וְנִרְאֶה בַּנָּשִׁים וּבַנְּעָרִים בַּעֲבוּר חֻלְשִׁיּוּת רוּחָם, שֶׁיֵּעָשׂוּ בְּגוּפוֹתָם מְקוֹמוֹת שְׁחוֹרִים וְיֵרָקִים מֵהַיְצִיאָה בַלַּיְלָה, וְהֵם מְיֻחָדִים זֶה אֶל הַשֵּׁדִים, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּקָּרֶה מִזֶּה וּמַרְאוֹת הַמֵּתִים וְהַהֲרוּגִים חֲלָיִים קָשִׁים בַּגּוּף וּבַנֶּפֶשׁ.

**סג** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲנִי רוֹאֶה תּוֹרָתְכֶם נִכְלָל בָּהּ כָּל דַּק וְעָמֹק מֵהַחָכְמוֹת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּזוּלָתָהּ.

**סד** אָמַר הֶחָבֵר: וְהַסַּנְהֶדְרִים הָיוּ מְצֻוִּים שֶׁלֹּא תֵעָלֵם מֵהֶם חָכְמָה מֵהַחָכְמוֹת הָאֱמִתִּיּוֹת וְהַדְּמְיוֹנִיּוֹת וְהַהֶסְכֵּמִיּוֹת עַד שֶׁהַכְּשָׁפִים וְהַלְּשׁוֹנוֹת הָיוּ יוֹדְעִים. וְאֵיךְ יִמָּצְאוּ תַּדִּיר שִׁבְעִים זְקֵנִים חֲכָמִים, אִם לֹא תִהְיֶינָה הַחָכְמוֹת מִתְפַּשָּׁטוֹת קַיָּמוֹת בָּאֻמָּה, וּבְעֵת שֶׁיָּמוּת זָקֵן אֶחָד, יַעֲמֹד אַחֵר תַּחְתָּיו כָּמוֹהוּ, וְאֵיךְ לֹא יִהְיֶה זֶה, וְכֻלָּם צְרִיכִים אֲלֵיהֶם בְּתוֹרָה: הַטִּבְעִיּוֹת, מֵהֶם צְרִיכִים אֲלֵיהֶם בַּעֲבוֹדַת הָאָרֶץ, לְדַעַת הַכִּלְאַיִם וּלְהִזָּהֵר מֵהַשְּׁבִיעִית וְהָעָרְלָה, וּבְהַכָּרַת הַצֶּמַח וּמִינָיו, כְּדֵי שֶׁיִּשָּׁאֲרוּ עַל מָה שֶׁנִּבְרְאוּ עָלָיו וְלֹא יִתְעָרֵב מִין בְּמִין. חָכְמָה גְּדוֹלָה, אִם הַשְּׁעוֹרָה הַנִּקְרֵאת כַּנְדְּרוֹס דֶּרֶךְ מָשָׁל־מִמִּין הַשְּׁעוֹרָה, אוֹ הַשִּׁפּוֹן מִמִּין חִטָּה, אוֹ הַכִּרְבְּתוֹר מִמִּין הַכְּרוּב, וְיִדִּיעַת כֹּחוֹת שָׁרְשֵׁיהֶם וְשִׁעוּר הִפְּשְׁטָם בָּאָרֶץ, וּמַה שֶּׁיִּשָּׁאֵר לְשָׁנָה אַחֶרֶת וּמַה שֶּׁאֵינוֹ נִשְׁאָר, לָדַעַת כַּמָּה יָנַח בֵּין מִין לְמִין בַּמָּקוֹם וּבַזְּמַן. וּבְהַכָּרַת מִינֵי הַחַיִּים לָעִנְיָן הַזֶּה, וּלְעִנְיָן אַחֵר, בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ אֶרֶס וּמַה שֶּׁאֵין לוֹ אֶרֶס, וְיִדִּיעַת הַטְּרֵפוֹת אֲשֶׁר הִיא יוֹתֵר

דַּקָּה מִכָּל מַה שֶּׁזָּכַר אוֹתוֹ אֲרִיסְטוֹ מִידִיעַת מְמִיתֵי הַחַיִּים, לְהַרְחִיק מֵאֲכִילַת הַמֵּתָה, וּבַמְעַט אֲשֶׁר נִשְׁאַר בְּיָדֵינוּ מִן הַחָכְמָה הַזֹּאת מַה שֶּׁהַדֵּעוֹת תְּמֵהוֹת עָלָיו. וּבִידִיעַת הַמּוּמִים אֲשֶׁר בַּעֲבוּרָם מִתְעַכְּבִים הַכֹּהֲנִים מֵעֲבוֹדָה וּמוּמֵי הַבְּהֵמוֹת, שֶׁאֵינָן רְאוּיוֹת לְקָרְבָּן, וְהַבְדֶּלֶת מִינֵי הַזִּיבוֹת לָאִישׁ וְלָאִשָּׁה, וְכַמּוּת הֶקֵּפֵי הַנִּדּוֹת, וּבִפְרָטָיו חָכְמוֹת שֶׁאֵין בָּשָׂר וָדָם יְכוֹל עָלֶיהָן בְּדֶרֶךְ סְבָרָתוֹ מִבְּלִי עֵזֶר אֱלֹהִי. וּבְחָכְמַת הַגַּלְגַּלִּים וַהֲלִיכוֹתָם, מַה שֶּׁהָעִבּוּר קָצָת תּוֹלְדוֹתֶיהָ, וּגְדֻלַּת מַעֲלַת תֹּכֶן הָעִבּוּר יְדוּעָה, וּמַה שֶּׁנִּקְבַּע בָּהּ לְאֵמָּה זֹאת הַדַּלֶּת הַחֹמֶר הַחֲזָקָת הַצּוּרָה. וְאֵיךְ אַיְנָנָה כֵּן, וְהִיא אֵיְנָנָה מֻרְגֶּשֶׁת בֵּין הָאֵמּוֹת מִמְּעוּטָהּ וְדַלּוּתָהּ וְגָלוּתָהּ, וּמְחַבֶּרֶת אוֹתָהּ שְׁאֵרִית הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית חִבּוּר שֶׁהֵם בּוֹ כְּאֶחָד. וּמִן הַמֻּפְלָא שֶׁבָּהּ, הָעִבּוּר עַל הָעִקָּר הַמְקֻבָּל מִבֵּית דָּוִד מִתְקוּפַת לְבָנָה שֶׁלֹּא נִשְׁתַּנָּה מִכַּמָּה אֲלָפִים וּמֵאוֹת שָׁנִים, וּכְבָר נִשְׁתַּנּוּ קְבוּעֵי הַקּוֹבְעִים מִיָּוֵן וְזוֹלָתָם וְהֻצְרַךְ בָּהֶם לְתִקּוּן וְתוֹסֶפֶת אַחַר מֵאָה שָׁנָה, וְזֶה נִשְׁאַר עַל אֱמִתָּתוֹ מִפְּנֵי שֶׁהוּא נִתְלֶה בַּנְּבוּאָה. וְאִלּוּ הָיָה נִכְנָס שׁוּם שִׁנּוּי בְּחֵלֶק אֶחָד בָּעִקָּר, הָיָה הַיּוֹם הַהֶפְסֵד גָּדוֹל מְאֹד לְרַחֵק מַה שֶּׁיִּמָּצֵא בֵּין הַמּוֹלָד וְהָרְאִיָּה, וְכֵן מִבְּלִי סָפֵק הָיְתָה אֲצִלָּם תְּקוּפַת הַחַמָּה וְזוֹלָתָהּ מֵהַכּוֹכָבִים. אֲבָל חָכְמַת הַמּוּסִיקָה, חָשׁוּב בְּאֹמָּה שֶׁהִיא מְכֻבֶּדֶת הַנִּגּוּנִים וּמַעֲמֶדֶת אוֹתָם עַל הַגְּדוֹלִים שֶׁבָּעָם, וְהֵם בְּנֵי לֵוִי, מִתְעַסְּקִים בַּנִּגּוּנִים בַּבַּיִת הַנִּכְבָּד בְּעִתִּים הַנִּכְבָּדִים, וְלֹא הֻצְרְכוּ לְהִתְעַסֵּק בְּצָרְכֵי הַפִּרְנָסָה בְּמַה שֶּׁהָיוּ לוֹקְחִים מֵהַמַּעֲשְׂרוֹת וְלֹא הָיָה לָהֶם עֵסֶק זוֹלָתִי הַמּוּסִיקָה. וְהַמְּלָאכָה נִכְבֶּדֶת אֵצֶל בְּנֵי אָדָם, כַּאֲשֶׁר הִיא בְּעַצְמָהּ אֵינָהּ גְּרוּעָה וְלֹא פְּחוּתָה, וְהָעֵם מֵחֲשִׁיבוּת הַשֹּׂרֶשׁ וְזִכּוּת הַטֶּבַע כַּאֲשֶׁר הֵם, וּמֵרָאשֵׁיהֶם בַּמְּלָאכָה: דָּוִד וּשְׁמוּאֵל. וּמַה תַּחֲשֹׁב בַּמּוּסִיקָא, הֱיוֹת יוֹדְעִים אוֹתָהּ אִם לֹא?

**סה** אָמַר הַכּוּזָרִי: שָׂמָה בְּלִי סָפֵק נִגְמָרָה וְשָׂמָה הָיְתָה מְעוֹרֶרֶת הַנְּפָשׁוֹת, כַּאֲשֶׁר יֵאָמֵר עָלֶיהָ, שֶׁהִיא מַעְתֶּקֶת אֶת הַנֶּפֶשׁ מִמִּדָּה אֶל הֲפָכָהּ, וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁתִּהְיֶה הַיּוֹם בְּעֵרֶךְ מִמַּה שֶּׁהָיְתָה, מִפְּנֵי שֶׁשָּׂבָה פָּחוּתָה בְּהִתְעַסְּקוּת בָּהּ הַשְׁפָּחוֹת וְהַמְכֻעָרִים מִבְּנֵי אָדָם, אַךְ יָרְדָה עִם חֲשִׁיבוּתָהּ כַּאֲשֶׁר יָרַדְתֶּם אַתֶּם עִם חֲשִׁיבוּתְכֶם.

**סו** אָמַר הֶחָבֵר: וּמַה תֹּאמַר בְּחָכְמַת שְׁלֹמֹה, וּכְבָר דִּבֵּר עַל כָּל הַחָכְמוֹת בְּכֹחַ אֱלֹהִי וְשִׂכְלִי וְטִבְעִי, וְהָיוּ נְשִׂי הָעוֹלָם בָּאִים אֵלָיו לְהַעְתִּיק חָכְמָתוֹ אֶל הָאֻמּוֹת עַד מֵהֹדּוּ, וְכָל הַחָכְמוֹת הֻעְתְּקוּ שָׁרְשֵׁיהֶן וּכְלָלָם מֵאִתָּנוּ אֶל הַכַּשְׂדִּים תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ אֶל פָּרַס וּמָדַי וְאַחַרְ כָּךְ אֶל יָוָן וְאַחַר כָּךְ אֶל רוֹמִי וּלְאֹרֶךְ הַזְּמַן וְרֹב הַמְצוּעִים לֹא נִזְכַּר בַּחָכְמוֹת, שֶׁהֵם הֻעְתְּקוּ מִן הָעִבְרִיִּים אַךְ מִן הַיְוָנִים וְהָרוֹמִים, וְהַמַּעֲלָה לְעִבְרִית בְּעֶצֶם הַלָּשׁוֹן וּבְמַה שֶּׁנִּכְלַל בָּהּ מֵהָעִנְיָנִים.

**סז** אָמַר הַכּוּזָרִי: הֲיֵשׁ לְעִבְרִית מַעֲלָה עַל לְשׁוֹן הָעֲרָב, הִיא יוֹתֵר שְׁלֵמָה וּרְחָבָה מִמֶּנָּה, וַאֲנַחְנוּ רוֹאִים אֶת זֶה בְּעֵינֵינוּ.

סח אָמַר הֶחָבֵר: מָצָא אוֹתָהּ מַה שֶּׁמָּצָא נוֹשְׁאֶיהָ, נִתְדַּלְדְּלָה בְדַלּוּתָם וְצָרָה בְּמִעוּטָם. וְהִיא בְּעַצְמָהּ הַחֲשׁוּבָה שֶׁבַּלְּשׁוֹנוֹת מִקִּבָּלָה וּסְבָרָא. הַקַּבָּלָה, שֶׁהִיא הַלָּשׁוֹן אֲשֶׁר דִּבֶּר בָּהּ יְיָ יִתְבָּרֵךְ עִם אָדָם וְחַוָּה, וּבָהּ דִּבְּרוּ שְׁנֵיהֶם, כַּאֲשֶׁר יוֹרֶה עַל זֶה הַגֶּזֶר אָדָם מֵאֲדָמָה, וְאִשָּׁה מֵאִישׁ, וְחַוָּה מֵחַי, וְקַיִן מִקָּנִיתִי, וְשֵׁת מִשָּׁת, וְנֹחַ מִינָחֲמֵנוּ, עִם עֵדוּת הַתּוֹרָה וְקַבָּלַת דּוֹר אַחַר דּוֹר עַד עֵבֶר עַד נֹחַ עַד אָדָם, וְשֶׁהִיא לְשׁוֹן עֵבֶר וּבַעֲבוּרוֹ נִקְרֵאת עִבְרִית, מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁאַר עָלֶיהָ עֵת הַפְּלָגָה וּבִלְבּוּל הַלְּשׁוֹנוֹת, וּכְבָר הָיָה אַבְרָהָם מְדַבֵּר בַּאֲרָמִית בְּאוּר כַּשְׂדִּים, שֶׁהָאֲרָמִית הִיא לְשׁוֹן כַּשְׂדִּים, וְהָיְתָה לוֹ הָעִבְרִית לְשׁוֹן מְיֻחֶדֶת לְשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ, וְהָאֲרָמִית לְשׁוֹן חֹל, לָכֵן נָשָׂא אוֹתָהּ יִשְׁמָעֵאל אֶל הָעֲרָב, וְהָיוּ אֵלּוּ שָׁלֹשׁ לְשׁוֹנוֹת מְשֻׁתָּפוֹת מִתְדַּמּוֹת, הָאֲרָמִית וְהָעַרְבִית וְהָעִבְרִית, בִּשְׁמוֹתֵיהֶם וּבְתַהֲלוּכוֹתֵיהֶם וּבְשִׁמּוּשֵׁיהֶם. וּמַעֲלָתָהּ מִדֶּרֶךְ הַסְּבָרָא לְפִי הָעָם הַמִּשְׁתַּמְּשִׁים בָּהּ, בְּמַה שֶּׁהָיָה צָרִיךְ אֵלָיו מֵהַמְּלִיצָה, כָּל שֶׁכֵּן עִם הַנְּבוּאָה הַפּוֹשֶׁטֶת בֵּינֵיהֶם, וְהַצָּרֵךְ אֶל הָאוֹצָרָה וְאֶל הַנִּגּוּנִים וְהַזְּמִירוֹת, וּמַלְכֵיהֶם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וְדָוִד וּשְׁלֹמֹה הָיִתְכֵן שֶׁיֶּחְסַר לָהֶם מְלִיצָה בְּעֵת שֶׁהָיוּ צְרִיכִים אֵלֶיהָ לְדָבָר, כַּאֲשֶׁר תֶּחְסַר לָנוּ הַיּוֹם בַּעֲבוּר שֶׁאָבַד הַלָּשׁוֹן מִמֶּנּוּ? הֲרֵאִיתָ סִפּוּר הַתּוֹרָה, הַמִּשְׁכָּן וְהָאֵפוֹד וְהַחֹשֶׁן וְזוּלָתָם כְּשֶׁהֻצְרְכוּ אֶל שֵׁמוֹת נִכְרִיוֹת, הֵיאַךְ מָצְאוּ אוֹתָם עַד תֻּמָּם, וְכַמָּה נָאֶה סֵדֶר הַסִּפּוּר הַהוּא, וְכֵן שְׁמוֹת הָעַמִּים וּמִינֵי הָעוֹפוֹת וְהָאֲבָנִים, וּזְמִירוֹת דָּוִד, וְהִתְרַעֵם אִיּוֹב וְהִתְוַכֵּחוּ עִם רֵעָיו, וְתוֹכָחוֹת יְשַׁעְיָה וּנֶחָמוּתָיו, וְזוּלָתָם.

סט אָמַר הַכּוּזָרִי: תַּכְלִיתְךָ בָּזֶה וּבְזוּלָתוֹ שֶׁתַּשְׁוֶה אוֹתָהּ עִם זוּלָתָהּ מֵהַלְּשׁוֹנוֹת בִּשְׁלֵמוּת, וְאַיֵּה הַמַּעֲלָה הַיְתֵרָה בָּהּ? אֲבָל – יֵשׁ יִתְרוֹן לְזוּלָתָהּ עָלֶיהָ בַּשִּׁירִים הַמְחֻבָּרִים הַנִּבְנִים עַל הַנִּגּוּנִים.

ע אָמַר הֶחָבֵר: כְּבָר הִתְבָּאֵר לִי כִּי הַנִּגּוּנִים אֵינָם צְרִיכִים אֶל מִשְׁקַל הַדִּבּוּר, וְשֶׁבָּרַק וְהַמָּלֵא יְכוֹלִים לְנַגֵּן "הוֹדוּ לה' כִּי טוֹב" בְּנִגּוּן, "לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדוֹלוֹת". זֶה בַּנִּגּוּנִים בַּעֲלֵי הַמַּעֲשִׂים, אֲבָל בַּשִּׁירִים הַנִּקְרָאִים אִינְשָׁאדִיָא אֲשֶׁר בָּהֶם הוּא נָאֶה הַחִבּוּר, לֹא הִרְגִּישׁוּ עֲלֵיהֶם, בַּעֲבוּר הַמַּעֲלָה שֶׁהִיא מוֹעִילָה וּמְעֻלָּה יוֹתֵר.

עא אָמַר הַכּוּזָרִי: וּמַה הוּא?

עב אָמַר הֶחָבֵר: כִּי הַמְכֻוָּן מִן הַלָּשׁוֹן, הַכְנֵס מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּנֶפֶשׁ הַמְדַבֵּר בְּנֶפֶשׁ הַשּׁוֹמֵעַ, וְזֹאת הַכַּוָּנָה לֹא תִגָּמֵר עַל תֻּמָּהּ אֶלָּא פָּנִים אֶל פָּנִים, מִפְּנֵי שֶׁלַּדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים מַעֲלָה עַל הַדְּבָרִים שֶׁבִּכְתָב, וְכַאֲשֶׁר אָמְרוּ: "מִפִּי סוֹפְרִים וְלֹא מִפִּי סְפָרִים", מִפְּנֵי שֶׁנֶּעֱזָרִים בַּדְּבָרִים שֶׁבְּעַל פֶּה בַּעֲמִידָה בִּמְקוֹם הַהַפְסָקָה, וּבְהַתְמָדָה בִּמְקוֹם הַסְּמוּךְ, וּבְחֹזֶק הַדִּבּוּר וְרִפְיוֹנוֹ, וּבִרְמִיזוֹת וּבְקִרְיצוֹת מִתְּמִיהָה וּשְׁאֵלָה וַהֲגָדָה וְיִחוּל וְהַפְחָד וּתְחִנָּה, וּתְנוּעוֹת, שֶׁמְּקֻצָּרֶת מֵהֶם הַמְּלִיצָה הַפְּשׁוּטָה. וְאֶפְשָׁר שֶׁיֵּעָזֵר הַמְדַבֵּר בְּתְנוּעוֹת עֵינָיו וְגַבּוֹתָיו וּבְכָל

רֹאשׁוֹ וּבְיָדָיו לְהָבִין הַכַּעַס וְהָרָצוֹן וְהַתַּחֲנוּן וְהַגַּאֲוָה עַל הַשִּׁעוּר שֶׁהוּא רוֹצֶה. וּבַשְּׁאֵרִית הַזֹּאת אֲשֶׁר נִשְׁאֲרָה בִלְשׁוֹנֵנוּ הַנּוֹצֶרֶת הַבְּרוּאָה עִנְיָנִים דַּקִּים וְעֲמֻקִּים, נִטְבְּעוּ בָּהּ לְהָבִין הָעִנְיָנִים וְלִהְיוֹתָם בִּמְקוֹם הַמַּעֲשִׂים הָהֵם שֶׁהֵם פָּנִים בְּפָנִים, וְהֵם הַטְּעָמִים אֲשֶׁר יִקָּרֵא בָהֶם הַמִּקְרָא, מְצַיְּרִין בָּהֶם מְקוֹם הַהֶפְסֵק וְהַסְּמוּךְ, וּמַפְרִיד מְקוֹם הַשְׁאֵלָה מִן הַתְּשׁוּבָה, וְהַהַתְחָלָה מִן הַהַגָּדָה, וְהַחִפּוּזוֹן מִן הַמִּתּוּן, וְהַצִּוּוּי מִן הַבַּקָּשָׁה, שֶׁיְּחֻבַּר בָּהֶם חִבּוּרִים. וּמִי שֶׁזֶּה כֻּלּוֹ מִבְּלִי סָפֵק שֶׁהוּא דּוֹחֶה הַמְחֻבָּר, כִּי הַמְחֻבָּר לֹא יִתָּכֵן לְאָמְרוֹ אֶלָּא עַל דֶּרֶךְ אֶחָת, וְהוּא סוֹמֵךְ בְּרֹב בְּמִקּוֹם הַנִּפְרָד וְעוֹמֵד בְּמִקּוֹם הַסְּמוּךְ, וְלֹא יִתָּכֵן לְהַזְהִיר מִזֶּה אֶלָּא בְּטֹרַח גָּדוֹל.

**עג** אָמַר הַכּוּזָרִי: בֶּאֱמֶת נִדְחֲתָה מַעֲלָה שִׁמְעִית בַּעֲבוּר מַעֲלָה עִנְיָנִית, כִּי הַחִבּוּר מְהַנֶּה הַנִּשְׁמָע, וָמָסֹרֶת הַזֹּאת – הָעִנְיָנִים. אֲבָל אֲנִי רוֹאֶה אֶתְכֶם קָהָל הַיְּהוּדִים שֶׁאַתֶּם טוֹרְחִים לְהַגִּיעַ אֶל מַעֲלַת הַסִּדּוּר וּלְחַקּוֹת זוֹלָתְכֶם מֵהָאֻמּוֹת, וְתַכְנִיסוּ הָעִבְרִית בְּמִשְׁקְלֵיהֶם.

**עד** אָמַר הֶחָבֵר: וְזֶה מִתַּעוּתֵנוּ וּמִרְיֵנוּ. לֹא דַי לָנוּ הַנָּחָתֵנוּ הַמַּעֲלָה הַזֹּאת, אֶלָּא שֶׁאֲנַחְנוּ מַפְסִידִים תִּכֶּן לְשׁוֹנֵנוּ, שֶׁהוּא מוּשָׂם לְחֶבְרָה וּנְשִׂיבֵהוּ לְמַחְלֹקֶת.

**עה** אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ הוּא זֶה?

**עו** אָמַר הֶחָבֵר: הֲלֹא רָאִיתָ מֵאָה אֲנָשִׁים קוֹרְאִים בַּמִּקְרָא כְּאִלּוּ הֵם אִישׁ אֶחָד, פּוֹסְקִים בְּעֵת אַחַת וּמְחַבְּרִים קְרִיאָתָם כְּאֶחָד.

**עז** אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר הִתְבּוֹנַנְתִּי בָּזֶה וְלֹא רָאִיתִי כָמוֹהוּ לֹא בֶּאֱדוֹם וְלֹא בָעֲרָב, וְלֹא יִתָּכֵן זֶה בְּמִקְרָא הַשִּׁירִים, הוֹדִיעֵנִי, מַאַיִן הָיְתָה הַמַּעֲלָה הַזֹּאת לַלָּשׁוֹן הַזֹּאת, וְאֵיךְ תַּפְסִיד אוֹתוֹ הַמִּשְׁקָל.

**עח** אָמַר הֶחָבֵר: מִפְּנֵי שֶׁקִּבְּצוּ בָהּ בֵּין שְׁנֵי נָחִים וְלֹא קִבְּצוּ בֵּין שָׁלֹשׁ תְּנוּעוֹת אֶלָּא עַל יְדֵי הַדֹּחַק, וּבָא הַדִּבּוּר נוֹטֶה אֶל הַנָּח, וְהוֹעִילָה זֹאת הַמַּעֲלָה, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַחֶבְרָה וְהַחֲרִיצוּת עַל הַקְּרִיאָה, וְהוּקַל בַּעֲבוּרָהּ הַזִּכָּרוֹן וְהִכְנִיס הָעִנְיָנִים בַּנֶּפֶשׁ. וּתְחִלַּת מַה שֶּׁיַּפְסִיד בְּמִקְצַב הַשִּׁיר עִנְיַן אֵלֶּה הַשְּׁנֵי נָחִים, וְיַנִּיחַ הַמִּלְעֵיל וְהַמִּלְרַע וְיָשׁוּב אֹכְלָה וְאָכְלָה שָׁוְוָה, וְאָמְרוּ וְאָמְרוּ, שָׁוְוָה בְּמִשְׁקַל אֹמֶר וְאֹמַר, וְכֵן יִהְיֶה שַׁבְתִּי וְשָׁבַתִּי שָׁוְוָה עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ בֵּינֵיהֶם מִן הַהֶפְרֵשׁ הָעוֹבֵר וְהֶעָתִיד. וּכְבָר הָיָה לָנוּ רֹחַב בְּדִבְרֵי הַפִּיּוּט אֲשֶׁר אֵיֵּנוּ מַפְסִיד לָשׁוֹן כְּשֶׁנִּשְׁמָר הַחֲרוּז, אֲבָל הִשִּׂיגָנוּ בָאֲמִירַת הַמְחֻבָּר מַה שֶּׁהִשִּׂיג אֶת אֲבוֹתֵינוּ, בְּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם:"וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם".

**עט** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֶשְׁאַל אוֹתְךָ: הֲתֵדַע לָמָּה מִתְנוֹעֲעִים הַיְּהוּדִים בְּקִרְיַאת הָעִבְרִית?

**פ** אָמַר הֶחָבֵר: אָמְרוּ, כִּי בַּעֲבוּר הָעִיר הַחֹם הַטִּבְעִי, וְאֵינֶנִּי סָבוּר שֶׁהוּא אֶלָּא מִצַּד הָעִנְיָן שֶׁאֲנַחְנוּ בּוֹ, כִּי מִפְּנֵי שֶׁיְּכוֹלִים לִקְרֹא רַבִּים מֵהֶם פֶּה אֶחָד הָיָה אֶפְשָׁר שֶׁיִּתְקַבְּצוּ עֲשָׂרָה

מֵהֶם אוֹ יוֹתֵר עַל סֵפֶר אֶחָד, וּבַעֲבוּר זֶה הָיוּ סְפָרֵינוּ גְּדוֹלִים, וְיִצְטָרֵךְ כָּל אֶחָד מֵהָעֲשָׂרָה שֶׁיִּטֶּה עִם הָעִתִּים לְעֵין הַתֵּבָה, וְיָשׁוּב, וְהוּא נוֹטֶה וְשָׁב תָּמִיד מִפְּנֵי שֶׁהַסֵּפֶר בָּאָרֶץ, וְהָיָה זֶה הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה, וְאַחַר כֵּן שָׁב מִנְהָג מִפְּנֵי הַהִסְתַּכְּלוּת וְהָרְאִיָּה וּלְהַדְּמוֹת כַּאֲשֶׁר הוּא טֶבַע מִבְּנֵי אָדָם. וְזוּלָתֵנוּ קוֹרֵא כָּל אֶחָד בְּסִפְרוֹ וּמְקָרְבוֹ אֶל עֵינָיו אוֹ יְקָרֵב הוּא אֵלָיו כְּפִי רְצוֹנוֹ, מִבְּלִי שֶׁיְּצַר עָלָיו חֲבֵרוֹ, וְאֵינֶנּוּ צָרִיךְ שֶׁיִּטֶּה וְיָשׁוּב. וְאַחֲרֵי זֶה מַעֲלַת הַנִּקּוּד וּמָסֹרֶת הַשְּׁבָעָה מְלָכִים, וּמַה שֶּׁיֵּשׁ לָנוּ מֵהַדִּיּוּק וּמֵהַדְּקְדּוּק וְהַתּוֹעָלוֹת הַיּוֹצְאוֹת מֵהֶהְפְרֵשׁ אֲשֶׁר בֵּין הַקָּמֵץ וְהַפַּתָּח וּבֵין הַצֵּירֵי וְהַסְּגוֹל, וְתוֹעָלוֹתָם בְּעִנְיָנִים לְהַבְדִּיל בֵּין הָעוֹבֵר וְהָעָתִיד בָּהֶם, כְּמוֹ שָׁמְתִּי וְשַׂמְתִּי, וּכְמוֹ וַאֲבָרְכֵהוּ וְאֲבָרְכֵהוּ וְיִבְדִּיל בֵּין פֹּעַל לְתֹאַר, כְּמוֹ חָכָם וְחָכָם, וּבֵין הֵא הַשְּׁאֵלָה וְהֵא הַיְדִיעָה, כְּמוֹ "הָעֹלָה הִיא לְמַעֲלָה", וְזוּלַת זֶה מִמַּה שֶּׁהֵם מוֹעִילִים מִיְּפִי סֵדֶר גִּלְגּוּל הַדִּבּוּר בְּקִבּוּץ הַשָּׁנֵי נָחִים, עַד שֶׁתָּבֹא בַּדִּבּוּר הָעִבְרִי קְרִיאָה יְהִיוּ שָׁוִין בָּהּ קְהִלָּה מִבְּלִי טָעוּת. וְלַטָּעָמִים עוֹד תְּנָאִים אֲחֵרִים, כִּי צִדְדֵי הַדִּבּוּר בְּעִבְרִית בְּדֶרֶךְ הַחֲלֵקָה, מַשִּׂיגִים קְמוּץ וּפְתִיחָה וְשָׁבֵר, וּבַחֲלֵקָה אַחֶרֶת קְמוּץ גָּדוֹל וְהוּא קָמַץ, וְקָמוּץ בֵּינוֹנִי וְהוּא חוֹלֶם, וְקָטָן וְהוּא שׁוּרֶק, וּפְתִיחָה גְּדוֹלָה וְהוּא פַּתָּח, וּקְטַנָּה וְהוּא סְגוֹל, וְשֶׁבֶר גָּדוֹל וְהוּא צֵירֵי, וְקָטָן וְהוּא חִירֶק. וְהַשְּׁוָא מוּנַעַת בְּאֵלֶּה כֻּלָּם בִּתְנָאִים, וְהִיא הַתְנוּעָה לְבַדָּהּ בְּלִי תּוֹסֶפֶת, מְבִיאָה נָח אַחֲרֶיהָ, וְהַקָּמֵץ יִהְיֶה סָמוּךְ לוֹ נָח מָשׁוּךְ וְלֹא יִהְיֶה סָמוּךְ לוֹ דָּגֵשׁ בַּתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה, וְאִם יָבֹא סָמוּךְ לוֹ דָּגֵשׁ יִהְיֶה בָּעֲבוּר דּוֹחַק בַּתְּכוּנָה הַשְּׁנִיָּה אוֹ הַשְּׁלִישִׁית. וְנָחוֹ מָשׁוּךְ הֵא אוֹ אָלֶף, כְּמוֹ בָּרָא וְקָנָה, וְיָכוֹל שֶׁיָּבֹא אַחַר הַנָּח הַמָּשׁוּךְ, נָח נִרְאֶה, כְּמוֹ "וְקָאם שָׁאוֹן". הַחוֹלֶם יָבֹא אַחֲרָיו נָח מָשׁוּךְ, וְהַנָּח שֶׁלּוֹ וָאו אוֹ אָלֶף, כְּמוֹ לֹא לוֹ, וְאֶפְשָׁר שֶׁיָּבֹא אַחֲרָיו נָח נִרְאֶה, כְּמוֹ שׁוֹר שְׁמֹאל. הַצֵּירֵי יָבֹא אַחֲרָיו נָח מָשׁוּךְ, וְנָחוֹ אָלֶף אוֹ יוֹד, כְּמוֹ יוֹצֵא וְיוֹצְאֵי. אֲבָל הַהֵא אֵינֶנָּה בָּאָה אַחֲרֵי הַצֵּירֵי בְּטֶבַע בַּתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה, אַךְ בָּאָה בַּתְּכוּנָה הַשֵּׁנִית. הַשּׁוּרֶק מִתְנוֹעֵעַ עַל הַשָּׁלֹשׁ תְּכוּנוֹת, יָבֹא אַחֲרָיו הַמָּשׁוּךְ, וְיָבֹא אַחֲרָיו הַדָּגֵשׁ, וְהַנָּח הַנִּרְאֶה, וְנָחוֹ הַוָּאו לְבַדּוֹ, כְּמוֹ לוּ לְלוֹן וְלָקַח. הַחִירֶק כְּמוֹ הַשּׁוּרֶק, כְּמוֹ לִי וְלִין וְלִבִּי. הַפַּתָּח וְהַסְּגוֹל לֹא יָבֹא אַחֲרֵיהֶם נָח מָשׁוּךְ בַּתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה, אֲבָל תִּמְשָׁכֵם הַתְּכוּנָה הַשֵּׁנִית לְהִשָּׁעֵן עָלֶיהָ, אוֹ לְטַעַם אוֹ לְמָקוֹם הֶפְסֵק וָפָרֶק. וְהַתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה תְּקַבֵּל תְּנָאֶיהָ כְּשֶׁאַתָּה מְעַיֵּן בְּאוֹת אוֹת וְתֵבָה תֵּבָה, וְלֹא תַרְגִּישׁ עַל תַּקָּנַת גִּלְגּוּל הַדְּבָרִים הַמְחֻבָּרִים מֵחִבּוּר וְהֶפְסֵק וּמִלָּה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה וְזוּלַת זֶה, וְאָז יְכוֹנְנוּ לְךָ הַשִּׁבְעָה מְלָכִים עַל תְּכוּנָתָם הָרִאשׁוֹנָה מִבְּלִי חִלּוּף, וְהַשְּׁבָא עַל עֶרְכָּהּ מִבְּלִי גַּעְיָא. וְהַתְּכוּנָה הַשֵּׁנִית מְעַיֶּנֶת בִּיפִי חִבּוּרהַמִּלּוֹת וְגִלְגּוּלֵיהֶם, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּשָּׁנֶה מִן הַתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה לְתַקֵּן הַשֵּׁנִית. וְהַתְּכוּנָה הַשְּׁלִישִׁית מַעֲלַת הַטְּעָמִים, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּשָּׁנֶה דָּבָר מִשְּׁתֵּי הַתְּכוּנוֹת הַקּוֹדְמוֹת, וְאֵינֶנּוּ נָכְרִי בַּתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה רְדִיפַת שָׁלֹשׁ תְּנוּעוֹת שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בֵּינֵיהֶם נָח, וְלֹא דָּגֵשׁ, אֲבָל

בָּאָה תְנוּעָה שְׁבָאִית אַחַר תְּנוּעָה שְׁבָאִית שָׁלֹשׁ וְיוֹתֵר, כַּאֲשֶׁר יַעֲבֹר זֶה בְּעַרְבִי, אֲבָל זֶה נָכְרִי בַּתְּכוּנָה הַשֵּׁנִית. וּבְעֵת שֶׁיְּזַדַּמְּנוּ שָׁלֹשׁ תְּנוּעוֹת בַּתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה, תִּמָּשֵׁךְ אַחַת מֵהֶם בַּתְּכוּנָה הַשֵּׁנִית בְּשִׁעוּר נָח: כְּמוֹ, מִשְׁכָּבִי, לְשִׁכְנִי רִצָּפַת, כִּי הָעִבְרִית קָשֶׁה לָהּ רְדִיפַת שָׁלֹשׁ תְּנוּעוֹת אֶלָּא בִּפְגִישַׁת הַכַּפֶּל, כְּמוֹ שָׁרַרְךָ, אוֹ אוֹתִיּוֹת אהח"ע, כְּמוֹ נַהֲרֵי נַחֲלֵי, וְאִם תִּרְצֶה תִּמְשֹׁךְ וְאִם תִּרְצֶה תְּמַהֵר. וְכֵן תַּכְשִׁיר הַתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה קִבּוּץ שְׁתֵּי תְנוּעוֹת זֹאת אַחַר זֹאת נִמְשָׁכוֹת כְּשִׁעוּר שְׁנֵי נָחִים, וְרָאֻתָה הַתְּכוּנָה הַשְּׁנִית כִּי הַדִּבּוּר בָּזֶה לֹא יִהְיֶה נָאֶה, וְהִפִּילָה אֶחָד מִשְׁנֵי הַמְּשָׁכִים וְהִשְׁאִירָה הַשֵּׁנִי, כְּמוֹ שָׁמַעְתִּי וְשָׁמַעְתִּי וְכָל הַדּוֹמֶה לוֹ. הֲלֹא תִרְאֶה "פָּעַל" וְחֻבְּרוּ הַדִּבּוּר בּוֹ בְּהֶפְךְּ הַנִּקּוּד, תִּמָּשֵׁךְ הָעַיִן וְהִיא פַּתָּח וְתָנוּחַ הַפֵּא וְהִיא קָמֶץ וּמְשִׁיכַת הָעַיִן אֵיְנֶנָּה כִּי אִם לְהַשְׁעֵן לֹא לְנָח רָפָה, וְעַל כֵּן הִשְׁאִירוּ "אָמַר־לִי" וְ "עָשָׂה־לִי" עַל הַתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה, מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁעָנוּ עַל הַמִּלָּה הַקְּטַנָּה. וְכֵן אָנוּ רוֹאִין "פָּעַל" בִּשְׁנֵי קְמָצִין וְהוּא פֹּעַל עָבַר. וּנְבַקֵּשׁ עִלַּת זֶה וְנִמְצָאֵהוּ בְּאָתְנָח אוֹ בְּסוֹף פָּסוּק, וְנֹאמַר שֶׁזֶּה הַנָּח נִתְיַשֵּׁב בַּתְּכוּנָה הַשֵּׁנִית בַּעֲבוּר הָעֲמִידָה וְהַהֶפְסֵק. וְנִמְצָא הָעִנְיָן הַזֶּה הוֹלֵךְ כֵּן, עַד שֶׁנִּמְצָא עוֹד פֹּעַל בִּשְׁנֵי קְמָצִים בְּזָקֵף, וּנְבַקֵּשׁ עִלָּתוֹ וְנִמְצָאֵהוּ מְקוֹם הֶפְסֵק בָּעִנְיָן, וְהָיָה דִינוֹ שֶׁיִּהְיֶה אָתְנָח אוֹ סוֹף פָּסוּק, לוּלֵא דְּחָקִים אֲחֵרִים הִצְרִיכוּ שֶׁלֹּא יִפֹּל בְּאָתְנָח וְלֹא בְּסוֹף פָּסוּק, כַּאֲשֶׁר נִמְצָא גַּם כֵּן שְׁנֵי פַּתָּחִים בְּאָתְנָח וּבְסוֹף פָּסוּק עַל זוֹלַת הַהִלּוּךְ הַהוּא, כְּמוֹ וַיֵּלֶךְ וַיֹּאמֶר, וַיֹּאמַר וְזָקַנְתִּי, וַתִּשְׁבָּרְנָה. וְנִמְצָא עִלַּת "וַיֹּאמֶר", מִפְּנֵי הַהַקְפָּדָה עַל הָעִנְיָן, מִפְּנֵי שֶׁאֵין דִּין "וַיֹּאמֶר" לַעֲמֹד בּוֹ, מִפְּנֵי צָרְכּוֹ אֶל מַה שֶּׁאַחֲרָיו בְּהַשְׁלָמַת הָעִנְיָן, אֶלָּא הַמְעַט, כְּמוֹ "כַּאֲשֶׁר אָמַר", כִּי עִנְיָנוֹ שָׁלֵם בַּהֲשָׁבָה עַל מַה שֶּׁקָּדַם, וְהוּא רָאוּי לַקָּמֶץ מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְקוֹם הֶפְסֵק. אַךְ וַיֵּלֶךְ וַתִּשְׁבָּרְנָה הָיָה צָרִיךְ לִהְיוֹת בֶּאֱמֶת "וַיֵּלֵךְ", "וַתִּשְׁבֹּרְנָה" וּמִפְּנֵי שֶׁקָּשֶׁה לְהַעְתִּיק הַשֶּׁבֶר אֶל פַּתְחָא גְּדוֹלָה מִבְּלִי גִּלְגּוּל, אֲבָל הֶעְתִּיקוּהוּ אֶל פַּתָּח. וְשֶׁמָּא "זָקַנְתִּי" מֵהַדֶּרֶךְ הַזֶּה, בַּעֲבוּר שֶׁשָּׁרְשׁוֹ זָקֵן וְהֶעְתִּיקוּ הַצֵּירֵי בָּעֲמִידָה אֶל פַּתָּח. וְכֵן נִתְמַהּ מ"פָּעַל" וְכָל אֲשֶׁר בָּא עַל מִשְׁקָלוֹ מִלְּעֵיל, מְשׁוּךְ הַפֵּא וְהוּא בְּסָגוֹל, עַד שֶׁנַּחְשֹׁב שֶׁאִם לֹא מָשְׁכוּ הַפֵּא הָיָה מֵבִיא צֹרֶךְ הַדִּבּוּר הָעִבְרִי לְמָשֹׁךְ הָעַיִן וְיָשׁוּב מִלְּרַע, וְיִהְיֶה בֵּין הָעַיִן וְהַלָּמֶד נָח רָפֶה אַחַר סָגוֹל, וְזֶה דָּבָר תָּמֵהּ. וְאֵין תִּמַהּ בַּפֵּא כִּי אִי אֶפְשָׁר לָהּ בְּלִי נָח, וּמְקוֹם הַנָּח רֵיק, וְהַמָּשֵׁךְ הַהוּא שֶׁהוּא מִלְּעֵיל, אָמְנָם הוּא כְּנֶגֶד פֶּן־עָל, לֹא כְּנֶגֶד פֶּן־עָל, שֶׁכַּאֲשֶׁר יָבֹא בְּאָתְנָח אוֹ בְּסוֹף פָּסוּק שָׁב פָּעַל כְּנֶגֶד פָּאן־עָל וְרָאִינוּ צֹרֶךְ הַמָּשֵׁךְ כַּאֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּשַׁמְתִּי וְשָׁמְתִּי. וְכֵן נִתְמַהּ מ"שַׁעַר" וְ"נַעַר" וְחַבְרֵיהֶם עַל הִמָּשֵׁךְ הַפֵּא שֶׁלָּהֶם וְהוּא פַּתָּח, וְנַחְשֹׁב וְנִרְאֶה שֶׁהוּא בְּמִקּוֹם "פָּעַל", וְאָמְנָם נִפְתְּחוּ בָּעֲבוּר "אהח"ע", וְעַל כֵּן לֹא נִשְׁתַּנָּה בַּסְּמוּךְ כַּאֲשֶׁר יִשְׁתַּנֶּה "נָהָר" וְ "קָהָל" וְ "זָהָב", בַּסְּמוּךְ, כִּי הוּא עַל מִשְׁקַל "דָּבָר". וְכֵן נִמְצָא אֶעֱשֶׂה יֵעָשֶׂה אֶבְנֶה אֶקְנֶה בְּסָגוֹל עִם נָח רָפֶה, וְנַחְשֹׁב בַּדִּמְיוֹן הָרִאשׁוֹן שֶׁהוּא

אֶפְעָל יִפְעָל, וְנִרְאֶה שֶׁעַיִן הַפֹּעַל לֹא נִבְנָה עַל מֶשֶׁךְ אֶבֶל עַל נָח נִרְאֶה עִם פַּתָּח לְעוֹלָם, וְיֵשׁ לָנוּ אֻמָּתְלָא עַל שֶׁלֹּא נָקַד בְּפַתָּח גָּדוֹל וְהָיוּ אוֹמְרִים אֶעֱשֶׂה, בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא תִּפֹּל פַּתְחָא עַל הֵא נָחָה אֶלָּא בְּקָמֶץ, וְהַקָּמֶץ מָשׁוּךְ, וְעַיִן הַפֹּעַל אֵינֶנּוּ מָשׁוּךְ כָּל עִקָּר אֶלָּא אִם תָּעָתֵק אֵלָיו תְּנוּעָה אוֹ תִּפֹּל עַל אָלֶף כְּמוֹ אֵצֵא. וְרָאוּי לְהַעְתִּיק אֶעֱשֶׂה אֶל סְגוֹל מִפְּנֵי שֶׁהוּא הַמַּעַט שֶׁבַּתְּנוּעוֹת, יָשׁוּב וְיִשְׁתַּתֵּף עִם הַצֵּירֵי כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ בַּתְּכוּנָה הַשֵּׁנִית לְיַשְּׁבוֹ תְּמוּרָתוֹ בַּעֲמִידָה, וּכְמַעַט שֶׁלֹּא יֵרָאֶה לַהֵא בְּאֶעֱשֶׂה מָקוֹם אֶלָּא בְּהֶפְסֵק אוֹ בְּטַעַם, וְיֵקֵל הַדָּגֵשׁ עִמָּה, אֶעֱשֶׂה־לְּךָ אֶבְנֶה לִּי, עַד שֶׁלֹּא תֵּרָאֶה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּאֵצֵא וְאָבֹא וַיָּבֵא לִי, וְלֹא יָבֹא אַחֲרָיו דָּגֵשׁ וְיָבֹא לְפָנָיו צֵירֵי בַּעֲבוּר הֵרָאוֹת הָאֶלֶף, וַהֲלֹא תִּרְאֶה קָלוֹתָם בַּהֵא עַד שֶׁהִפִּילוּהָ מִן הַכְּתָב וְהַלָּשׁוֹן בְּ"וַיִּבֶן" "וַיִּקֶן" "וַיַּעַשׂ", וְאֵיךְ תִּתְיַשֵּׁב בְּצֵירֵי, אֲבָל הִיא נוֹתֶנֶת הַמְעַטָּה שֶׁבַּתְּנוּעוֹת וְהִיא הַסְּגוֹל. זֶה בַּתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה עַד שֶׁתַּעְתִּיקֶנָּה בַּתְּכוּנָה הַשֵּׁנִית אֶל הַצֵּירֵי בְּהֶפְסֵק. וְכֵן נִתְמַהּ מִ"מַּרְאֶה" וּמִ"מַּעֲשֶׂה" וּ"מִקְנֶה" וַחֲבֵרֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה אוֹתָם בְּסָמוּךְ בְּצֵירֵי, וּבִלְתִּי סָמוּךְ בְּסְגוֹל, וְנִהְיֶה סְבוּרִים שֶׁהָאֱמֶת בְּהֶפֶךְ זֶה. וְכַאֲשֶׁר נַחְשֹׁב עַל לָמֶד הַפֹּעַל הַנָּחָה וְהִיא הַהֵא, כִּי הִיא נֶחְשָׁבָה כְאַיִן, וּכְאִלּוּ הַשֵּׁמוֹת הָאֵלֶּה אֵינָם כִּי אִם מֻרָּא מַעַשׂ מֻקָּן, לֹא הָיְתָה רְאוּיָה לְזוּלַת הַסְּגוֹל, עַד שֶׁיָּבוֹא צָרֵךְ לְהַרְאוֹתָה בְּנָח רָפָה בְּמַרְאֶה וּמַעֲשֶׂה, וּמַרְאֵיהֶן וּמַעֲשֵׂיהֶן, הוֹשִׁב הַסְּגוֹל צֵירֵי לַעֲמֹד בְּעֵת הַסְּמוּךְ בְּמָקוֹם הַפָּתַח בְּמַרְאֶם וּמַעֲשֶׂם. וַאֲשֶׁר בָּא עַל הַתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה וְלֹא שִׁנְּתָה אוֹתָהּ הַתְּכוּנָה הַשֵּׁנִית בַּנְּקוּד אֶלָּא בַּדִּבּוּר, "בֵּן" כְּשֶׁהוּא נִפְרָד בְּצֵירֵי וְסָמוּךְ בְּסְגוֹל, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּמְשְׁכֵהוּ הַטַּעַם, כְּמוֹ בֶּן יָאִיר, וְהוּא עַל תְּכוּנָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה בְּסְגוֹל. וְאֶפְשָׁר שֶׁיְּחַפְּזֵנוּ הַטַּעַם "בֵּן אַחֵר" וְהוּא עַל תְּכוּנָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה בְּצֵירֵי. וְאֵין סָפֵק בְּ"פָּעֵל" מִלְּרַע שֶׁהוּא בְּצֵירֵי, וְלִמְחַבֵּר הַחָכְמָה הַדַּקָּה הַזֹּאת סוֹדוֹת נֶעֱלָמִים מִמֶּנּוּ, וְאֶפְשָׁר שֶׁעָמַדְנוּ עַל קְצָתָם. וְכֵוָן בָּהֶם לְהָעִיר עַל הַפְּרוּשִׁים, כַּאֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּ"הָעֹלָה הִיא לְמַעְלָה", וּבְמָה שֶׁמַּבְדִּיל בֵּין הָעוֹבֵר וְהֶעָתִיד וּבֵין הַנִּפְעָל הָעוֹמֵד וְהַנִּפְעָל הָעוֹבֵר, וְינַקְּדוּ נֶאֱסָף אֶל עַמִּי בְּקָמֶץ, וְכַאֲשֶׁר נֶאֱסַף בְּפַתָּח, וְינַקְּדוּ וַיִּשְׁחֵט, וַיִּשְׁחֵט, וַיִּשְׁחֵט בְּקָמֶץ, וְאִם אֵינָם בְּמָקוֹם הֶפְסֵק דִּבּוּר, זֶה הָיָה בְּמָקוֹם הֶפְסֵק עָנְיָן, וְהָרִבְּה שֶׁמַּנְהִיגִים הַסְּגוֹל הַבָּא אַחַר הַזָּרְקָא מִנְהַג הָאֶתְנָח וְהַסּוֹף פָּסוּק וְהַזָּקֵף וְיִשְׁתַּנֶּה מֵהַתְּכוּנָה הָרִאשׁוֹנָה. וְאִלּוּ הָיִיתִי מַרְחִיב בַּשַּׁעַר הַזֶּה הָיִיתִי מַאֲרִיךְ הַסֵּפֶר. וְלֹא הֶרְאֵיתִי לְךָ כִּי אִם מְעַט מֵהַחָכְמָה הַזֹּאת הַדַּקָּה וְשֶׁאֵינָהּ מֻפְקֶרֶת אֲבָל הִיא בְּעִלּוֹת וּבְמָסוֹרוֹת.

**פא** אָמַר הַכּוּזָרִי: דַּי לִי בָּזֶה לְחִבּוּב הַלָּשׁוֹן אֶצְלִי. וַאֲנִי מְחַלֶּה פָּנֶיךָ שֶׁתַּעְתִּיק עִמִּי אֶל תֹּאַר הָעוֹבֵד אֱלֹהִים אֶצְלָכֶם, וְאַחַר כֵּן אֶשְׁאַל אוֹתְךָ עַל טַעֲנָתְכֶם עַל הַקְּרָאִים, וְאַחַר כֵּן אֲבַקֵּשׁ מִמְּךָ בַּדִּעוֹת וּבָאֱמוּנוֹת שָׁרְשִׁים, וְאַחַר כֵּן אֶשְׁאָלְךָ עַל מַה שֶּׁנִּשְׁאַר בְּיֶדְכֶם מִן הַחָכְמוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת.

## מאמר ג

**א** אָמַר הֶחָבֵר: מִנְהַג הָעוֹבֵד אֶצְלֵנוּ, אֵינֶנּוּ נִגְזָר מִן הָעוֹלָם, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְמַשָּׂא עָלֵינוּ וְיִהְיֶה לְמַשָּׂא עָלָיו וְיִמְאַס הַחַיִּים שֶׁהֵם מִטּוֹבוֹת הַבּוֹרֵא, וְזוֹכֵר טוֹבָתוֹ עָלָיו בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא" "וְהַאֲרַכְתִּ יָמִים", אֶבֶל – אוֹהֵב הָעוֹלָם וַאֲרִיכוּת הַיָּמִים מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַקְנֶה אוֹתוֹ הָעוֹלָם הַבָּא, וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף טוֹבָה יַעֲלֶה מַדְרֵגָה לָעוֹלָם הַבָּא, אַף הוּא מִתְאַוֶּה זֶה – אִלּוּ הָיָה מַגִּיעַ לְמַדְרֵגַת חָנוֹךְ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים", אוֹ לְמַדְרֵגַת אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב, וּלְהִפָּנוֹת עַד שֶׁיִּתְיַחֵד לְחֶבְרַת הַמַּלְאָכִים, וְלֹא יִהְיֶה מִשְׁתּוֹמֵם בִּיחִידוּת וּבְבְדִידוּת, אֲבָל הֵם צִוָּתוֹ. וְיִשְׁתּוֹמֵם בְּמִלֹּא עָם, מִפְּנֵי שֶׁנַּעֲדַּר מִמֶּנּוּ רְאִיַּת מַלְכוּת שָׁמַיִם, אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה צָרִיךְ עִמָּהּ לְמַאֲכָל וּלְמִשְׁתֶּה, וְלִכְמוֹ אֵלֶּה תִּהְיֶה רְאוּיָה הַבְּדִידוּת הַשְׁלֵמָה, אַף מִתְאַוִּים הַמָּוֶת מִפְּנֵי שֶׁהִגִּיעוּ אֶל הַתַּכְלִית אֲשֶׁר אֵין אַחֲרֶיהָ מַדְרֵגָה שֶׁיְקַוּוּ תּוֹסַפְתָּהּ. וְלַחֲכָמִים הַמִּתְפַּלְסְפִים אַהֲבָה בַּבְּדִידוּת, כְּדֵי שֶׁתִּזְדַּכְּכָנָה מַחְשְׁבוֹתָם לֵילֵד מִסְּבָרוֹתָם הַתּוֹלְדוֹת הָאֲמִתִּיּוֹת עַד שֶׁיַּגִּיעוּ אֶל הָאֱמֶת בְּמַה שֶׁנִּשְׁאַר עֲלֵיהֶם מֵהַסְפֵּקוֹת, וְרוֹצִים עִם זֶה פְּגִיעַת תַּלְמִידִים שֶׁיְּבִיאוּ אוֹתָם אֶל הַמֶּחְקָר וְהַזְּכָרוֹן, כְּמִי שֶׁשָּׁגָה בְּקִבּוּץ הַמָּמוֹן וְהוּא שׁוֹנֵא לְהִתְעַסֵּק אֶלָּא עִם מִי שֶׁיִּסְחַר כְּדֵי שֶׁיַּרְוִיחַ עִמּוֹ, וְזֹאת מַדְרֵגַת סָקְרָט וְהַדּוֹמֶה לוֹ, וְאֵלֶּה הַיְחִידִים אֵין תִּקְוָה לְהַגִּיעַ לְמַדְרֵגָתָם עַתָּה, אֲבָל בְּהִמָּצֵא הַשְּׁכִינָה בָּאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה בָּעָם הַמּוּכָן לַנְּבוּאָה – הָיוּ אֲנָשִׁים נִפְרָדִים וְשׁוֹכְנִים בַּמִּדְבָּרוֹת, מִתְחַבְּרִים עִם מִי שֶׁדּוֹמֶה לָהֶם, לֹא הָיוּ מִתְבּוֹדְדִים לְגַמְרֵי, אֲבָל הָיוּ נֶעֱזָרִים עַל חָכְמַת הַתּוֹרָה וַמַּעֲשֶׂיהָ הַמְקֻרָבִים אֶל הַמַּדְרֵגָה הַהִיא בְּקֶדֶשָׁה וּבְטָהֳרָה, וְהֵם בְּנֵי הַנְּבִיאִים. וְאַף בַּזְּמַן הַזֶּה וּבַמָּקוֹם הַזֶּה וְהָעָם הַזֶּה – וְאֵין חָזוֹן נִפְרָץ, עִם מְעוּט הַחָכְמָה הַקְּנוּיָה וְהֶעְדֵּר הַחָכְמָה הַהִיא הַטִּבְעִית, מִי שֶׁהִכְנִיס עַצְמוֹ לְהִנָּזֵר בִּפְרִישׁוּת, כְּבָר הִכְנִיס נַפְשׁוֹ בְּיִסּוּרִין וְחֶלְיֵי נַפְשִׁי וְנַשְׁמִי, וְתִרְאֶה עָלָיו דַּלּוּת הֶחֳלָיִים, וְיִהְיוּ סְבוּרִים בְּנֵי אָדָם שֶׁהוּא דַּלּוּת הַכְּנִיעָה וְהַשִּׁפְלוּת, וְיָשׁוּב נֶאֱסָר, מוֹאֵס בְּחַיָּיו מִפְּנֵי קִיצָתוֹ בְּמַאֲסָרָיו וּמַכְאוֹבָיו, לֹא מִתַּאֲוָתוֹ לַבְּדִידוּת. וְאַיִךְ לֹא יִהְיֶה כֵּן, וְהוּא אֵינֶנּוּ דָּבֵק בְּאוֹר אֱלֹהֵי שֶׁיִּמְצָא בּוֹ צֵוָּת כַּבִּיאִים, וְלֹא הִגִּיעַ לַחָכְמוֹת שֶׁמַּסְפִּיקִים לְהִתְעַסֵּק בָּהֶם וְלִמְצֹא עֲרֵבוּת בָּם שְׁאָר חַיָּיו כַּפִּילוֹסוֹפִים. וֶאֱמֹר – כִּי הוּא יָרֵא וְחָסִיד, אוֹהֵב שֶׁיִּפְנַע אֱלֹהָיו בַּבְּדִידוּת וְהָעֲמִידָה וְהַתְּחִנָּה וְהַתְּפִלָּה, בְּמַה שֶׁהוּא יוֹדֵעַ מֵהַתַּחֲנוּנִים וְהַבַּקָּשׁוֹת, אֵלֶּה הַחֲדָשׁוֹת אֵין לָהֶם עֲרֵבוּת כִּי אִם יָמִים מְעַטִּים בְּעוֹד שֶׁהֵם חֲדָשִׁים, וְכָל אֲשֶׁר יִשְׁנוּ עַל הַלָּשׁוֹן, לֹא תִפְעַל לָהֶם הַנֶּפֶשׁ וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם כְּנִיעָה וְלֹא חֲנִינָה, וְיִשָּׁאֵר בְּעִתֵּי הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה וְנַפְשׁוֹ תִּתְבָּעֲנוּ בְּכֹחוֹתֶיהָ אֲשֶׁר נִטְבְּעָה עֲלֵיהֶם, מֵהַשְׂמָע וְהָרְאִיָּה וְהַדִּבּוּר וְהָעֵסֶק וְהָאֲכִילָה וְהַשְׁתִיָּה וְהַמִּשְׁגָּל וְהָרֵוַח בְּמָמוֹן

וְתַקָּנַת בֵּיתוֹ וְעֶזְרַת דַּלִּים וְעֶזֶר הַתּוֹרָה בְּמָמוֹנוֹ – כְּשֶׁיִּרְאֶה שׁוּם קִלְקוּל, הֲלֹא יִשָּׂאֵר מִתְחָרֵט עַל מַה שֶּׁקִּשַּׁר נַפְשׁוֹ אֵלָיו, וְיוֹסִיף בַּחֲרָטָתוֹ רֹחַק מֵהָעִנְיָן הָאֱלֹהִי אֲשֶׁר טָרַח לְהִתְקָרֵב אֵלָיו.

ב אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם כֵּן סַפֵּר לִי מַעֲשֵׂה הֶחָסִיד שֶׁבָּכֶם הַיּוֹם.

ג אָמַר הֶחָבֵר: הֶחָסִיד הוּא, הַנִּזְהָר בִּמְדִינָתוֹ, מְשַׂעֵר וּמְחַלֵּק לְכָל אֲנָשֶׁיהָ טַרְפָּם וְכָל סִפְקָם, וְיִנְהַג בָּהֶם בְּצֶדֶק, לֹא יוֹנֶה אֶחָד מֵהֶם, וְלֹא יִתֵּן לוֹ יוֹתֵר מֵחֶלְקוֹ הָרָאוּי לוֹ, וְיִמְצָאֵם בְּעֵת צָרְכּוֹ אֲלֵיהֶם שׁוֹמְעִים לוֹ, מְמַהֲרִים לַעֲנוֹתוֹ בְּעֵת קָרְאוֹ, יְצַוֵּם וְיַעֲשׂוּ כְמִצְוָתוֹ, וְיַזְהִירֵם וְיִזָּהֵרוּ.

ד אָמַר הַכּוּזָרִי: עַל חָסִיד שְׁאֵלְתִּיךָ לֹא עַל מוֹשֵׁל.

ה אָמַר הֶחָבֵר: הֶחָסִיד הוּא מִי שֶׁהוּא מוֹשֵׁל, נִשְׁמָע בְּחוּשָׁיו וְכֹחוֹתָיו הַנַּפְשִׁיִּים וְהַגּוּפִיִּים, וּמַנְהִיגָם הַהַנְהָגָה הַגּוּפִיִּית, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמֹשֵׁל בִּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר". וְהוּא הַמּוּכָן לְמֶמְשָׁלָה, כִּי אִלּוּ הָיָה מוֹשֵׁל בְּמִדִינָה הָיָה נוֹהֵג בָּהּ בְּצֶדֶק כַּאֲשֶׁר נָהַג בְּגוּפוֹ וְנַפְשׁוֹ, וְחָסַם הַכֹּחוֹת הַתַּאֲוִיִּים וּמָנַע אוֹתָם מִן הִרְבּוּי אַחַר אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם חֶלְקָם, וְהִסְפִּיק לָהֶם מַה שֶּׁיִּמָּלֵא חֶסְרוֹנָם, מֵהַמַּאֲכָל הַמַּסְפִּיק וְהַמִּשְׁתֶּה הַמַּסְפִּיק עַל הַדֶּרֶךְ הַשָּׁוֶה גַּם כֵּן, וְחָסַם הַכֹּחוֹת הַכַּעֲסָנִים הַמְבַקְּשִׁים לְנַצּוֹחַ, אַחַר אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם חֶלְקָם בַּנְּצָחוֹן הַמּוֹעִיל בְּדִבְרֵי הַחָכְמוֹת וְהַדֵּעוֹת וְגַעֲרַת הָאֲנָשִׁים הָרָעִים, וְנָתַן לַחוּשִׁים חֶלְקָם בְּמַה שֶּׁמּוֹעִיל לוֹ, וּמְשַׁמֵּשׁ בְּיָדָיו וְרַגְלָיו וּלְשׁוֹנוֹ בְּעִנְיַן הַצֹּרֶךְ וּבְחֶפְצוֹ הַמּוֹעִיל, וְכֵן הַשֵּׁמַע וְהָרְאוּת וְהַהַרְגָּשָׁה הַמִּשְׁתַּתֶּפֶת הוֹלֶכֶת אַחֲרֵיהֶם, וְאַחַר כֵּן הַיֵּצֶר וְהָרְעָיוֹן וְהַמַּחֲשָׁב וְהַזִּכָּרוֹן, וְאַחַר כֵּן הַכֹּחַ הַחֶפְצִי הַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָל אֵלֶּה, וְהֵם מְשַׁמְּשִׁים עוֹבְדִים לְחֶפֶץ הַשֵּׂכֶל. וְלֹא עָזַב אֶחָד מֵאֵלּוּ הַכֹּחוֹת וְהָאֲבָרִים שֶׁיִּרְבֶּה בְּמַה שֶּׁהוּא מְיֻחָד בּוֹ וְיַפְחִית הַנִּשְׁאָרִים. וְכַאֲשֶׁר עָשָׂה צָרְכֵי כָל אֶחָד מֵהֶם וְנָתַן לַטִּבְעִיִּים מַה שֶּׁיַּסְפִּיק לָהֶם מֵהַמְּנוּחָה וְהַשֵּׁנָה, וְלַחִיּוּנִיִּים מַה שֶּׁיַּסְפִּיק לָהֶם מֵהַקִּיצָה וְהִתְנוּעָה בְּמַעֲשֵׂי הָעוֹלָם, אִז יִקָּרֵא אֶל עֲדָתוֹ, כְּמוֹשֵׁל הַנִּשְׁמָע שֶׁקּוֹרֵא אֶל חֵילוֹ הַשּׁוֹמֵעַ לַעֲזֹר לוֹ, לְהִדָּבֵק בַּמַּדְרֵגָה שֶׁהִיא לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַמַּדְרֵגָה הָאֱלֹהִית אֲשֶׁר הִיא לְמַעְלָה מֵהַמַּדְרֵגָה הַשִּׂכְלִית, וְיִסַּדֵּר עֲדָתוֹ וְיִתַּקְּנָהּ, וְדוֹמֶה לַסֵּדֶר שֶׁסִּדֵּר מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם לַעֲדָתוֹ סְבִיבוֹת הַר סִינַי, וּמְצָוָה הַכֹּחַ הַחֶפְצִי שֶׁיִּהְיֶה מְקַבֵּל וְשׁוֹמֵר לַאֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶצְלוֹ צִוּוּי, וְיַעֲשֵׂהוּ לְעִתּוֹ, וְיִשַּׁמֵּשׁ בַּכֹּחוֹת וּבָאֲבָרִים כְּפִי אֲשֶׁר יְצַוֶּה מִבְּלִי הַמְרוֹת, וְיִצָּוֶה אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יִפְנֶה אֶל הַשֵּׁדִים הַמַּחֲשָׁבִיִּים וְהַמִּתְדַּמִּים, וְלֹא יְקַבֵּלֵם וְלֹא יַאֲמִין בָּם, עַד שֶׁיִּוָּעֵץ אֶת הַשֵּׂכֶל, וְאִם יַכְשִׁיר מַה שֶּׁיֵּשׁ אֶצְלָם יְקַבְּלֵם, וְאִם לֹא – יְמָרֵם, וְיַקַּבֵּל הַחֶפְצִי זֶה מִמֶּנּוּ וְיַסְכִּים לַעֲשׂוֹתוֹ. וּמְיֻשָּׁר כְּלִי הַמַּחֲשָׁב וּמְפֻנֶּה אוֹתוֹ מִכָּל אֲשֶׁר קָדַם מֵהַמַּחֲשָׁבוֹת הָעוֹלְמִיּוֹת. וּמְצָוֶה הַמְדֻמֶּה לְהַמְצִיא הֶהָדוּר שֶׁבַּצּוּרוֹת הַנִּמְצָאוֹת אֶצְלוֹ בְּעֶזֶר הַזִּכָּרוֹן, לְדַמּוֹת אֵלָיו הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי הַמְבֻקָּשׁ, כְּמוֹ מַעֲמַד הַר סִינַי

וּמַעֲמַד אַבְרָהָם וְיִצְחָק בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, וּכְמוֹ מִשְׁכַּן מֹשֶׁה וְסֵדֶר הָעֲבוֹדָה וְחוּל הַכָּבוֹד בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וְזוּלַת זֶה הַרְבֵּה. וּמְצַוֶּה הַשּׁוֹמֵר לִשְׁמֹר אֶת זֶה וְלֹא יִשְׁכָּחֵהוּ, וְיִגְעַר הַמַּחֲשָׁבִי וְשֵׁדְיו מִבַּלְבֵּל הָאֻמָּת וּמִסַּפְקָן. וְיִגְעַר בַּכַּעֲסָנִי וּבַתַּאֲוָנִי מֵהַטּוֹת הַחֻקֵּי וַהֲנִיעוֹ וְהַטְרִידוֹ בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ אֶצְלָם מֵהַכַּעַס וְהַתַּאֲוָה. וְאַחַר זֹאת הַהַצָּעָה יְנַהֵיג הַכֹּחַ הַחֻפְצִי כָּל הָאֲבָרִים הַמְשַׁמְּשִׁים אוֹתוֹ בִּזְרִיזוּת וַחֲרִיצוּת וְשִׂמְחָה, וְיַעֲמִדוּ בְּעֵת הָעֲמִידָה מִבְּלִי עַצְלָה, וְיִשְׁתַּחֲווּ עֵת שֶׁיְּצַוֵּם לְהִשְׁתַּחֲווֹת, וְיֵשְׁבוּ בְּעֵת הַיְשִׁיבָה, וּמַבִּיטוֹת הָעֵינַיִם הַבָּטַת הָעֶבֶד אֶל אֲדוֹנָיו, וְיַעַמְדוּ הַיָּדַיִם מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְלֹא תִתְקַבֵּץ הָאַחַת עִם הָאַחַת, וְתִשְׁתַּוֶּינָה הָרַגְלַיִם לָעֲמִידָה, וְיַעַמְדוּ כָּל הָאֲבָרִים כְּנִבְהָלִים הַיְרֵאִים לַעֲשׂוֹת מִצְוַת מְנַהֵיגָם, לֹא יַרְגִּישׁוּ עַל מֻחוּשׁ וְלֹא עַל הֶפְסֵד אִם יִהְיֶה לָהֶם, וְיִהְיֶה הַלָּשׁוֹן מַסְכִּים עִם הַמַּחֲשָׁבָה לֹא יוֹסִיף עָלָיו, וְלֹא יְבַטֵּא בְּתִפְלָתוֹ עַל דֶּרֶךְ הַמִּנְהָג וְהַטֶּבַע כְּמוֹ הַזֵּרְזִיר וְהַבַּבָּגָא אֶלָּא עִם כָּל מִלָּה מַחֲשָׁבָה וְכַוָּנָה בָּהּ, וְתִהְיֶה הָעֵת הַהִיא לֵב זְמַנּוֹ וּפְרִיוֹ, וְיִהְיוּ שְׁאָר עִתּוֹתָיו כִּדְרָכִים הַמַּגִּיעִים אֶל הָעֵת הַהִיא, יִתְאַוֶּה קִרְבָתוֹ שֶׁבּוֹ מִתְדַּמֶּה בָּרוּחָנִיִּים וְיִתְרַחֵק מֵהַבַּהֲמִיִּים, וְיִהְיֶה פְּרִי יוֹמוֹ וְלֵילוֹ הַשְּׁלֹשׁ עִתּוֹת הָהֵם שֶׁל תְּפִלָּה, וּפְרִי הַשָּׁבוּעַ יוֹם הַשַּׁבָּת, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְעֻמָּד לְהִדָּבֵק בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וַעֲבוֹדָתוֹ בְּשִׂמְחָה לֹא בִכְנִיעָה, כַּאֲשֶׁר הִתְבָּאֵר. וְהַסֵּדֶר הַזֶּה מֵהַנֶּפֶשׁ כְּסֵדֶר הַמָּזוֹן מֵהַגּוּף, מִתְפַּלֵּל לְנַפְשׁוֹ וְנִזּוֹן לְגוּפוֹ, וּמַתְמֶדֶת עָלָיו בִּרְכַּת הַתְּפִלָּה עַד עֵת תְּפִלָּה אַחֶרֶת, כְּהַתְמַדַּת כֹּחַ סְעֻדַּת הַיּוֹם עַד שֶׁיִּסְעַד בַּלַּיְלָה, וְכָל אֲשֶׁר תִּרְחַק עֵת הַתְּפִלָּה מֵהַנֶּפֶשׁ הִיא הוֹלֶכֶת וְקוֹדֶרֶת בְּמַה שֶּׁפּוֹגֵעַ אוֹתָהּ מֵעִסְקֵי הָעוֹלָם כָּל שֶׁכֵּן אִם יְבִיאֵהוּ הַצָּרֶךְ לְחֶבְרַת נְעָרִים וְנָשִׁים וְרֵעִים, וְיִשְׁמַע מַה שֶּׁיַּעְכִּיר זַכּוּת נַפְשׁוֹ, מִדְּבָרִים כְּעוּרִים וְנִגּוּנִים שֶׁתִּטֶּה הַנֶּפֶשׁ אֲלֵיהֶם וְלֹא יוּכַל לִמְשֹׁל־בָּהּ. וּבְעֵת הַתְּפִלָּה מְטַהֵר נַפְשׁוֹ מִכָּל מַה שֶּׁקָּדַם, וְיִתַּקְּנָהּ לֶעָתִיד, עַד שֶׁלֹּא יַעֲבֹר שָׁבוּעַ עַל זֶה הַסֵּדֶר עַד שֶׁיִּתְקַן הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף, וּכְבָר נִקְבְּצוּ מוֹתָרִים מַקְדִּימִים עִם אֹרֶךְ הַשָּׁבוּעַ לֹא יִתְכַּן לְטַהֲרָם וּלְנַקּוֹתָם אֶלָּא בְּהַתְמָדַת עֲבוֹדַת יוֹם עִם מְנוּחַת הַגּוּף, וְאָז יִרְצֶה הַגּוּף בַּשַּׁבָּת אֶת אֲשֶׁר חָסַר לוֹ מִשֵּׁשֶׁת הַיָּמִים, וְיִהְיֶה נָכוֹן לֶעָתִיד. וְכֵן הַנֶּפֶשׁ תִּזְכֹּר מַה שֶּׁחָסְרָה עִם טִרְדַּת הַגּוּף, וּכְאֵלּוּ הִיא בְּיוֹם הַהוּא מִתְרַפְּאָה מֵחֳלִי שֶׁקָּדַם וּמִתְעַתֶּדֶת לְמַה שֶּׁיִּדָּחֶה מִמֶּנָּה הֶחָלִי בֶּעָתִיד. דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁהָיָה עוֹשֶׂה אִיּוֹב בְּכָל שָׁבוּעַ בְּבָנָיו, כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר: 'אוּלַי חָטְאוּ בָנַי', וְאַחַר כֵּן יִהְיֶה עָתִיד לְרְפוּאָה הַחְדָשִׁית שֶׁהִיא זְמַן כַּפָּרָה לְכָל תּוֹלְדוֹתָם, רְצוֹנִי לוֹמַר: תּוֹלְדוֹת הֶחָדָשִׁים וְחִדּוּשֵׁי הַיָּמִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: 'כִּי לֹא־תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם'. וְאַחַר כֵּן יִהְיֶה עָתִיד לְשָׁלֹשׁ רְגָלִים. וְאַחֲרֵי כֵן אֶל הַצּוֹם הַנִּכְבָּד אֲשֶׁר בּוֹ יִנָּקֶה מִכָּל עָוֹן שֶׁקָּדַם, וְיִשּׂוֹג בּוֹ מַה שֶּׁחָסַר לוֹ בַּיָּמִים וּבַשָּׁבוּעִים וּבֶחָדָשִׁים, וְתִנָּקֶה הַנֶּפֶשׁ מֵהַבִּלְבּוּלִים הַמַּחֲשָׁבִיִּים וְהַכַּעֲסִיִּים וְהַתַּאֲוִיִּים, וְתָשׁוּב מִנְטוֹת אֲלֵיהֶם תְּשׁוּבָה גְּמוּרָה בֵּין בְּמַחֲשָׁבָה בֵּין בְּמַעֲשֶׂה. וְאִם לֹא תִתְכַּן הַתְּשׁוּבָה מֵהַמַּחֲשָׁבָה בַּעֲבוּר גְּבוּרַת הָרַעְיוֹנִי עָלֶיהָ,

בְּמַה שֶׁקָּדַם לָהּ מִזְּכְרוֹן מַה שֶּׁשָּׁמְעָה מִימֵי הַנְּעוּרִים מִשִּׁירִים וְחִידוֹת וְזוּלָתָם, תִּנָּקֶה מֵהַמַּעֲשֶׂה וְתִתְוַדֶּה עַל הָרַעְיוֹנִים וּתְקַבֵּל שֶׁלֹּא תִּזְכְּרֵם בִּלְשׁוֹנָהּ כָּל שֶׁכֵּן שֶׁתַּעֲשֵׂם, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: זַמֹּתָי בַל־יַעֲבָר־פִּי. וְצוֹמוֹ בְּיוֹם הַהוּא צוֹם שֶׁהוּא קָרוֹב בּוֹ לְהִתְדַּמּוֹת בַּמַּלְאָכִים, מִפְּנֵי שֶׁהוּא גּוֹמְרוֹ בִּכְנִיעָה וּבְשִׁפְלוּת וּבַעֲמִידָה וּבִכְרִיעוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת וּתְהִלּוֹת, וְכָל כֹּחוֹתָיו הַגּוּפִיִּים צָמִים מֵהֶעְנְיָנִים הַטִּבְעִיִּים, מִתְעַסְּקִים בַּתּוֹרִיִּים, כְּאִלּוּ אֵין בּוֹ טֶבַע בַּהֲמִי. וְכֵן יִהְיֶה צוֹם הֶחָסִיד בְּכָל עֵת שֶׁיְּצוּם, שֶׁיְּעַנֶּה בּוֹ הָרְאוּת וְהַשֶּׁמַע וְהַלָּשׁוֹן, וְלֹא יַטְרִידֵם בְּזוֹלַת מַה שֶּׁיְּקָרֵב אוֹתוֹ אֶל הָאֱלֹהִים, וְכֵן הַכֹּחוֹת הַפְּנִימִיִּים מִדִּמְיוֹן וּמַחֲשָׁבָה וְזוּלָתִי זֶה, וְעִם זֶה יִהְיוּ הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים.

**ו** אָמַר הַכּוּזָרִי: הַמַּעֲשִׂים הַיְדוּעִים.

**ז** אָמַר הֶחָבֵר: הַמַּעֲשִׂים הַמְּנֻהָגִיִּים וְהַחֻקִּים הַשִּׂכְלִיִּים הֵם הַיְדוּעִים, אֲבָל הָאֱלֹהִיִּים הַנּוֹסָפִים עֲלֵיהֶם לָחוּל בְּאֻמַּת אֵל חַי שֶׁיַּנְהִיגֶנָּה, אֵינָם יְדוּעִים עַד שֶׁיָּבֹאוּ מֵאֶצְלוֹ מְפֹרָשִׁים וּמְחֻלָּקִים. וְעוֹד, כִּי אֵין הַמְּנֻהָגִיִּים וְהַשִּׂכְלִיִּים הָהֵם יְדוּעִים, שֶׁאִם נֵדָעֵם בְּעַצְמָם לֹא נֵדַע שְׁעוּרָם, כִּי אֲנַחְנוּ יוֹדְעִים שֶׁהַעֲנָקָה חוֹבָה, וּמוּסַר הַנֶּפֶשׁ בִּכְנִיעָה וּבְשִׁפְלוּת חוֹבָה, וְהַהוֹנָאָה מְגֻנָּה, וְהַהֶפְקֵר עִם הַנְּשִׁים מְגֻנֶּה, וְהַבִּיאָה אֶל קְצָת הַקְּרוֹבוֹת מְגֻנֶּה, וְכִבּוּד הָאָבוֹת חוֹבָה, וְכִדּוּמָה לָאֵלֶּה, אַךְ הַגְבָּלַת זֶה וְשִׁעוּרוֹ עַד שֶׁיִּהְיֶה טוֹב לַכֹּל, אֵינֶנּוּ כִּי אִם לֵאלֹהִים יִתְבָּרַךְ. אֲבָל הַמַּעֲשִׂים הָאֱלֹהִיִּים אֵין שִׂכְלֵנוּ מַגִּיעַ אֲלֵיהֶם [וְהֵם] (נִדְחִים) [נִדְחִים] אֵצֶל הַשֵּׂכֶל, וְהֵם נִשְׁמָעִים כַּאֲשֶׁר יִשְׁמַע הַחוֹלֶה אֶל הָרוֹפֵא בִּרְפוּאוֹתָיו וְהַנְהָגוֹתָיו. הֲלֹא תִרְאֶה הַמִּילָה, כַּמָּה הִיא רְחוֹקָה מִן הַהַקָּשָׁה וְאֵין לָהּ דֶּרֶךְ אֶל הַהַנְהָגָה, וּכְבָר קִבֵּל אוֹתָהּ אַבְרָהָם, עִם קְשִׁי הָעִנְיָן עַל הַטֶּבַע, וְהוּא בֶּן מְאַת שָׁנָה, בְּנַפְשׁוֹ וּבְבָנָיו, וְהָיְתָה אוֹת בְּרִית לְהִדָּבֵק בּוֹ וּבְזַרְעוֹ הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: וַהֲקִמוֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ.

**ח** אָמַר הַכּוּזָרִי: בֶּאֱמֶת קִבַּלְתֶּם הַתּוֹרָה הַזֹּאת כָּרָאוּי, וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָהּ בְּהִשְׁתַּדְּלוּת גְּדוֹלָה בְּמַקְהֵלִים בְּהִזְדַּמֵּן אֵלֶיהָ, לְשַׁבֵּחַ עָלֶיהָ וְלִזְכֹּר שָׁרָשֶׁיהָ וְעִלָּתָהּ בַּבְּרָכָה, וְזוּלָתָכֶם טָרַח לְהִדָּמוֹת אֲלֵיכֶם, וְעָלָה בְיָדוֹ הַצַּעַר, מִבְּלִי הַהֶנְאָה אֲשֶׁר יִמְצָאֶנָּה מִי שֶׁהוּא חוֹשֵׁב בַּסְּבָּה אֲשֶׁר בַּעֲבוּרָהּ סוֹבֵל הַצַּעַר הַזֶּה.

**ט** אָמַר הֶחָבֵר: וְכֵן שְׁאָר הַדִּמְיוֹנִים לֹא יָכְלָה אֻמָּה מִן הָאֻמּוֹת לְהִתְדַּמּוֹת אֵלֵינוּ בְּדָבָר. הֲלֹא תִרְאֶה אֲשֶׁר קָבְעוּ יוֹם לְמִנּוּחָה בְּמָקוֹם יוֹם הַשַּׁבָּת, הֵיּוּכְלוּ לְהִדַּמּוֹת אֶלָּא כַּאֲשֶׁר יִדַּמּוּ צוּרוֹת הַצְּלָמִים אֶל צוּרוֹת בְּנֵי אָדָם הַחַיִּים.

**י** אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר חָשַׁבְתִּי בְּעִנְיַנְכֶם, וְרָאִיתִי שֶׁיֵּשׁ לֵאלֹהִים סוֹד בְּהַשְׁאִירְכֶם, וְשֶׁהוּא שֵׁם הַשַּׁבָּתוֹת וְהַמּוֹעֲדִים מֵהַגְּדוֹל שֶׁבַּסִּבּוֹת בְּהַשְׁאִיר תְּאָרְכֶם וַהֲדַרְכֶם, כִּי הָאֻמּוֹת הָיוּ מְחֻלְּקוֹת

אֶתְכֶם לַעֲבָדִים בַּעֲבוּר בִּינָתְכֶם וְזֹךְ דַּעְתְּכֶם, וְהָיוּ מְשִׁימִים אֶתְכֶם עוֹד אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה, לוּלֵא אֵלֶּה הָעִתִּים שֶׁאַתֶּם שׁוֹמְרִים אוֹתָם הַשְׁמִירָה הַזֹּאת הַמַּעֲלָה מִפְּנֵי שֶׁהֵם מֵאֵת הָאֱלֹהִים וּלְעֻלּוֹת חֲזָקוֹת, כְּמוֹ זֶכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, זֵכֶר לְמַתַּן תּוֹרָה, וְכֻלָּם עִנְיָנִים אֱלֹהִיִּים, אַתֶּם מַזְהִרִים בִּשְׁמִירָתָם. וְלוּלֵא הֵם לֹא הָיָה אֶחָד מִכֶּם לוֹבֵשׁ בֶּגֶד נָקִי, וְלֹא הָיָה לָכֶם קִבּוּץ לְזִכָּרוֹן תּוֹרָתְכֶם מִפְּנֵי שִׁפְלוּת נַפְשְׁכֶם בְּהַתְמָדַת הַגָּלוּת עֲלֵיכֶם. וְלוּלֵא הֵם לֹא הֱיִיתֶם מִתְנַעֲמִים יוֹם אֶחָד בְּאֹרֶךְ יְמֵיכֶם, וּכְבָר הָיָה לָכֶם בָּזֶה שִׁשִּׁית יְמֵיכֶם מְנוּחַת הַגּוּף וּמְנוּחַת הַנָּפֶשׁ, אֵין הַמַּלְכִים יְכוֹלִים עֲלֵיהֶ, מִפְּנֵי שֶׁנַּפְשׁוֹתָם אֵינָם מִתְיַשְּׁבוֹת בְּיוֹם מְנוּחָתָם, כִּי, אִם יִצְטָרְכוּ בַּיּוֹם הַהוּא לִיגִיעָה וּתְנוּעָה, הָיוּ נָעִים וְיֹגְעִים, וְאֵין נַפְשׁוֹתָם בְּמְנוּחָה שְׁלֵמָה. וְלוּלֵא הֵם, הָיָה כָּל יְגִיעֲכֶם לְזוּלָתְכֶם, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְזֻמָּן לְשָׂלָל. אִם כֵּן הוֹצָאַתְכֶם בָּהֶם רָוַח לָכֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהַהוֹצָאָה בָהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם.

**יא** אָמַר הֶחָבֵר: הֶחָסִיד מִמֶּנּוּ נִזְהָר בְּמִצְוַת אֱלֹה הַדְּבָרִים הָאֱלֹהִיִּים, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַמִּילָה וְהַשַּׁבָּת וְהַמּוֹעֲדִים וְתוֹרָתָם הַמְצֻוִּים מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וּלְהַשְׁמֵר מִן הָעֲרָיוֹת, וְהַכִּלְאַיִם בַּצֶּמֶח וּבַבְּגָדִים וּבַחַיִּים, וּבַשְּׁמִטָּה וּבַיּוֹבֵל, וּלְהִשָּׁמֵר מֵעֲבוֹדָה זָרָה וּמַה שֶּׁנִּתְלָה בָהּ, וּלְהִשָּׁמֵר מִדְּרֹשׁ יְדִיעַת הַנֶּעְלָם מִזּוּלָתִי הַנְּבוּאָה אוֹ הָאוּרִים וְהַתֻּמִּים אוֹ הַחֲלוֹמוֹת הַנֶּאֱמָנִים, וְלֹא יִשְׁמַע אֶל קוֹסֵם וְאֶל חוֹבֵר וְאֶל מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ. וּלְהִזָּהֵר מֵהַזִּיבוֹת וְהַנִּדּוֹת וּלְהִשָּׁמֵר מִבַּעֲלֵי חַיִּים הַטְּמֵאִים בְּמַאֲכָלוֹ וּבְמַגָּעוֹ וּמִן הַצַּרַעַת, וּלְהִשָּׁמֵר מֵהַדָּם וְהַחֵלֶב מִפְּנֵי שֶׁהֵם חֵלֶק אִשֵּׁי ה', וּשְׁמִירַת מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ עַל כָּל עֲבֵרָה בְּשׁוֹגֵג וּמֵזִיד מִקָּרְבָּן, זוּלַת מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ מִפִּדְיוֹן בְּכוֹר וְהַבְּכוֹרוֹת וְהַבְּכוּרִים וְעַל כָּל לֵדָה שֶׁתִּהְיֶה לוֹ, קָרְבָּן. וּמַה שֶּׁנִּטְהַר מִמֶּנּוּ מִזִּיבוֹת וְצָרַעַת, קָרְבָּן וּמִנְחָה, בִּלְעֲדֵי מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ מִמַּעְשֵׂר רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי וּמַעְשַׂר עָנִי וְהָרְאָיוֹן שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, וְהַפֶּסַח וְתוֹרוֹתָיו שֶׁהוּא קָרְבַּן ה', חַיָּב בּוֹ כָּל אֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל, וְהַסֻּכָּה וְהַלּוּלָב וְהַשּׁוֹפָר, וּמַה שֶּׁהוּא צָרִיךְ מֵהַכֵּלִים וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ הַטְּהוֹרִים לַמְּנָחוֹת וְלַקָּרְבָּנוֹת הָאֵלֶּה, וּמַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ מֵהַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה, וּשְׁמִירַת הַפֶּאָה וְהָעָרְלָה וְקֹדֶשׁ הִלּוּלִים. וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר שֶׁיִּשְׁמֹר מֵהָעִנְיָנִים הָאֱלֹהִיִּים מַה שֶּׁיּוּכַל, לִהְיוֹת נֶאֱמָן בְּאָמְרוֹ: "לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי", מִלְּבַד הַנִּדָּרִים וְהַנְּדָבוֹת וְהַשְּׁלָמִים וּמַה שֶּׁהוּא מְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ מֵהַנְּזִירוּת. אֵלֶּה וְהַדּוֹמֶה לָהֶם הֵם הַתּוֹרוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת, וְהַשְּׁלֵמוּת רֻבָּם בַּעֲבוֹדַת כֹּהֲנִים. אֲבָל הַתּוֹרוֹת הַמְּנֻהָגִיּוֹת, כְּמוֹ לֹא תִּרְצָח, לֹא תִּנְאָף, לֹא תִּגְנֹב, לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ, וְכִבּוּד אָב וָאֵם, וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ, וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר, וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ, וְהִתְרַחֵק מִן הַנֶּשֶׁךְ וְהָרִבִּית, וְהִזָּהֵר בְּמֹאזְנֵי צֶדֶק, אַבְנֵי צֶדֶק, וְאֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק, וַעֲזִיבַת הַלֶּקֶט וְהָעֹלֲלוֹת וְהַפֵּאֵרוֹת, וְהַדּוֹמֶה לָזֶה. וְהַתּוֹרוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת, כְּמוֹ אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ וְלֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְלֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ, עִם תּוֹסֶפֶת מַה

שֶׁנִּתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה הַזֹּאת, כִּי הוּא יִתְבָּרֵךְ יוֹדֵעַ מַצְפוּנֵי בְנֵי אָדָם כָּל שֶׁכֵּן מַעֲשֵׂיהֶם וְדִבְרֵיהֶם, וְשֶׁהוּא גּוֹמֵל עַל הַטּוֹב וְעַל הָרַע מֵהֶם, וְכִי עֵינֵי ה' מְשׁוֹטְטוֹת בְּכָל הָאָרֶץ. וְאֵין הֶחְסֵיד מִתְעַסֵּק וְלֹא חוֹשֵׁב וְלֹא מְדַבֵּר עַד שֶׁיַּאֲמִין, שֶׁעֵמּוֹ עֵינַיִם רוֹאוֹת וְצוֹפוֹת וְגוֹמְלוֹת אוֹתוֹ עַל הַטּוֹב וְעַל הָרָע, וּפוֹקְדוֹת עָלָיו כָּל מְעָוֹת מִדְּבּוּרוֹ וּמַעֲשֵׂהוּ, וְהוּא הוֹלֵךְ וְיוֹשֵׁב כְּיָרֵא וְחָרֵד הַמִּתְבַּיֵּשׁ מִמַּעֲשָׂיו לְעִתִּים, כַּאֲשֶׁר הוּא שָׁמֵחַ וְשָׂשׂ, וְתִיקַר נַפְשׁוֹ אֶצְלוֹ בְּעֵת טוֹבָתוֹ, וּכְאִלּוּ הוּא זוֹכֵר טוֹבָתוֹ לֵאלֹהָיו כְּשֶׁהוּא סוֹבֵל הַצַּעַר בַּעֲבוּדָתוֹ. וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר שֶׁהוּא מַאֲמִין וּמְקַבֵּל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים וְאֵין אַתָּה בָּא לִידֵי עֲבֵרָה: דַּע מַה־לְּמַעְלָה מִמֶּךָּ: עַיִן רוֹאָה וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת וְכָל מַעֲשֶׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים. וְיִרְאֶה מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד הַטְּעָנָה הַנֶּאֱמָנָה: "הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט", וְכָל מַה שֶּׁאָמַר בְּמִזְמוֹר: ה' חָקַרְתַּנִי וַתֵּדָע, וַיַּחֲשֹׁב כִּי כָל אֲבָרָיו מוּשָׁמִים בְּחָכְמָה וְסֵדֶר וְשִׁעוּר, וְיִרְאֶה אוֹתָם נִשְׁמָעִים לְחֻפְצוֹ, וְהוּא אֵיננוּ יוֹדֵעַ מַה שֶּׁרָאוּי לְהָנִיעַ מֵהֶם. עַל הַדִּמְיוֹן, שֶׁיִּרְצֶה לָקוּם וְיִמְצָא כָּל הָאֲבָרִים כְּעוֹזְרִים הַשּׁוֹמְעִים כְּבָר הֵקִימוּ גּוּפוֹ וְהוּא לֹא יֵדַע הָאֲבָרִים הָהֵם, וְכֵן כְּשֶׁיִּרְצֶה לָלֶכֶת אוֹ לָשֶׁבֶת וּשְׁאָר הַמַּצָּבִים. וְלָזֶה רָמַז בְּאָמְרוֹ: אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי, אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ וְכָל־דְּרָכַי הִסְכַּנְתָּה. וְיוֹתֵר מִזֶּה, וְדַק וְעָמֹק מִמֶּנּוּ אֲבֵרֵי הַדִּבּוּר; תִּרְאֶה הַתִּינוֹק מְדַבֵּר כָּל מַה שֶּׁהוּא שׁוֹמֵעַ, וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּאֵיזֶה אֵבֶר, בְּאֵיזֶה עֶצֶב וּבְאֵיזֶה מֵיתֶר רָאוּי לְדַבֵּר. וְכֵן כְּלֵי הֶחָזֶה בְּטַעֲמֵי הַנִּגּוּן הוּא מְדַמֶּה אוֹתָם וּמְתַקְּנָם, וְאֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ בְּאֵיזֶה דָּבָר, כְּאִלּוּ יוֹצְרָם מַמְצִיאָם וּמַעֲבִידָם לוֹ בְּכָל הָעִתִּים כְּצָרְכּוֹ. וְהַדָּבָר כֵּן אוֹ קָרוֹב לְכֵן, מִפְּנֵי שֶׁאֵין עִנְיַן הַבְּרִיאָה דּוֹמֶה לְעִנְיַן הַמְּלָאכָה, כִּי הָאָמָּן כְּשֶׁהוּא עוֹשֶׂה רַחַיִם, עַל הַדִּמְיוֹן, וֵילֵךְ לוֹ, וְיַעֲשׂוּ הָרַחַיִם מַה שֶּׁבַּעֲבוּרוֹ נַעֲשׂוּ, וְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ בּוֹרֵא הָאֲבָרִים וְנוֹתֵן לָהֶם כֹּחוֹת וּמַמְשִׁיךְ לָהֶם עִם הָרָגָעִים, וְאִלּוּ הָיוּ מַעֲלִים עַל לֵב הִסְתַּלְקוּת הַשְׁגָּחָתוֹ וְהַנְהָגָתוֹ רֶגַע אֶחָד הָיָה נִפְסָד הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. וּכְשֶׁיִּהְיֶה הֶחָסִיד חוֹשֵׁב זֶה בְּכָל תְּנוּעוֹתָיו, אֵיךְ לֹא תִהְיֶינָה תְּנוּעוֹתָיו כֻּלָּם כְּבָר נָתַן בָּהֶם חֵלֶק הַבּוֹרֵא אֲשֶׁר בְּרָאָם תְּחִלָּה וּמַמְשִׁיךְ לָהֶם בְּעֵזֶר תָּמִיד בְּהַשְׁלָמָתָם, וְהוּא לְעוֹלָם כְּאִלּוּ הַשְׁכִּינָה עִמּוֹ וְהַמַּלְאָכִים מִתְחַבְּרִים עִמּוֹ בְּכֹחַ, וְאִם יֶחֱזַק בַּחֲסִידוּת וְיִהְיֶה בַּמְּקוֹמוֹת הָרְאוּיִים לַשְׁכִּינָה יְחַבְּרוּהוּ בְּפֹעַל, וְיִרְאֶה אוֹתָם עַיִן בְּעַיִן לְמַטָּה מִמַּדְרֵגַת הַנְּבוּאָה, כַּאֲשֶׁר הָיוּ טוֹבֵי הַחֲכָמִים בְּבֵית שֵׁנִי רוֹאִים הַצּוּרוֹת וְשׁוֹמְעִים בַּת קוֹל וְהִיא מַדְרֵגַת הַחֲסִידִים, וּלְמַעְלָה מִמֶּנָּה מַדְרֵגַת הַנְּבִיאִים. וְיִקַּבֵּל הֶחָסִיד מִכְּבוֹד הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי הַנִּמְצָא עִמּוֹ מַה שֶּׁרָאוּי לְקַבֵּל הָעֶבֶד מֵאֲדוֹנָיו שֶׁבָּרָאוֹ וְהֵטִיב לוֹ וְהוּא צוֹפֶהוּ לְגָמְלוֹ אוֹ לְעָנְשׁוֹ. וְאַל יִגְדַּל בְּעֵינֶיךָ מַה שֶּׁאוֹמֵר הֶחָסִיד קֹדֶם הִכָּנְסוֹ בְּבֵית הַכִּסֵּא: הִתְכַּבְּדוּ מְכֻבָּדִים קְדוֹשִׁים, כָּבוֹד לַשְׁכִּינָה, וְהִתְוַדּוֹתוֹ אַחֲרֵי יְצִיאָתוֹ בְּבִרְכַּת אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה. וְכַמָּה גְּדוֹלָה הַבְּרָכָה הַזֹּאת בְּעִנְיָנָהּ וְכַמָּה מְתֻקָּנוֹת מִלּוֹתֶיהָ לְמִי שֶׁהוּא מִסְתַּכֵּל בָּהֶן בְּעַיִן

הָאֱמֶת, שֶׁהִקְדִּים תְּחִלָּה 'בְּחָכְמָה' וְחוֹתֵם בְּ'רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת' – לְמַד עַל פְּלִיאוֹת מַה שֶּׁבָּרָא בַּחַיִּים מֵהַכֹּחוֹת הַדּוֹחִים וְהַמַּחֲזִיקִים, וְכָלַל כָּל הַחַיִּים בְּאָמְרוֹ 'כָּל בָּשָׂר'. וְקוֹשֵׁר מַצְפּוּנוֹ בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי בְּתַחְבּוּלוֹת, מֵהֶם מִצּוֹת כְּתוּבוֹת וּמֵהֶם מְקֻבָּלוֹת, וְהוּא נוֹשֵׂא הַתְּפִלִּין עַל מְקוֹם הַמַּחֲשָׁבָה וְהַזִּכָּרוֹן מֵהָרֹאשׁ וְאוֹצַל מֵהֶם רְצוּעָה מַגַּעַת אֶל יָדוֹ כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה אוֹתָהּ עִם הַשָּׁעוֹת, וּתְפִלִּין שֶׁל יָד עַל מַבּוּעַ הַכֹּחוֹת, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַלֵּב, וְנוֹשֵׂא הַצִּיצִית כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִידוּהוּ חוּשָׁיו בָּעוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר: וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם. וְהַכָּתוּב בַּתְּפִלִּין: הַיִּחוּד וְהַגְּמוּל וְהָעֹנֶשׁ וְזֵכֶר יְצִיאַת מִצְרַיִם, מִפְּנֵי שֶׁהִיא טְעָנָה שֶׁאֵין בָּהּ מִדְחֶה, כִּי לְעִנְיָן הָאֱלֹהִי הִתְחַבְּרוּת בַּבְּרוּאִים וְהַשְׁגָּחָה עֲלֵיהֶם וִידִיעָה בְּמַעֲשֵׂיהֶם. אַחַר כֵּן מִתְגַּלְגֵּל בְּכָל חוּשָׁיו לָתֵת חֵלֶק הָאֱלֹהִים בָּהֶם, וּכְבָר קִבַּלְנוּ כִּי הַמְעַט שֶׁבַּשְּׁעוּרִים אֲשֶׁר יֵצֵא הָאָדָם בָּהֶם יְדֵי חוֹבָתוֹ מֵהַתִּשְׁבָּחוֹת הֵם מֵאָה בְּרָכוֹת לֹא פָּחוֹת, מֵהֶם הַמְפֹרָסָמוֹת. וְאַחַר כֵּן יִשְׁתַּדֵּל בְּמֶשֶׁךְ הַיּוֹם לְהַשְׁלִימָם בְּרֵיחָנִים וּמַאֲכָלִים וּשְׁמוּעוֹת וּמַרְאוֹת, יְבָרֵךְ עֲלֵיהֶם, וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף יִהְיֶה תּוֹסֶפֶת מְקֹרֶבֶת אֶל הָאֱלֹהִים, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד: פִּי יִסַּפֵּר צִדְקָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּשׁוּעָתֶךָ כִּי לֹא יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת, רְצוֹנוֹ לוֹמַר: כִּי שִׁבְחֲךָ לֹא יִכְלְלֵהוּ הַמִּנְיָן אֲבָל אֲקַבְּלֵנוּ עֲלֵי כָּל יָמַי וְלֹא אֶמְנַע מִמֶּנּוּ תָּמִיד. וְהָאַהֲבָה וְהַיִּרְאָה מֵאֵין סָפֵק נִכְנָסוֹת בַּנֶּפֶשׁ עִם אֵלֶּה הָעִנְיָנִים, וּמְשֹׁעָרִים בְּשִׁעוּר תּוֹרִיִּי, כְּדֵי שֶׁלֹּא תָּבִיא הַשִּׂמְחָה בְּשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים אֶל מַה שֶּׁמֵּבִיא אֶל הַשְּׂחוֹק וְהַתַּאֲוָה וְהַבַּטָּלָה, וּלְהַמְנַע מֵהַתְּפִלּוֹת בְּעִתָּם כָּרָאוּי, וְשֶׁלֹּא תּוֹצִיא הַיִּרְאָה אֶל גְּבוּל שֶׁמְּיַאֵשׁ מֵהַמְּחִילָה וְהַסְּלִיחָה, וְיִשָּׁאֵר דּוֹאֵג כָּל יָמָיו וְיֵעָבֵר כָּל מַה שֶּׁיְּצַוֶּה הַבּוֹרֵא מֵהַשִּׂמְחָה בְּמַה שֶּׁחָנָנוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: וְשָׂמַחְתָּ בְכָל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ, וְיִמְעַט שִׂבְחוֹ עַל טוֹבַת הָאֱלֹהִים, כִּי הַשֶּׁבַח הוֹלֵךְ אַחֲרֵי הַשִּׂמְחָה, וְיִהְיֶה כְּמוֹ שֶׁאָמַר בּוֹ: תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ וגו', וְשֶׁלֹּא תּוֹצִיאֵנוּ הַקִּנְאָה בְּ'הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ' וּבְדִבְרֵי הַחָכְמוֹת, לְיִדֵי הַכַּעַס וְהַנְּטִירָה, וְתִטָּרֵד נַפְשׁוֹ מֵהִזְדַּכְּכוּת בְּעִתּוֹת הַתְּפִלּוֹת. וְיִיָּשֵׁב בְּלִבּוֹ צִדּוּק הַדִּין יִשּׁוּב שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לְמָגֵן וּלְמִסְתּוֹר מֵהַפְּגָעִים וְהַצָּרוֹת הַהִוּוֹת בָּעוֹלָם, כְּשֶׁיִּתְיַשֵּׁב בְּנַפְשׁוֹ צֶדֶק בּוֹרֵא הַחַיִּים וּמַטְרִיפָם וּמַנְהִיגָם בְּחָכְמָתוֹ, וְשֶׁאֵין הַדֵּעוֹת מַשִּׂיגוֹת פְּרָטֶיהָ אֲבָל מַשִּׂיגוֹת כְּלָלֶיהָ, בְּמַה שֶׁהֵם רוֹאוֹת מִתְּקוּן הַבְּרִיאָה בָהֶם, וּמַה שֶּׁכּוֹלֵל מֵהַפְּלִיאוֹת הַמּוֹרוֹת עַל כַּוָּנַת חָכָם וְחֶפֶץ יוֹדֵעַ וְיָכוֹל, בַּאֲשֶׁר שָׁם לְקִטְנָן וְגָדוֹל מֵהֶם מַה שֶּׁהוּא צָרִיךְ לוֹ מֵחוּשִׁים נִסְתָּרִים וְנִרְאִים וְרוּחוֹת וְאֵבָרִים, וְשָׁם הַכֵּלִים מְפִיקִים רְאוּיִים לָרוּחוֹת, וְשָׁם לַצְּבוֹעִים מִדַּת הַגְּבוּרָה וּכְלֵי הַדְּרִיסָה וְהַטֶּרֶף, וְשָׁם לָאַרְנֶבֶת וְלָאַיָּל כְּלֵי הַבְּרִיחָה וּמִדַּת הַמֹּרֶךְ. וּמִי שֶׁמְּחַשֵּׁב בִּבְרִיאַת הָאֵבָרִים וְתוֹעֲלוֹתֵיהֶם וְעָרְכָם מִן הָרוּחוֹת, יִרְאֶה בָּזֶה מֵהַצֶּדֶק וְהַסִּדּוּר הַחָכְמִי, מַה שֶּׁלֹּא יַשְׁאִיר בְּלִבּוֹ סָפֵק בְּצֶדֶק הַבּוֹרֵא. וְאִם יָבוֹא שָׂטָן הַמַּחֲשָׁבָה לְהַרְאוֹת

לוֹ הָעֻוֹל עַל הָאַרְנֶבֶת בַּאֲשֶׁר הִיא מַאֲכָל לַצְּבוֹעִים, וְהַזְּבוּב לָעַכְבִּישׁ, יָשִׁיב עָלָיו הַשֵּׂכֶל וְיִגְעַר בּוֹ, לוֹמַר: אֵיךְ אֲיַחֵס הָעֻוֹל אֶל חָכָם שֶׁנִּתְבָּרֵר לִי צִדְקוֹ וְשֶׁאֵינֶנּוּ צָרִיךְ אֶל הָעֻוֹל, וְאִלּוּ הָיָה צִיְּדַת הַצְּבוֹעִים לָאַרְנֶבֶת וְצִיְּדַת הָעַכְבִּישׁ לַזְּבוּב בְּמִקְרֶה, הָיִיתִי אוֹמֵר בְּטַעֲנַת 'הַמִּקְרֶה', אַךְ אֲנִי רוֹאֶה הֶחָכָם הַהוּא הַמַּנְהִיג הַצַּדִּיק, הוּא אֲשֶׁר שָׂם כְּלֵי הַצַּיִד לָאַרְיֵה: מִגְּבוּרָה וְיכֹלֶת וְשִׁנַּיִם וְצִפָּרְנַיִם, וְשָׂם הָעַכְבִּישׁ נָכֶר לְתַחְבּוּלָה, וְשָׂם לוֹ הָאֲרִיגָה לְבוּשׁ מִבְּלִי לְמִידָה, יֶאֱרֹג הַשְּׂבָכִים לַזְּבוּב, וְשָׂם לוֹ כֵּלִים רְאוּיִים לַמְּלָאכָה הַזֹּאת, וְזִמַּן לוֹ הַזְּבוּב לְמִחְיָה וּלְמָזוֹן, כַּאֲשֶׁר זִמַּן לְהַרְבֵּה מִדְּגֵי הַיָּם מָזוֹן דְּגִים אֲחֵרִים, הַאֹמַר עַל זֶה, שֶׁיִּהְיֶה, אֶלָּא לְחָכְמָה שֶׁאֵינֶנִּי מַשִּׂיגָהּ, וְאַצְדִּיק מִי שֶׁנִּקְרָא 'הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ'. וּמִי שֶׁנִּתְיַשֵּׁב עַל נַפְשׁוֹ זֶה יִהְיֶה כְּמוֹ שֶׁאוֹמְרִים עַל נָחוּם אִישׁ גַּם זוֹ. כָּל אֲשֶׁר תִּמְצָאֵהוּ צָרָה אוֹמֵר: גַּם זוֹ לְטוֹבָה, וְיִחְיֶה חַיִּים עֲרֵבִים תָּמִיד, וְתָקֵל עָלָיו הַצָּרוֹת, אֲבָל אֶפְשָׁר שֶׁיִּשְׂמַח בָּהֶם כְּשֶׁיִּרְגִּישׁ לְעֻוֹן שֶׁיֵּשׁ עָלָיו, כְּמִי שֶׁיִּפְרַע חוֹבוֹ וְהוּא שָׂמֵחַ בְּמַה שֶּׁהֵקֵל מֵעָלָיו מִמֶּנּוּ, וְיִשְׂמַח לַשָּׂכָר וְלַגְּמוּל הַצָּפוּי לוֹ, וְיִשְׂמַח בְּמַה שֶּׁהוּא מְלַמֵּד לִבְנֵי אָדָם מֵהַסֵּבֶל וְהַצְּדָקַת דִּין הַבּוֹרֵא, וְיִשְׂמַח בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ עָלָיו בָּזֶה מֵהַשֵּׁם הַטּוֹב וְהַתִּפְאֶרֶת, זֶה בַּצָּרוֹת הַמְיֻחָדוֹת בּוֹ, וְכֵן יַעֲשֶׂה בַצָּרוֹת הַכּוֹלְלוֹת כְּשֶׁיַּעֲבִירוּ בִּלְבוּלֵי הַמַּחֲשָׁב עַל לִבּוֹ אֹרֶךְ הַגָּלוּת וּפִזּוּר הָאֻמָּה וּמַה שֶּׁהִגִּיעַ אֵלֶיהָ מֵהַדַּלּוּת וְהַמְעוּט, יִתְנַחֵם תְּחִלָּה בְּצִדּוּק הַדִּין כַּאֲשֶׁר אָמַרְתִּי, וְאַחַר כֵּן בְּנִכּוּי עֲוֹנוֹתָיו, וּבַשֵּׂכָר הַצָּפוּן לְעוֹלָם הַבָּא, וּבְהִדָּבֵק בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאִם יְיַאֲשֶׁנּוּ שִׂטְנוֹ מִזֶּה, בְּאָמְרוֹ: 'הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה', לְגַדֵּל מַה שֶּׁנִּכְחַדְנוּ מִגּוֹי וְנִשְׁכַּח זִכְרֵנוּ, וּכְמָה שֶׁנֶּאֱמַר: יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ, יְחַשֵּׁב בְּאֵיכוּת יְצִיאַת מִצְרַיִם וְכָל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּ'כַמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ', וְלֹא יִהְיֶה קָשֶׁה בְּעֵינָיו אֵיךְ נָשׁוּב לְקַדְמוּתֵנוּ אֲפִלּוּ אִם לֹא יִשָּׁאֵר מִמֶּנּוּ אֶלָּא אֶחָד, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר: 'אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב', כִּי מַה הוּא הַנִּשְׁאָר מִן הָאָדָם כְּשֶׁשָּׁב תּוֹלַעַת בְּקִבְרוֹ.

יב אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּמוֹ זֶה יִחְיֶה בַּגְּלוּת חַיִּים עֲרֵבִים וְיֵאֶרֶה פְּרִי תּוֹרָתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, וּמִי שֶׁהוּא סוֹבֵל הַגָּלוּת מִתְקַצֵּף, כִּמְעַט שֶׁהוּא מַפְסִיד עוֹלָמוֹ וְאַחֲרִיתוֹ.

יג אָמַר הֶחָבֵר: וּמַה שֶּׁיַּחֲזִיק עֲרֵבוּתוֹ וְיִקְבָּעֲנוּ וְיוֹסִיף לוֹ עֲרֵבוּת עַל עֲרֵבוּת, שֶׁיְּבָרֵךְ תָּמִיד עַל כָּל מַה שֶּׁהוּא מוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וּמַה שֶּׁמּוֹצְאוֹ מִמֶּנּוּ.

יד אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ הוּא זֶה, וְהַבְּרָכוֹת טֹרַח יָתֵר.

טו אָמַר הֶחָבֵר: הֲלֹא הָאָדָם הַשָּׂלֵם יוֹתֵר רָאוּי שֶׁיְּסַפֵּק בְּהַרְגָּשַׁת הַהֲנָאָה בְּמַה שֶּׁיֹּאכַל וְיִשְׁתֶּה מֵהַתִּינוֹק וְהַבְּהֵמָה, כַּאֲשֶׁר הַבְּהֵמָה יוֹתֵר רְאוּיָה לְהַנָּאָה מֵהַצְּמַח אַף עַל פִּי שֶׁהַצֶּמַח נְזוֹן תָּמִיד.

**טז** אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן הוּא לְיִתְרוֹן הַחוּשׁ וְהַהֶרְגֵּשׁ בַּהֶנְאָה, כִּי אִם הָיוּ מְבִיאִים אֶל הַשִּׂכּוֹר כָּל אֲשֶׁר יִתְאַוֶּה, וְהוּא בְּעִנְיַן שִׂכְרוּתוֹ, וְיֹאכַל וְיִשְׁתֶּה וְיִשְׂמַע הַנִּגּוּנִים וְיִתְחַבֵּר עִם מִי שֶׁיֶּאֱהַב וּתְחַבְּקֵהוּ אֲהוּבָתוֹ, וְיִסַּפֵּר לוֹ כָּל זֶה כְּשֶׁיֵּרָפֵא מִשִּׂכְרוּתוֹ, הָיָה דּוֹאֵג עַל זֶה וְיַחְשֹׁב הַכֹּל הֶפְסֵד וְלֹא רֶוַח, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא בָאוּ לְיָדוֹ הַהֲנָאוֹת הָהֵם וְהוּא בְּעִנְיַן שֶׁיִּרְגִּישׁ וְיִנְעַם בָּהֶם.

**יז** אָמַר הֶחָבֵר: הַהִזְדַּמְּנוּת לַהֲנָאָה וְהַרְגָּשָׁתָהּ, וְשֶׁיַּחְשֹׁב בְּהֶעְדְּרָהּ קֹדֶם לָכֵן, כּוֹפֵל הַהֲנָאָה. וְזֶה מִתּוֹעֶלֶת הַבְּרָכוֹת לְמִי שֶׁהוּא רָגִיל בָּהֶם בְּכַוָּנָה וַהֲבָנָה, מִפְּנֵי שֶׁהֵם מְצִירוֹת מִין הַהֲנָאָה בַּנֶּפֶשׁ וְהַשָּׂבָח עֲלֵיהֶ לְמִי שֶׁחָנַנָהּ וּכְבָר הָיָה מְזֻמָּן לְהֶעְדְּרָהּ, וְאָז תִּגְדַּל הַשִּׂמְחָה בָהּ. כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר 'שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ', וּכְבָר הָיִיתָ מְזֻמָּן לָמוּת וְתוֹדָה עַל שֶׁהֶחֱיִיךָ, וְתִרְאֶה זֶה רֶוַח, וְיֵקֶל בְּעֵינֶיךָ הֶחָלְיִ וְהַמָּוֶת כַּאֲשֶׁר יָבֹא, מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר חָשַׁבְתָּ עִם נַפְשְׁךָ וְרָאִיתָ שֶׁרַוָּחָתְךָ עִם בּוֹרַאֲךָ, שֶׁאַתָּה רָאוּי לְהֵעָדֵר מִמְּךָ כָּל טוּב בְּטִבְעֶךָ כִּי עָפָר אַתָּה, וְהֵטִיב לְךָ בַּחַיִּים וְהַהֲנָאוֹת, וְתוֹדָה עַל כֵּן, וּבְעֵת שֶׁיְּסִירֵם מִמְּךָ תּוֹדָה וְתַעֲבֹד וְתֹאמַר: ה' נָתַן וַה' לָקָח יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ, וְתִהְיֶה נֶהֱנֶה כָּל יָמֶיךָ. וּמִי שֶׁאֵינוֹ אוֹחֵז הַדֶּרֶךְ הַזֶּה, אַל תַּחְשֹׁב כִּי הֲנָאתוֹ הֲנָאָה אֱנוֹשִׁית, אַף הֲנָאָה בַּהֶמִית אֵיננוּ מְבִינָהּ, כַּאֲשֶׁר אָמַרְנוּ בַּשִּׂכּוֹר. וְכֵן יַעֲלֶה הֶחָסִיד עַל לִבּוֹ עִנְיַן כָּל בְּרָכָה וְיָבִין הַכַּוָּנָה מִמֶּנָּה וּמַה שֶּׁהוּא נִתְלֶה בָהּ. הִנֵּה יְצִיר בְּיוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת', סֵדֶר עוֹלַם הָעֶלְיוֹן וְגֶדֶל הָאִישִׁים הָהֵם, וְגֹדֶל תּוֹעֲלוֹתָם, וְשֶׁהֵם אֵצֶל בּוֹרְאָם כַּקָּטֹן שֶׁבָּרְמָשִׂים, וְאִם הֵם גְּדוֹלִים בְּעֵינֵינוּ לְגֹדֶל תּוֹעֲלוֹתֵינוּ בָהֶם. וְהָרְאִיָה שֶׁהֵם אֵצֶל בּוֹרְאָם כַּאֲשֶׁר אָמַרְתִּי, שֶׁחָכְמָתוֹ וְהַנְהָגָתוֹ בִּיצִירַת הַנִּמְלָה וְהַדְּבוֹרָה אֵיננָּהּ מְקֻצֶּרֶת מֵחָכְמָתוֹ וְהַנְהָגָתוֹ לַשֶּׁמֶשׁ וְגַלְגָּלָהּ, אַף סְמָנֵי הַחָכְמָה וְהַהַשְׁגָּחָה יוֹתֵר דַּקִּים וְנִפְלָאִים בַּנִּמְלָה וּבַדְּבוֹרָה לְמַה שֶּׁהֵנַּח בָּהֶם מֵהַכֹּחוֹת וְהַכֵּלִים עִם קְטַנּוּתָם. יַחְשֹׁב בָּזֶה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִגְדְּלוּ בְעֵינָיו הַמְּאוֹרוֹת וְיִסְתֶּהוּ הַשָּׂטָן בְּקִצַּת דֵּעוֹת אַנְשֵׁי הָרוּחָנִיוֹת, וְיַעֲלֶה בְלִבּוֹ שֶׁהֵם מוֹעִילִים וּמַזִּיקִים בְּעַצְמָם, וְאֵינֶנּוּ כֵן, אֲבָל בְּאֵיכוּתָם כָּרוּחַ וְכָאֵשׁ, וְיִהְיֶה כְּמוֹ שֶׁאָמַר: אִם־אֶרְאֶה אוֹר כִּי יָהֵל... וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי. וְכֵן יִתֵּן אֶל לִבּוֹ בְּ'אַהֲבַת עוֹלָם', הַדָּבֵק הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בְּעֵדָה הַמּוּכָנָת לְקַבּוּלוֹ כְּהִדָּבֵק הָאוֹר בַּמַּרְאָה הַזַּכָּה, וְשֶׁהַתּוֹרָה מֵאֲצִלוֹ הַתְחָלַת חֵפֶץ מִמֶּנּוּ לְהֵרָאוֹת מַלְכוּתוֹ בָּאָרֶץ כְּהֵרָאוֹתָהּ בַּשָּׁמַיִם, וְלֹא גְּזֵרָה הַחָכְמָה שֶׁיִּבָּרֵא מַלְאָכִים בָּאָרֶץ, אֲבָל אָדָם מִזֶּרַע וָדָם–מִתְגַּבְּרִים בָּהֶם הַטִּבְעִים וּמִתְנַצְּחִים בָּהֶם הַמִּדּוֹת, כְּפִי הִתְחַלְּפוּת הַהַצְלָחָה וְרֹעַ הַמַּזָּל, כַּאֲשֶׁר נִתְבָּאֵר בְּסֵפֶר יְצִירָה. וְכַאֲשֶׁר יִזְדַּמֵּן מֵהֶם יָחִיד אוֹ קָהָל, יְחוּל עָלָיו הָאוֹר הָאֱלֹהִי וְיִנְהִיגֶנּוּ בְּנִפְלָאוֹת וּבְנוֹרָאוֹת יוֹצְאוֹת מִסֵּדֶר הָעוֹלָם הַטִּבְעִי, וְיִקָּרֵא זֶה מְמֻנּוּ אַהֲבָה וְשִׂמְחָה. וְלֹא מָצָא הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי מְקֻבָּל, מַסְכִּית לְדָבָרוֹ, דָּבֵק בַּסֵּדֶר אֲשֶׁר צִוָּה בּוֹ, אַחֲרֵי הַמְּאוֹרוֹת וְהַגַּלְגַּלִּים, אֶלָּא חֲסִידֵי בְּנֵי אָדָם, הָיוּ יְחִידִים מֵאָדָם וְעַד יַעֲקֹב, וְאַחַר כֵּן שָׁבוּ קָהָל, וְחָל עֲלֵיהֶם הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי לְאַהֲבָה לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים, וְסִדְּרָם בַּמִּדְבָּר כְּסֵדֶר

הַגַּלְגַּלִּים, אַרְבָּעָה דְּגָלִים כְּאַרְבַּעַת רִבְעֵי הַגַּלְגַּל, וּשְׁנַיִם עָשָׂר שֵׁבֶט כִּשְׁנַיִם עָשָׂר מַזָּלוֹת, וּמַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנוֹת, כַּאֲשֶׁר אָמַר בְּסֵפֶר יְצִירָה: "וְהֵיכָל קָדוֹשׁ מְכֻוָּן בָּאֶמְצַע וְהוּא נוֹשֵׂא אֶת כֻּלָּם", וְזֶה כֻּלּוֹ מוֹרֶה עַל אַהֲבָה. וְיִהְיֶה מְשַׁבֵּחַ עָלֶיהָ וְיִסְמֹךְ לָזֶה קִבּוּלוֹ הַתּוֹרָה בִּקְרִיאַת שְׁמַע. וְאַחַר כֵּן בְּמַה שֶׁכּוֹלֵל אֱמֶת וְיַצִּיב מֵהָעִנְיָנִים הַנִּמְרָצִים לְקַבָּלַת הַתּוֹרָה – כְּאִלּוּ אַחַר שֶׁנִּתְבָּאֵר לוֹ כָּל אֲשֶׁר קָדַם וְהֵבִין אוֹתוֹ וְהִכִּירוֹ, אָסַר עַל נַפְשׁוֹ אִסָּר וְהֵעִיד עֲדִים שֶׁקִּבְּלוֹ כַּאֲשֶׁר קִבְּלוּהוּ הָאָבוֹת לְפָנָיו, וְכֵן יְקַבְּלוּהוּ הַבָּנִים עַד עוֹלְמֵי עַד, כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר: עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ וְעַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ דָּבָר טוֹב וְקָיָם חֹק וְלֹא יַעֲבֹר. וְאַחַר כֵּן מְסַדֵּר הַקְּשָׁרִים אֲשֶׁר בָּהֶם יִשְׁלְמוּ קִשְׁרֵי הַיְּהוּדִים, וְהוּא שֶׁיּוֹדֶה בָּאֱלֹהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, וּבְקַדְמוּתוֹ וּבְהַשְׁגָּחָתוֹ עַל אֲבוֹתֵינוּ, וְשֶׁהַתּוֹרָה מֵעִמּוֹ, וּבַמּוֹפֵת עַל כָּל זֶה, וְהוּא הַחְתּוּם וְהוּא יְצִיאַת מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: אֱמֶת שֶׁאַתָּה הוּא ה' אֱלֹהֵינוּ, אֱמֶת מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ, וְעֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ, וֶאֱמֶת מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ. וּמִי שֶׁהִשְׂלִים כָּל אֵלֶּה בְּכַוָּנָה גְּמוּרָה הוּא יִשְׂרָאֵל אֲמִתִּי וְרָאוּי לוֹ שֶׁיִּקָּוֶה לְהִדָּבֵק בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי הַדָּבֵק בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּלְעֲדֵי שְׁאָר הָאֻמּוֹת, וְיֵקַל עָלָיו לַעֲמֹד לִפְנֵי הַשְּׁכִינָה, וְיִשְׂאַל וְיֵעָנֶה. וְהִתְחַיֵּב לְסָמֹךְ 'גְּאֻלָּה' ל'תְּפִלָּה' בְּתַכְלִית הַחֲרִיצוּת וְהַזְּרִיזוּת כַּאֲשֶׁר הִקְדִּמְנוּ. וְיַעֲמֹד לַתְּפִלָּה עַל הַתְּנָאִים אֲשֶׁר קָדַם זִכְרָם בַּבְּרָכוֹת הַכּוֹלְלוֹת כָּל יִשְׂרָאֵל, כִּי הַבַּקָּשָׁה וְהַתְּפִלָּה בְּמַה שֶׁמִּתְיַחֵד בּוֹ הַיָּחִיד, אֵינָם אֶלָּא מִן הָרְשׁוּת, וּכְבָר קָבְעוּ לָזֶה מָקוֹם בְּ'שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה' לְמִי שֶׁהוּא רוֹצֶה. וְיִתֵּן אֶל לִבּוֹ מַהֲבְּרָכָה הָרִאשׁוֹנָה הַנִּקְרֵאת אָבוֹת, מַעֲלַת הָאָבוֹת, וְשֶׁבְּרִית הָאֱלֹהִים קַיָּם לָהֶם עַד עוֹלָם לֹא יָמוּשׁ, כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר: וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם. וּמֵהַבְּרָכָה הַשֵּׁנִית הַנִּקְרֵאת גְּבוּרוֹת, כִּי לֵאלֹהִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מֻמְשָׁלָה מַתָּמֶדֶת, וְאֵינֶנּוּ כַּאֲשֶׁר חוֹשְׁבִים הַטִּבְעִיִּים שֶׁהוּא עַל הַטִּבָּעִים אֲשֶׁר נִסּוּם, וְיִתֵּן אֶל לִבּוֹ שֶׁהוּא מְחַיֶּה הַמֵּתִים בְּעֵת שֶׁיִּרְצֶה עִם רֹחַק זֶה מֵהַקֶּשֶׁת הַטִּבְעִיִּים, וְכֵן מַשִּׁיב הָרוּחַ וְזוֹלָתוֹ, וּבְחֻפְצוֹ מַתִּיר אֲסוּרִים וְזוֹלָתוֹ, וּכְבָר הִתְבָּאֵר זֶה מֵעִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאַחַר שֶׁיַּאֲמִין בְּאָבוֹת וּגְבוּרוֹת שֶׁהֵם מְדֻמּוֹת שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ נִתְלֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה הַגּוּפָנִי, יְרוֹמְמֵהוּ וְיַקְדִּישֵׁהוּ וְיִגְדְּלֵהוּ שֶׁיְּשִׁיגֵהוּ אוֹ יִתְלֶה בּוֹ דָּבָר מִסִּפּוּרֵי הַגּוּפָנִיִּים, בְּקֶדֶשֶׁת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהוּא אַתָּה קָדוֹשׁ. וְיִתֵּן אֶל לִבּוֹ מֵהַבְּרָכָה הַזֹּאת כָּל אֲשֶׁר סִפְּרוּהוּ בּוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים מֵהַקְּדֻשָּׁה וְהָרוֹמְמוּת אַחַר שֶׁיַּקְנֶה אֱלֹהוּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ בְּאָבוֹת וּגְבוּרוֹת, כִּי בָהֶם נִתְבָּרֵר אֲצִלֵנוּ שֶׁיֵּשׁ לָנוּ מוֹשֵׁל וּמְצַוֶּה, וְלוּלֵא הֵם הָיִינוּ מְסַפְּקִים בְּדִבְרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים עִם אַנְשֵׁי הַקַּדְמוּת. וְהִתְחַיֵּב לְהַקְדִּים אָבוֹת וּגְבוּרוֹת עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, וּלְאַחַר שֶׁמְּקַדְּשֵׁהוּ וּמְרוֹמְמֵהוּ בָּזֶה, יַתְחִיל בְּבַקָּשַׁת צָרְכָיו בִּכְלַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְלֹא יַעֲבֹר זֶה, כִּי הַתְּפִלָּה הַנַּעֲנֵית אֵינָהּ כִּי אִם לְקָהָל אוֹ בְּקָהָל, אוֹ לְאֶחָד שֶׁיִּהְיֶה בִּמְקוֹם קָהָל, וְהוּא נָעְדָּר בִּזְמַנֵּנוּ זֶה.

יח אָמַר הַכּוּזָרִי: וְלָמָּה זֶה, הֲלֹא שֶׁיִּתְיַחֵד הָאָדָם יוֹתֵר טוֹב וְתִהְיֶה נַפְשׁוֹ זַכָּה וּמַחֲשַׁבְתּוֹ פְּנוּיָה יוֹתֵר.

יט אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל הַיִּתְרוֹן לַקָּהָל מִכַּמָּה פָּנִים. מֵהֶם כִּי הַקָּהָל אֵינָם מִתְפַּלְּלִים בְּמַה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הֶפְסֵד לַיָּחִיד וְהַיָּחִיד אֶפְשָׁר שֶׁיִּתְפַּלֵּל בְּמַה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הֶפְסֵד לִיחִידִים אֲחֵרִים, וְאֶפְשָׁר שֶׁיֵּשׁ בַּיְחִידִים הָהֵם מִי שֶׁיִּתְפַּלֵּל בְּמַה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הֶפְסֵדוֹ. וּמִתְּנָאֵי הַתְּפִלָּה הַנַּעֲנֵית שֶׁתִּהְיֶה בְּמַה שֶׁיּוֹעִיל הָעוֹלָם וְלֹא יַזִּיקֵהוּ בְּשׁוּם פָּנִים. וּמֵהֶם שֶׁמְּעַט הוּא שֶׁתִּשְׁלַם תְּפִלָּה לְיָחִיד מִבְּלִי שְׁגָגָה וּפְשִׁיעָה. וּמִפְּנֵי כֵן קָבְעוּ לָנוּ שֶׁיִּתְפַּלֵּל הַיָּחִיד תְּפִלַּת הַצִּבּוּר, וְשֶׁתִּהְיֶה תְּפִלָּתוֹ בְּצִבּוּר, בְּעוֹד שֶׁיּוּכַל, לֹא פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁלִים קְצָתָם מַה שֶּׁיֶּחְסַר בְּקְצָתָם בְּשִׁגָּגָה אוֹ בִּפְשִׁיעָה, וְיִסְתַּדֵּר מֵהַכֹּל תְּפִלָּה שְׁלֵמָה בְּכַוָּנָה זַכָּה, וְתָחוּל הַבְּרָכָה עַל הַכֹּל וְיַגִּיעַ לְכָל אֶחָד מֵהַיְחִידִים חֶלְקוֹ מִמֶּנָּה. כִּי הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כְּמַטָּר מַרְוֶה אֶרֶץ מֵהָאֲרָצוֹת כְּשֶׁתִּהְיֶה הָאָרֶץ כֻּלָּהּ רְאוּיָה לוֹ, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּכָּלֵל בָּהּ מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לוֹ מֵהַיְחִידִים וְיִצְלְחוּ בַּעֲבוּר הָרֹב, וּבְהִפּוּךְ זֶה, יִמָּנַע הַמָּטָר מֵאֶרֶץ מֵהָאֲרָצוֹת מִפְּנֵי שֶׁהָאָרֶץ כֻּלָּהּ אֵינָהּ רְאוּיָה לוֹ, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּכָּלֵל בָּהּ יְחִידִים הָיוּ רְאוּיִים לוֹ וְנִמְנַע מֵהֶם בַּעֲבוּר הָרֹב. אֱלֹהֵי דִינֵינוּ יִתְבָּרַךְ הָעוֹלְמִיִּים. וְאֶצְלוֹ יִתְבָּרַךְ הַגְּמוּל לַיְחִידִים הָהֵם בָּעוֹלָם הַבָּא, וְעוֹד שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה יִתֵּן לָהֶם תְּמוּרָה טוֹבָה וְיֵיטִיב לָהֶם בְּקְצָת טוֹבָה יִהְיוּ בָהּ נִכָּרִים מִשְּׁכֵנֵיהֶם, אַךְ מְעַט שֶׁיִּנָּצְלוּ מֵהָעֹנֶשׁ הַכּוֹלֵל הַצָּלָה גְמוּרָה. וּמְשַׁל מִי שֶׁהִתְפַּלֵּל לְצֹרֶךְ עַצְמוֹ, כְּמְשַׁל מִי שֶׁהִשְׁתַּדֵּל לְחַזֵּק אֶת בֵּיתוֹ לְבַדּוֹ וְלֹא רָצָה לְהִכָּנֵס עִם אַנְשֵׁי הַמְּדִינָה בְּהֶעָזְרָם עַל חִזּוּק חוֹמוֹתָם, הוּא מוֹצִיא הַרְבֵּה וְעוֹמֵד עַל הַסַּכָּנָה, וַאֲשֶׁר יִכָּנֵס בְּמַה שֶׁנִּכְנָסִים בּוֹ הַצִּבּוּר, מוֹצִיא מְעַט וְעוֹמֵד בְּבִטְחָה, כִּי מַה שֶּׁמְּקַצֵּר מִמֶּנּוּ אֶחָד מַשְׁלִימוֹ אַחֵר, וְתָקוּם הַמְּדִינָה בְּתַכְלִית מַה שֶּׁיֵּשׁ בַּיְכֹלֶת, וְיִהְיוּ אֲנָשֶׁיהָ מַגִּיעִים כֻּלָּם אֶל בִּרְכָתָהּ בְּהוֹצָאָה מֻעֶטֶת עִם הַדִּין וְהַהֶסְכֵּמָה. וְעַל כֵּן קוֹרֵא אַפְלָטוֹן מַה שֶּׁיּוֹצִיא בְצַד הַתּוֹרָה: 'חֵלֶק הַכֹּל', וּבְעוֹד שֶׁיִּתְעַלֵּם הַיָּחִיד מֵחֵלֶק הַכֹּל וְהוּא שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תַּקָּנַת צִבּוּרוֹ, אֲשֶׁר הוּא חֵלֶק מִמֶּנּוּ, וְחָשַׁב כִּי יוֹתֵרְנוּ לְעַצְמוֹ, הוּא חוֹטֵא עַל הַכֹּל וְחוֹטֵא לְנַפְשׁוֹ יוֹתֵר, כִּי הַיָּחִיד בִּכְלַל הַצִּבּוּר כְּאֵבֶר הָאֶחָד בִּכְלַל הַגּוּף. אִלּוּ הָיָה מַקְפִּיד הַזְּרוֹעַ עַל דְּמוֹ כְּשֶׁהֻצְרַךְ אֶל הַהַקָּזָה, הָיָה נִפְסָד הַגּוּף כֻּלּוֹ וְנִפְסָד הַזְּרוֹעַ בְּהֶפְסֵדוֹ. אַךְ רָאוּי לַיָּחִיד לִסְבֹּל הַצַּעַר גַּם הַמָּוֶת בְּצַד תִּקָּנַת הַכֹּל. וְהַנָּחוּץ מִמַּה שֶּׁיֵּעָיֵן עָלָיו הַיָּחִיד, הוּא חֵלֶק הַכֹּל שֶׁיִּתְּנֶנּוּ וְלֹא יִתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ. וּמִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה דָּבָר שֶׁתַּשִּׂיגֵהוּ הַהַקָּשָׁה, צִוָּה בּוֹ הַבּוֹרֵא בַּמַּעֲשְׂרוֹת וְהַמַּתָּנוֹת וְהַקָּרְבָּנוֹת וְזוּלַת זֶה, וְהוּא חֵלֶק הַכֹּל מֵהַמְּמוֹנוֹת. אַךְ מֵהַמַּעֲשִׂים: הַשַּׁבָּתוֹת וְהַמּוֹעֲדִים וְהַשְּׁמִטּוֹת וְהַיּוֹבְלִים וְכַיּוֹצֵא בָהֶם, וּמֵהַמַּאֲמָרִים: הַתְּפִלּוֹת וְהַבְּרָכוֹת וְהַתִּשְׁבָּחוֹת, וּמֵהַמִּדּוֹת: הָאַהֲבָה וְהַיִּרְאָה וְהַשִּׂמְחָה. וְהָרְאוּיָה לְהַקְדִּים מֵהַבַּקָּשׁוֹת, בַּקָּשַׁת הַשֵּׂכֶל וְהַדַּעַת, שֶׁבָּהֶם יַגִּיעַ הָאָדָם לְהִתְקָרֵב אֶל אֱלֹהָיו, עַל כֵּן הַקְּדִים

חוֹנֵן הַדַּעַת, סְמוּכָה אֶל מַה שֶּׁאַחֲרֶיהָ, רְצוֹנִי לוֹמַר: הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַחָכְמָה וְהַדַּעַת וְהַבִּינָה הַהִיא בְּדֶרֶךְ הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה, כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר: הֲשִׁיבֵנוּ אֲבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ. וּמִפְּנֵי שֶׁאִי אֶפְשָׁר לָאָדָם בִּלְתִּי חֵטְא וְפֶשַׁע הִתְחַיֵּב לְהִתְפַּלֵּל עַל סְלִיחַת הַחֵטְא בְּמַחֲשָׁבָה וּבְמַעֲשֶׂה בְּבִרְכַּת חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלֹחַ. וְסוֹמֵךְ אֶל הַתְּפִלָּה הַזֹּאת תּוֹלָדַת הַסְּלִיחָה וְהָאוֹת שֶׁלָּהּ וְהִיא הַגְּאֻלָּה מִמַּה שֶּׁאֲנַחְנוּ בוֹ, וּמַתְחִיל 'רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ' וְחוֹתֵם 'גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל'. וְאַחַר כֵּן יִתְפַּלֵּל עַל בְּרִיאוּת הַגּוּפִים וְהַנְּפָשׁוֹת, וְסוֹמֵךְ לַתְּפִלָּה הַזֹּאת הַזְּדַמְּנוּת מְזוֹנָם לִשְׁמִירַת כֹּחָם בְּ'בִרְכַּת הַשָּׁנִים'. וְאַחַר כֵּן יִתְפַּלֵּל עַל קִבּוּץ הַגָּלוּת בְּ'מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל', וְיִסְמֹךְ לוֹ הֲרָאוֹת הַצֶּדֶק וְסִדּוּר הָעִנְיָן בְּמַה שֶּׁאוֹמֵר 'וְתִמְלֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה ה' לְבַדֶּךָ' וְאַחַר כֵּן יִתְפַּלֵּל לְבָעֵר הַסִּיגִים בְּבִרְכַּת הַמִּינִים וְסוֹמֵךְ לָהּ שְׁמִירַת הַסְּגֻלָּה הַזֹּאת, בְּאָמְרוֹ 'עַל הַצַּדִּיקִים וְעַל הַחֲסִידִים'. וְאַחַר כֵּן יִתְפַּלֵּל לְהָשִׁיב שְׁבוּת יְרוּשָׁלַיִם וּלְשׁוּמָהּ מְקוֹם שְׁכִינָתוֹ, וְיִתְפַּלֵּל סָמוּךְ לָהּ עַל 'מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד', וְיַשְׁלִים מֵהַצְּרָכִים הָעוֹלָמִיִּים, וְאַחַר כֵּן יִתְפַּלֵּל עַל קִבּוּל הַתְּפִלּוֹת בְּ'שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה'. וְיִתְפַּלֵּל סָמוּךְ לָהּ לְהֲרָאוֹת הַשְּׁכִינָה עַיִן בְּעַיִן כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לַנְּבִיאִים וְלַחֲסִידִים וּלְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם, בְּאָמְרוֹ 'וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן' וְיַחְתֹּם 'הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן', וְיַחֲשֹׁב בְּלִבּוֹ שֶׁהַשְּׁכִינָה נִצֶּבֶת נֶגְדּוֹ וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְנֹכַח הָהּ, כַּאֲשֶׁר הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּחֲוִים בְּרֹאוֹתָם הַשְּׁכִינָה, וְיִכְרַע כְּרִיעוֹת 'מוֹדִים' בְּ'בִרְכַּת הוֹדָאָה' שֶׁהִיא כּוֹלֶלֶת הַהוֹדָאָה בְּטוֹבוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וְהַשָּׁבַח עֲלֵיהֶם יַחְדָּו, וְסוֹמֵךְ לָהּ 'עוֹשֶׂה שָׁלוֹם' שֶׁהִיא הַחֲתִימָה כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה פְּטִירָתוֹ מִלִּפְנֵי הַשְּׁכִינָה בְּ'שָׁלוֹם'.

כ אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא נִשְׁאַר לִי מָקוֹם שְׁאֵלָה, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי רוֹאֶה כָּל הָעִנְיָנִים מְתֻקָּנִים וּמְסֻדָּרִים. וַאֲשֶׁר הָיִיתִי תּוֹפְשׂוֹ עֲלֵיכֶם הוּא מְעוּט מַה שֶּׁאֲנִי רוֹאֶה בִּתְפִלּוֹתֵיכֶם מִזִּכְרוֹן הָעוֹלָם הַבָּא, כְּבָר הֲשִׁיבוֹתַנִי עָלָיו, כִּי מִי שֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל לְהִדָּבֵק בְּאוֹר הָאֱלֹהִי בְּחַיָּיו, עַד שֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל לִרְאוֹתוֹ בְּעֵינָיו, וְיִתְפַּלֵּל עַל מַדְרֵגַת הַנְּבוּאָה, וְאֵין קוֹרְבָה לְאָדָם אֶל הָאֱלֹהִים גְּדוֹלָה מִמֶּנָּה, כְּבָר הִתְפַּלֵּל מִבְּלִי סָפֵק עַל מַה שֶּׁהוּא גָדוֹל מֵהָעוֹלָם הַבָּא, וְאִם יַגִּיעַ אֵלָיו יַגִּיעַ אֶל הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי מִי שֶׁדָּבְקָה נַפְשׁוֹ בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי וְהִיא טְרוּדָה בְּמִקְרֵי הַגּוּף וּמַכְאוֹבָיו, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁתִּדְבַּק בּוֹ כְּשֶׁתִּתְיַחֵד וְתַעֲזֹב אֵלֶּה הַכֵּלִים הַמְלַכְלְכִים.

כא אָמַר הֶחָבֵר: אוֹסִיפְךָ בְּאוּר בָּזֶה בְּמִשָּׁל אָדָם שֶׁבָּא אֶל הַמֶּלֶךְ וְקָרְבוֹ הַמֶּלֶךְ קוּרְבָה גְּדוֹלָה וְנָתַן לוֹ רְשׁוּת לָבוֹא אֵלָיו בְּכָל עֵת שֶׁיִּרְצֶה, וְהָיָה הוּא רָגִיל עִם הַמֶּלֶךְ עַד שֶׁהָיָה מְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שֶׁיָּבֹא אֶל בֵּיתוֹ וְשֶׁיִּהְיֶה בְּסַעֲדָתוֹ וְהָיָה עוֹשֶׂה, וְשׁוֹלֵחַ אֵלָיו סְגֻלַּת שָׂרָיו, וְעוֹשֶׂה עִמּוֹ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה עוֹשֶׂה עִם זוּלָתוֹ, וּבְעֵת שֶׁהָיָה הָאָדָם הַזֶּה שׁוֹגֵג אוֹ פּוֹשֵׁעַ וְהָיָה הַמֶּלֶךְ פּוֹסֵק מִמֶּנּוּ, לֹא הָיָה מְבַקֵּשׁ וּמִתְחַנֵּן כִּי אִם שֶׁיָּשׁוּב אֶל מְנָהֲגוֹ לָבֹא אֵלָיו וְשֶׁלֹּא יַפְסִיק שָׂרָיו מִלְּבַקְּרוֹ. וְאַנְשֵׁי הַמְּדִינָה כֻּלָּם לֹא הָיוּ מִתְחַנְּנִים כִּי אִם, בְּעֵת שֶׁיֵּלְכוּ בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה, שֶׁיִּשְׁלַח

עִמָּם הַמֶּלֶךְ מִי שֶׁיְצַיְּלֵם מִן הַלִּסְטִים וְהַחַיּוֹת וּפְגְעֵי הַדֶּרֶךְ, וְהָיוּ בוֹטְחִים בַּמֶּלֶךְ שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנָם בָּזֶה, וְשֶׁיַּשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם בַּהֲלִיכָתָם, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם בְּהְיוֹתָם בָּעִיר, וְהָיָה מִתְפָּאֵר כָּל אֶחָד מֵהֶם עַל חֲבֵרוֹ שֶׁהַמֶּלֶךְ יַשְׁגִּיחַ עָלָיו יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיַּשְׁגִּיחַ עַל זוּלָתוֹ, בְּדֶרֶךְ הַקְּשָׁתוֹ, כִּי הוּא מְרוֹמַם הַמֶּלֶךְ יוֹתֵר מִזּוּלָתוֹ. וְהָיָה הָאָדָם הַזֶּה הַנָּכְרִי, מְעַט מַה שֶּׁהָיָה זוֹכֵר הֲלִיכַת הַדֶּרֶךְ, וְלֹא הָיָה מְבַקֵּשׁ מִי שֶׁיְּלַוֶּה אוֹתוֹ. וְכַאֲשֶׁר הִגִּיעַ עֵת הֲלִיכָתוֹ, אָמְרוּ לוֹ אַנְשֵׁי הָעִיר: תֵּדַע כִּי אַתָּה מֵת בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה הַמְסֻכָּן, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לְךָ מִי שֶׁיְּלַוֶּה אוֹתְךָ. אָמַר לָהֶם: וּמִי הוּא הַמְלַוֶּה אֶתְכֶם? אָמְרוּ לוֹ: הַמֶּלֶךְ, שֶׁבִּקַּשְׁנוּ מִמֶּנּוּ וְשֶׁאָלְנוּ מֵאִתּוֹ לְלַוּוֹתֵנוּ מִיּוֹם הֱיוֹתֵנוּ בָּעִיר הַזֹּאת, וְלֹא רָאִינוּךָ אַתָּה, שֶׁהָיִיתָ שׁוֹאֵל עַל זֶה מֵעוֹלָם. אָמַר לָהֶם: מְשֻׁגָּעִים, וּמִי שֶׁהוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ בְּעֵת הַבִּטָּחָה, הֲלֹא כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּקָּרְאֶהוּ בְּעֵת הַמָּגוֹר, אֲפִלּוּ אִם לֹא יִפְתַּח פִּיו בָּזֶה? וְהוּא שֶׁעוֹנֵהוּ בְּעֵת הַשַּׁלְוָה, הֲלֹא רָאוּי לוֹ שֶׁיַּעֲנֵהוּ יוֹתֵר בְּעֵת הַצָּרָה? וְאִם אַתֶּם טוֹעֲנִים שֶׁהוּא מַשְׁגִּיחַ עֲלֵיכֶם בַּעֲבוּר שֶׁאַתֶּם מְרוֹמְמִים אוֹתוֹ, הֵיאַךְ בָּכֶם מִי שֶׁקִּבֵּל עָלָיו מַה שֶּׁקִּבַּלְתִּי אֲנִי, וּמִי שֶׁמְּרוֹמֵם אוֹתוֹ כָּמוֹנִי וְסָבַל מִן הַצַּעַר בַּעֲבוּר שְׁמוּר מִצְוֹתָיו מַה שֶּׁסָּבַלְתִּי, וְנִזְהַר מִן הַטֻּמְאָה בְּעֵת זְכִרוֹן שְׁמוֹ מַה שֶּׁנִּזְהַרְתִּי, אוֹ מִי שֶׁחָלַק כָּבוֹד לִשְׁמוֹ וּלְתוֹרָתוֹ מַה שֶּׁחָלַקְתִּי, וְכָל אֲשֶׁר עָשִׂיתִי – בְּמִצְוָתוֹ וּבִלְמוּדוֹ? וְאַתֶּם מְרוֹמְמִים אוֹתוֹ מֵהַקָּשָׁה וּסְבָרָא, וְאֵינוֹ מְאַבֵּד שְׂכָרְכֶם, וְאֵיךְ יַעַזְבֵנִי בַּהֲלִיכָתִי, בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא הוֹצֵאתִי הַדָּבָר בְּפִי, כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם אַתֶּם, מִפְּנֵי שֶׁבָּטַחְתִּי בְצִדְקוֹ. וְזֶה הַדִּמְיוֹן אֶמְנָם הוּא לְמִי שֶׁהִתְעַקֵּשׁ וְלֹא קִבֵּל דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ. וְאִם לֹא, הִנֵּה תְּפִלּוֹתֵינוּ כֻּלָּם מְלֵאוֹת מִזֶּכֶר הָעוֹלָם הַבָּא, וְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ שֶׁקִּבְּלוּ מֵהַנְּבִיאִים מְלֵאִים מֵהַגְּבָלַת גַּן עֵדֶן וְגֵיהִנֹּם כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְתִּי לָךְ. וּכְבָר סִפַּרְתִּי לְךָ מַה שֶּׁעוֹשֶׂה הֶחָסִיד בִּזְמַנֵּנוּ זֶה, וְהֵיאַךְ אַתָּה סָבוּר שֶׁהָיָה בִּזְמַן הַהַצָּלָחָה הַהוּא, וּבַמָּקוֹם הָאֱלֹהִי, וּבְתוֹךְ הָעָם הֶהֵם, שֶׁשָּׁרְשָׁם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, וְהֵם סְגֻלָּתָם, מֻטְבָּעִים עַל הַצְּנִיעוּת, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים, אֵין עֲוֹלָה בִּלְשׁוֹנוֹתָם, וְהֶחָסִיד בֵּינֵיהֶם מִתְהַלֵּךְ וְאֵין נַפְשׁוֹ מִתְלַכְלֶכֶת בְּדִבְרֵי נְבָלָה שֶׁיִּשְׁמַע אוֹתָם מֵהֶם, וְאֵין נִתְלֵית בְּגוּפוֹ וּבִבְגָדָיו טָמְאַת זִיבוּת וְנִדּוּת וּשְׁרָצִים וּמֵתִים וְצָרַעַת וְזוֹלֶת זֶה, בַּעֲבוּר שֶׁהָיוּ דְּבֵקִים בַּקְּדֻשָּׁה וּבַטָּהֳרָה וְכָל שֶׁכֵּן מִי שֶׁהָיָה שׁוֹכֵן בְּעִיר הַשְּׁכִינָה, וְאֵינֶנּוּ פּוֹגֵעַ כִּי אִם כְּתוֹת עַל מַדְרֵגוֹת הַקְּדֻשָּׁה, מִכֹּהֲנִים וּלְוִיִּם וְנְזִירִים וַחֲבֵרִים וּנְבִיאִים וַחֲכָמִים וְשׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים, אוֹ יְרֵאָה הֲמוֹן חוֹגֵג בְּקוֹל רִנָּה וְתוֹדָה בְּ'שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה', וְאֵינֶנּוּ שׁוֹמֵעַ כִּי אִם שִׁיר ה' וְלֹא רוֹאֶה כִּי אִם מְלֶאכֶת ה', וְכָל שֶׁכֵּן אִם יִהְיֶה כֹּהֵן אוֹ לֵוִי יְחִיֶה מִלֶּחֶם ה' וְעוֹמֵד בְּבֵית ה' מִנְּעוּרָיו כִּשְׁמוּאֵל, וְאֵינֶנּוּ צָרִיךְ לְבַקֶּשֶׁת הַמִּחְיָה וּמִתְעַסֵּק בַּעֲבוֹדַת ה' כָּל יָמָיו, מָה אַתָּה סָבוּר בְּמַעֲשֵׂהוּ וּבִזְכוּת נַפְשׁוֹ וְתִקּוּן מַעֲשָׂיו?

כב אָמַר הַכּוּזָרִי: זֹאת מַדְרֵגַת הַתַּכְלִית, אֵין אַחֲרֶיהָ כִּי אִם מַדְרֵגַת הַמַּלְאָכִים. וּבְדִין מְקַוִּים לַנְּבוּאָה בִּכְמוֹת הַקִּבּוּל הַזֶּה, כָּל שֶׁכֵּן עִם הִמָּצֵא הַשְׁכִּינָה. וּכְמוֹ זֹאת תִּהְיֶה הָעֲבוֹדָה שֶׁאֵין צָרִיךְ עִמָּהּ לִפְרֹשׁ וּלְהִנָּזֵר. וַאֲנִי מְבַקֵּשׁ מִמְּךָ עַתָּה שֶׁתְּבָאֵר לִי קְצָת בֵּאוּר בְּמַה שֶּׁאָצְלְךָ בַּקְּרָאִים, כִּי אֲנִי רוֹאֶה אוֹתָם מְשֻׁתָּדְלִים בַּעֲבוֹדָה יוֹתֵר מֵהָרַבָּנִים, וַאֲנִי שׁוֹמֵעַ טַעֲנוֹתָם יוֹתֵר מַכְרִיעוֹת וְיוֹתֵר מְפִיקוֹת לְפִשְׁט הַתּוֹרָה.

כג אָמַר הֶחָבֵר: הֲלֹא הִקְדַּמְתִּי לְךָ בִּדְבָרַי, כִּי הַהִתְחַכְּמוּת וְהַסְּבָרָה בַּתּוֹרָה אֵינֶנּוּ מֵבִיא אֶל רְצוֹן הָאֱלֹהִים. וְאִם לֹא, הַמַּשְׂנִים וְאַנְשֵׁי הַקַּדְמוּת וּבַעֲלֵי הָרוּחָנִיּוֹת וְהַנְּזִירִים בָּהָרִים וְשׁוֹרְפֵי בְנֵיהֶם בָּאֵשׁ, מִשְׁתַּדְּלִים לְהִתְקָרֵב אֶל הָאֱלֹהִים, וּכְבָר אָמַרְנוּ שֶׁאֵין מִתְקָרְבִים אֶל הָאֱלֹהִים כִּי אִם בְּמִצְוֹת הָאֱלֹהִים עַצְמָם, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁעוּרָם וּמִשְׁקָלָם וּזְמַנָּם וּמְקוֹמוֹתָם וּמַה שֶּׁהוּא תָלוּי בְּאֵלֶּה הַקַּבָּלוֹת, אֲשֶׁר בְּהַשְׁלָמָתָם יִהְיֶה הָרָצוֹן וְהַדְּבִיקָה בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי, כְּמוֹ שֶׁהָיָה בְּמַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן אֲשֶׁר אָמַר בְּכָל מְלָאכָה מִמֶּנּוּ: וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרוֹן, וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת, וַיַּעַשׂ יְרִיעוֹת, וּבְכָל אַחַת מֵהֶם: 'כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה' רוֹצֶה לוֹמַר: בְּלֹא תוֹסֶפֶת וּמִגְרַעַת, וְאֵין בְּדָבָר מֵהַמְּלָאכוֹת הָהֵם מַה שֶּׁהוּא מַסְכִּים לְדַעְתֵּנוּ וְלִסְבָרָתֵנוּ, וְחָתַם בָּהּ בְּאָמְרוֹ: וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אוֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אוֹתָם מֹשֶׁה. וְהָיָה סָמוּךְ לְהַשְׁלָמָתוֹ חוּל הַשְׁכִּינָה מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁלְמוּ שְׁנֵי הָעִנְיָנִים אֲשֶׁר הֵם עִמּוּדֵי הַתּוֹרָה, הָאֶחָד מֵהֶם שֶׁתִּהְיֶה הַתּוֹרָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְהַשֵּׁנִי שֶׁתִּהְיֶה מְקֻבֶּלֶת בְּלֵב נֶאֱמָן מֵהַקְּהָל. וְהַמִּשְׁכָּן הָיָה מִמְּצָוֹת הָאֱלֹהִים וְהָיָה מַעֲשֵׂהוּ מִכָּל הַקָּהָל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ, בְּתַכְלִית הַחֵפֶץ וְהָרָצוֹן, וְהִתְחַיֵּב הַשְׁלָמַת הַתּוֹלְדָה שֶׁהִיא הַשְׁכִּינָה, כַּאֲשֶׁר אָמַר: וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם. וּכְבָר דִּמִּיתִי לְךָ בִּיצִירַת הַצֶּמַח וְהַחַיִּים, וְאָמַרְתִּי כִּי הַצּוּרָה אֲשֶׁר בָּהּ יִהְיֶה עֵצֶם צֶמַח וְחַי מִבְּלִתִּי צֶמַח וְחַי, אֵינֶנָּה מִן הַטְּבָעִים אַךְ מַעֲשֶׂה אֱלֹהֵי מֵאֵת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ, קוֹרְאִים אוֹתוֹ הַחֲכָמִים 'טֶבַע', וְאֱמֶת הוּא כִּי הַטְּבָעִים מְזֻדָּמְנִים לְקַבּוּל הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא כְּפִי עֶרְכָּם מֵהַחֹם וְהַקֹּר וְהַלַּחוּת וְהַיֹּבֶשׁ, וְיִהְיֶה זֶה תָּמֵר וְזֶה גֶּפֶן וְזֶה סוּס וְזֶה אָרִי. וְהָעֲרָכִים הָהֵם אֵין אָנוּ יְכוֹלִים לְשַׁעֵר אוֹתָם, וְאִלּוּ הָיִינוּ יְכוֹלִים לְשַׁעֵר אוֹתָם, הָיִינוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת דָּם וְחֶלְבּ, דֶּרֶךְ מָשָׁל, וְשִׂכְבַת זֶרַע מִלְּחֵיוֹת שֶׁנְּשַׁעֵר מִזְּגֵיהֶם, עַד שֶׁנּוּכַל לִבְרֹא חַיִּים שֶׁיְּחוּל הָרוּחַ בָּהֶם, אוֹ שֶׁנּוּכַל לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁיַּעֲמֹד מְקוֹם הַלֶּחֶם מִדְּבָרִים שֶׁאֵינָם מִן הַמְּזוֹנוֹת, בְּשַׁעֲרֵנוּ הַחֹם וְהַלַּחוּת וְהַקֹּר וְהַיֹּבֶשׁ, כָּל שֶׁכֵּן אִם נֵדַע הָעֲרָכִים הַגַּלְגַּלִּיִּים וּמַעֲשֵׂיהֶם הָעוֹזְרִים, עַל דַּעַת הַחוֹזִים, בְּכָל מַה שֶּׁרוֹצִים לְהַרְאוֹתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וּכְבָר רָאִינוּ חֶרְפַּת כָּל מִי שֶׁהִשְׁתַּדֵּל בְּדָבָר מֵהַדְּרָכִים הָאֵלֶּה מִבַּעֲלֵי הַכִּמְיָה וּבַעֲלֵי הָרוּחָנִיּוֹת. וְאַל תְּשִׁיבֵנִי מִמַּה שֶׁיְּכוֹלִים עָלָיו הָאֲנָשִׁים מִבְּרִיאַת בַּעֲלֵי חַיִּים: בַּעֲשׂוֹת הַדְּבוֹרִים מִבְּשַׂר הַבָּקָר, וְהַיַּתּוּשִׁין מֵהַיַּיִן, כִּי זֶה אֵינֶנּוּ מִשְׁעוּרָם וְחָכְמָתָם, אֲבָל הוּא

מִנְסִיוֹנוֹת שֶׁמְּצָאוּם, כַּאֲשֶׁר מָצְאוּ הַמִּשְׁגָּל יִהְיֶה מִמֶּנּוּ הַוָּלָד, וְאֵין לְאָדָם בָּהּ יוֹתֵר מֵהַנָּחַת הַזֶּרַע בָּאֲדָמָה שֶׁהִיא מְזֻמָּנֶת לְקַבּוּלוֹ וּלְהַצָּלָחָתוֹ בָּהּ, וְשִׁעוּר הָעֲרָכִים שֶׁרָאוּיָה לָהֶם הַצּוּרָה הָאֱנוֹשִׁית אֵינֶנּוּ כִּי אִם לְיוֹצְרָהּ יִתְבָּרַךְ. וְכֵן שִׁעוּר הָאֻמָּה הַחַיָּה הָרְאוּיָה לָחוּל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בֵּינָהּ, אֵינֶנּוּ כִּי אִם לֵאלֹהִים לְבַדּוֹ, וְצָרִיךְ לִשְׁמֹעַ אוֹתוֹ הַשִּׁעוּר וְהָעֵרֶךְ מִמֶּנּוּ, וְאַל יִתְחַכֵּם אָדָם עַל דְּבָרוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד ה'. וְאֵיךְ אַתָּה רוֹאֶה הַתַּחְבּוּלָה שֶׁנִּתְדַּמָּה לַאֲבוֹתֵינוּ לְלֶכֶת אַחֲרֵיהֶם וְלֹא נִתְחַכֵּם אֲנַחְנוּ בַּתּוֹרָה?

כד אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵין דֶּרֶךְ לָזֶה אֶלָּא בְּהַעְתָּקַת דִּבְרֵיהֶם וְסֶמֶךְ מַעֲשֵׂיהֶם, אִם יִמָּצֵא מִי שֶׁיֵּאָמֵן בָּזֶה, מֵרַבִּים אַחֲרֵי רַבִּים, שֶׁלֹּא יַעֲבֹר עַל כַּמּוּתָם הַהַסְכָּמָה, מִקַּבָּלַת הַתּוֹרָה וְתוֹלְדוֹתֶיהָ וּפֵרוּשֶׁיהָ מִמֹּשֶׁה, בְּרוּרָה בַּלְּבָבוֹת אוֹ בַסְּפָרִים.

כה אָמַר הֶחָבֵר: וּמַה תֹּאמַר אִם יִמָּצֵא חִלּוּף בְּסֵפֶר אֶחָד אוֹ בִּשְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה.

כו אָמַר הַכּוּזָרִי: יֵעָזְנוּ בְּרֹב הַסְּפָרִים, כִּי הָרַבִּים לֹא יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם הַכָּזָב, וְיִנָּיחוּ הַיְחִידִים, וְכֵן יֵעָשֶׂה בַּמַּעְתִּיקִים כְּשֶׁיַּחְלְקוּ הַמִּעוּט יָשׁוּבוּ לְדַעַת הָרֹב.

כז אָמַר הֶחָבֵר: וּמַה תֹּאמַר בְּאוֹת שֶׁתִּמָּצֵא בַּסְּפָרִים בְּחִלּוּף הַהַקָּשָׁה, כְּמוֹ 'צָדוּ צְעָדֵינוּ' הֻתְּרָאֶה שֶׁהוּא 'צָרוּ' וַ'אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי' יִשִּׁיבוּהוּ 'נַפְשׁוֹ', וְזוּלַת זֶה הַרְבֵּה שֶׁלֹּא נוּכַל לְסָפְרָם.

כח אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם תִּשְׁלֹט הַהַקָּשָׁה עַל אֵלֶּה וְהַדּוֹמֶה לָהֶם, תִּשַּׁנֶּה הַסְּפָרִים כֻּלָּם: בָּאוֹתִיּוֹת תְּחִלָּה, וְאַחַר כֵּן בַּמִּלּוֹת, וְאַחַר כֵּן בַּחִבּוּרִים, וְאַחַר כֵּן בַּנִּקּוּד, וְאַחַר כֵּן בַּטְּעָמִים, וְיִשְׁתַּנּוּ הָעִנְיָנִים, וְכַמָּה פְּסוּקִים יְכוֹל הָאָדָם לְהַעְתִּיק עִנְיָנֵיהֶם אֶל הֶפְכָּם בְּהַעְתָּקַת אֶחָד מֵאֵלֶּה הַמָּסוֹרוֹת, כָּל שֶׁכֵּן כֻּלָּם.

כט אָמַר הֶחָבֵר: וְאֵיךְ תַּחֲשֹׁב שֶׁהִנִּיחַ מֹשֶׁה סֵפֶר תּוֹרָתוֹ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

ל אָמַר הַכּוּזָרִי: מִבְּלִי סָפֵק שֶׁהָיָה סֵפֶר פָּשׁוּט, מֵאֵין נָקוּד וּטְעָמִים, כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים סִפְרֵי הַתּוֹרָה הַיּוֹם, שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיַּסְכִּימוּ עֲלֵיהֶם בֶּהָמוֹן, כְּמוֹ שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיַּסְכִּימוּ עַל הַמַּצָּה בַּפֶּסַח וּשְׁאָר תּוֹרוֹתָיו שֶׁהֵם זָכָר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, שֶׁמִּתְיַשֶּׁבֶת בִּנְפָשׁוֹת יִשְׂרָאֵל אֱמִתַּת יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּמַּעֲשִׂים הָהֵם הַמַּתְמִידִים, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהַסְכִּים עֲלֵיהֶם בְּשָׁנָה מֵהַשָּׁנִים מִבִּלְתִּי שֶׁלֹּא יִהְיֶה עֲלֵיהֶם מוֹחֶה.

לא אָמַר הֶחָבֵר: מִבְּלִי סָפֵק שֶׁהָיָה שָׁמוּר בַּלְּבָבוֹת בַּפַּתְחָא וְהַקֶּמֶץ וְהַשֶּׁבֶר וְהַנְּטִיָּה וְהַשָּׁוְא וְהַטְּעָמִים. בְּלֵב הַכֹּהֲנִים מִפְּנֵי צָרְכָּם לַעֲבוֹדָה וּלְהוֹרוֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבְלֵב הַמַּלְכִים מִפְּנֵי שֶׁנִּצְטַוּוּ: 'וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו', וּבְלֵב הַשּׁוֹפְטִים מִפְּנֵי צָרְכָּם אֲלֵיהֶם בַּדָּיָנִים, וּבְלֵב הַסַּנְהֶדְרִין מִפְּנֵי צָרְכָּם אֲלֵיהֶם בְּמַה שֶׁכָּתוּב: וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם, וּבְלֵב הַחֲסִידִים כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר, וּבְלֵב אַנְשֵׁי הַחֹנֶף לְהִתְגַּדֵּר בָּהֶם.

וְשָׁמוּ שִׁבְעַת הַמְּלָכִים וְהַטְּעָמִים אוֹתוֹת לַתְּכוּנוֹת הָהֵם אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּם בְּקַבָּלָה מִמֹּשֶׁה. וּמַה תַּחֲשֹׁב עַל אֵלֶּה אֲשֶׁר תִּקְנוּ הַמִּקְרָא בִּפְסוּקִים תְּחִלָּה, אַחַר כֵּן בְּנִקּוּד, וְאַחַר כֵּן בְּטְעָמִים, וְאַחַר כֵּן בַּמָּסֹרֶת עַל שְׁמִירַת הַמָּלֵא וְהֶחָסֵר, עַד אֲשֶׁר מָנוּ אוֹתִיּוֹתֶיהָ וּבֵרְרוּ כִּי וָו דִּגְחוֹן חֲצִי הַתּוֹרָה, וּשְׁמִירַת כָּל נָכְרִי מִקֶּמֶץ וּפַתָּח וְצֵירֵי וּסְגוֹל יוֹצֵא מִן הַהַקָּשָׁה. הֲתִרְאֶה שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם בָּזֶה לָרִיק וּלְבַטָּלָה, אוֹ הִשְׁתַּדְּלוּת בְּדָבָר חוֹבָה.

**לב** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲבָל, הִשְׁתַּדְּלוּת בְּדָבָר חוֹבָה, עִם שְׁמִירַת הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה דֶּרֶךְ לְשַׁנּוֹתָהּ, עִם הַחָכְמָה הַמַּפְלָאָה, כִּי נִרְאֶה מִקְּבִיעוּת הַנִּקּוּד וְהַטְּעָמִים סֵדֶר שֶׁלֹּא יִהְיֶה אֶלָּא מֻחְכָּמָה נֶעֱזֶרֶת, אֵינָנָּה מַעֲרֶכֶת חָכְמָתֵנוּ בְּשׁוּם פָּנִים, וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה מְקֻבָּל אֵצֶל הֶהָמוֹן אֶלָּא מֻרְבִּים רְצוּיִים אוֹ מְיֻחָד רָצוּי, וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁיְּקֻבַּל הֶהָמוֹן מְיֻחָד אֶלָּא אִם יִהְיֶה נָבִיא אוֹ נֶעֱזָר בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי, כִּי הֶחָכָם שֶׁאֵינֶנּוּ נֶעֱזָר, טוֹעֵן מִי שֶׁהוּא קָרוֹב לוֹ בְּחָכְמָתוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה כְמַעֲשֵׂהוּ.

**לג** אָמַר הֶחָבֵר: אִם כֵּן, הַקַּבָּלָה – אֲנַחְנוּ וְהַקָּרָאִים חַיָּבִין בָּהּ, וְכָל מִי שֶׁיּוֹדֶה כִּי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַנִּמְצֵאת, הַנִּקְרֵאת עַל הַתְּכוּנָה הַזֹּאת, הִיא תּוֹרַת מֹשֶׁה.

**לד** אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן אוֹמְרִים הַקָּרָאִים, אֲבָל אַחַר שֶׁמָּצְאוּ הַתּוֹרָה שְׁלֵמָה אֵינָם צְרִיכִים אֶל הַקַּבָּלָה.

**לה** אָמַר הֶחָבֵר: וְהִנֵּה זֶה סֵפֶר מֹשֶׁה הַפָּשׁוּט הֻצְרַכְנוּ בְּמִלּוֹתָיו וּבְדִבּוּר בּוֹ אֶל כַּמָּה כִּתּוֹת מִן הַקַּבָּלָה, מִן הַנִּקּוּד, וּמִטַּעַם, וּמִפָּסוּק, וּמִמָּסֹרֶת; עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה אָנוּ צְרִיכִים בְּעִנְיָנֵינוּ, כִּי הָעִנְיָן רָחָב מִן הַמִּלּוֹת. הֲתִרְאֶה כַּאֲשֶׁר אָמַר לָהֶם: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים, עַל הַדִּמְיוֹן, לֹא נִסְתַּפֵּק הָעָם אִם רָצָה לוֹמַר: חָדְשֵׁי הַמִּצְרִים שֶׁהָיוּ בֵּינֵיהֶם, אוֹ חָדְשֵׁי הַכַּשְׂדִּים שֶׁהָיוּ עִם אַבְרָהָם בְּאוּר כַּשְׂדִּים, אוֹ רָצָה חָדְשֵׁי הַשֶּׁמֶשׁ, אוֹ חָדְשֵׁי הַיָּרֵחַ, אוֹ שְׁנֵי הַיָּרֵחַ בְּתַחְבּוּלוֹת יִסְכְּיֻמּם עִם שְׁנֵי הַשֶּׁמֶשׁ, כַּאֲשֶׁר בְּחָכְמַת הָעִבּוּר. הָיִיתִי רוֹצֶה שֶׁיְּשִׁיבוּנִי הַקָּרָאִים תְּשׁוּבָה מַסְפֶּקֶת עַל זֶה וְהַדּוֹמֶה לוֹ, וְאָשׁוּב לְדַעְתָּם, כִּי רְצוֹנִי לְהִשְׁתַּדֵּל וְשֶׁיְּשִׁיבוּנִי תְּשׁוּבָה מַסְפֶּקֶת כַּאֲשֶׁר אֶשְׁאָלֵם עַל מַה שֶּׁיִּתְיַר הָחַי לֶאֱכֹל, וּמָה עִנְיַן הַזִּבְיָחָה, וְשֶׁמָּא הִיא נְחִירָה אוֹ הֶרֶג כַּאֲשֶׁר יִזְדַּמֵּן, וְלָמָּה נֶאְסְרוּ זִבְחֵי גוֹיִם, וּמַה הוּא שֶׁיֵּשׁ בֵּין זָבְחוֹ וְהֶפְשֵׁטוֹ וּשְׁאָר מַלְאכְתּוֹ, וְהָיִיתִי רוֹצֶה שֶׁיְּבָאֵר לִי הַחֵלֶב הָאָסוּר, וְהוּא דָּבֵק עִם הַמֹּתָר בַּמֵּעַיִם וְהַקֵּיבָה, וְזוּלַת זֶה מִנְּקוּר הַבָּשָׂר, וְשֶׁיְּמָסֵר אֵלַי הַגֶּדֶר שֶׁבֵּין הַמֹּתָר וְהָאָסוּר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא חִלּוּף בּוֹ עִם חֲבֵרוֹ, וְכֵן הָאֵלְיָה הָאָסוּרָה אֶצְלָם, הַיֵּשׁ לָהּ גֶּדֶר? וְשֶׁמָּא הָאֶחָד יָסִיר קְצָת הַזָּנָב וְאֶחָד יָסִיר הַכַּף כְּמוֹ שֶׁהוּא. וְהָיִיתִי רוֹצֶה שֶׁיְּבָאֵר לִי הָעוֹף הַטָּהוֹר מִן הַטָּמֵא, זוּלַת הַמְפֻרְסָמִים, רְצוֹנִי לוֹמַר: בֶּן־יוֹנָה אוֹ תּוֹר, וּמֵאַיִן הוּא אוֹמֵר שֶׁאֵין הַתַּרְנְגֹלֶת וְהָאַוָּז וְהַקּוֹרָא וְאַלְבְּרַכְיָה מֵהַטְּמֵאִים. וְהָיִיתִי רוֹצֶה שֶׁיִּתֶּן לִי גְּבוּל 'אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ'

בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, אִם הוּא בֵּיתוֹ אוֹ חֲצֵרוֹ אוֹ רְשׁוּתוֹ, אִם יִהְיוּ לוֹ חֲצֵרִים רַבִּים, אוֹ מְבוֹאוֹ, אוֹ שְׁכוּנָתוֹ, אוֹ מְדִינָתוֹ, אוֹ מִגְרַשׁ עִירוֹ, אַחַר שֶׁתִּבֵּת 'מָקוֹם' סוֹבֶלֶת זֶה וְיוֹתֵר מִזֶּה. וְהָיִיתִי רוֹצֶה שֶׁיַּרְאֶה לִי גֶּדֶר הַמְּלָאכָה הָאֲסוּרָה בַּשַּׁבָּת, וּמַה הוּא הַמּוֹנֵעַ מֵהַקֶּלְמוֹס וְהַקֶּסֶת לְהַגִּיהַּ הַתּוֹרָה, וְהַמַּתִּיר לוֹ לְטַלְטֵל הַסֵּפֶר הַגָּדוֹל וְהַשֻּׁלְחָן וּשְׁאָר הַמַּאֲכָלִים וּסְעֻדַּת הָאוֹרְחִים, וְלִטְרֹחַ בְּכָל מַה שֶּׁיִּטְרַח הָאָדָם לְאוֹרְחָיו, וְהֵם בְּמִנּוּחָה וְהוּא בִּיגִיעָה, וְיוֹתֵר מִזֶּה עֲבָדָיו וְנָשָׁיו, וּכְבָר נֶאֱמַר: לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ. וְלָמָּה נֶאֶסְרָה רְכִיבַת בַּהֲמוֹת הַגּוֹיִים בַּשַּׁבָּת, וְלָמָּה זֶה נֶאֶסְרָה הַסְּחוֹרָה. וְהָיִיתִי רוֹצֶה שֶׁיִּדְּיִן בֵּין שְׁנֵי בַעֲלֵי דִינִין מִסֵּדֶר 'וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים' וְ'כִי תֵצֵא'. וְהַפְּשׁוּט שֶׁבַּתּוֹרָה הוּא סָתוּם, כָּל שֶׁכֵּן הַסָּתוּם, כִּי לֹא הָיוּ סוֹמְכִים אֶלָּא עַל הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וְהָיִיתִי רוֹצֶה שֶׁאֶרְאֶה דִינָיו וּמִשְׁפָּטָיו בְּכָל הַיֵּרֻשּׁוֹת מִפָּרָשַׁת בְּנוֹת צְלָפְחָד, אוֹ אֵיכוּת הַמִּילָה וְהַצִּיצִית וְהַסֻּכָּה. וּיבָאֵר לִי מֵאַיִן הוּא חַיָּב בִּתְפִלָּה לָאֵל. וּמֵאַיִן הוּא מַאֲמִין שֶׁיֵּשׁ בַּיִת מוֹעֵד לְכָל חַי וּגְמוּל וְעֹנֶשׁ אַחַר הַמִּיתָה. וְאֵיךְ הֵם דָּנִין בַּמִּצְוֹת הַדּוֹחוֹת זוֹ אֶת זוֹ, כַּמִּילָה עִם הַשַּׁבָּת וְהַפֶּסַח עִם הַשַּׁבָּת, מִי נָדְחָה מִפְּנֵי מִי, וְזוֹלַת זֶה מִמַּה שֶּׁיֵּאָרֵךְ סִפּוּר כְּלָלָיו כָּל שֶׁכֵּן פְּרָטָיו. הֶשְׁמַעְתָּ, מֶלֶךְ כּוּזָר, עַל חִבּוּר לַקְּרָאִים בְּדָבָר מִמַּה שֶּׁזְּכַרְתִּי לְךָ, בְּסֵמֶךְ אוֹ בְּקַבָּלָה, שֶׁאֵין בּוֹ בֵּינֵיהֶם מַחֲלֹקֶת, מִמְּסֹרֶת אוֹ מִנִּקּוּד אוֹ מִטְּעָמִים אוֹ מֵאִסּוּר וְהֶתֵּר אוֹ מִדִּינִין.

**לו** אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא רָאִיתִי וְלֹא שָׁמַעְתִּי, אֲבָל אֲנִי רוֹאֶה אוֹתָם מִשְׁתַּדְּלִים.

**לז** אָמַר הֶחָבֵר: זֶה מִמַּה שֶּׁאָמַרְתִּי לְךָ מֵהַהִתְחַכְּמוּת וְהַסְּבָרָא. וְהַמִּתְחַכְּמִים בָּעֲבוֹדָה לְמְלֶאכֶת הַשָּׁמַיִם יוֹתֵר מִשְׁתַּדְּלִים מֵעוֹשֵׂי מְלֶאכֶת ה' הַמְצֻיָּרִים עָלֶיהָ, מִפְּנֵי שֶׁאֵלֶּה בְּמִנּוּחָה בְּמַה שֶּׁקִּבְּלוּ מִמְּלֶאכֶת ה', וּבְטֻחָה נַפְשָׁם כַּהוֹלֵךְ בָּעִיר, שֶׁלֹּא הִזְדַּמְּנוּ לְמַחֲלֹקֶת חוֹלֵק, וְאֵלֶּה כַּהוֹלֵךְ בַּמִּדְבָּר אֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ מַה יִּפְגַּע, וְהוּא מִזְדַּמֵּן בִּשְׁלָחִים חָלוּץ לַמִּלְחָמָה וּמְלֻמָּד בָּהּ. וְאַל יַשִּׂיאֲךָ מַה שֶּׁאַתָּה רוֹאֶה מֵהִשְׁתַּדְּלוּתָם, וְאַל יְעַצֶּלְךָ מַה שֶּׁאַתָּה רוֹאֶה מֵרַפְיוֹן הַמְקַבְּלִים, רְצוֹנִי לוֹמַר: הָרַבָּנִים, כִּי אֵלֶּה בִּקְשׁוּ מִבְצָרִים לְהִבָּצֵר בָּהֶם, וְאֵלֶּה שׁוֹכְנִים עַל עַרְשׂוֹתָם בְּעִיר קְדוּמָה וּבְצוּרָה.

**לח** אָמַר הַכּוּזָרִי: כָּל מַה שֶּׁאָמַרְתָּ בְּדִין הוּא, כִּי הַתּוֹרָה הִזְהִירָה עַל תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד, וּכְפִי סְבָרָתָם יִרְבּוּ הַתּוֹרוֹת כִּפְי סְבָרַת כָּל אֶחָד מֵהֶם, וְעוֹד: כִּי הָאֶחָד לֹא יַעֲמֹד עַל תּוֹרָה אֶחָת, כִּי בְכָל יוֹם תִּתְחַדֵּשׁ לוֹ דַּעַת וְיוֹסִיף דַּעְתּוֹ, וְיִפְגַּע מִי שֶׁיִּשִׁיבֵהוּ בְּטַעֲנָה וְצָרִיךְ שֶׁיֵּעָתֵק בְּהַעְתָּקַת דַּעְתּוֹ. וְאִם נִמְצָאֵם מַסְכִּימִים נַדַּע כִּי הֵם מְקֻבָּלִים מֵאֶחָד אוֹ מֵרַבִּים שֶׁקִּדְּמוּם, וּמִן הַדִּין שֶׁנִּכְפֹּר עֲלֵיהֶם הַהַסְכָּמָה, וְנֹאמַר לָהֶם: אֵיךְ הִסְכַּמְתֶּם בְּמִצְוָה פְּלוֹנִית וְהַדַּעַת מַכְרַעַת בְּדִבְרֵי הָאֵל אֶל פָּנִים רַבִּים? וְאִם אָמְרוּ: כֵּן הָיְתָה דַּעַת עָנָן אוֹ בִנְיָמִין אוֹ שָׁאוּל אוֹ זוּלָתָם – חִיְּבוּ עַצְמָם טַעֲנַת הַקַּבָּלָה מִמִּי שֶׁהוּא יוֹתֵר קָדְמוֹן וְיוֹתֵר

רָאוּי לְהַאֲמִין, רְצוֹנִי לוֹמַר: רַבּוֹתֵינוּ, כִּי הֵם רַבִּים וְאֵלֶּה יְחִידִים, וְדַעַת הַחֲכָמִים סְמוּכָה עַל הַקַּבָּלָה מֵהַנְּבִיאִים, וְאֵלֶּה סְבָרָא גְּרִידָא בִּלְבָד, וְהַחֲכָמִים מַסְכִּימִים וְאֵלֶּה חוֹלְקִים וְהַחֲכָמִים דִּבְרֵיהֶם מִן הַמָּקוֹר אֲשֶׁר יִבְחַר ה', וַאֲפִלּוּ אִם הָיוּ דָנִים מִסְּבָרָתָם גְּרִידָא מִן הַדִּין הָיָה לְקַבְּלָם, וְאֵלֶּה אֵינָם כֵּן. וּמִי יִתֵּן שֶׁיַּשְׁמִיעוּנִי תְּשׁוּבָתָם בְּשְׁאֵלַת 'הַחֹדֶשׁ הַזֶּה', וַאֲנִי רוֹאֶה חַכְמֵיהֶם הוֹלְכִים אַחֲרֵי הָרַבָּנִים בְּעִבּוּר אָדָר בַּאֲדָר, וְהֵם מַקְשִׁים לָהֶם בְּרִאַיַּת יֶרַח תִּשְׁרִי, אֵיךְ צָמְתָם צוֹם כִּפּוּר בְּתִשְׁעָה בְתִשְׁרִי, הֲלֹא יֵבוֹשׁוּ, וְהֵם אֵינָם יוֹדְעִים אִם הַחֹדֶשׁ הַהוּא אֱלוּל אוֹ תִּשְׁרִי כְּשֶׁיִּעְבְּרוּ אוֹ אִם הוּא תִּשְׁרִי אוֹ מַרְחֶשְׁוָן כְּשֶׁאֵינָן מְעֻבָּרִין, וַהֲלֹא הָיוּ אוֹמְרִים: 'אֲנַחְנוּ הַטּוֹבְעִים וּמַה נִּפְחַד מֵהַבְּלִילָה', אֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע אִם הַחֹדֶשׁ תִּשְׁרִי אוֹ מַרְחֶשְׁוָן אוֹ אֱלוּל, וְאֵיךְ נַקְשֶׁה לְמִי שֶׁאָנוּ הוֹלְכִים בְּעִקְּבוֹתֵיהֶם וְנִלְמַד מֵהֶם, הֲתָצוּמוּ בַּתְּשִׁיעִי אוֹ בָעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ.

**לט** אָמַר הֶחָבֵר: תּוֹרָתֵנוּ קְשׁוּרָה בַהֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי אוֹ מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר ה' מִירוּשָׁלָיִם, בְּמַעֲמַד שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים וְכֹהֲנִים וְסַנְהֶדְרִים, וַאֲנַחְנוּ מְצֻוִּים שֶׁנִּשְׁמַע מֵהַשּׁוֹפֵט הַמְמֻנֶּה בְכָל דּוֹר וָדוֹר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: אוֹ אֶל הַשּׁוֹפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה וגו' וְסָמַךְ לוֹ אָמְרוֹ: 'וְעָשִׂית עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ', 'לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר', 'וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל הַכֹּהֵן וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא', חִבֵּר הַמְרוֹת הַכֹּהֵן וְהַשּׁוֹפֵט לְגֶדוֹלָה שֶׁבָּעֲבֵרוֹת, בְּאָמְרוֹ: 'וּבַעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל' וְסָמַךְ לוֹ 'וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ', בְּעוֹד שֶׁהַסֵּדֶר נִשְׁאָר מֵהָעֲבוֹדָה וְהַסַּנְהֶדְרִין וּשְׁאָר הַכִּתּוֹת, אֲשֶׁר בָּהֶם יִשְׁלַם הַסֵּדֶר וְיִדְבַּק בָּהֶם הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בְּלִי סָפֵק, בֵּין בִּנְבוּאָה בֵּין בְּאֹמֶץ וְהוֹדָעָה, כַּאֲשֶׁר הָיָה בְּבֵית שֵׁנִי, וְלֹא יִתָּכֵן לַעֲבוֹר עַל כְּמוֹתָם הַהַסְכָּמָה מִדַּעְתָּם. וּבָזֶה נִתְחַיְּבְנוּ בְּמִצְוֹת מְגִלָּה וּפוּרִים וּמִצְוֹת חֲנֻכָּה, וְיָכְלְנוּ לוֹמַר: 'אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה', וּ'לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל חֲנֻכָּה', וְ'לִגְמֹר אֶת הַהַלֵּל' וְ'לִקְרֹא', וְ'עַל נְטִילַת יָדַיִם', וְ'עַל מִצְוֹת עֵרוּב', וְזוּלַת זֶה. וְאִלּוּ הָיוּ חֻקֵּינוּ יוֹצְאִים אַחַר הַגָּלוּת לֹא הָיוּ נִקְרָאִים 'מִצְוֹת', וְלֹא הָיִינוּ חַיָּבִים לְבָרֵךְ עֲלֵיהֶם, אַף הָיוּ אוֹמְרִים בָּהֶם שֶׁהֵם 'תַּקָּנָה' אוֹ 'מִנְהָג'. וְרֹב מִצְוֹתֵינוּ סְמוּכוֹת אֶל מֹשֶׁה הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי. וְכֵן רָאוּי, שֶׁהָיָה עִם שֶׁלֹּא הֻצְרְכוּ לְטָרֹחַ בְּמְזוֹנוֹת אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא בִלְבּוּשׁ וְלֹא בְדִירָה, וְהֵם כַּאֲשֶׁר הָיוּ מִן הָרֹב וּמֹשֶׁה נִמְצָא עִמָּם וְהַשְּׁכִינָה אֲיֻנָּה זָזָה מֵהֶם, וְהוּא כְּבָר צִוָּה אוֹתָם בִּכְלָלֵי הַמִּצְוֹת, הֲיַעֲלֶה בַּדַּעַת שֶׁלֹּא יִשְׁאֲלוּ עַל פְּרָטֵיהֶם עִם הַשָּׁעוֹת וְיַעְתִּיקוּ פְּרוּשֵׁיהֶם וּמַחְלְקוֹתָם, וּכְבָר אָנוּ רוֹאִים, 'וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי־הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרוֹתָיו', וְהוּא כְּבָר אָמַר לָהֶם בָּאַחֲרוֹנָה: 'כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם'. וּמִי שֶׁרוֹצֶה לְהַכְזִיב הַפָּסוּק הַזֶּה יִרְאֶה עִנְיַן הַקְּרָאִים, וּמִי שֶׁהוּא רוֹצֶה לְהַאֲמִין בּוֹ יִרְאֶה חָכְמַת הַמִּשְׁנָה וְהַגְּמָרָא, וְהֵם מְעַט מֵהַרְבֵּה מֵהַחָכְמוֹת הַטִּבְעִיּוֹת וְהָאֱלֹהִיּוֹת וְהַמּוּסָרִיּוֹת וְהַגַּלְגַּלִּיּוֹת, וְיִרְאֶה שֶׁבֶּאֱמֶת רָאוּי

לָהֶם לְהִתְפָּאֵר עַל כָּל הָעַמִּים בְּחָכְמָתָם. וּקְצָת מִצְוֹתֵינוּ – מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' עִם הַתְּנָאִים הַנִּזְכָּרִים. וּכְבָר הִתְמִידָה הַנְּבוּאָה בְּבֵית שֵׁנִי קָרוֹב לְאַרְבָּעִים שָׁנָה, וּכְבָר שִׁבַּח יִרְמְיָהוּ עַד מְאֹד בְּנְבוּאָתוֹ אַנְשֵׁי בֵית שֵׁנִי וַחֲסִידוּתָם וְחָכְמָתָם וְיִרְאָתָם, וְאִם לֹא נִסְמֹךְ עַל אֵלֶּה עַל מִי נִסְמֹךְ? וּכְבָר אָנוּ רוֹאִים מַה שֶּׁנִּקְבַּע אַחֲרֵי מֹשֶׁה וְהָיְתָה מִצְוָה, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה שֶׁקִּדֵּשׁ אֶת תּוֹךְ הֶחָצֵר וְהֶעֱלָה עוֹלוֹת בְּזוּלַת הַמִּזְבֵּחַ, וְעָשָׂה הֶחָג שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים וּמַה שֶּׁכָּתַב דָּוִד וּשְׁמוּאֵל מִסֵּדֶר הַמְשׁוֹרְרִים בַּבַּיִת, וְהָיוּ לְמִצְוֹת תְּמִידוֹת, וּמַה שֶּׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה בַּמִּקְדָּשׁ, וּמַה שֶּׁהִנִּיחַ מִמַּה שֶּׁעָשָׂה מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר, וּמַה שֶּׁהֶעֱמִיד עֶזְרָא בְּבֵית שֵׁנִי עַל קְהָלוֹ לָתֵת שְׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל, וּמַה שֶּׁהֶעֱמִידוּ בְּמָקוֹם הָאָרוֹן תְּכוּנָה שֶׁתְּלוּ לְפָנֶיהָ הַפָּרֹכֶת, בַּעֲבוּר שֶׁיֵּדְעוּ כִּי הָאָרוֹן גָּנוּז לְשָׁם.

**מ** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵיךְ יִתָּכֵן זֶה עִם 'לֹא תוֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ'.

**מא** אָמַר הֶחָבֵר: לֹא נֶאֱמַר זֶה אֶלָּא לֶהָמוֹן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְחַדְּשׁוּ מִשִּׂכְלָם וְיִתְחַכְּמוּ מִדַּעְתָּם וְיִקְבְּעוּ לְעַצְמָם תּוֹרוֹת מֵהַקְּשָׁתָם כְּמוֹ שֶׁעוֹשִׂים הַקָּרָאִים, וּמִזֶּהִיר לִשְׁמֹעַ מִן הַנְּבִיאִים אַחֲרֵי מֹשֶׁה וּמִן הַכֹּהֲנִים וְהַשּׁוֹפְטִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּנָּבִיא: נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וגו', וְאָמַר בַּכֹּהֲנִים וּבַשּׁוֹפְטִים שֶׁיִּהְיוּ דִּבְרֵיהֶם נִשְׁמָעִים. וְהָיָה מַאֲמָרוֹ: לֹא תוֹסִיפוּ עַל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם, עַל מַה שֶּׁצִּוִּיתִי אֶתְכֶם עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְעַל יְדֵי נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ, עַל הַתְּנָאִים הַנִּזְכָּרִים בַּנְּבוּאָה, וּמַה שֶּׁנִּקְבְּצוּ עָלָיו הַכֹּהֲנִים וְהַשּׁוֹפְטִים מִן 'הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', מִפְּנֵי שֶׁהֵם נֶעֱזָרִים בַּשִּׂכְינָה, וְלֹא יִתָּכֵן לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם שֶׁיַּסְכִּימוּ בְּדָבָר שֶׁחוֹלֵק עַל הַתּוֹרָה, בַּעֲבוּר רֻבָּם. וְלֹא תַעֲבֹר עֲלֵיהֶם הַטָּעוּת לְחָכְמָתָם הָרְחָבָה הַיְרוּשָׁה וְהַטִּבְעִית הַקְּנוּיָה, כַּאֲשֶׁר קִבְּלוּ, כִּי הַסַּנְהֶדְרִין הָיוּ מְצֻיָּים לְדַעַת כָּל הַחָכְמוֹת, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁמִּעַט שֶׁנִּסְתַּלְּקָה מֵהֶם הַנְּבוּאָה אוֹ מַה שֶּׁעוֹמֵד בִּמְקוֹמָהּ מִבַּת־קוֹל וְזוּלַת זֶה. וֶאֱמֹר, שֶׁלֹּא נַחֲלֹק עִם הַקָּרָאִים בְּמַה שֶּׁהֵם טוֹעָנִים עָלֵינוּ מִן הַמּוּבָן מִמַּלַּת 'מִמָּחֳרָת הַשַּׁבָּת' וְ'עַד מִמָּחֳרָת הַשַּׁבָּת' שֶׁהוּא מִיּוֹם רִאשׁוֹן, וְאַחַר כֵּן נֹאמַר שֶׁאֶחָד מִן הַכֹּהֲנִים אוֹ הַשּׁוֹפְטִים אוֹ הַמְלָכִים, הָרְצוּיִים עִם דַּעַת הַסַּנְהֶדְרִין וְכָל הַחֲכָמִים, רָאָה כִּי הַכַּוָּנָה מִן הַמִּסְפָּר הַהוּא לְשׁוּם חֲמִשִּׁים יוֹם בֵּין בְּכוּרֵי קְצִיר שְׂעוֹרִים וּבְכוּרֵי קְצִיר חִטִּים, וּשְׁמִירַת שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת שֶׁהֵם שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימוֹת, וְנָתַן לָנוּ דִּמְיוֹן בְּתִחִלַּת יוֹם מֵהַשָּׁבוּעַ, לוֹמַר: אִם תִּהְיֶה הַהַתְחָלָה 'מֵהֶחֵל חָרְמֵשׁ בַּקָּמָה' מִיּוֹם רִאשׁוֹן – תַּגִּיעוּ עַד יוֹם הָרִאשׁוֹן, לְהַקִּישׁ מִמֶּנּוּ, שֶׁאִם תִּהְיֶה הַהַתְחָלָה מִיּוֹם שֵׁנִי – נַגִּיעַ עַד יוֹם שֵׁנִי. וְ'הֶחֵל חָרְמֵשׁ' מָנַח אֲלֵינוּ, בְּכָל עֵת שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהוּא רָאוּי – נַתְחִיל בּוֹ וְנִסְפֹּר מִמֶּנּוּ. וְקִבְּעוּ אוֹתוֹ שֶׁיִּהְיֶה יוֹם שֵׁנִי שֶׁל פֶּסַח וְלֹא יִהְיֶה בָּזֶה סְתִירָה לַתּוֹרָה, וְהִתְחַיְּבנוּ לְקַבְּלוֹ לְ'תוֹרָה', מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִן 'הַמָּקוֹם

אֲשֶׁר יִבְחַר ה' עִם הַתְּנָאִים הַנִּזְכָּרִים. וְשֶׁמָּא הָיָה זֶה בִּנְבוּאָה מֵאֵת הַבּוֹרֵא, וְיָכוֹל לִהְיוֹת, וְנִהְיֶה נְקִיִּים מִבִּלְבּוּל הַמְבַלְבְּלִים.

**מב** אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר פָּסַקְתָּ הֶחָבֵר בַּכְּלָלוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לֹא אוּכַל לְהַכְחִישָׁם מֵחֲלָקִים הָיוּ בְלִבֵּי מִטַּעֲנוֹת הַקְּרָאִים, הָיִיתִי סָבוּר שֶׁאַשְׁתִּיקְךָ בָּהֶם.

**מג** אָמַר הֶחָבֵר: כְּשֶׁיִּתְבָּרְרוּ הַכְּלָלוֹת אַל תִּתֵּן לִבְּךָ לַחֲלָקִים, כִּי הָרִבֹּה שֶׁיִּכָּנֵס בָּהֶם הַטָּעוּת, וְעוֹד – שֶׁאֵין לָהֶם תַּכְלִית, מִפְּנֵי שֶׁהֵם מִסְתַּבְּכִים וְלֹא יִמָּלְטוּ הַמְדַבְּרִים מִבִּלְבּוּלָם. וְזֶה כְּמִי שֶׁנִּתְבָּרֵר אֶצְלוֹ צֶדֶק הַבּוֹרֵא, וְשֶׁחָכְמָתוֹ כוֹלֶלֶת – אֵינֶנּוּ מַבִּיט לְמַה שֶּׁהוּא נִרְאֶה בָּעוֹלָם מִן הָעָוֶל, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר: אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַּמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ. וּכְמִי שֶׁנִּתְבָּרֵר אֶצְלוֹ בְּמוֹפֵת עֶמִידַת הַנֶּפֶשׁ אַחַר כְּלוֹת הַגּוּף, וְשֶׁאֵינָהּ גַּשְׁמִית אֲבָל עֶצֶם נִפְרָד מֵהַגּוּף כַּמַּלְאָכִים – אֵינֶנּוּ מַבִּיט אֶל מַה שֶּׁתַּקְשֶׁהוּ הַמַּחֲשָׁבָה מֵהֶעְדֵּר פְּעֻלּוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּעֵת הַשֵּׁנָה, וְעֵת הֶחֳלִי, שֶׁהוּא מְאַבֵּד הַמַּחֲשָׁבָה, וּמַה שֶּׁהִיא הוֹלֶכֶת אַחַר מֻגָּז הַגּוּף, וְזוּלַת זֶה מִן הַמַּחֲשָׁבוֹת הַמְבַלְבְּלוֹת.

**מד** אָמַר הַכּוּזָרִי: עִם כָּל זֶה אֵין מַסְפִּיק לִי עַד שֶׁאֶשְׁבַּע מִדַּבֵּר עִמְּךָ עַל הַחֲלָקִים, וְאִם יֵשׁ לְתִפֹּשׂ עָלַי בָּזֶה, אַחַר אֲשֶׁר הוֹדֵיתִי בַּכְּלָלִים אֲשֶׁר הֵבִיאוֹתָם.

**מה** אָמַר הֶחָבֵר: אֱמֹר מַה שֶּׁתִּרְצֶה.

**מו** אָמַר הַכּוּזָרִי: הֲלֹא עֹנֶשׁ הַנֶּזֶק מִפֹּרֶשׁ בַּתּוֹרָה, בְּמַה שֶּׁאָמַר 'עַיִן תַּחַת עַיִן', וְ'כַאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ'.

**מז** אָמַר הֶחָבֵר: וַהֲלֹא נֶאֱמַר בּוֹ אַחַר כֵּן: 'וּמַכֵּה נֶפֶשׁ־בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ', הֲלֹא זֶה הַכֹּפֶר, וַהֲלֹא לֹא הָיָה אוֹמֵר: מִי שֶׁהִכָּה סוּסְךָ – הַכֵּה סוּסוֹ, אֲבָל אוֹמֵר: קַח סוּסוֹ, כִּי אֵין לְךָ תּוֹעֶלֶת בְּהַכּוֹת סוּסוֹ, וְכֵן מִי שֶׁכָּרַת יָדְךָ אֵין אוֹמְרִים לְךָ: קַח יָדוֹ, כִּי אֵין לְךָ תּוֹעֶלֶת בִּכְרֹת אֶת יָדוֹ. כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהָיָה נִכְנָס בַּדִּינִין הָאֵלֶּה מַה שֶּׁסּוֹתֵר אוֹתוֹ הַשֵּׂכֶל, מִ'פֶּצַע תַּחַת פָּצַע' וְ'חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה', אֵיךְ נוּכַל לְשַׁעֵר זֶה, שֶׁמָּא יָמוּת אֶחָד מֵהֶם מִפֶּצַע וְלֹא יָמוּת הָאַחֵר מִכְּמוֹתוֹ, וְאֵיךְ נוּכַל לְשַׁעֵר כְּמוֹתוֹ, וְאֵיךְ נִקַּח עַיִן מִי שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא עַיִן אַחַת כֹּפֶר עַיִן מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי עֵינַיִם, וְיִשָּׁאֵר הָאֶחָד סוֹמֵא וְהַשֵּׁנִי בְּעַיִן אַחַת, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה: 'כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ'. וּמַה צָּרְכִי לְדַבֵּר עִמְּךָ עַל אֵלֶּה הַחֲלָקִים, אֲחֵרֵי אֲשֶׁר הִקְדַּמְתִּי לְךָ צֹרֶךְ הַקַּבָּלָה עִם אֲמִתַּת הַמְקֻבָּל מֵהֶם וּגְדֻלָּתָם וְחָכְמָתָם וְהִשְׁתַּדְּלוּתָם.

**מח** אָמַר הַכּוּזָרִי: עִם כָּל זֶה טוֹב הוּא בְּעֵינַי לָדַעַת לָמָּה צִוָּה הַשֵּׁם הַשְּׁמִירָה מִן הַטֻּמְאוֹת.

**מט** אָמַר הֶחָבֵר: הַטֻּמְאָה וְהַקְּדֻשָּׁה שְׁנֵי עִנְיָנִים זֶה כְּנֶגֶד זֶה, לֹא יִמָּצֵא הָאֶחָד אֶלָּא בְּהִמָּצֵא הַשֵּׁנִי, וּמָקוֹם שֶׁאֵין קְדֻשָּׁה אֵין טֻמְאָה, כִּי עִנְיַן הַטֻּמְאָה אֵינֶנּוּ כִּי אִם דָּבָר שֶׁאָסַר עַל בְּעָלָיו לִנְגֹּעַ בְּדָבָר מִדִּבְרֵי הַקְּדֻשָּׁה מִמַּה שֶּׁהוּא מְקֻדָּשׁ לֵאלֹהִים, כְּמוֹ: הַכֹּהֲנִים וּמַאֲכָלָם וּמַלְבּוּשָׁם

וְהַתְּרוּמוֹת וְהַקָּרְבָּנוֹת וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ וְזוּלַת זֶה הַרְבֵּה. וְכֵן עִנְיַן הַקְּדֻשָּׁה: דָּבָר שֶׁאָסַר עַל בְּעָלָיו לִנְגֹּעַ בִּדְבָרִים רַבִּים יְדוּעִים וּמְפֻרְסָמִים, וְרֹב מֵהֶם תְּלוּיִים בְּמַעֲמַד הַשְּׁכִינָה, וּכְבָר חָסַרְנוּ אוֹתָהּ. וּמַה שֶּׁאָצְלֵנוּ הַיּוֹם מֵאִסּוּר שְׁכִיבַת הַנִּדָּה וְהַיּוֹלֶדֶת, אֵינוֹ מִפְּנֵי הַטֻּמְאָה אֲבָל הִיא מִצְוָה גְּרִידָא מֵאֵת הַבּוֹרֵא, וְכֵן מַה שֶּׁאָצְלֵנוּ מֵהָרְחָקַת הָאֲכִילָה עִמָּהּ וּלְהִשָּׁמֵר מִקּוּרְבָתָהּ, אֵין זֶה כִּי אִם מְנִיעוֹת וּסְיָגוֹת שֶׁלֹּא יִתְגַּלְגֵּל הָעִנְיָן לִשְׁכַּב עִמָּהּ. אֲבָל חוֹבוֹת הַטֻּמְאָה בָּטְלוּ מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי שֶׁאָנוּ בָּאָרֶץ טְמֵאָה וְאֲוִיר טָמֵא. וְכָל שֶׁכֵּן מַה שֶּׁאָנוּ מִשְׁתַּמְּשִׁין בּוֹ מֵהַקְּבָרוֹת וְהַשְּׁרָצִים וְהַמְּצֹרָעִים וְהַזָּבִים וְהַמֵּתִים וְזוּלַת זֶה. וְכֵן אֲסוּרָה עָלֵינוּ הַנְּבֵלָה וְלֹא מִפְּנֵי טֻמְאָתָהּ אֲבָל מִצְוָה גְּרִידָא בְּאִסּוּר הַנְּבֵלָה, וּתְנַאי הַטֻּמְאָה תּוֹסֶפֶת. וְלוּלֵא שֶׁאָמְרוּ: עֶזְרָא תִּקֵּן טְבִילָה לְבַעֲלֵי קְרָיִין, לֹא הָיִינוּ חַיָּבִין בָּהּ חוֹבַת הַתּוֹרָה אַף חִיּוּב טָהֳרָה וּנְקִיּוּת. וְאִם הֵם מְקַבָּלִים אוֹתָהּ עַל עַצְמָם לְעִנְיַן הַנְּקִיּוּת, אֵין גְּנַאי בָּזֶה מִבְּלְתִּי שֶׁיְּקַבְּלוּהָ לְ'תוֹרָה', וְאִם לֹא – כְּבָר הֵם מִתְחַכְּמִים מִסְכְּלוּת מֵהֶם וּמְשַׁנִּים הַתּוֹרָה וְגוֹרְמִים לְמִינוּת, רְצוֹנִי לוֹמַר: חִלּוּק הַדֵּעוֹת, אֲשֶׁר הוּא שֹׁרֶשׁ הַפְּסָדַת הָאֱמָה וִיצִיאָתָהּ מִ'תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד', כִּי כָּל אֲשֶׁר נָקֵל בּוֹ אֲנַחְנוּ עַל עַצְמֵנוּ מֵהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּשַּׁבָּתוֹת בְּבָתֵּינוּ בְּעֵרוּב, וְאִם הוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נָאֶה, יֵקֵל אֵצֶל מַה שֶּׁתִּסְבֹּב דַּעְתָּם מֵהַמַּחֲלֹקֶת וְהַכַּפְרָנוּת עַד שֶׁיִּהְיֶה בְּבֵית אֶחָד עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּעֶשֶׂר דֵּעוֹת. וְאִם לֹא הָיוּ הַמִּצְוֹת אֲצָלֵנוּ קְשׁוּרוֹת בִּגְבוּלִים שֶׁלֹּא יַעַבְרוּם, לֹא הָיָה מֻבְטָח מֵהִכָּנֵס בָּהּ מַה שֶּׁאֵין מִמֶּנָּה, וְיוֹצֵא מִמֶּנָּה קְצָת מַה שֶּׁיֵּשׁ בָּהּ, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא לוֹקֵחַ בְּהֶקֵּשׁוֹ וְטַעְמוֹ. וְיֵקַל בְּעֵינֵי הַקְּרֵאִים הֲנָאַת עֲבוֹדָה זָרָה מִכֶּסֶף וְזָהָב וּקְטֹרֶת וְיַיִן, וְעַל הָאֱמֶת – הַמָּוֶת מִבַּלְעֲדֵי זֶה טוֹב. וְיִקָּשֶׁה בְּעֵינָיו שֶׁיִּהְיֶה מֵהַחֲזִיר אֲפִלּוּ בִּרְפוּאָה, וְעַל הָאֱמֶת – הוּא מֵהָעֲבֵרוֹת הַקַּלּוֹת, חַיָּב בָּהֶם מַלְקוּת. וְכֵן יֵקַל עַל הַנָּזִיר אֲכִילַת הַצִּמּוּקִים וְהָעֲנָבִים יוֹתֵר מֵהַשְׁכָּרוּת מִשְּׁכַר הַדֶּבֶשׁ אוֹ שְׁכַר הַתַּפּוּחִים, וְהָאֱמֶת הֵפֶךְ זֶה, כִּי הָאִסּוּר אֵינוֹ אֶלָּא בְּמַה שֶּׁיָּצָא מֵהַגֶּפֶן בִּלְבָד, וְאֵין הַכַּוָּנָה אִסּוּר הַשְׁכָּרוּת כַּאֲשֶׁר יַעֲלֶה בַּמַּחֲשָׁבָה, אֲבָל הָאֱלֹהִים יוֹדֵעַ וּנְבִיאָיו וּבְחוּרָיו. וְלֹא יִתָּכֵן לְהַחֲזִיק בַּסְּכָלִים אַנְשֵׁי הַקַּבָּלָה אוֹ אַנְשֵׁי הַסְּבָרָא בָּזֶה, כִּי מִלַּת שֵׁכָר גְּלוּיָה וִידוּעָה, וְקִבְּלוּ שֶׁיַּיִן וְשֵׁכָר הָאָמוּר בַּכֹּהֲנִים כּוֹלֵל כָּל מִינֵי שֵׁכָר וְשֶׁיַּיִן וְשֵׁכָר הָאָמוּר בַּנָּזִיר אֵינָנוּ כִּי אִם מֵעָסִיס הַיַּיִן. וְלַמִּצּוֹת גְּבוּלִים מְדֻקְדָּקִים עֲלֵיהֶם בְּחָכְמָה וְאִם לֹא יֵרָאוּ בְּמַעֲשִׂים נָאִים, וְהַזְּרִיז יִרְחַק מֵהֶם מִבְּלִי שֶׁיֵּאָסֵר אוֹתָם, כְּמוֹ בְּשַׂר כֹּס כֹּס, אֲשֶׁר הוּא מֻתָּר בַּעֲבוּר שֶׁאֵינוֹ בָּטוּחַ מִמּוֹת הַבְּהֵמָה הַהִיא, וְלָאוֹמֵר שֶׁיֹּאמַר כִּי תֵּרֵפָא וְהֻתְּרָה. וְהַטְּרֵפָה שְׁנִרְאֵית בְּרִיאָה אֲסוּרָה, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ לָהּ חֲלִי מֵמִית מִבְּלִי סָפֵק, וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁתִּחְיֶה מִמֶּנּוּ וְלֹא שֶׁתֵּרֵפֵא, וְנֶאֱסְרָה, וְעִם הַסְּבָרָא וְהַהִתְחַכְּמוּת יָשׁוּבוּ הַדִּינִין הָאֵלּוּ בְּהֵפֶךְ. עַל כֵּן לֹא תְהַלֵּךְ אַחַר סְבָרָתְךָ וְהַקְּשָׁתְךָ בְּתוֹלְדוֹת הַמִּצּוֹת, פֶּן תִּפֹּל בִּסְפֵקוֹת יְבִיאוּךָ לְמִינוּת, וְלֹא תַסְכִּים דַּעְתְּךָ עִם חֲבֵרֶיךָ בְּדָבָר מֵהֶם, כִּי לְכָל אֶחָד מִבְּנֵי אָדָם סְבָרָא

וְהַקְּשָׁה. אָמְנָם צָרִיךְ שֶׁתְּעַיֵּן בַּשָּׁרְשִׁים מִן הַמְקֻבָּל וְהַכָּתוּב וְהַהַקְשׁוֹת הַנּוֹהֲגוֹת עַל הַסֵּדֶר הַמְקֻבָּל לְהָשִׁיב הַתּוֹלָדוֹת אֶל הָאָבוֹת, וּמַה שֶּׁיּוֹצִיאֶךָּ אֵלָיו, הַאֻמַּן בּוֹ, וְאִם יִהְיֶה רָחוֹק אֵצֶל סְבָרָתְךָ וּמַחֲשַׁבְתְּךָ, כַּאֲשֶׁר תַּרְחִיק הַמַּחֲשָׁבָה וְהַסְּבָרָא הָעִדֵּר הָרְקוּת, וְהַהַקְשׁוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת מְחַיְּבוֹת זֶה. וְכַאֲשֶׁר תַּרְחִיק הַסְּבָרָא שֶׁיָּכוֹל לְהִתְחַלֵּק הַגּוּף לְאֵין תַּכְלִית, וְהַהַקְשָׁה הַשִּׂכְלִית מְחַיֶּבֶת זֶה. וְכַאֲשֶׁר תַּרְחִיק הַמַּחֲשָׁבָה שֶׁהָאָרֶץ כַּדּוּרִית, וְשֶׁהִיא חֵלֶק אֶחָד מִמֵּאָה וְשִׁשִּׁים וְשֵׁשׁ מֵעִגּוּל הַשֶּׁמֶשׁ, וְכָל מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּמוֹפְתֵי הַתְּכוּנָה, מִמַּה שֶּׁתַּרְחִיקֵהוּ הַמַּחֲשָׁבָה. כִּי כָל מַה שֶּׁהִתְּירוּ חֲכָמִים לֹא הָיָה לִסְבָרָתָם וְלֹא בְּמַה שֶּׁנִּרְאָה לְדַעְתָּם, אַךְ בְּתוֹלְדוֹת הַחָכְמָה הַיְרוּשָׁה וְהַמְקֻבֶּלֶת אֲצָלָם, וְכָל מַה שֶּׁאָסְרוּ כֵּן. וּמִי שֶׁנִּלְאֶה מֵהַשִּׂיג חָכְמָתָם וְלָקַח דִּבְרֵיהֶם כְּטַעֲמוֹ וּסְבָרָתוֹ, יִהְיוּ נְכָרִים בְּעֵינָיו כַּאֲשֶׁר הֵם דִּבְרֵי הַטִּבְעִיִּים וְהַגַּלְגַּלִּיִּים נָכְרִים בְּעֵינֵי עַמֵּי הָאָרֶץ. וְהֵם כְּשֶׁמְּדַקְדְּקִין בִּגְבוּלֵי הַדִּינִין וְיוֹרוּ הַהֶתֵּר וְהָאִסּוּר בַּאֲמִתַּת הַדִּין, מַרְאִים לְךָ מַה שֶּׁאֵינוֹ נָאֶה מֵהַגְּבוּלִים הָהֵם, כַּאֲשֶׁר הֵם מְגַנִּים אֲכִילַת בְּשַׂר כֹּס כֹּס, וְהוֹצָאַת מָמוֹן בְּתַחְבּוּלַת הַדִּינִים וְהַתֶּרֶת הַהֶלִּיכָה בַּשַּׁבָּת בְּתַחְבּוּלוֹת מִן הָעֲרוּב, וְהַתֶּרֶת הַנָּשִׁים בְּתַחְבּוּלוֹת שֶׁהַנְּשׂוּאִים מֻתָּרִים בָּהֶם, וְהַתֶּרֶת הַשְּׁבוּעוֹת וְהַנְּדָרִים בְּמִינֵי הָעֲרָמוֹת, אֲשֶׁר הֵם עוֹבְרִים אֲצֶל הָעִיּוּן הַדִּינִי מִבְּלְתִּי הַהִשְׁתַּדְּלָה הַתּוֹרִיָּה. וּשְׁנֵי הָעִנְיָנִים צָרִיךְ אֲלֵיהֶם. כִּי אִם תִּיָּחֵד הָעִיּוּן הַדִּינִי, יַעַבְרוּ בִּגְבוּלָיו מִינִים מֵהַתַּחְבּוּלוֹת, לֹא יִתָּכֵן לְקַשְׁרָם, וְאִם תֵּעָזֵב הַגְּבוּלִים שֶׁל דִּינִים אֲשֶׁר הֵם סְיָג הַתּוֹרָה וְתִסְמֹךְ עַל הַהִשְׁתַּדְּלָה, יִהְיֶה סִבָּה לְמִינוּת וְיֹאבַד הַכֹּל.

**נ** אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן שֶׁהַדָּבָר כֵּן. אֲנִי מוֹדֶה לְרַבָּנִי שֶׁמְּקַבֵּץ אֵלֶּה שְׁנֵי הַפָּנִים, בְּיִתְרוֹנוֹ עַל הַקְּרָאִים בַּנִּרְאֶה וּבַנִּסְתָּר, וְיִהְיֶה עִם זֶה טוֹב לֵב בְּתוֹרָתוֹ, בַּעֲבוּר שֶׁהִיא מְקֻבֶּלֶת מֵחֲכָמִים מְאֻמָּתִים שֶׁחָכְמָתָם מֵאֵת הָאֱלֹהִים, כִּי הַקְּרָאִי, וְאִם תַּגִּיעַ הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ מַה שֶּׁתַּגִּיעַ, לֹא יִיטַב לִבּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ סְבָרָא וְהַקָּשָׁה, וְלֹא יִבְטַח שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הַהוּא, הוּא הַנִּרְצֶה אֵצֶל הַבּוֹרֵא, וְיֵדַע כִּי בָעַמִּים הָרַבֵּה אֲנָשִׁים מִשְׁתַּדְּלִים יוֹתֵר מֵהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ. אֲבָל נִשְׁאַר לִי לִשְׁאֹל אוֹתְךָ בָּעֲרוּב וְהוּא קַלּוּת בְּמִצְוַת הַשַּׁבָּת, אֵיךְ יַתִּיר מַה שֶּׁאָסְרוּ הַבּוֹרֵא בַּתַּחְבּוּלָה הַהִיא הַנְּקֻלָּה וְהַפְּחוּתָה.

**נא** אָמַר הֶחָבֵר: חָס וְשָׁלוֹם שֶׁיַּסְכִּימוּ הֶמּוֹן חֲסִידִים וַחֲכָמִים עַל מַה שֶּׁיַּתִּיר קֶשֶׁר מִקְשְׁרֵי הַתּוֹרָה, אַךְ הֵם מְזָרְזִים וְאוֹמְרִים: 'עֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה'. וּמִן הַסְּיָגוֹת שֶׁסִּיְּגוּ, שֶׁאָסְרוּ הַהוֹצָאָה וְהַהֶכְנָסָה מֵרְשׁוּת הַיָּחִיד לִרְשׁוּת הָרַבִּים וּבְהֵפֶךְ, מַה שֶּׁלֹּא אָסְרָה זֶה הַתּוֹרָה, וְאַחַר כֵּן גִּלְגְּלוּ בַּסְּיָג הַהוּא גִּלְגּוּל לְהַרְוָחָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא תֵחָשֵׁב הִשְׁתַּדְּלוּתָם כַּתּוֹרָה, וְשֶׁיִּהְיֶה רָוַח לִבְנֵי אָדָם בְּהִשְׁתַּמְּשָׁם וְלֹא יַגִּיעוּ אֶל הָרָוַח הַהוּא אֶלָּא בִּרְשׁוּת, וְהָרְשׁוּת הוּא עֲשׂוֹת הָעֲרוּב, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַכָּרָה בֵּין הַמַּתָּר לְגַמְרֵי וּבֵין הַסְּיָג וּבֵין הָאָסוּר.

**נב** אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר הִסְפִּיק לִי זֶה. אֲבָל לֹא חָזְקָה אֲצִלִּי מְלֶאכֶת הָעֵרוּב עַד שֶׁתִּהְיֶה מְחַבֶּרֶת בֵּין שְׁתֵּי רְשֻׁיּוֹת.

**נג** אָמַר הֶחָבֵר: אִם כֵּן לֹא חָזְקָה אֲצָלְךָ הַמִּצְוָה כֻּלָּהּ. הֶחָזֵק בְּעֵינֶיךָ הַתֹּרֶת הַנִּכָּסִים וְהַמָּמוֹן וְהַבְּעָלִים וְהָעֲבָדִים בִּלְקִיחַת הַקְּנָיָן וְהַצַּוָּאָה, וְהַתֹּרֶת הָאִשָּׁה וְאִסּוּרָהּ אַחַר שֶׁהָיְתָה מֻתֶּרֶת בְּאָמְרוֹ: 'תְּהֵא לִי מְקֻדֶּשֶׁת', וְהַתֹּרָתָהּ אַחַר שֶׁהָיְתָה אֲסוּרָה בְּאָמְרוֹ: 'כִּתְבוּ וְחִתְמוּ וּתְנוּ גֵּט', וְכָל מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים מִמַּה שֶּׁהִשְׁלַמְתֶּם תְּלוּי בְּמַעֲשֶׂה מִן הַמַּעֲשִׂים אוֹ בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, וְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְהַבַּיִת הַתְּלוּיָה בְּמַאֲמַר הַכֹּהֵן 'טָמֵא' אוֹ 'טָהוֹר'. וְכָל הַמִּשְׁכָּנָה לֹא חָלְה הַקְּדֻשָּׁה עָלֶיהָ אֶלָּא בַּהֲקָמַת מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן וְהַמְּשִׁיחָה בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, וְכֵן הַכֹּהֲנִים לֹא חָלְה הַקְּדֻשָּׁה עֲלֵיהֶם אֶלָּא בַּמִּלּוּאִים וּבַתְּנוּפָה, וְהַלְוִיִּם בַּטָּהֳרָה וְהַתְּנוּפָה, וְטַהֵר הַטְּמֵאִים בְּמֵי נִדָּה שֶׁבּוֹ אֵפֶר הַפָּרָה וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תּוֹלַעַת וְעֵץ אֶרֶז, וְחִטּוּי הַבַּיִת בִּשְׁתֵּי צִפֳּרִים חַיּוֹת וְהַמְּלָאכָה הַהִיא. וְכִפּוּר הָעֲוֹנוֹת בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וְטָהֳרַת מְקֻדָּשׁ מֵהַטֻּמְאוֹת בִּשְׁעִיר עֲזָאזֵל עִם הַמַּעֲשִׂים הַתְּלוּיִים בּוֹ, וּבִרְכַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּנְשֹׂא אַהֲרֹן אֶת יָדָיו וּבֶאֱמֹר: 'יְבָרֶכְךָ ה'. וְהָיָה חָל עִם כָּל מַעֲשֶׂה מֵהַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, כִּי מַעֲשֵׂי הַתּוֹרָה כַּהֲוָיוֹת הַטִּבְעִיּוֹת, כֻּלָּם מְשֹׁעָרוֹת מֵאֵת הַבּוֹרֵא, וְאֵין שְׁעוּרָם בְּיִכֹּלֶת בָּשָׂר וָדָם, כַּאֲשֶׁר תִּרְאֶה הַהֲוָיוֹת הַטִּבְעִיּוֹת, מְשֻׁתָּעָרוֹת וּמִתְאַזְּנוֹת וְנֶעֱרָכוֹת בְּהִמָּזְגָם מִן הַטְּבָעִים הָאַרְבָּעָה, וּבְמַעַט דָּבָר יִשְׁלְמוּ וְיִתְּכְנוּ וְתָחוּל בָּהֶם הַצּוּרָה אֲשֶׁר הִיא רְאוּיָה לָהֶם מֵחַיִּים וּצְמָחִים וְיִהְיֶה לְכָל מֶזֶג הַצּוּרָה שֶׁהִיא רְאוּיָה לוֹ, וּבְמַעַט דָּבָר יִפָּסֵד. הֲלֹא תִרְאֶה הַבֵּיצָה שֶׁיִּפְסְיָדָהּ מְקֻרֶה מְעַט מֵחֹם גָּדוֹל אוֹ קֹר אוֹ תְנוּעָה, וְלֹא תְקַבֵּל צוּרַת הָאֶפְרֹחַ, וְיִשְׁלִימֶנָּה חֲמוּם הַתַּרְנְגֹלֶת אוֹתָהּ שְׁלֹשָׁה שְׁבוּעוֹת וְתָחוּל בּוֹ הַצּוּרָה עַל הַשְׁלֵמוּת. וּמִי זֶה אֲשֶׁר יוּכַל לְשַׁעֵר הַמַּעֲשִׂים עַד שֶׁיָּחוּל בָּהֶם הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כִּי אִם הָאֱלֹהִים לְבַדּוֹ. וּכְמוֹ זֶה טָעוּ בַּעֲלֵי הַכִּמְיָה וְהָרוּחָנִיִּים. הַכִּמִּיִּים חָשְׁבוּ שֶׁיִּשְׁעֲרוּ הָאֵשׁ הַטִּבְעִית בְּמִשְׁקְלֵיהֶם עַד שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם מַה שֶּׁיִּרְצוּ וְתַהֲפֹךְ לָהֶם הָעֲצָמִים, כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֵשׁ הַחֹם הַטִּבְעִי בַּחַיִּים אֲשֶׁר יַהֲפֹךְ הַמָּזוֹן לְדָם וּבָשָׂר וְעֶצֶם וּשְׂאָר הָאֲבָרִים; וְטוֹרְחִים לְמְצֹא כָּאֵשׁ הַזֹּאת. וְהִתְעוּ אוֹתָם נְסִיּוֹנוֹת שֶׁמָּצְאוּ אוֹתָם בְּמִקְרֶה לֹא מִשְׁעוּרִם, כַּאֲשֶׁר נִמְצָא הָאָדָם נִהְיָה מֵהַנְּחַת הַשִּׁכְבַת זֶרַע בָּרֶחֶם. וְהָרוּחָנִיִּים כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ מֵאָדָם עַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁהָיָה נַעֲשֶׂה לָהֶם בַּקָּרְבָּנוֹת, מֵהָרְאוֹת הָאוֹתוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת, חָשְׁבוּ כִּי הַהִתְחָלָה אָמְנָם הִיא מֵהַמֻּחְקָר וְהַחִפּוּשׂ, וְשֶׁהַנְּבִיאִים אָמְנָם הָיוּ חֲכָמִים מְחֻכָּמִים וּמַשִּׂיגִים הַפְּלָאוֹת הָהֵם בְּהַקְשָׁתָם וְקִוּוּ שֶׁיִּשְׁעֲרוּ הֵם גַּם כֵּן קָרְבָּנוֹת בְּעִתִּים יְדוּעִים וּמַבָּטִים כּוֹכָבִיִּים, כְּפִי מַה שֶּׁהֵבִיאָה אֲלֵיהֶם סְבָרָתָם עִם מַעֲשִׂים וּקְטֹרֶת, עַד שֶׁעוֹשִׂין סְפָרִים לַכּוֹכָבִים וְזוֹלֶת זֶה מִמַּה שֶּׁזִּכְרוֹ אָסוּר. וְזוֹלֶת אֵלֶּה – בַּעֲלֵי הַשֵּׁמוֹת, כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ עַל נָבִיא שֶׁדִּבֵּר בְּכֹה וְכֹה וְנַעֲשָׂה לוֹ הַפֶּלֶא שֶׁנַּעֲשָׂה, חָשְׁבוּ כִּי הַדִּבּוּר הַהוּא

הוּא סִבָּה בַּפֶּלֶא הַהוּא וְחָתְרוּ זֶה לָרִיק. אֵין הָעוֹשֶׂה כַּמַּטְבֵּעַ. הַמַּעֲשִׂים הַתּוֹרִיִּים דּוֹמִים לַטִּבְעִיִּים, אֵינְךָ יוֹדֵעַ תְּנוּעוֹתָם וְתַחְשֻׁבֵם תֹּהוּ, עַד שֶׁתִּרְאֶה הַתּוֹלָדוֹת וּתְרוֹמֵם מַנְהִיגָם וּמְנִיעָם וּתְיַחֵד לוֹ הַיְכֹלֶת. כַּאֲשֶׁר אִם לֹא הָיִיתָ שׁוֹמֵעַ מֵעוֹלָם 'מִשְׁגָּל' וְלֹא יָדַעְתּוֹ וְלֹא יָדַעְתָּ הַתּוֹלָדָה מִמֶּנּוּ, וְתִרְאֶה עַצְמְךָ נִזְקָק אֶל הַכָּעוּר שֶׁבְּאֶבְרֵי הָאִשָּׁה, וְאַתָּה יוֹדֵעַ מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּקִרְבָתָהּ מֵהַפְּחִיתוּת, וּמַה שֶּׁיֵּשׁ בַּכְּנִיעוּת אֶל הָאִשָּׁה מֵהַגְרִיעוּת, הָיִיתָ נִפְלָא וְאוֹמֵר: אֵין הַתְּנוּעוֹת הָאֵלֶּה אֶלָּא תֹהוּ וְשִׁגָּעוֹן, עַד שֶׁתִּרְאֶה 'דְּמְיוֹנְךָ' נוֹלַד מִן הָאִשָּׁה יַפְלִיא אוֹתְךָ הַדָּבָר וְתַחֲשֹׁב כִּי אַתָּה עָזַרְתָּ הַיְצִירָה, וְשֶׁהַיּוֹצֵר כְּוֵן בָּזֶה יְשׁוּב הָעוֹלָם. וְכֵן הֵם הַמַּעֲשִׂים הַתּוֹרִיִּים הַמְשֻׁעָרִים מֵאֵת הָאֱלֹהִים. תִּשְׁחַט הַכֶּבֶשׂ עַל הַדִּמְיוֹן, וְתִתְלַכְלֵךְ בְּדָמוֹ וְהַפְשָׁטָתוֹ וּבְרִחְיצַת מֵעָיו וַהֲדָחָתוֹ וְנִתּוּחוֹ וּזְרִיקַת דָּמוֹ וַעֲרֵיכַת עֲצָיו וַהֲקָדַת אִשּׁוֹ וּמַעֲרָכְתּוֹ, וְאִלּוּ לֹא הָיָה בְּמִצְוַת אֱלֹהִים, הָיִיתָ לוֹעֵג לַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה, וְהָיִיתָ חוֹשֵׁב כִּי הֵם מֵרְחִיקִים מִן הָאֱלֹהִים לֹא מְקָרְבִים, עַד שֶׁכַּאֲשֶׁר יִשְׁלַם כָּרָאוּי וְתִרְאֶה הָאֵשׁ הַשָּׁמַיְמִית אוֹ תִּמְצָא בְּעַצְמְךָ רוּחַ אַחֶרֶת לֹא הָיִיתָ רָגִיל בָּהּ, אוֹ חֲלוֹמוֹת אֲמִתִּיּוֹת אוֹ 'גְּדוֹלוֹת' תֵּדַע כִּי הֵם תּוֹלְדוֹת מַה שֶּׁהִקְדַּמְתָּ, וְהַדָּבָר הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בּוֹ דָּבַקְתָּ, אֵלָיו הִגַּעְתָּ. וְאַל יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ אִם תָּמוּת אַחֲרֵי אֲשֶׁר דָּבַקְתָּ בּוֹ, כִּי אֵין מוּתְךָ כִּי אִם כְּלוֹת הַגּוּף בִּלְבָד, אֲבָל הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִגִּיעָה אֶל הַמַּעֲלָה הַהִיא אֵין לָהּ יְרִידָה מִמֶּנָּה וְלֹא רֹחַק מִן הַמַּדְרֵגָה הַהִיא. וְנִתְבָּאֵר מִזֶּה כִּי אֵין קוּרְבָה אֶל הָאֱלֹהִים אֶלָּא בְּמִצְוֹת הָאֱלֹהִים. וְאִי אֶפְשָׁר לָדַעַת מִצְוֹת אֱלֹהִים אֶלָּא מִדֶּרֶךְ נְבוּאָה לֹא בְּהַקֵּשָׁה וְלֹא בְּסִבָּרָא, וְאֵין בֵּינֵינוּ וּבֵין הַדְּבָרִים הָהֵם קוּרְבָה אֶלָּא בַּקַּבָּלָה הַנֶּאֱמָנָה. וַאֲשֶׁר מָסְרוּ לָנוּ הַמִּצְוֹת הָהֵם, לֹא הָיוּ יְחִידִים אֲבָל הָיוּ רַבִּים וַחֲכָמִים וּגְדוֹלִים שֶׁהִגִּיעוּ הַנְּבִיאִים, וַאֲפִלּוּ לֹא הָיוּ כִּי אִם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַזְּקֵנִים, אֲשֶׁר הָיוּ נוֹשְׂאִים הַתּוֹרָה, וְלֹא פָּסְקוּ מִמֹּשֶׁה.

**נד** אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא רָאִיתִי אֲנָשִׁי בַּיִת שֵׁנִי אֶלָּא שֶׁכְּבָר שָׁכְחוּ הַתּוֹרָה וְלֹא יָדְעוּ מִצְוֹת הַסֻּכָּה עַד שֶׁמְּצָאוּהָ כְּתוּבָה וְכֵן מִצְוֹת לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי, וְנֶאֱמַר בָּהֶם: 'וַיִּמְצְאוּ כָתוּב בַּתּוֹרָה', וְזֶה רְאָיָה עַל אָבְדַן הַתּוֹרָה.

**נה** אָמַר הֶחָבֵר: אִם כֵּן אֲנַחְנוּ הַיּוֹם חֲכָמִים וְיוֹדְעִים יוֹתֵר מֵהֶם, שֶׁאֲנַחְנוּ יוֹדְעִים הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, כְּפִי מַחֲשַׁבְתֵּנוּ.

**נו** אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן אֲנִי אוֹמֵר.

**נז** אָמַר הֶחָבֵר: אִם הָיִינוּ הַיּוֹם מְצֻוִּים לְהַקְרִיב קָרְבָּנוֹת הֱהִיינוּ יוֹדְעִים אֵיךְ נִשְׁחָטֵם, וּלְאֵיזֶה צַד, וְקִבּוּל דָּמוֹ וְהַפְשֵׁטוֹ וְנִתּוּחוֹ, וּלְכָמָּה נְתָחִים יִנָּתֵחַ, וְאֵיךְ יֻקְרַב וְאֵיךְ יִזֹּרַק הַדָּם וּמְנָחָתוֹ וְנִסְכּוֹ, וְהַשִּׁיר הָרָאוּי לוֹמַר עָלָיו. וּמַה שֶּׁהַכֹּהֲנִים חַיָּבִים בּוֹ מִקְּדֻשָּׁה וְטָהֳרָה וּמְשִׁיחָה וּבְגָדִים וּתְכוּנוֹת, וְאֵיךְ אוֹכְלִין הַכֹּהֲנִים הַקֳּדָשִׁים, וּמַנַּיִן הֵם וּמְקוֹמוֹתָם, וְזוֹלַת זֶה מִמַּה שֶּׁיֵּאָרֵךְ סְפוּרוֹ.

**נח** אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא נֵדַע זֶה אֶלָּא מִכֹּהֵן אוֹ נָבִיא.

**נט** אָמַר הֶחָבֵר: הֲלֹא רָאִיתָ אַנְשֵׁי בֵית שַׁנִּי אֵיךְ בָּנוּ הַמִּזְבֵּחַ עַד שֶׁעָזְרָם הָאֱלֹהִים עַל בִּנְיַן הַבַּיִת, וְאַחַר כֵּן בִּנְיַן הַחוֹמָה, הֲתַחֲשֹׁב שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִים מִבְּלִי סֵדֶר כְּפִי שֶׁיִּזְדַּמֵּן.

**ס** אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא יִתָּכֵן שֶׁתִּהְיֶה עוֹלָה אִשֶּׁה רֵיחַ נִיחוֹחַ, וְהִיא מִצְוָה שֶׁאֵינָהּ שִׂכְלִית, עַד שֶׁיִּשְׁלְמוּ כָּל חֶלְקֶיהָ בִּרְשׁוּת הַבּוֹרֵא וּבְמִצְוָתוֹ, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁכְּבָר יָדְעוּ מִצְוַת יוֹם הַכִּפּוּרִים וּמַה שֶּׁהוּא גָּדוֹל מֵהַסַּכָּה, וְכֻלָּם צְרִיכוֹת לְחָכְמָה מֻפְלָאָה וּמְלַמֵּד מְזֻמָּן.

**סא** אָמַר הֶחָבֵר: וּמִי שֶׁיּוֹדֵעַ אֱלֹהַּ הַדִּקְדּוּקִים בַּתּוֹרָה, הֲיֵעָלֵם מִמֶּנּוּ עֲשׂוֹת הַסֻּכָּה וּמִצְוַת לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי.

**סב** אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם כֵּן מַה נֹּאמַר בְּ'וַיִּמְצְאוּ כָתוּב בַּתּוֹרָה'.

**סג** אָמַר הֶחָבֵר: הַטַּעַם הַבָּרוּר הוּא שֶׁכּוֹתֵב הַמִּקְרָא לֹא הִרְגִּישׁ לַנִּסְתָּרוֹת אֲבָל כָּתַב הַמְפֹרָסָמוֹת הַגְּלוּיוֹת וְלֹא הֶעְתִּיק מִיהוֹשֵׁעַ מַחְכָּמָתוֹ שֶׁקִּבֵּל מֵאֱלֹהִים וּמִמֹּשֶׁה דָּבָר, אֲבָל זָכַר יוֹם עֲמִידַת הַיַּרְדֵּן וְיוֹם עֲמִידַת הַשֶּׁמֶשׁ וְיוֹם הַמִּילָה בַּעֲבוּר פִּרְסוּמָם אֵצֶל הֶהָמוֹן, וְכֵן מִסִּפּוּרֵי שִׁמְשׁוֹן וּדְבוֹרָה וְגִדְעוֹן וּשְׁמוּאֵל וְדָוִד וּשְׁלֹמֹה לֹא זָכַר מֵחָכְמָתָם וְלֹא מִמַּה שֶּׁהָיָה לָהֶם מֵהַמַּעֲשִׂים בַּתּוֹרָה דָּבָר, אֲבָל זָכַר מִדִּבְרֵי שְׁלֹמֹה סְעֻדּוֹתָיו הַגְּדוֹלוֹת וְעָשְׁרוֹ הַגָּדוֹל, וְלֹא זָכַר מִכָּל חָכְמוֹתָיו הַנִּפְלָאוֹת חוּץ מֵ'אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת' בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה הַדָּבָר בְּמַעֲמַד הֶהָמוֹן, אֲבָל חָכְמָתוֹ עִם מַלְכַּת שְׁבָא וְזוּלָתָם לֹא זָכַר, כִּי לֹא הָיְתָה כַּוָּנַת הַכּוֹתֵב לְזָכֹר כִּי אִם הַדָּבָר הַמְפֹרָסָם בֶּהָמוֹן אֲשֶׁר נִשְׁאוּהוּ כָּל הָעָם, אַךְ הַדְּבָרִים הַמְיֻחָדִים אֲשֶׁר הָיוּ מְנַשְּׂאִים אוֹתָם הַיְחִידִים, כֻּלָּם אָבְדוּ מִמֶּנּוּ, אֶלָּא הַמְּעַט מֵהֶם, וְהַמְּלִיצוֹת הַצָּחוֹת מֵהַנִּבּוּאָה שֶׁעָרְבוּ לִבְנֵי אָדָם לְשַׁמְּרָם לְיִקְרַת עִנְיְנֵיהֶם וְצַחוּת דִּבְרֵיהֶם, וְכֵן לֹא כָתַב מִדִּבְרֵי עֻזִּרָא וּנְחֶמְיָה אֶלָּא הַמְפֹרָסָם בֶּהָמוֹן, וְהָיָה יוֹם עֲשׂוֹת הַסֻּכָּה יוֹם מְפֹרָסָם, בְּמַה שֶׁחָרְדוּ הָעָם וְעָלוּ לֶהָרִים בַּעֲבוּר עֲלֵי זַיִת וַעֲלֵי הֲדַס וַעֲלֵי תְמָרִים וַעֲלֵי עֵץ עָבוֹת. וּמַה שֶּׁאָמַר: 'וַיִּמְצְאוּ כָתוּב', רְצוֹנוֹ לוֹמַר: שֶׁשָּׁמְעוּ עַם הָאָרֶץ וְהֶהָמוֹן וְחָרְדוּ לַעֲשׂוֹת הַסֻּכּוֹת, אֲבָל הַיְחִידִים לֹא אָבְדָה מֵהֶם מִצְוָה קַלָּה כָּל שֶׁכֵּן גְּדוֹלָה, וְכֵן הַכּוֹתֵב לְהַגִּיד עִנְיַן הַיּוֹם הַהוּא, כַּאֲשֶׁר כִּוֵּן בַּיּוֹם שֶׁגֵּרְשׁוּ הָעַמּוֹנִיּוֹת וְהַמּוֹאֲבִיּוֹת מִפְּנֵי שֶׁהָיָה יוֹם מַעֲשֶׂה גָּדוֹל לְגֶרֶשׁ הָעָם אֶת נְשֵׁיהֶם, אִמּוֹת בְּנֵיהֶם וְהוּא דָּבָר קָשֶׁה עַד מְאֹד, וְאֵינֶנִּי סָבוּר שֶׁאֻמָּה מִן הָאֻמּוֹת תְּקַבֵּל כָּעֲבוֹדָה הַזֹּאת לֵאלֹהֶיהָ, זוּלָתִי הַסְּגֻלָּה הַזֹּאת. וְעַל פִּרְסוּם הַמַּעֲמָד הַזֶּה אָמַר 'וַיִּמְצְאוּ כָתוּב' רְצוֹנוֹ לוֹמַר כִּי כַּאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַקּוֹרֵא אֶל עַם הָאָרֶץ אֶל 'לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי' חָרְדוּ הָעָם וְהָיְתָה חֲרָדָה גְּדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא.

**סד** אָמַר הַכּוּזָרִי: רוֹצֶה אֲנִי שֶׁתָּבִיא לִי טַעַם מֵאֵיכוּת הַקַּבָּלָה, הַמּוֹרֶה עַל אֱמִתָּתָהּ.

סה אָמַר הֶחָבֵר: כִּי הַנְּבוּאָה הִתְמִידָה עִם אַנְשֵׁי בֵּית שֵׁנִי אַרְבָּעִים שָׁנָה, מֵהַזְּקֵנִים הַנֶּעֱזָרִים בְּכֹחַ הַשְּׁכִינָה שֶׁהָיְתָה בְּבֵית רִאשׁוֹן, שֶׁהַנְּבוּאָה הַנְּקֵנִית נִסְתַּלְּקָה בְּהִסְתַּלֵּק הַשְּׁכִינָה, וְלֹא הָיוּ מְקוּבִּים לָהּ אֶלָּא בְּעֵת מֻפְלָא וּבַעֲבוּר כֹּחַ גָּדוֹל, כְּמוֹ אַבְרָהָם וּמֹשֶׁה וְהַמְשֻׁחִים שֶׁאֲנַחְנוּ מְקוּבִּים וְאֵלֶיהוּ וְהַדּוֹמִים לָהֶם, אֲשֶׁר הֵם בְּעַצְמָם מָעוֹן לַשְּׁכִינָה, וּבְהִמָּצְאָם יִקָּנוּ הַנִּמְצָאִים מַדְרֵגַת הַנְּבוּאָה. וְנִשְׁאַר לָעָם בְּשׁוּבָם אֶל הַבַּיִת חַגַּי וּזְכַרְיָה וְעֶזְרָא וּזוּלָתָם. וְאַחַר הָאַרְבָּעִים שָׁנָה הָיָה הֶמּוֹן הַחֲכָמִים הַנִּקְרָאִים אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, וְלֹא יִסְפְּרוּ מֵרֹב, וְהֵם שֶׁעָלוּ עִם זְרֻבָּבֶל סָמְכוּ קַבָּלָתָם אֶל הַנְּבִיאִים, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ: 'וּנְבִיאִים מְסָרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה'. וְאַחֲרֵיהֶם דּוֹר שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק כֹּהֵן גָּדוֹל וּמִי שֶׁהָיוּ בְּסִיעָתוֹ מְתַלְמִידִים וַחֲבֵרִים. וְאַחֲרָיו אַנְטִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכוֹ מְפֻרָסָם, וּמִתַּלְמִידָיו צָדוֹק וּבַיְתוֹס שֶׁהָיוּ שֹׂרֶשׁ לַכּוֹפְרִים, וּבָהֶם נִקְרְאוּ הַצְּדוֹקִים וְהַבַּיְתוֹסִים. וְאַחֲרָיו יוֹסֵף בֶּן־יוֹעֶזֶר חָסִיד שֶׁבַּכְּהֻנָּה וְיוֹסֵף בֶּן־יוֹחָנָן וַחֲבֵרֵיהֶם, וּבוֹ אָמְרוּ: מִשֶּׁמֵּת יוֹסֵף בֶּן־יוֹעֶזֶר בָּטְלוּ הָאֲשְׁכּוֹלוֹת שֶׁנֶּאֱמַר: 'אֵין־אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל', מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יָדְעוּ לוֹ עָוֹן מִנְּעוּרָיו עַד יוֹם מוֹתוֹ. אַחֲרָיו יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־פְּרַחְיָה, דְּבָרוֹ מְפֻרָסָם, וְיֵשׁוּ הַנּוֹצְרִי הָיָה מִתַּלְמִידָיו וְנִתְּנֵי הָאַרְבֵּלִי הָיָה בְּדוֹרוֹ. וְאַחֲרָיו יְהוּדָה בֶּן־טַבַּי וְשִׁמְעוֹן בֶּן־שָׁטַח וַחֲבֵרֵיהֶם. וּבִימֵיהֶם הִתְחִילָה דַּעַת הַקְּרָאִים, בְּעָבוּר מַה שֶּׁאֵרַע לַחֲכָמִים עִם יַנַּי הַמֶּלֶךְ, וְהָיָה כֹּהֵן וְהָיְתָה אִמּוֹ חֻשּׁוּדָה שֶׁהִיא חָלָלָה, וְרָמַז אֵלָיו אֶחָד מִן הַחֲכָמִים שֶׁאָמַר לוֹ: 'יַנַּי הַמֶּלֶךְ, רַב לְךָ כֶּתֶר מַלְכוּת וְהַנַּח כָּתֶר כְּהֻנָּה לְזַרְעוֹ שֶׁל אַהֲרֹן'. וַיִּעְצוּהוּ חֲבֵרָיו לְהַבְאִישׁ בַּחֲכָמִים וּלְכַלּוֹתָם וּלְהַגְלוֹתָם וְלַהֲמִיתָם. וְאָמַר לָהֶם: 'כַּאֲשֶׁר נְאַבֵּד הַחֲכָמִים מִמֶּנִּי נִלְמַד הַתּוֹרָה'. אָמְרוּ לוֹ, הֲרֵי תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, כָּל הָרוֹצֶה יָבֹא וְיִלְמַד, וְאַל תַּרְגִּישׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וְהֶאֱמִין לָהֶם וְשָׁמַע דִּבְרֵיהֶם וְהִגְלָה הַחֲכָמִים, וּבִכְלָם שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח, וְהָיָה חָנָתְנוּ, וְנִתְקַלְקְלָה הָרַבָּנוּת זְמַן מָעָט, וְטָרְחוּ לְהַחֲזִיק בַּתּוֹרָה בְּשִׁקּוּל דַּעְתָּם וְהַקְּשׁוֹתָם, וְנִלְאוּ וְלֹא יָכֹלוּ, עַד שֶׁהוֹשַׁב שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח וְתַלְמִידָיו מֵאֲלֶכְסַנְדְּרִיָּא וְשָׁבָה הַקַּבָּלָה לְאֵיתָנָהּ. וּכְבָר הִשְׁרִישׁוּ הַקְּרָאִים שֹׂרֶשׁ עִם אֲנָשִׁים שֶׁהָיוּ דּוֹחִים תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה וּמִתְחַכְּמִים בְּטַעֲנוֹת, כַּאֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה שֶׁעוֹשִׂין הַיּוֹם. אֲבָל הַצְּדוֹקִים וְהַבַּיְתוֹסִים הֵם הַמִּינִים שֶׁאָנוּ מִתְפַּלְּלִים עֲלֵיהֶם בִּתְפִלָּתֵנוּ, וְאָמְנָם יֵשׁוּ וַחֲבֵרָיו הֵם הַמְשֻׁעְמָדִים הַנִּכְנָסִים בְּתוֹרַת הַמַּעְמוּדִית הַטְּבוּלִים בַּיַּרְדֵּן. אַף הַקְּרָאִים הֵם מְשֻׁתַּדְּלִים בַּשָּׁרְשִׁים מִתְחַכְּמִים בַּתּוֹלְדוֹת, וְאֶפְשָׁר שֶׁיַּגִּיעַ הַהֶפְסֵד גַּם אֶל הַשָּׁרְשִׁים רַק מִסִּכְלוּתָם, לֹא בְּכַוָּנָה מֵהֶם. וְאַחֲרָיו הָיָה שְׁמַעְיָה וַאֲבְטַלְיוֹן, וּמִתַּלְמִידֵיהֶם הִלֵּל וְשַׁמַּי. וְהָיָה מֵעִנְיַן הִלֵּל מַה שֶּׁהוּא מְפֻרָסָם מֵחָכְמָתוֹ וַעֲנָוְתָנוּתוֹ, וְהוּא מִזֶּרַע דָּוִד, וְחָיָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, הָיוּ לוֹ כַּמָּה אֲלָפִים תַּלְמִידִים, וּבַמֻּבְחָרִים מֵהֶם אָמְרוּ: שְׁמוֹנִים תַּלְמִידִים הָיוּ לְהִלֵּל הַזָּקֵן, שְׁלֹשִׁים מֵהֶם רְאוּיִים שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה עֲלֵיהֶם, וּשְׁלֹשִׁים מֵהֶם רְאוּיִים לְעַבֵּר הַשָּׁנִים, וְעֶשְׂרִים בֵּינוֹנִים, גָּדוֹל שֶׁבָּהֶם יוֹנָתָן

בֶּן־עֲזַיְאֵל, קְטֹן שֶׁבָּהֶם רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן־זַכַּי, שֶׁלֹּא הִנִּיחַ מִקְרָא וּמִשְׁנָה וְתַלְמוּד וַהֲלָכוֹת וְהַגָּדוֹת וְכָל מִדּוֹת חֲכָמִים וְכָל מִדּוֹת סוֹפְרִים וְכָל דָּבָר וְדָבָר שֶׁהוּא מִדִּבְרֵי תוֹרָה, שֶׁלֹּא לְמָדוֹ, וְאָמְרוּ עָלָיו שֶׁלֹּא שָׁח שִׂיחַת חֹלִין מִיָּמָיו, וְלֹא הִנִּיחַ אָדָם בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ וְיָצָא, וְלֹא קִדְּמוֹ אָדָם בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, וְלֹא יָשַׁן בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ לֹא שְׁנַת קֶבַע וְלֹא שְׁנַת עֲרַאי. וְלֹא הָלַךְ אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תוֹרָה וּבְלֹא תְפִלִּין, וְלֹא מְצָאוֹ אָדָם יוֹשֵׁב וְדוֹמֵם אֶלָּא יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ, וְלֹא פָּתַח אָדָם לְתַלְמִידָיו אֶלָּא הוּא, וְלֹא אָמַר דָּבָר שֶׁלֹּא שָׁמַע מִפִּי רַבּוֹ, וְלֹא אָמַר: הִגִּיעַ עֵת לַעֲמֹד מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ. וְכֵן הָיָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר תַּלְמִידוֹ נוֹהֵג אַחֲרָיו. וְזֶה רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי חָיָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה כְּרַבּוֹ, וְהָיָה בְּבֵית שַׁנִּי. וּמִתַּלְמִידָיו רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־הוֹרְקְנוֹס שֶׁיֵּשׁ לוֹ 'פִּרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר' הַמְפֻרְסָמִים בַּתְּכוּנָה וּמִדּוֹת הַגַּלְגַּלִּים וְהָאָרֶץ וְכָל דָּבָר מֻפְלָא בְּחָכְמַת הַכּוֹכָבִים. וּמִתַּלְמִידָיו רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֱלִישָׁע כֹּהֵן גָּדוֹל, וְהוּא רַבִּי יִשְׁמָעֵאל שֶׁל 'הֵיכָלוֹת' וְ'הַכָּרַת פָּנִים' וּ'מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה', כִּי יָדַע סוֹדוֹתֵיהֶם עַד שֶׁהָיָה רָאוּי לְמַדְרֵגָה קְרוֹבָה מֵהַנְּבוּאָה, וְהוּא הָאוֹמֵר: 'פַּעַם אַחַת נִכְנַסְתִּי לְהֵקְטִיר קְטֹרֶת וְרָאִיתִי אַכְתְּרִיאֵל יָהּ יְיָ צְבָאוֹת', וּשְׁאָר הָעִנְיָן. וּמִתַּלְמִידָיו רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שֶׁאֵרְעוּ לוֹ עִם רַבָּן גַּמְלִיאֵל הַדְּבָרִים הַיְדוּעִים, וְרַבִּי יוֹסֵף וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ שֶׁאָמְרוּ עָלָיו: 'אִם יִהְיוּ כָּל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מאזְנַיִם וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ בְּכַף שְׁנִיָּה מַכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם'. וּבְאֵלֶּה הַדּוֹרוֹת זוּלָתִי אֵלּוּ הַמְפֻרְסָמִים וְזוּלַת הֲמוֹן הַחֲכָמִים וְזוּלַת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם שֶׁהָיְתָה תּוֹרָתָם אֻמָּנוּתָם, לֹא פָּסְקוּ הַשִּׁבְעִים סַנְהֶדְרִין וְחָכְמָתָם, עַל פִּיהֶם הָיוּ מְמַנִּים הַמְמֻנֶּה וּמַעֲבִירִין הַמַּעֲבָר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יוֹחַאי: 'כָּךְ מְקֻבָּל אֲנִי מִפִּי שִׁבְעִים וּשְׁנַיִם זְקֵנִים בְּיוֹם שֶׁהוֹשִׁיבוּ אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה בַּיְשִׁיבָה'. וְנִמְשָׁכִים אַחַר הַשִּׁבְעִים מֵאוֹת שֶׁלֹּא הָיוּ כְּמוֹתָם, וְנִמְשָׁכִים אַחַר הַמֵּאוֹת אֲלָפִים, אַחַר שֶׁלֹּא יִתָּכֵן לְהוֹצִיא שִׁבְעִים שְׁלֵמִים אֶלָּא מִמֵּאוֹת שֶׁהֵם לְמַטָּה מֵהֶם, וְכֵן עַל הַהַדְרָגָה. וְאַחֲרֵי אֵלֶּה רַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן וְרַבִּי יוֹסֵף הַגְּלִילִי וְחַבְרֵיהֶם, וְכֻלָּם אַחַר הַחֻרְבָּן. וְהִגִּיעַ רַבִּי עֲקִיבָא אֶל גְּבוּל קָרוֹב מֵהַנְּבוּאָה עַד שֶׁהָיָה מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּעוֹלָם הָרוּחָנִיִּים, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ עָלָיו: אַרְבָּעָה נִכְנְסוּ לַפַּרְדֵּס. אֶחָד הֵצִיץ וָמֵת, אֶחָד הֵצִיץ וְנִפְגַּע, אֶחָד הֵצִיץ וְקִצֵּץ בַּנְּטִיעוֹת, אֶחָד בָּא בְשָׁלוֹם וְיָצָא בְּשָׁלוֹם, וּמִנּוּ? – רַבִּי עֲקִיבָא. וְהָיָה הַמֵּת, מִי שֶׁלֹּא סָבַל רְאִיַּת הָעוֹלָם הַהוּא עַד שֶׁנִּתְקָה הַרְכָּבָתוֹ. וְהַשֵּׁנִי נִפְגַּע וְנִטְרְפָה דַּעְתּוֹ, הַטָּרוּף הָאֱלֹהִי, וְלֹא הוֹעִילוּ בּוֹ בְּנֵי אָדָם. וְהַשְּׁלִישִׁי הִפְסִיד הַמַּעֲשִׂים מִפְּנֵי שֶׁהִשְׁקִיף עַל הַשְּׁכָלִים, אָמַר: אֵלֶּה הַמַּעֲשִׂים הֵם כֵּלִים וּמִשְׁתַּמְּשִׁים מַגִּיעִים אֶל הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת הָרוּחָנִית, וַאֲנִי כְּבָר הִגַּעְתִּי אֵלֶיהָ וְלֹא אַרְגִּישׁ עַל מַעֲשֵׂה הַתּוֹרָה. וְנִפְסַל וְהִפְסִיד, וְתָעָה וְהִתְעָה. וְרַבִּי עֲקִיבָא הָיָה מִשְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת מִבְּלִי נֶזֶק שֶׁהִשִּׂיגוֹ, וּכְבָר נֶאֱמַר עָלָיו: 'רְאוּי הוּא שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו שְׁכִינָה כְּמשֶׁה אֶלָּא שֶׁאֵין הַשָּׁעָה רְאוּיָה לְכָךְ'. וְהוּא מֵעֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת,

וְהוּא אֲשֶׁר בְּשָׁעָה שֶׁהֲרְגוּהוּ הָיָה שׁוֹאֵל לְתַלְמִידָיו אִם הוּא עֵת קְרִיאַת שְׁמַע לִקְרֹא אוֹתָהּ, אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבֵּנוּ, עַד כָּאן?! אָמַר לָהֶם: כָּל יָמַי הָיִיתִי מִצְטַעֵר עַל מִקְרָא זֶה: 'בְּכָל נַפְשְׁךָ' – אֲפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ, עַכְשָׁו שֶׁבָּא לְיָדִי – לֹא אֶקְיְמֶנּוּ?! וְהָיָה מַאֲרִיךְ בְּ'אֶחָד' עַד שֶׁיָּצְתָה נִשְׁמָתוֹ.

סו אָמַר הַכּוּזָרִי: כָּזֶה יִחְיֶה הַחַיִּים הָעֲרֵבִים, וְיָמוּת הַמִּיתָה הָעֲרֻבָה, וְאַחַר כֵּן יִחְיֶה הַחַיִּים הַתְּמִידִיִּים בְּתַעֲנוּג מַתְמִיד.

סז אָמַר הֶחָבֵר: וְאַחֲרֵיהֶם בְּדוֹר אַחֵר רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי יוֹסֵי וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן עֲזַאי וְרַבִּי חֲנִינָה בֶּן תְּרַדְיוֹן וְחַבְרֵיהֶם. וְאַחֲרֵי אֵלֶּה רַבִּי, וְהוּא רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, וְהוּא רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא, וְעִמּוֹ רַבִּי נָתָן וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה וְזוּלָתָם רַבִּים וְהֵם הָאַחֲרוֹנִים מִבַּעֲלֵי הַמִּשְׁנָה, הַנִּקְרָאִים תַּנָּאִים, וְאֵין אַחֲרֵיהֶם אֶלָּא הָאֱמוֹרָאִים, וְהֵם בַּעֲלֵי הַגְּמָרָא. וְחִבֵּר רַבִּי הַמִּשְׁנָה בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים לַשְּׁטָרוֹת, וְהוּא שְׁנַת מֵאָה וַחֲמִשִּׁים לְחֻרְבַּן בַּיִת שֵׁנִי, אַחַר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה לְהֶפְסֵק הַנְּבוּאָה, נִתְגַּלְגֵּל בָּהּ כָּל מַה שֶּׁזָּכַרְנוּ. אֵלֶּה רְמָזִים מְעַט מֵהָרַבֶּה מִדִּבְרֵיהֶם וּמִמַּעֲשֵׂיהֶם. וְהִשְׁתַּדְּלוּ בַּמִּשְׁנָה כְּהִשְׁתַּדְּלוּתָם בַּתּוֹרָה, מֵחַבְּרָם אוֹתָהּ וְסִדּוּרָהּ וּמִסְפַּר סְדָרֶיהָ וּפְרָקֶיהָ וְהִלְכוֹתֶיהָ, וְהִזָּהֲרָם בַּשְּׁמוּעוֹת, מַה שֶּׁהוּא רָחוֹק מֵהַדַּעַת שֶׁיִּהְיֶה דָּבָר מֻסְכָּם עָלָיו, וְנִתְגַּלְגֵּל בָּהּ מִצַּחוּת הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית, מַה שֶּׁאֵינֶנּוּ נִגְזָר מִלְּשׁוֹן הַמִּקְרָא, הָרַבֵּה, אֲבָל קְצוּר דְּבָרֶיהָ וְיֹפִי חִבּוּרָהּ וְנוֹי עֶרְכָּהּ וְכִלּוּל אֲפָנֶי הָעִנְיָנִים עִם הַהֶפְסֵק, בְּלִי סָפֵק בָּעִנְיָן, שֶׁיִּרְאֶה הַמְעַיֵּן בְּעֵין הָאֱמֶת כִּי בְשָׂר וָדָם יִקְצַר מֵחַבֵּר כְּמוֹתָהּ אֶלָּא בְּעֶזֶר אֱלֹהִי. וְאֵין שׁוֹנֵא אוֹתָהּ אֶלָּא מִי שֶׁאֵינוֹ מְבִינָהּ וְלֹא מִתְעַסֵּק בְּלִמּוּדָהּ וּקְרִיאָתָהּ, וְיִשְׁמַע מִדִּבְרֵי הַחֲכָמִים הַשִּׂיחוֹת וְהַדְּרָשׁוֹת, וְיִגְזֹר עֲלֵיהֶם בְּדָרֶךְ מִקְרֶה וּבְחִסָּרוֹן, כַּאֲשֶׁר גּוֹזֵר עַל הָאָדָם בְּחִסָּרוֹן, מִי שֶׁיִּפְגָּעֵנוּ מִבְּלִי מְבָחֵן וְאֹרֶךְ חֶבְרָה. וּמִדִּמְיוֹנֵי סְמִיכָתָם עַל הַנְּבוּאָה, מַה שֶּׁאָמְרוּ: אָמַר נַחוּם הַלַּבְלָר מְקֻבָּל אֲנִי מִפִּי רַבִּי מֵיאשָׁה שֶׁקִּבֵּל מֵאַבָּא שֶׁקִּבֵּל מֵהַזּוּגוֹת שֶׁקִּבְּלוּ מֵהַנְּבִיאִים הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינָי. וּמֵהִזָּהֲרָם מִקַּבָּלַת הַיְחִידִים, מַה שֶּׁאָמַר אֶחָד מֵהֶם לִבְנוֹ שֶׁצִּוָּהוּ בְעֵת מוֹתוֹ: 'בְּנִי, חֲזוֹר בְּךָ בְּאַרְבָּעָה דְּבָרִים שֶׁהָיִיתִי אוֹמֵר לְךָ'. אָמַר לוֹ: 'וְאַתָּה לָמָּה לֹא חָזַרְתָּ בָּךְ?' אָמַר לוֹ: 'אֲנִי שָׁמַעְתִּי מִפִּי רַבִּים וְהֵם שָׁמְעוּ מִפִּי רַבִּים, אֲנִי עָמַדְתִּי בִּשְׁמוּעָתִי וְהֵם עָמְדוּ בִּשְׁמוּעָתָם, אַתָּה שָׁמַעְתָּ מִפִּי יָחִיד – מוּטָב שֶׁתַּנִּיחַ דִּבְרֵי יָחִיד וְלֶאֱחֹז דִּבְרֵי רַבִּים'. אֵלֶּה מְעַט מֵהָרַבֶּה כְּטִפָּה מִן הַיָּם מִן הָרְאָיוֹת עַל מַעֲלַת שְׁמוּעוֹת הַמִּשְׁנָה. אֲבָל שְׁמוּעוֹת הַגְּמָרָא וְהַמְקַבְּלִים אוֹתוֹ, יֶאֱרְכוּ הַדְּבָרִים בָּהֶם וּבְדַרְכֵיהֶם וּבְדִבְרֵיהֶם וּבְמִשְׁלֵיהֶם, וְאִם יֵשׁ בָּהֶם מַה שֶּׁאֵינוֹ הַיּוֹם מְשֻׁבָּח, כְּבָר הָיָה בַּדּוֹרוֹת הָהֵם נָהוּג וּמְשֻׁבָּח.

סח אָמַר הַכּוּזָרִי: כֵּן אֲנִי רוֹאֶה בְּחֶלְקֵי דִּבְרֵיהֶם מַה שֶּׁסּוֹתֵר מַה שֶּׁאָתָּה מְסַפֵּר מִכְּלוֹתֵיהֶם, מֵהוֹצָאָתָם פְּסוּקֵי הַתּוֹרָה אֶל פָּנִים שֶׁמְּרַחֶקֶת אוֹתָם הַהַקְשָׁה, וְתַעִיד הַנֶּפֶשׁ כִּי לֹא הָיְתָה הַכַּוָּנָה בַּפָּסוּק הַהוּא מַה שֶּׁזָּכְרוּ, פַּעַם בַּדִּינִין פַּעַם בַּדְּרָשׁוֹת, וְכֵן מַה שֶּׁיֵּשׁ לָהֶם מֵהַגָּדוֹת וּמַעֲשִׂים רַבִּים מִמַּה שֶּׁמַּרְחִיק אוֹתָם הַשֵּׂכֶל.

סט אָמַר הֶחָבֵר: הֲרָאִיתָ מַה שֶּׁיֵּשׁ לָהֶם מֵהַדַּיְקָנוּת וְהַדִּקְדּוּק בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָה וְהַבָּרַיְתָא, וּמַה שֶּׁמַּגִּיעִים בָּהּ מִן הַמֶּחְקָר וְהַבֵּרוּר מִבְּלִי יִתּוּר וְחִסּוּר בְּמִלָּה כָּל שֶׁכֵּן בְּעִנְיָן.

ע אָמַר הַכּוּזָרִי: רָאִיתִי מַה שֶּׁהוּא לְמַעְלָה מִכָּל חָכְמַת הַנִּצָּחוֹן, אֲבָל הוּא הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר אֵין לְהָשִׁיב עָלָיו.

עא אָמַר הֶחָבֵר: הַנִּחָשׁ עַל מִי שֶׁיְּדַקְדֵּק הַדִּקְדּוּק הַהוּא שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַהַפְּסוּק מַה שֶּׁנַּדְעֵהוּ.

עב אָמַר הַכּוּזָרִי: זֶה אִי אֶפְשָׁר, אַךְ הַדָּבָר עַל אֶחָד מִשְּׁנֵי פָּנִים, שֶׁנִּהְיֶה אֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע דַּרְכֵי פֵּרוּשָׁם לַתּוֹרָה, אוֹ שֶׁמִּפְּרִשֵׁי הַהֲלָכָה אֵינָם מְפָרְשֵׁי הַתּוֹרָה. וְאֵלֶּה הַפָּנִים הַשְּׁנִיִּים אִי אֶפְשָׁר; וּמֵעֵט הוּא שֶׁנִּרְאֶה לָהֶם פְּסוּק שֶׁמַּסְכִּים לַהַקְשָׁה וְלַנִּרְאֶה מֵהַמִּלּוֹת, כַּאֲשֶׁר אֵין אֲנַחְנוּ רוֹאִים לָהֶם כְּלָל פֵּרוּשׁ הַהֲלָכָה אֶלָּא בְּתַכְלִית הַהַסְכָּמָה לַהַקְשָׁה.

עג אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל נֹאמַר אֶחָד מִשְּׁנֵי דְּבָרִים. יְכוֹל שֶׁהָיָה לָהֶם סוֹדוֹת נַעֲלָמוֹת מִמֶּנּוּ בְּדֶרֶךְ פֵּרוּשׁ הַתּוֹרָה, הָיוּ אֶצְלָם בְּקַבָּלָה בְּהַנְהָגַת 'שִׁלּשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת', אוֹ שֶׁיִּהְיֶה הֱבָאָתָם לַפְּסוּקִים עַל דֶּרֶךְ 'אַסְמַכְתָּא', שֶׁהֵם שָׂמִים אוֹתָהּ כְּסָמָן לְקַבָּלָתָם, כַּאֲשֶׁר שָׂמוּ פָּסוּק: 'וַיְצַו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר', סָמָן לְשֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְנֵי נֹחַ. 'וַיְצַו' אֵלּוּ הַדִּינִין, 'ה'' בְּרָכַת הַשֵּׁם, 'אֱלֹהִים' זוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, 'עַל־הָאָדָם' זוֹ שְׁפִיכַת דָּמִים, 'לֵאמֹר' זוֹ גִּלּוּי עֲרָיוֹת, 'מִכֹּל־עֵץ־הַגָּן' זֶה גָּזֵל, 'אָכֹל תֹּאכֵל' זֶה אֵבֶר מִן הֶחָי. כַּמָּה רָחוֹק בֵּין אֵלּוּ הָעִנְיָנִים וּבֵין הַפְּסוּק הַזֶּה, אַךְ אֵצֶל הָעָם קַבָּלָה מִשֶּׁבַע הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה, סוֹמְכִין אוֹתָהּ בַּפְּסוּק הַזֶּה בְּסָמָן שֶׁמֻּקָּל עֲלֵיהֶם זִכְרָם. וְשֶׁמָּא שְׁנֵי הַפָּנִים יַחְדָּו יֵשׁ לָהֶם בְּפֵרוּשׁ הַפְּסוּקִים, אוֹ שֶׁיֵּשׁ שָׁם פָּנִים אֲחֵרִים נֶעֱלָמוּ מִמֶּנּוּ, וּמִן הַדִּין שֶׁנִּסְמֹךְ עֲלֵיהֶם, מֵאַחַר שֶׁנִּתְבָּרְרָה חָכְמָתָם וְחָסִידוּתָם וְהִשְׁתַּדְּלוּתָם וַהֲמוֹנָם הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לֹא יִתְכֵּן בּוֹ שׁוּם הַסְכָּמָה, וְאֵין לַחֲשֹׁד לְדִבְרֵיהֶם אֲבָל נַחֲשֹׁד הֲבָנָתֵנוּ, כַּאֲשֶׁר נַעֲשֶׂה בַּתּוֹרָה וּמַה שֶּׁנִּכְלַל בָּהּ, מִמַּה שֶּׁלֹּא יִתְיַשֵּׁב בְּנַפְשׁוֹתֵינוּ, וְאֵין חֶשֶׁד אֶצְלֵנוּ בְּדָבָר מִמֶּנּוּ אֲבָל נִתְלֶה הַקִּצּוּר בְּנַפְשֵׁנוּ. אַךְ הַהַגָּדוֹת, מֵהֶם שֶׁנּוֹהֲגִים מֵהֶם דֶּרֶךְ הַצָּעָה וְהַקְדָּמָה לְעִנְיָן שֶׁרוֹצִים לְנַחֲצוֹ וּלְאַמְּצוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: כְּשֶׁיָּרַד רִבּוֹן הָעוֹלָמִים לְמִצְרַיִם, לְנַחֵץ הָאֱמוּנָה שֶׁיְּצִיאַת מִצְרַיִם הָיְתָה בְּכַוָּנָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ, לֹא בְּמִקְרִים וְלֹא בְּמִצּוּעִים מִתַּחְבּוּלוֹת בְּנֵי אָדָם וּבְרוּחָנִיּוּת כּוֹכָבִים וּמַלְאָכִים וְשֵׁדִים, וְכָל אֲשֶׁר יַעֲבֹר בְּלֵב־מְחַשֵּׁב, אֲבָל בִּדְבַר הָאֱלֹהִים לְבַדּוֹ, וְאָמְרוּ עַל דֶּרֶךְ מָה שֶּׁהֵם אוֹמְרִים 'כְּבֵיכוֹל', רְצוֹנָם לוֹמַר: אִם הָיָה יְכוֹל לִהְיוֹת כָּךְ הָיָה כָּךְ וְכָךְ. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין זֶה נִמְצָא בַּגְּמָרָא וְלֹא יִמָּצֵא

כִּי אִם בִּקְצָת הַסִּדּוּרִים, אַךְ בְּעֵת שֶׁתִּמְצָא כָּמוֹהוּ אֶל הָעִנְיָן הַזֶּה הוּא נוֹטֶה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר מִיכָיְהוּ לְאַחְאָב: 'רָאִיתִי אֶת יְיָ יוֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם' וְגוֹ' 'וַיֹּאמֶר יְיָ מִי יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב וְיַעַל' וְגוֹ' 'וַיֵּצֵא הָרוּחַ' וגו' וּשְׁאָר הָעִנְיָן, וְלֹא הָיָה בְּעִקָּר יוֹתֵר מֵאָמְרוֹ: 'הִנֵּה נָתַן ה' רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל נְבִיאֶיךָ אֱלֹהֶ', וְזוּלַת זֶה הַקְּדָמָה וְהַצָּעָה הֲלָצִית מְנַחֶצֶת הַדָּבָר הַזֶּה כִּי הוּא אֱמֶת. וּמֵהֶם סִפּוּרִים מִמַּרְאוֹת רוּחָנִיּוֹת רָאוּם, וְאֵין זֹאת פְּלִיאָה עַל הַחֲסִידִים הָהֵם שֶׁיִּרְאוּ צוּרוֹת, מֵהֶם דְּמְיוֹנוֹת בַּעֲבוּר גֹּדֶל מַחְשְׁבוֹתָם וְזִכּוּת דֵּעוֹתָם, וּמֵהֶם צוּרוֹת שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מֶמֶשׁ אֲמִתִּי מִחוּץ כַּאֲשֶׁר רָאוּ אוֹתָם הַנְּבִיאִים, וְכֵן בַּת קוֹל שֶׁלֹּא פָסְקָה מֵהֶם בְּבֵית שֵׁנִי, וְהִיא מַדְרֵגָה לְמַטָּה מִמַּדְרֵגַת הֶחָזוֹן וְהַדִּבּוּר. וְאַל יִהְיֶה רָחוֹק אֶצְלְךָ מַה שֶּׁאָמַר ר' יִשְׁמָעֵאל: 'שָׁמַעְתִּי בַּת קוֹל שֶׁמְּנַהֶמֶת כְּיוֹנָה' וְזוּלַת זֶה, שֶׁכְּבָר נִתְבָּאֵר מִמַּעֲמַד מֹשֶׁה וְאֵלִיָּהוּ מַה שֶּׁיֵּשִׁים זֶה בְּאֶפְשָׁר, וְכַאֲשֶׁר יָבֹא בַקַּבָּלָה הַנֶּאֱמָנָה מֵהַדִּין לְקַבְּלוֹ. וְנֹאמַר בְּמַה שֶּׁאָמַר: 'אוֹי לִי שֶׁהֶחֱרַבְתִּי אֶת בֵּיתִי', כַּאֲשֶׁר נֹאמַר בְּ'וַיִּנָּחֶם יְיָ', 'וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ'. וּמֵהֶם מַה שֶּׁהֵם מְשָׁלִים מוּבָאִים עַל סוֹדוֹת הַחָכְמוֹת נִמְנַע גְּלוֹתָם, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לֶהֱמוֹן תּוֹעֶלֶת מֵהֶם, וְהֵם מַנָּחִים לַחְקֹר וּלְחַפֵּשׂ לִיחִידִים, כְּשֶׁיַּגִּיעַ אֲלֵיהֶם מִי שֶׁהוּא רָאוּי לָהֶם אֶחָד בְּדוֹר אוֹ בְּדוֹרוֹת. וּמֵהֶם מַה שֶּׁנִּרְאִים כְּשֶׁקֶר וְיִתְבָּאֵר עִנְיָנָם עִם מְעַט עִיּוּן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: 'שִׁבְעָה דְבָרִים נִבְרְאוּ קֹדֶם הָעוֹלָם; גַּן עֵדֶן וְתוֹרָה וְצַדִּיקִים וְיִשְׂרָאֵל וְכִסֵּא הַכָּבוֹד וּירוּשָׁלַיִם וּמָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד', דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמְרוּ הַחָכָמִים: 'תְּחִלַּת הַמַּחֲשָׁבָה סוֹף הַמַּעֲשֶׂה', וְכַאֲשֶׁר הָיְתָה כַּוָּנַת הַחָכְמָה בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם – הַתּוֹרָה, שֶׁהִיא גּוּף הַחָכְמָה וְנוֹשְׁאֶיהָ הֵם הַצַּדִּיקִים, וּבֵינֵיהֶם כִּסֵּא הַכָּבוֹד, וְהַצַּדִּיקִים בֶּאֱמֶת לֹא יִהְיוּ כִּי אִם מֵהַסְּגֻלָּה וְהֵם יִשְׂרָאֵל, וְאֵין רָאוּי לָהֶם כִּי אִם הַסְּגֻלָּה מֵהַמְּקוֹמוֹת וְהִיא יְרוּשָׁלַיִם, וְלֹא יְחַבְּרֵם כִּי אִם הֶחָשׁוּב שֶׁבַּבְּרוּאִים וְהוּא הַמָּשִׁיחַ, וְאַחֲרִיתָם וַהֲלִיכָתָם אֶל גַּן עֵדֶן, הָיָה בְּדִין שֶׁיּוּשְׁמוּ אֵלֶּה בְּרוּאִים בְּכֹחַ קֹדֶם הָעוֹלָם. וּמֵהַנִּרְאִים עוֹד שֶׁקֶר מַה שֶּׁאָמְרוּ: 'עֲשָׂרָה דְבָרִים נִבְרְאוּ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת: פִּי הָאָרֶץ וּפִי הַבְּאֵר וּפִי הָאָתוֹן וְכוּ'', לְהָפִיק בֵּין הַתּוֹרָה וְהַטֶּבַע, כִּי הַטֶּבַע אוֹמֵר בְּמִנְהָג, וְהַתּוֹרָה אוֹמֶרֶת בְּשִׁנּוּי הַמִּנְהָג, וְהַהֶפְקָה בֵּינֵיהֶם כִּי הַמִּנְהָגִים שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ הֵם בְּטֶבַע, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ בְּחֵפֶץ הַקַּדְמוֹן מֻתְנֶה בָּהֶם וּמִסְכָּם עֲלֵיהֶם מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית. וַאֲנִי מוֹדֶה לְךָ, מֶלֶךְ כּוּזָר, שֶׁבַּגְּמָרָא דְּבָרִים שֶׁאֵינֶנִּי יָכוֹל לְהַטְעִימְךָ בָּהֶם טְעָמִים מַסְפִּיקִים וְלֹא לַהֲבִיאָם בְּקֶשֶׁר עִנְיָן, וְהֵם שֶׁהִכְנִיסוּ אוֹתָם הַתַּלְמִידִים בַּגְּמָרָא מֵהִשְׁתַּדְּלָם, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אֶצְלָם שֶׁשִּׁיחַת הַחָכָמִים צְרִיכָה תַּלְמוּד', וּמַה שֶּׁהָיוּ נִזְהָרִים לֵאמֹר רַק מַה שֶּׁשָּׁמְעוּ מֵרַבּוֹתֵיהֶם, עִם הִשְׁתַּדְּלוּתָם שֶׁיְּחַבְּרוּ כָּל מַה שֶּׁשָּׁמְעוּ מֵהֶם, וְהָיוּ נִזְהָרִים שֶׁיֹּאמְרוּ אוֹתָם בְּמִלּוֹתָם בְּעַצְמָם, וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיוּ מְבִינִים עִנְיָנוֹ, וַיֹּאמְרוּ 'כָּךְ וְכָךְ שָׁמַעְנוּ וְקִבַּלְנוּ', וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה לְרַבּוֹתֵיהֶם בַּמַּאֲמָר הַהוּא עִנְיָנִים נֶעֱלָמוּ מֵהַתַּלְמִידִים, וְהִגִּיעַ הַדָּבָר אֵלֵינוּ וְהִקְלָנוּ בוֹ מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יָדַעְנוּ עִנְיָנוֹ.

אַךְ כָּל זֶה בְּמַה שֶׁאֵינוֹ בַּמַּתָּר וּבָאָסוּר, עַל כֵּן לֹא נַרְגִּישׁ אֵלָיו וְלֹא יִפְחַת הַחִבּוּר עִם הַפָּנִים אֲשֶׁר זָכַרְתִּים.

עד אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר הֻטְיבוֹתָ לִבִּי וְחִזַּקְתָּ אֱמוּנָתִי בַּקַּבָּלָה. וּרְצוֹנִי עַתָּה שֶׁתַּרְאֶה לִי טַעַם מֻחְכְּמוֹתָם אַחַר שֶׁתּוֹסִיף לִי בֵּאוּר בִּשְׁמוֹת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ, וְתַרְחִיב לִי בָּעִנְיָן מְעַט בְּעֶזְרַת אֱלֹהִים.

## מאמר ד

א אָמַר הֶחָבֵר: 'אֱלֹהִים' תֹּאַר לְמוֹשֵׁל בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, וּלְדַיָּן שֶׁלּוֹ, וְיֵשׁ שֶׁיִּהְיֶה בַּכֹּל כְּשֶׁהוּא רוֹצֶה בּוֹ מוֹשֵׁל בָּעוֹלָם כֻּלּוֹ, וְיֵשׁ שֶׁיִּהְיֶה בְּחֵלֶק כְּשֶׁהוּא רוֹצֶה בּוֹ כֹּחַ מִכֹּחוֹת הַגַּלְגַּל, אוֹ טֶבַע מִן הַטְּבָעִים, אוֹ דַּיָּן מִבְּנֵי אָדָם. וְנִבְנָה הַשֵּׁם הַזֶּה בִּלְשׁוֹן קִבּוּץ, בַּעֲבוּר מַה שֶּׁהָיָה נוֹהֵג בֵּין הָאֻמּוֹת עוֹבְדֵי הָאֱלִילִים, שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים צְלָמִים וְהָיוּ מַאֲמִינִים שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם יָחוּלוּ בּוֹ כֹּחוֹת הַגַּלְגַּלִּים וּמַה שֶּׁדּוֹמֶה לָזֶה, וְכָל אֶחָד מֵהֶם אֶצְלָם אֱלוֹהַּ, וְהָיוּ קוֹרְאִים כֻּלָּם אֱלֹהִים, וְהָיוּ נִשְׁבָּעִים בָּהֶם, וּכְאִלּוּ הֵם מוֹשְׁלִים בָּהֶם, וְהֵם מִתְרַבִּים, בְּרִבּוּי הַכֹּחוֹת הַמַּנְהִיגִים אֶת הַגּוּף, וְהַכֹּחוֹת הַמַּנְהִיגִים אֶת הָעוֹלָם, כִּי הַכֹּחוֹת כְּנוּיִי לְסִבּוֹת הַתְּנוּעוֹת, כִּי כָל תְּנוּעָה הִיא בָּאָה מִכֹּחַ זוּלָתִי כֹּחַ הַתְּנוּעָה הָאַחֶרֶת, כִּי גַּלְגַּל הַשֶּׁמֶשׁ וְגַלְגַּל הַיָּרֵחַ אֵינָם רָצִים בְּכֹחַ אֶחָד אֲבָל בְּכֹחוֹת מִתְחַלְּפִים. וְלֹא פָּנוּ אֶל הַכֹּחַ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ בָּאוּ כָּל הַכֹּחוֹת הָאֵלֶּה, אִם בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא הוֹדוּ בוֹ, וְטָעֲנוּ כִּי קִבּוּץ הַכֹּחוֹת הָאֵלֶּה הוּא הַמְסֻבָּה אֱלוֹהַּ, וְשֶׁהַנֶּפֶשׁ גַּם כֵּן אֵינָהּ כִּי אִם קִבּוּץ הַכֹּחוֹת הַמַּנְהִיגִים אֶת הַגּוּף, אוֹ שֶׁהוֹדוּ בֵּאלֹהִים אַךְ הָיָה רָחוֹק בְּעֵינֵיהֶם שֶׁתּוֹעִיל עֲבוֹדָתוֹ, וְחָשְׁבוּ כִּי הוּא נֶעֱלָם וּמְרוֹמָם שֶׁיֵּדָעֵנוּ כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיַּשְׁגִּיחַ בָּנוּ, חָלִילָה לָאֵל מִדִּבְרֵיהֶם. עַל כֵּן לֹא הָיוּ עוֹבְדִים דָּבָר אֶחָד אַךְ רַבִּים שֶׁקּוֹרְאִין אוֹתָם אֱלֹהִים, כְּלַל שֶׁכּוֹלֵל הַסִּבּוֹת מֵאֵין חִלּוּק. וְהַדֵּיקוּת וְהַמַּעֲלָה הַיְתֵרָה אֵינָהּ כִּי אִם בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד יוֹד הֵא וָו הֵא יִתְבָּרַךְ, הוּא שֵׁם נוֹדָע רָמוּז אֵלָיו בְּמִדּוֹת, לֹא בְּמָקוֹם, אַחַר אֲשֶׁר לֹא הָיָה נוֹדָע, כִּי הָיָה נִקְרָא אֱלֹהִים בְּכָלָל, וְנִקְרָא ה' בְּהִתְיַחֵד. כְּאִלּוּ שָׁאַל הַשּׁוֹאֵל: "אֵיזֶה אֱלוֹהַּ רָאוּי לַעֲבֹד: הַשֶּׁמֶשׁ אוֹ הַיָּרֵחַ אוֹ הַשָּׁמַיִם אוֹ הַמַּזָּלוֹת אוֹ אַחַד הַכּוֹכָבִים אוֹ הָאֵשׁ אוֹ הָרוּחַ אוֹ הַמַּלְאָכִים הָרוּחָנִיִּים אוֹ זוּלָתָם? כִּי לְכָל אֶחָד מֵהֶם מַעֲשֶׂה וּמֶמְשָׁלָה, וְכָל אֶחָד מֵהֶם סִבָּה בַּהֲוָיָה וּבַהֶפְסֵד". וְתִהְיֶה הַתְּשׁוּבָה: ה'! כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר: 'פְּלוֹנִי' בְּשֵׁם נוֹדָע, כְּ'רְאוּבֵן' וְ'שִׁמְעוֹן', אַחֲרֵי אֲשֶׁר יוּבַן מִמִּלַּת 'רְאוּבֵן' וְ'שִׁמְעוֹן' אֲמִתַּת עַצְמֵיהֶם.

ב אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ אוֹדִיעַ בְּשֵׁם מַה שֶּׁאֵין עָלָיו רֶמֶז, אַךְ הָרְאָיָה עָלָיו מִמַּעֲשָׂיו.

ג אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל רוֹמְזִים אֵלָיו בָּרְמִיזָה הַנְּבוּאִית וּבָרְאִיָּה הָרוּחָנִית, כִּי הָרְאִיּוֹת מִתְעִים וּמִן הָרְאִיּוֹת יָבוֹא אָדָם לְאֶפִּיקוּרְסוּת וּלְדֵעוֹת מֻפְסָדוֹת. וְכִי מָה הֵבִיא הַמַּשְׁנִים, לֵאמֹר

בְּשִׁתֵּי סִבּוֹת קְדוּמוֹת, אֶלָּא הָרְאָיוֹת. וְכֵן אַנְשֵׁי הַקַּדְמוּת מָה הֵבִיאָם לֵאמֹר בְּקַדְמוּת הַגַּלְגַּל וְשֶׁהוּא סִבַּת עַצְמוֹ וְסִבַּת זוּלָתוֹ, אֶלָּא הָרְאָיוֹת. וְכֵן עוֹבְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְעוֹבְדֵי הָאֵשׁ – הָרְאָיוֹת הֵבִיאוּ אוֹתָם אֶל זֶה. אַךְ דַּרְכֵי הָרְאָיוֹת נֶחֱלְקוּ, מֵהֶם מִדֶּקְדֻּקוֹת עַד תַּכְלִית וּמֵהֶם מִקְצָרוֹת. וְהַמְדֻקְדָּק שֶׁבָּהֶם – הַפִּילוֹסוֹפִים, וְדַרְכֵי הָרְאָיוֹת הֵבִיאוּם לֵאמֹר בֵּאלֹהִים, שֶׁלֹּא יוֹעִילֵנוּ וְלֹא יַזִּיקֵנוּ, וְלֹא יֵדַע תְּפִלָּתֵנוּ וְקָרְבָּנוֹתֵינוּ, וְלֹא עֲבוֹדָתֵנוּ וְלֹא מְרִיֵנוּ, וְשֶׁהָעוֹלָם קָדְמוֹן כְּקַדְמוּתוֹ, וְאֵין אֵצֶל אֶחָד מֵהֶם שֵׁם נוֹדָע שֶׁרוֹמְזִין אֵלָיו. אַךְ אֵצֶל מִי שֶׁשָּׁמַע דְּבָרָיו וְצִוּוּיוֹ וְהַזְהָרָתוֹ וּגְמוּלוֹ עַל הָעֲבוֹדָה וְעָנְשׁוֹ עַל הָעֲבֵרָה, וְהוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ בְּשֵׁם נוֹדָע, כִּנּוּי לָזֶה שֶׁדִּבֵּר עִמּוֹ, וְאִמַּת אֶצְלוֹ שֶׁהוּא בּוֹרֵא הָעוֹלָם אַחַר שֶׁלֹּא הָיָה. וּתְחִלָּתָם אָדָם, לֹא הָיָה יוֹדֵעַ ה' לוּלֵא דִּבְּרוֹ עִמּוֹ וּגְמוּלוֹ וְעָנְשׁוֹ וְשֶׁבָּרָא לוֹ חַוָּה מִצַּלְעוֹתָיו, וְנִתְבָּרֵר לוֹ שֶׁהוּא בּוֹרֵא הָעוֹלָם, וְרָמַז לוֹ בְּדִבּוּר וּבְמַדּוֹת וְקָרָא אוֹתוֹ 'יְיָ'. וְלוּלֵא זֶה הָיָה נִשְׁאָר עַל שֵׁם 'אֱלֹהִים', שֶׁאֵין מִתְבָּרֵר מַה הוּא, אִם הוּא אֶחָד אוֹ יוֹתֵר מֵאֶחָד, אִם הוּא יוֹדֵעַ הַחֶלָקִים אִם לֹא. וְאַחַר כֵּן קָיַן וְהֶבֶל יָדְעוּהוּ אַחַר שֶׁקִּבְּלוּהוּ מֵאֲבִיהֶם, בָּרְאִיָּה הַנִּבּוּאִית, וְאַחַר כֵּן נֹחַ, וְאַחַר כֵּן אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב עַד מֹשֶׁה וּמִי שֶׁהָיָה אַחֲרָיו מֵהַנְּבִיאִים. וּקְרָאוּהוּ הֵם 'יְיָ' בִּרְאִיָּתָם, וּקְרָאוּהוּ הָעָם הַמְקַבְּלִים מֵהֶם בְּהַאֲמָנָתָם אוֹתָם, 'יְיָ', בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה דְּבָרוֹ וְהַנְהָגָתוֹ דָּבֵק בִּבְנֵי אָדָם וְהָיוּ דְּבֵקִים הַסְּגֻלָּה מִבְּנֵי אָדָם בּוֹ, עַד שֶׁהָיוּ רוֹאִים אוֹתוֹ בְּמַצּוּעַ מָה נִקְרָא "כָּבוֹד וּשְׁכִינָה וּמַלְכוּת וְאֵשׁ וְעָנָן וְצֶלֶם וּתְמוּנָה וּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת" וְזוּלַת זֶה מִמַּה שֶׁהָיָה רְאָיָה לָהֶם שֶׁהַדִּבּוּר עִמָּם מֵאֶצְלוֹ, וְקוֹרְאִים אוֹתוֹ 'כְּבוֹד יְיָ'. וְיֵשׁ שֶׁיִּקְרְאוּ הָאָרוֹן 'יְיָ' כְּמוֹ שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים 'קוּמָה ה'!' וְשׁוּבָה ה'! בְּנוּחֹה, וְ'עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפָר', וְהֵם הָיוּ רוֹצִים אֲרוֹן ה'. וְיֵשׁ שֶׁיִּקְרְאוּ הַיַּחַס שֶׁיֵּשׁ בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵינוֹ וְהַהִצְטָרֵף 'יְיָ', וּבָזֶה נֶאֱמַר: הֲלֹא מְשַׂנְאֶיךָ ה' אֶשְׂנָא, וְאֹיְבֶי ה', רוֹצִים: עַם ה' אוֹ בְּרִית ה' אוֹ תּוֹרַת ה', כִּי אֵין צָרוּף בֵּינוֹ וּבֵין אֻמָּה מֵהָאֻמּוֹת, כִּי אֵינֶנּוּ אוֹצֵל אוֹרוֹ כִּי אִם עַל הַסְּגֻלָּה וְעַל בַּעֲלֵי דַּת הָאֲמִתִּית, וְהֵם מְקַבְּלִים מִמֶּנּוּ וְהוּא מְקַבֵּל מֵהֶם, וְכֵן נִקְרָא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְנִקְרָאִים הֵם 'עַם ה'' וְ'עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם'. וֶאֱמֹר, שֶׁקִּצַּת הָאֻמּוֹת הָלְכוּ אַחֲרָיו וְעָבְדוּ אוֹתוֹ מִשְּׁמַע וְקַבָּלָה, אַיֵּה קִבְּלוֹ אוֹתָם וְהִדְּבְקוּ בָּהֶם וּרְצוֹתוֹ בַּעֲבוֹדָתָם וְקִצְפּוֹ בְּהַמְרוֹתָם? אַךְ אֲנַחְנוּ רוֹאִים אוֹתָם נֶעֱזָבִים אֶל הַטֶּבַע וְהַמִּקָּרֶה, טוֹבָתָם וְרָעָתָם כְּפִי הֶם, לֹא בְּעִנְיָן מִתְבָּרֵר שֶׁהוּא בְּדָבָר אֱלֹהִי לְבַדּוֹ. וְכֵן יִחֵד אוֹתָנוּ בְּאָמְרוֹ: 'ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר'. וְהָיָה הַשֵּׁם הַזֶּה מְיֻחָד בָּנוּ שֶׁאֵין אַחֵר יוֹדֵעַ אוֹתוֹ אֲמִתַּת יְדִיעָתוֹ זוּלָתֵנוּ. וְהוּא שֵׁם נוֹדָע, לֹא יִסְבֹּל הֵא הַיְדִיעָה כַּאֲשֶׁר הִיא נוֹסֶפֶת עַל אֱלֹהִים, וְיֵאָמַר: הָאֱלֹהִים. וְהַשֵּׁם הַזֶּה מִכְּלָל הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר יַחַדְנוּ בָּהֶם, וְסוֹדוֹ נִסְתָּר. אַךְ מַעֲלַת הָאוֹתִיּוֹת הַמְיֻחָדוֹת לוֹ הִיא הַמְדַבֶּרֶת, מִפְּנֵי שֶׁהֵם אוֹתִיּוֹת אהו"י אֲשֶׁר הֵם עִלַּת הֶרְאוֹת כָּל הָאוֹתִיּוֹת, שֶׁאֵין מְדַבְּרִים בְּאוֹת

מֵהָאוֹתִיּוֹת בְּעוֹד שֶׁלֹּא תִמְצָא אֱלֶה, ר"ל הַפַּתְחָא לְאָלֶף וְהַהֵא, וְהַקְמוּץ לַוָּו, וְהַשָּׁבָר לַיּוֹד, וְהֵמָּה כָּרוּחוֹת וּשְׁאָר הָאוֹתִיּוֹת כַּגּוּפוֹת. וְ'יְהֹוִה' כְּמוֹהוּ. אֲבָל 'אֶהְיֶה' אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה מִן הַשֵּׁם הַזֶּה, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה נִגְזָר מִ 'הָיֹה', וְרָצָה בוֹ: לִמְנֹעַ מֵחָשֹׁב בַּאֲמִתּוּת הָעֶצֶם אֲשֶׁר יְדִיעָתוֹ נִמְנַעַת, וְכַאֲשֶׁר שְׁאֲלוֹ וְאָמַר: 'וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ?' עָנָהוּ לֵאמֹר: מַה לָּהֶם לְבַקֵּשׁ מַה שֶּׁלֹּא יוּכְלוּ לְהַשִּׂיגוֹ? דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמַר הַמַּלְאָךְ: 'לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי, וְהוּא פֶּלְאִי', אַךְ אֱמֹר לָהֶם אֶהְיֶה, וּפֵרוּשׁוֹ, אֲשֶׁר אֶהְיֶה, וְהַטַּעַם הַנִּמְצָא אֲשֶׁר אֶמְצֵא לָהֶם בְּעֵת שֶׁיְּבַקְּשׁוּנִי, אַל יְבַקְּשׁוּ רְאָיָה גְּדוֹלָה מֵהַמְצָאִי עִמָּהֶם, וִיקַבְּלוּנִי כֵּן, וְאָמַר: אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם. וּכְבָר קָדַם וְשָׂם מוֹפֵתוֹ לְמֹשֶׁה בְּזֶה הָעִנְיָן בְּאָמְרוֹ: כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת וגו'', וְהָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ הוּא שֶׁאֶמְצֵא לְךָ בְּכָל מָקוֹם. וְסָמַךְ לוֹ מַה שֶּׁדּוֹמֶה לָזֶה בְּאָמְרוֹ: "אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב". הַמְפָרְסָמִים בְּהִמָּצֵא הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי עִמָּם תָּמִיד, וֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים' – כִּנּוּי', בַּעֲבוּר שֶׁכָּל הַכֹּחוֹת הַפּוֹעֲלִים צְרִיכִים אֵלָיו יִתְבָּרַךְ, שֶׁיְּסַדְּרֵם וְיַנְהִיגֵם, וַ'אֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים' כְּמוֹהוּ. אֲבָל 'אֵל' נִגְזַר מֵאֵילוּת, וּמִמֶּנּוּ יֵצְאוּ כָּל הַכֹּחוֹת, וְהוּא מְרוֹמָם מֵהִתְדַּמּוֹת לָהֶם, וְכָשֵׁר לוֹמַר: "מִי־כָמוֹךָ בָּאֵלִים" – קִבּוּץ 'אֵל'. וְ'קָדוֹשׁ' – כִּנּוּי, שֶׁהוּא נִקְדָּשׁ וּמְרוֹמָם מִשֶּׁתֵּאוֹת לוֹ מִדָּה מִמִּדּוֹת הַבְּרוּאִים, וְאִם יִקָּרֵא בָּהֶם – הוּא דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה. וְעַל כֵּן שָׁמַע יְשַׁעְיָהוּ 'קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ' עַד אֵין תַּכְלִית, וְהַטַּעַם שֶׁהוּא נִקְדָּשׁ וּמְרוֹמָם מִשֶּׁתִּשְׁיַּגְהוּ מְאוּמָה מִטֻּמְאוֹת הָעָם אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן כְּבוֹדוֹ בֵּינֵיהֶם, וְעַל כֵּן רָאָה אוֹתוֹ עַל 'כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא'. וְיִכָּנֶה בְּקָדוֹשׁ, הָרוּחָנִי אֲשֶׁר לֹא יִתְגַּשֵּׁם וְלֹא יִתְלֶה בּוֹ דָּבָר, מִמַּה שֶּׁיִּתְלֶה בַּגַּשְׁמִים. וְיֵאָמַר: "קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל" כִּנּוּי לָעִנְיָן הָאֱלֹהִי הַדָּבֵק בּוֹ וְאַחֲרָיו בַּהֲמוֹן זַרְעוֹ, דְּבֵקוּת מַחֻשָּׁבָה וְהַנְהָגָה, לֹא דְּבֵקוּת נְגִיעָה. וְאֵין מֻתָּר לְכָל מִי שֶׁיִּרְצֶה, שֶׁיֹּאמַר: "אֱלֹהַי וּקְדוֹשִׁי" אֶלָּא דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה בְּדֶרֶךְ הַקַּבָּלָה, אַךְ עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת לֹא יֹאמַר אוֹתוֹ כִּי אִם נָבִיא אוֹ חָסִיד שֶׁיְּדֻבַּק בּוֹ הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְעַל כֵּן אָמְרוּ לַנָּבִיא: "חַל־נָא אֶת־פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ". וְהַכַּוָּנָה הָיְתָה בְּאָמְרָה הַזֹּאת שֶׁיִּהְיֶה עֶרְכָּם מִן הָאֻמּוֹת עֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ מִן הָעָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם". אֲבָל 'אֲדֹנִי' הַנִּכְתָּב בְּאָלֶף דָּלֶת נוּן יוֹד הוּא כְּרֶמֶז אֶל דָּבָר, וְאִם בֶּאֱמֶת הוּא נַעֲלֶה מִן הָרֶמֶז, כִּי הָרֶמֶז הוּא לְצַד מִבְלְתִּי צַד, כִּי יֵשׁ שֶׁיִּרְמְזוּ אֶל הַדְּבָרִים הַנִּפְעָלִים מֵאִתּוֹ הַמְשַׁמְּשִׁים לוֹ שִׁמּוּשׁ רֹאשׁוֹן, כַּאֲשֶׁר יִרְמְזוּ אֶל הַשֵּׂכֶל וְיֹאמְרוּ שֶׁהוּא בַּלֵּב אוֹ בַּמֹּחַ, וְיֹאמְרוּ: "הַשֵּׂכֶל הַזֶּה" אוֹ "הַשֵּׂכֶל הַלָּזֶה", וְאֵין רֶמֶז בֶּאֱמֶת אֶל מַה שֶּׁאֵינֶנּוּ נִגְבָּל בְּמָקוֹם. וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּל הָאֵבָרִים מְשַׁמְּשִׁים לַשֵּׂכֶל, הַשִּׁמּוּשׁ הַהוּא הוּא בְּמִצְוַת הַלֵּב אוֹ הַמֹּחַ, כְּכָלְיוֹ הָרֹאשׁוֹנִים, רוֹמְזִים אֲלֵיהֶם שֶׁהַשֵּׂכֶל שָׁמָּה. כֵּן רוֹמְזִים אֶל הַשָּׁמַיִם, מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּלִי מְשַׁמֵּשׁ בְּחֻפְצוֹ גְּרִידָא מִבְלְתִּי סִבּוֹת אֲחֵרוֹת אֶמְצָעִיּוֹת בֵּינֵיהֶם, וְאֵין רוֹמְזִין אֶל דָּבָר מֵהַמֻּרְכָּבוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהֵם כֵּלִים מְשַׁמְּשִׁים בְּמִצְוַת

סְבוֹת אֲחֵרוֹת מִשְׁתַּלְשְׁלִים אֵלָיו יִתְבָּרֵךְ שֶׁהוּא סִבַּת הַסִּבּוֹת, וְיֵאָמַר: "הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם", כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמָיִם, וְיֵשׁ שֶׁיֵּאָמַר עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה, "יִרְאַת שָׁמַיִם", "יֵרֵא שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר" ו"מִן הַשָּׁמַיִם יֵרָחֵמוּ". וְכֵן רוֹמְזִים אֶל עַמּוּד הָאֵשׁ וַעֲמוּד הֶעָנָן, וּמִשְׁתַּחֲוִים נִכְחוֹ, וְאוֹמְרִים כִּי הָאֱלֹהִים שָׁמָּה, כִּי הָעַמּוּד הַהוּא מְשַׁמֵּשׁ בְּחֶפְצוֹ לְבַד, וְאֵינֶנּוּ כִשְׁאָר הָעֲנָנִים וְהָאִשִּׁים הַנִּקָּרִים בָּאֲוִיר מִסִּבּוֹת אֲחֵרוֹת. וְכֵן רוֹמְזִים אֶל 'אֵשׁ אוֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר' אֲשֶׁר רָאוּהָ הֲמוֹן הָעָם, וְאֶל הַצּוּרָה הָרוּחָנִית אֲשֶׁר רָאוָה הָאֲצִילִים, 'וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר'. וְקָרְאוּ אוֹתָהּ: 'אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל'. וְכֵן רוֹמְזִים אֶל אֲרוֹן הַבְּרִית וְאוֹמְרִים עָלָיו 'אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ', בַּעֲבוּר הֲרָאוֹת הַפְּלָאוֹת בְּהִמָּצְאוֹ, וְהֶעְדְּרָם בְּלָעְדָיו, כַּאֲשֶׁר קָרְאוּ הָעֵינַיִם 'רוֹאוֹת', וְהַדָּבָר שֶׁהָרְאוּת בּוֹ – זוֹלָתָם, וְהִיא הַנֶּפֶשׁ. וְיֵשׁ שֶׁרוֹמְזִים אֶל הַנְּבִיאִים וְהַחֲכָמִים הַחֲסִידִים, כִּי הֵם כַּכֵּלִים הָרְאשׁוֹנִים לְחֵפֶץ הָאֱלֹהִים, מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּחֶפְצוֹ וְלֹא יָמֻרוּ מִדְּבָרוֹ מְאוּמָה, וְיֵרָאוּ הַמּוֹפְתִים עַל יְדֵיהֶם. וּבְכָמוֹ הֶרֶמֶז הַזֶּה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "'אֶת־יֵינִי אֱלֹהֶיךָ תִּירָא', לְרַבּוֹת תַּלְמִידֵי חֲכָמִים", וְהַדִּין לְמִי שֶׁהוּא בְּמַעֲלָה הַזֹּאת שֶׁיִּקָּרְאוּהוּ אִישׁ הָאֱלֹהִים, תֹּאַר מֻרְכָּב מִן הָאֱנוֹשׁוּת וְהָאֱלֹהוּת, כְּאִלּוּ אָמַר: הָ"אֱנוֹשׁ הָאֱלֹהִי". וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה הַדִּבּוּר עִם דָּבָר אֱלֹהִי שֶׁרוֹמְזִים אֵלָיו, יֵאָמַר: "אֲדֹנָי" בְּאָלֶף דָּלֶת נוּן יוֹד, כְּאִלּוּ הוּא אוֹמֵר: "אֲדוֹנִי, אַתָּה מוֹשְׁלִי". וְרוֹמְזִים עַל מָה שֶׁיֵּגָבֵל בְּמָקוֹם דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "יֹשֵׁב צִיּוֹן, יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים, שֹׁכֵן יְרוּשָׁלִַיִם". וְרַבּוּ הַמִּדּוֹת וְהָעֶצֶם אֶחָד, בַּעֲבוּר הִתְחַלְּפוּת הַמָּעוֹן הַמְקַבֵּל, כְּהִתְחַלְּפוּת הַנִּיצוֹצוֹת וְהַשֶּׁמֶשׁ אֶחָד, וְזֶה הַדִּמְיוֹן אֵינֶנּוּ נָאוֹת בַּכֹּל, אֶלָּא אִם הָיְתָה הַשֶּׁמֶשׁ בִּלְתִּי מֻשָּׁגֶת וְיִמָּצְאוּ הַנִּיצוֹצוֹת וְלֹא תֵּשֵׁג סִבָּתָם אֶלָּא בְּדֶרֶךְ הָרְאָיָה. וְהַצָּרֵךְ מֵבִיא לְהַרְחִיב מְעַט בִּדְבָרִים בְּקָאן, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא מְקוֹם טַעֲנָה אֵיךְ רוֹמְזִים אֶל מְקוֹם־מִי שֶׁאֵין לוֹ מָקוֹם, וְנַאֲמִין כִּי הַנִּרְמָז אֵלָיו הוּא הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה. וַאֲנַחְנוּ מַצִּיעִים בִּתְשׁוּבַת זֶה הַצָּעָה, וְנֹאמַר, כִּי הַחוּשִׁים אֵינָם מַשִּׂיגִים מִן הַמּוּחָשִׁים כִּי אִם מִקְּרֵיהֶם, לֹא עַצְמֵיהֶם, וְאֵינָם מַשִּׂיגִים מִן הַמֶּלֶךְ, עַל הַדִּמְיוֹן, זוֹלָתִי הַמַּרְאִים וְהַתָּכְנִיּוֹת וְהַשִּׁעוּרִים, וְאֵינֶנּוּ זֶה אֲמִתַּת הַמֶּלֶךְ שֶׁהֵם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם לְרוֹמְמוֹ, אֲבָל אַתָּה רוֹאֶהוּ בַּמִּלְחָמָה בְּתַכְשִׁיט אֶחָד וְתִרְאֶהוּ בַּמְּדִינָה בְּתַכְשִׁיט אַחֵר, וּבְבֵיתוֹ בְּתַכְשִׁיט אַחֵר, וְתֹאמַר כִּי הוּא הַמֶּלֶךְ, בִּגְזֵרַת הַשֵּׂכֶל לֹא בִגְזֵרַת הַחוּשׁ, וְאֶפְשָׁר שֶׁתִּרְאֶה אוֹתוֹ נַעַר, וְאַחַר כֵּן בָּחוּר, וְאַחַר כֵּן זָקֵן, וְאַחַר כֵּן יָשִׁישׁ, וְתִרְאֶה אוֹתוֹ בָּרִיא, וְאַחַר כֵּן חוֹלֶה, וּכְבָר נֶחֱלְפוּ מַרְאָיו וּמְשׁוּשָׁיו וְלֵחוֹתָיו וּמִדּוֹתָיו, וְאַתָּה אוֹמֵר שֶׁהוּא הוּא, וְגָזַרְתָּ שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא אֲשֶׁר דִּבֵּר עִמְּךָ וְצִוָּךְ וְהִזְהִירְךָ, וְזֶה מִמֶּנּוּ אֵינֶנּוּ כִּי אִם הַשֵּׂכֶל אוֹ הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת, וּכְבָר הִתְקַיֵּם, כִּי הַחֵלֶק הַהוּא מִמֶּנּוּ עֶצֶם בִּלְתִּי נִגְדָּר וְאֵין רְמִיָּה אֵלָיו, וְאַתָּה כְּבָר רָמַזְתָּ אֵלָיו וְגָזַרְתָּ שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ, וְכַאֲשֶׁר מֵת וְרָאִיתָ מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁהָיִיתָ רוֹאֶה, גָּזַרְתָּ כִּי הוּא אֵינֶנּוּ הַמֶּלֶךְ, אַךְ גּוּף יְנִיעֵהוּ מִי שֶׁיִּרְצֶה וְיִפְעַל עַל כַּמָּה

פָּנִים מֵאָפְנֵי הַהִפָּעֲלֵיּוֹת מֵהַמִּקְרֶה וְהַחֵפֶץ, כָּעֲנָנִים הַנִּקְרִים בָּאֲוִיר, יִשָּׁאֵם רוּחַ וּתְבִיאֵם אַחֶרֶת, וּתְקַבְּצֵם רוּחַ וּתְפַזְּרֵם אַחֶרֶת, וְהָיָה קֹדֶם לָכֵן גֶּשֶׁם לֹא יִפָּעֵל כִּי אִם בְּחֵפֶץ נָפֶשׁ הַמֶּלֶךְ הַהוּא. וְהָיָה כְּעִמּוּד הֶעָנָן הָאֱלֹהִי אֲשֶׁר לֹא יְפַזְּרוּהוּ הָרוּחוֹת. דְּמְיוֹן אַחֵר, הַשֵּׁמֶשׁ – נִרְאֶה אוֹתָהּ עִגּוּל פָּשׁוּט כְּשִׁעוּר הַצִּנָּה וּבְתָאֳרָה: מַזְהִירָה, חַמָּה, נָחָה, וְהַשִּׂכֶל גּוֹזֵר כִּי הוּא כַּדּוּר גָּדוֹל מִכַּדּוּר הָאָרֶץ בְּמֵאָה וְשִׁשִּׁים וְשֵׁשׁ פְּעָמִים, וְשֶׁאֵינָהּ חַמָּה וְלֹא נָחָה, אַךְ הִיא מִתְנוֹעַעַת שְׁתֵּי תְנוּעוֹת מִתְהַפְּכוֹת: מִזְרָחִית וּמַעֲרָבִית, בְּתְנָאִים יְאֻרַךְ פֵּרוּשָׁם, וְלֹא הוּשַׂם לַחוּשִׁים כֹּחַ לְהַשִּׂיג עֶצֶם הַדְּבָרִים, אַךְ כֹּחַ מְיֻחָד לְהַשִּׂיג מִקְרִים תְּלוּיִים בָּהֶם, יִקַּח הַשֵּׂכֶל מֵהֶם רְאָיָה עַל עַצְמָם וְסִבָּתָם, וְלֹא יַעֲמֹד עַל הַמַּהוּת וְעַל הָעִנְיָן, אֶלָּא הַשֵּׂכֶל הַשָּׁלֵם, וְכָל אֲשֶׁר הוּא שֵׂכֶל בְּפֹעַל כַּמַּלְאָכִים, יַשִּׂיג הָעִנְיָנִים וְהַמַּהֻיּוֹת בְּעַצְמָם, מֵאֵין צֹרֶךְ אֶל הַמִּקְרִים שֶׁיִּהְיוּ בָּאֶמְצַע, אֲבָל שִׂכְלֵנוּ אֲשֶׁר הוּא תְּחִלָּה בְּכֹחַ בַּהְיוּלִי, לֹא יוּכַל לַעֲמֹד עַל אֱמִתַּת הַדְּבָרִים אֶלָּא בַּמֶּה שֶׁחָנָנוֹ הַבּוֹרֵא מִכֹּחוֹת מְיֻחָדִים, שָׂמָם בַּחוּשִׁים רְאוּיִים לְמִקְרֵי הַמּוּחָשִׁים דְּבֵקִים תָּמִיד בְּכָל הַמִּין, כִּי אֵין מַחְלֹקֶת בֵּין רְאוּת עֵינַי וּרְאוּת עֵינֶיךָ, שֶׁהַשֶּׁטַח הַהוּא הֶעָגֹל הַמֵּאִיר הַמְחֻמָּם הוּא הַשָּׁמֶשׁ. וְאַף עַל פִּי שֶׁהַמִּדּוֹת הָאֵלֶּה מְרֻחָקוֹת אֵצֶל הַשֵּׂכֶל לֹא יָזִיק זֶה בַּמִּין, אֲבָל הוֹעִיל, מֵחֲמַת שֶׁלִּקְּחָנוּ מֵהֶם רְאִיָּה עַל חֻפְצֵנוּ, כַּאֲשֶׁר יְקַבֵּל תּוֹעֶלֶת הַפִּקֵּחַ הַמַּשְׂכִּיל אֲשֶׁר יְבַקֵּשׁ גְּמֻלוֹ, בְּמַאֲמַר אַלְעַמַּשׁ אַלְאַחְוַל (שְׁעֵינָיו טְרוּטוֹת וְשֶׁרוֹאֶה מֵאֶחָד שְׁנַיִם): "אֲנִי רוֹאֶה בְּמָקוֹם פְּלוֹנִי שְׁנֵי כֶּרְכִּיּוֹת (גַּרְנִיק); וְהַפִּקֵּחַ יֵדַע כִּי הַגָּמָל הוּא שֶׁרָאָה, בַּהֲלִישׁוּת רְאוּתוֹ נְדָמָה לוֹ כִּי הוּא כֶּרְכִּיָּה, וּבַעֲבוּר עִוּוּת רְאוּתוֹ נִדְמָה לוֹ שֶׁהֵם שְׁנַיִם, וְהוֹעִיל הַפִּקֵּחַ בְּעֵדוּתוֹ, וְדָן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת בְּרֹעַ מְלִיצָתוֹ מִפְּנֵי רֹעַ רְאוּתוֹ וְכֵן הַחוּשִׁים וְהַכֹּחַ הַדְּמְיוֹנִי אֵצֶל הַשֵּׂכֶל. וְכַאֲשֶׁר שָׂם הַבּוֹרֵא בְּחָכְמָתוֹ הֶעֱרֵךְ הַזֶּה בֵּין הַחוּשׁ הַנִּרְאֶה וְהַמּוּחָשׁ הַגַּשְׁמִי, כֵּן שָׂם בְּחָכְמָה עֵרֶךְ בֵּין הַחוּשׁ הַנִּסְתָּר וְהָעִנְיָן שֶׁאֵינֶנּוּ גַּשְׁמִי, וְשָׂם לְמִי שֶׁבָּחַר מִבְּרוּאָיו עַיִן נִסְתֶּרֶת רוֹאָה דְּבָרִים בְּעֵינֵיהֶם, לֹא יִתְחַלָּפוּ, וְיִקַּח מֵהֶם הַשֵּׂכֶל רְאִיָּה עַל עִנְיַן הַדְּבָרִים הֵהֵם וְלִבּוֹתָם. וּמִי שֶׁנִּבְרְאָה לוֹ הָעַיִן הַהִיא הוּא הַפִּקֵּחַ בֶּאֱמֶת, וְיִרְאֶה כָּל בְּנֵי אָדָם כְּעוְרִים, וְיוֹרֵם וְיִישִׁירֵם, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ הָעֵינַיִם הָהֵם הֵם הַכֹּחַ הַמְדַמֶּה בְּעוֹד שֶׁיְּשַׁמֵּשׁ הַכֹּחַ הַשִּׂכְלִי, וְתִרְאֶינָה צוּרוֹת גְּדוֹלוֹת נוֹרָאוֹת מוּרוֹת עַל אֲמִתּוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם סָפֵק, וְהָרְאָיָה הַגְּדוֹלָה עַל אֱמִתּוּתָם הַסְכָּמַת כָּל הַמִּין הַהוּא עַל הַצּוּרוֹת הָהֵם, רְצוֹנִי לוֹמַר: כָּל הַנִּבְיאִים שֶׁרוֹאִים דְּבָרִים יְעִיד בָּהֶם קְצָתָם לְקְצָתָם, כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים בְּמוּחָשֵׁינוּ, כִּי אֲנַחְנוּ מְעִידִים בִּמְתִיקוּת הַדְּבַשׁ וּמְרִירוּת הַלַּעֲנָה, וְאִם נִרְאֶה מִי שֶׁיַּחֲלֹק עָלֵינוּ נֹאמַר שֶׁהוּא יוֹצֵא מֵהָעִנְיָן הַטִּבְעִי. וְאֵלֶּה מֵאֵין סָפֵק רוֹאִים הָעוֹלָם הַהוּא הָאֱלֹהִי בָּעַיִן הַנִּסְתֶּרֶת. וְרוֹאִים צוּרוֹת רְאוּיוֹת לְטִבְעֵיהֶם וּמַה שֶּׁהִרְגִּילוּ, וּמְסַפְּרִים אוֹתָם בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר רָאוּם מַגְשָׁמוֹת, וְהַתַּבְנִיּוֹת הֵהֵם אֲמִתִּיּוֹת בְּהַעֲרָכָתָם אֶל מַה שֶּׁיְּבַקְּשֵׁהוּ הַמֻּחְשָׁב וְבַדְמְיוֹן

וְהַחוּשׁ, וְאֵינָם אֲמִתִּיּוֹת בְּהַעֲרָכָתָם אֶל הָעֶצֶם אֲשֶׁר יְבַקְּשֵׁהוּ הַשֵּׂכֶל, כַּאֲשֶׁר הֶבִיאוֹנוּ הַדִּמְיוֹן בַּמֶּלֶךְ, כִּי מִי שֶׁיֹּאמַר שֶׁהוּא הָאָרֹךְ הַלָּבָן הַלּוֹבֵשׁ הַמֶּשִׁי אֲשֶׁר הַנָּזֶר עַל רֹאשׁוֹ וְהַדּוֹמֶה לָזֶה, אֵינֶנּוּ כּוֹזֵב, וּמִי שֶׁיֹּאמַר שֶׁאֵינֶנּוּ כִּי אִם הַמַּשְׂכִּיל הַמַּכִּיר הַמְצִוֶּה הַמַּזְהִיר בָּאָרֶץ פְּלוֹנִית בִּזְמַן פְּלוֹנִי עַל אֻמָּה פְּלוֹנִית, אֵינֶנּוּ כּוֹזֵב גַּם כֵּן. וּכְשֶׁרוֹאֶה הַנָּבִיא בָּעַיִן הַנִּסְתֶּרֶת הַצּוּרָה הַתְּמִימָה שֶׁבַּצּוּרוֹת, אֲשֶׁר רָאָה אוֹתָהּ בִּדְמוּת מֶלֶךְ אוֹ שׁוֹפֵט יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דִּין בְּעֵינַיִן צָווּי וְאַזְהָרָה, מְהָקִים וּמְהַעֲדֶה, יֵדַע שֶׁהִיא צוּרָה רְאוּיָה לְמֶלֶךְ נֶעֱבָד נִשְׁמָע. וְכַאֲשֶׁר יִרְאֶה דְּמוּת נוֹשֵׂא כֵלִים אוֹ נוֹשֵׂא כְּלֵי סְפָרוּת, אוֹ חָגוּר לַעֲבֹד עֲבוֹדָה, יֵדַע שֶׁהִיא צוּרָה רְאוּיָה לְעוֹבֵד שׁוֹמֵעַ. וְאַל יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ דְּמוּת אָדָם לַבּוֹרֵא, כִּי בִּבְחִינַת הַשֵּׂכֶל נִדְמֶה לוֹ תְּחִילָה בָּאוֹר, כִּי הוּא הֶחָשׁוּב שֶׁבַּמּוּחָשִׁים וְהַדַּק שֶׁבָּהֶם וְהַסּוֹבֵב וְהַכּוֹלֵל חֶלְקֵי הָעוֹלָם יוֹתֵר מִכֻּלָּם. וְכַאֲשֶׁר נַחֲשֹׁב בַּמִּדּוֹת שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִדְחוֹתָם, בֵּין עַל דֶּרֶךְ הַהַעֲבָרָה בֵּין עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, כְּמוֹ: 'חַי' וְ'כוֹל' וְ'יוֹדֵעַ' וְ'חָפֵץ' וּ'מְסַדֵּר' וְ'נוֹתֵן לְכָל דָּבָר מַה שֶּׁרָאוּי לוֹ', וְ'שׁוֹפֵט צֶדֶק', לֹא נִמְצָא בַּמֶּה שֶׁאָנוּ רוֹאִים דְּמְיוֹן קָרוֹב מֵהַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת, וְהוּא הָאָדָם הַשָּׁלֵם, וְזֶה מִצַּד שֶׁהוּא אָדָם, לֹא מִצַּד שֶׁהוּא גּוּף כִּי הוּא מִשְׁתַּתֵּף בָּזֶה עִם הַצֶּמַח, וְלֹא מִצַּד שֶׁהוּא חַי כִּי הוּא מִשְׁתַּתֵּף בָּזֶה עִם הַבְּהֵמוֹת. וּכְבָר דִּמּוּ הַפִּילוֹסוֹפִים הָעוֹלָם בְּאָדָם גָּדוֹל, וְהָאָדָם בְּעוֹלָם קָטָן. וְאִם הַדָּבָר כֵּן וְהָאֱלֹהִים הוּא רוּחַ הָעוֹלָם וְנַפְשׁוֹ וְשִׂכְלוֹ וְחִיּוּתוֹ, כַּאֲשֶׁר נִקְרָא 'חֵי הָעוֹלָם', כְּבָר נִתְבָּרֵר הַדִּמְיוֹן עַל דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלַּנִּבוּאָה רְאוּת יוֹתֵר גְּלוּי מֵהַהַקָּשָׁה, וְהָרְאוּת הַהוּא הִשִּׂיג הֶהָמוֹן הָעֲלִילוֹן עַיִן בְּעַיִן וְרָאָה צָבָא הַשָּׁמַיִם מֵהָרוּחָנִיִּים הַקְּרוֹבִים וְזוּלָתָם בְּצוּרַת אָדָם, וְלָהֶם רָמַז בְּאָמְרוֹ: 'נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ', וְהַטַּעַם כִּי כְּבָר הִדְרַנְתִּי הַיְצִירָה וַהֲבֵאתִיהָ עַל סֵדֶר הַחָכְמָה, מִן הַיְסוֹדוֹת אֶל הַמֻּחְצָבִים, אֶל הַצְּמָחִים, אֶל הַחַי אֲשֶׁר בָּאֲוִיר וּבַמַּיִם, וְאַחַר כֵּן אֶל הַחַי אֲשֶׁר בָּאָרֶץ בַּעֲלֵי הַחוּשִׁים הַזּכִים וְהַיְדִיעוֹת הַנִּפְלָאוֹת, וְאֵין אַחַר הַמַּדְרֵגָה הַהִיא אֶלָּא מַדְרֵגָה שֶׁהִיא קְרוֹבָה מִן הַסּוּג הָאֱלֹהִי הַמַּלְאָכִי, וּבָרָא הָאָדָם בְּצוּרַת מַלְאָכָיו וּמִשְׁרְתָיו הַקְּרוֹבִים אֵלָיו בְּמַדְרֵגָה לֹא בְמָקוֹם, כִּי הִתְעַלָּה מֵהַמָּקוֹם, וְעַל שְׁנֵי הַדִּמְיוֹנִים לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה דְּמוּתוֹ אֶצֶל הַדִּמְיוֹן אֶלָּא צוּרַת הַגְּדוֹל שֶׁבְּבָנָיו אָדָם, שֶׁמִּמֶּנּוּ יוֹצֵא הַתּוֹכֶן וְהַסֵּדֶר לִשְׁאָר בְּנֵי אָדָם עַל מַדְרֵגוֹת, כַּאֲשֶׁר יוֹצֵא מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ סֵדֶר הָעוֹלָם וּמַתְכֹּנְתּוֹ, וְרוֹאִים אוֹתוֹ בְּעֵת שֶׁהוּא מְהַעֲדֶה וּמְהָקִים וְדָן אֶת הַמְּלָכִים, 'עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו וְעַתִּיק יוֹמִין יְתִב'. וּבְעֵת הַכַּעַס וְהַמַּחֲשָׁבָה לִנְסֹעַ 'יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וּשְׁרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ'. וּבְעֵת הַנְּסִיעָה – הַמֶּרְכָּבָה אֲשֶׁר רָאָה יְחֶזְקֵאל וּשְׁמָרָהּ כֻּלָּהּ בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ חוּץ לְמָקוֹם הַנִּבוּאָה, וְהוּא כַּאֲשֶׁר שָׂת אֶת גְּבוּלוֹ מִיַּם־סוּף עַד יָם פְּלִשְׁתִּים, וְיִכָּנֵס בּוֹ מִדְבַּר סִינַי וְשֵׂעִיר וּפָארָן, גַּם מִצְרַיִם, כִּי לַמָּקוֹם הַהוּא מַעֲלָה כַּאֲשֶׁר הִזְדַּמֵּן בּוֹ שֶׁיִּפְגַּע הַתְּנָאִים הַתּוֹרִיִּים וְהַמְצֻוֶּה בָּהֶם, תִּתְרָאֶינָה הַצּוּרוֹת הָהֵם עַיִן בְּעַיִן בְּמַרְאֶה וְלֹא

בְּחִידוֹת, כַּאֲשֶׁר נִרְאָה לְמֹשֶׁה הַמִּשְׁכָּן וְסֵדֶר עֲבוֹדָה וְאֶרֶץ כְּנַעַן וַחֲלָקֶיהָ, וּמַעֲמַד 'וַיַּעֲבֹר יְיָ עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא', וּמַעֲמַד אֵלִיָּהוּ בַּמָּקוֹם הַהוּא בְּעַצְמוֹ. וְאֵלֶּה הָעִנְיָנִים אֲשֶׁר לֹא יֻשְׁגוּ מִדֶּרֶךְ הַהַקָּשָׁה, בִּטְּלוּם פִּילוֹסוֹפֵי יָוָן מִפְּנֵי שֶׁהַהַקָּשָׁה מְרַחֶקֶת מַה שֶּׁלֹּא נִרְאָה כְמוֹהוּ, וְקִימוּ אוֹתָם הַנְּבִיאִים מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יָכְלוּ לְהַכְחִישׁ מַה שֶּׁרָאוּהוּ בָּעַיִן הָרוּחָנִית אֲשֶׁר נִתַּן לָהֶם יִתְרוֹן בָּהּ, וְהָיוּ קְהִלּוֹת, וּבְדוֹרוֹת נֶחֱלָקִים – לֹא תַעֲבֹר עֲלֵיהֶם הַהִסְכָּמָה, וְהוֹדוּ לָהֶם הַחֲכָמִים אֲשֶׁר הִשִּׂיגוּם, וְרָאוּ אוֹתָם בְּעֵת נְבוּאָתָם, וְאִלּוּ הָיוּ רוֹאִים פִּילוֹסוֹפֵי יָוָן הַנְּבִיאִים בְּעֵת נְבוּאָתָם וּמוֹפְתֵיהֶם, הָיוּ מוֹדִים לָהֶם וְהָיוּ מְבַקְּשִׁים פָּנִים מֵאֲפָנֵי הַהַקָּשָׁה אֵיךְ יַגִּיעַ הָאָדָם לַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת. וּכְבָר עָשָׂה קְצָתָם זֶה, כָּל שֶׁכֵּן הַמִּתְפַּלְסְפִים מֵאַנְשֵׁי הַתּוֹרוֹת. וְאֶל כְּמוֹ זֶה יִהְיֶה הָרֶמֶז בְּאֶלֶף דָּלֶת נוּן יוֹד לְעִנְיַן אֱלֹהֵי נִמְצָא, כְּאִלּוּ הוּא אוֹמֵר: 'אֲדוֹנָי'. וּמַלְאָכוּת יְיָ' כְּנוּי לַשְּׁלִיחוּת, וְהַמַּלְאָךְ יֵשׁ שֶׁיִּהְיֶה נִבְרָא לְעִתּוֹ מִן הַגּוּפִים הַיְסוֹדִיִּים הַדְּקִים, וְיֵשׁ שֶׁיִּהְיֶה מִן הַמַּלְאָכִים הַנִּצְחִיִּים, וְשֶׁמָּא הֵם הָרוּחָנִיִּים שֶׁאוֹמְרִים הַפִּילוֹסוֹפִים, וְאֵין לָנוּ לְדָחוֹת דִּבְרֵיהֶם וְלֹא לְקַבֵּל אוֹתָם. וְהַסָּפֵק בְּמַה שֶּׁרָאָה יְשַׁעְיָהוּ וִיחֶזְקֵאל וְדָנִיֵּאל, אִם הוּא מֵהַנִּבְרָאִים לְעֵת הַצָּרֵךְ אוֹ מִן הַצּוּרוֹת הָרוּחָנִיּוֹת הַקַּיָּמוֹת. וּ'כְבוֹד יְיָ' הוּא הַגּוּף הַדַּק הַהוֹלֵךְ אַחֲרֵי חֵפֶץ הָאֱלֹהִים הַמְצֻטָּיֵר כְּפִי שִׁיּוּרָהּ לְהֶרָאוֹת עַל הַנָּבִיא כְּפִי הַדַּעַת הָרִאשׁוֹנָה, אַךְ עַל הַדַּעַת הַשֵּׁנִיָּה יִהְיֶה כְּבוֹד יְיָ כְּלַל הַמַּלְאָכִים וְהַכֵּלִים הָרוּחָנִיִּים, כִּסֵּא וּמֶרְכָּבָה וְרָקִיעַ וְאוֹפַנִּים וְגַלְגַּלִּים, וְזוּלַת זֶה מִמַּה שֶּׁהוּא קַיָּם עוֹמֵד, וְהוּא נִקְרָא כְּבוֹד יְיָ כַּאֲשֶׁר נִקְרְאוּ שְׁמוּשֵׁי הַמֶּלֶךְ 'כְּבוּדָּה', וְאֶת הַכְּבוּדָּה לְפָנָיו הֶם. וְשֶׁמָּא זֹאת הָיְתָה בַּקָּשַׁת מֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ: הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבוֹדֶךָ, וְאָמַר לוֹ: הֵן, עַל מְנַת שֶׁיְּזֻהַר מֵרְאוֹת הַפָּנִים אֲשֶׁר אֵין יְכֹלֶת לָאָדָם לִרְאוֹתָם, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר: וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי. וּבַכָּבוֹד הַהוּא מַה שֶּׁיּוּכַל לְסָבְלוֹ רְאוּת הַנְּבִיאִים, וְיֵשׁ בְּעִקְּבוֹתָיו מַה שֶּׁרְאוּתֵנוּ סוֹבֶלֶת אוֹתוֹ, כְּמוֹ הֶעָנָן וְאֵשׁ אוֹכֶלֶת מִמַּה שֶּׁהוּא רָגִיל אֶצְלֵנוּ, וְיֵשׁ אַחֲרָיו דַּק יוֹתֵר מִדַּק עַד שֶׁיַּגִּיעַ לְמַדְרֵגָה שֶׁלֹּא יַשִּׂיגֶנּוּ הַנָּבִיא, וְאִם יַהֲרֹס אֵלָיו תִּנָּתֵק הַרְכָּבָתוֹ, כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּכֹחוֹת הָרְאוּת, כִּי מִי שֶׁרְאוּתוֹ חֲלוּשָׁה לֹא יִרְאֶה אֶלָּא בְּאוֹרָה הַמְּעֻטֶּת שֶׁהִיא נִשְׁאֶרֶת בֵּין הָעֲרָבִים, כְּעֵטָלֵף, וּמִי שֶׁעֵינָיו תְּרוּטוֹת, וַחֲלוּשֵׁי הָרְאוּת לֹא יִרְאוּ כִּי אִם בַּצֵּל, וּמִי שֶׁרְאוּתוֹ חֲזָקָה יִרְאֶה הַשֶּׁמֶשׁ, אֲבָל עֶצֶם הַשֶּׁמֶשׁ בְּעֵת זְכוּתָהּ לֹא תוּכַל עַיִן לְהַבִּיט אֵלָיו, וְאִם יִדְחַק לָזֶה יִתְעַוֵּר. וְזֶהוּ 'כְּבוֹד יְיָ' וּ'מַלְאָכוּת ה'' וּ'שְׁכִינַת ה'' בַּשֵּׁמוֹת הַתּוֹרִיִּים. אַךְ פְּעָמִים הֶשְׁאֲלוּ גַּם כֵּן לְמַשְׁפָּטִים הַטִּבְעִיִּים, וְאָמְרוּ: "מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ", "וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה", אַךְ בֶּאֱמֶת לֹא יֵרָאֶה הַכָּבוֹד וְהַמַּלְכוּת אֶלָּא עַל בְּחִירָיו וּסְגֻלָּתוֹ וּנְבִיאָיו, אֲשֶׁר בָּהֶם יִתְבָּרֵר לָאֶפִּיקוּרוֹס כִּי יֵשׁ לֵאלֹהִים מִמְּשָׁלָה וּמַלְכוּת קַיֶּמֶת, וִידִיעָה בְּחֶלְקֵי מַעֲשֵׂי הַיְצוּרִים, וְאָמַר בֶּאֱמֶת: 'יְיָ מָלָךְ', 'וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ', 'יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם', 'אֹמֶר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהַיִךְ', 'וּכְבוֹד יְיָ עָלַיִךְ זָרַח'. וְאֵין לְהַרְחִיק כָּל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בִּ'תְמֻנַת יְיָ

יַבִּיט', 'וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל', וּ'מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה', אַף לֹא 'שִׁעוּר קוֹמָה', בַּעֲבוּר מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ מֵהַכָּנַס מוֹרָאוֹ בַּנְּפָשׁוֹת וּכְמוֹ שֶׁאָמַר: "וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם".

ד אָמַר הַכּוּזָרִי: וַהֲלֹא כְּשֶׁאֱלֹהוּתוֹ נִכְנָסָה בַּדֵּעוֹת, וְאַחְדוּתוֹ וִיכָלְתּוֹ וְחָכְמָתוֹ, וְשֶׁהַכֹּל מֵאִתּוֹ, וְצֹרֶךְ הַכֹּל אֵלָיו, וְשֶׁאֵין לוֹ צֹרֶךְ אֶל הַכֹּל, יִכָּנֵס הַמּוֹרָא מִמֶּנּוּ וְהָאַהֲבָה לוֹ, וְלֹא נִצְטָרֵךְ לַגַּשְׁמִיּוּת הַזֶּה.

ה אָמַר הֶחָבֵר: זֹאת טַעֲנַת הַפִּילוֹסוֹפִים, וַאֲשֶׁר נִרְאֶה מִנַּפְשׁ הָאָדָם כִּי הִיא יִרְאָה בְּהִמָּצֵא הַמַּפְחִידוֹת מֻרְגָּשׁוֹת, מַה שֶּׁאֵינָהּ יִרְאָה כַּאֲשֶׁר יִסַּפֵּר לָהּ עֲלֵיהֶם, כַּאֲשֶׁר הִיא אוֹהֶבֶת הַצּוּרָה הַיָּפָה הַנִּמְצֵאת, מַה שֶּׁאֵינָהּ אוֹהֶבֶת כְּשֶׁיְּסַפֵּר עָלֶיהָ. וְאֵל תַּאֲמִין לְמַתְחַכֵּם, שֶׁיֹּאמַר כִּי מַחֲשַׁבְתּוֹ מִתְחַבֶּרֶת עַל סֵדֶר עַד שֶׁיַּגִּיעַ אֶל כָּל הָעִנְיָנִים הַצְּרִיכִים בָּאֱלֹהוּת בְּשִׂכְלוֹ בִּלְבָד מִבִּלְתִּי שֶׁיִּסְמֹךְ אֶל מֻרְגָּשׁ, בְּרִאוֹת דְּמְיוֹן מְמֻלָּאוֹת אוֹ מִכְתָּב אוֹ מְצוּרוֹת נִרְאוֹת אוֹ מִתְדַּמּוֹת. הֲלֹא תִרְאֶה שֶׁאֵינְךָ יָכוֹל לְכָלֵל כָּל עִנְיְנֵי תְּפִלָּתְךָ בַּמַּחֲשָׁבָה לְבַדָּהּ בִּלְתִּי קְרִיאָה, וְלֹא תוּכַל לִסְפֹּר עַד מֵאָה, דֶּרֶךְ מָשָׁל, בַּמַּחֲשָׁבָה לְבַדָּהּ בִּלֹא דִּבּוּר, כָּל שֶׁכֵּן אִם תִּהְיֶה הַמֵּאָה מִמְּנָיָנִים מִתְחַלְּפִים, וְלוּלֵא הַהֶרְגֵּשׁ שֶׁהוּא כוֹלֵל הַסֵּדֶר הַהוּא הַשִּׂכְלִי בְּדִמְיוֹנוֹת וּתְנוּעוֹת, לֹא הָיָה נִכְלָל. וְכֵן מִסְתַּדֶּרֶת לַנָּבִיא גְּדֻלַּת הָאֱלֹהִים וִיכָלְתּוֹ וְרַחֲמָנוּתוֹ וְחָכְמָתוֹ וְחַיּוּתוֹ וּתְמִידוּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ, וְשֶׁאֵינֶנּוּ צָרִיךְ לַכֹּל וְשֶׁהַכֹּל צְרִיכִים לוֹ, וּמַעֲלָתוֹ הַמְיֻחֶדֶת וּקְדֻשָּׁתוֹ, בְּמַה שֶּׁהוּא רוֹאֶה פִּתְאוֹם בְּרֵעַ אֶחָד מִגְּדֻלַּת הַצּוּרָה הַהִיא הַנִּבְרֵאת לוֹ וְהוֹדָה וַהֲדָרָה, וְהַתְּכוּנוֹת וְהַכֵּלִים הַמּוֹרִים עַל הַיְכֹלֶת, כַּיָּד הַנְּטוּיָה וְהַחֶרֶב הַשְּׁלוּפָה וְהָאֵשׁ וְהָרוּחַ וְהַבָּרָקִים וְהָרְעָמִים הַמְשַׁמְּשִׁים בְּמַאֲמָרוֹ, וְהַדִּבּוּר הַיּוֹצֵא מִבֵּינֵיהֶם בְּאַזְהָרוֹת וּבְהוֹדָעַת מַה שֶּׁהָיָה וְיִהְיֶה, וּמַעֲמַד בְּנֵי אָדָם, וְהַמַּלְאָכִים לְפָנָיו נִכְנָעִים, וְיִצִיאַת כָּל צְרָכֵיהֶם מֵאִתּוֹ, יַסְפִּיק לָהֶם וְלֹא יֶחְסַר מְאוּמָה, יִגְבִּיהַּ הַשָּׁפָל וְיַשְׁפִּיל הַגָּבֹהַּ, וְיַפְשִׁט יְמִינוֹ לַשָּׁבִים וְיִקְרָא אֲלֵיהֶם: מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים, וְיֵאָנַף וְיִכְעַס עַל הָרְשָׁעִים, מֵהַעֲדֵה מַלְכִין וּמְהָקִים מַלְכִין, וּלְפָנָיו אֶלֶף אַלְפִין יְשַׁמְּשׁוּנֵהּ וְגוֹ', כָּל זֶה וְהַדּוֹמֶה לָזֶה יִרְאֶה הַנָּבִיא בְּרֵעַ אֶחָד, וְיִכָּנֵס הַמּוֹרָא וְהָאַהֲבָה תְּקוּעִים בְּנַפְשׁוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו, וְהוֹלֵךְ כָּל יְמֵי חַיָּיו חוֹשֵׁק, הוֹמֶה וּמְבַקֵּשׁ שֶׁיִּתְרָאֶה אֵלָיו פַּעַם שְׁנִיָּה אוֹ שְׁלִישִׁית. וּכְבָר נֶחְשַׁב לִשְׁלֹמֹה לְדָבָר גָּדוֹל הַשְׁתֵּי פְּעָמִים, בְּאָמְרוֹ: 'הַנִּרְאָה אֵלָיו פַּעֲמָיִם'. מָתַי הִגִּיעַ הַפִּילוֹסוֹף עַל כֻּזֶּה בִּתְבוּנָתוֹ?

ו אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא יִתָּכֵן זֶה, כִּי הַמַּחֲשָׁבָה אֵינֶנָּה כִּי אִם כְּסִפּוּר דְּבָרִים, לֹא יִתָּכֵן בָּזֶה לְתָאֵר שְׁנֵי דְּבָרִים יַחְדָּו, וְאִלּוּ יִהְיֶה אֶפְשָׁר, לֹא יִתָּכֵן לַשּׁוֹמֵעַ לְכָלֵל אוֹתָם יַחַד, כִּי הַחֲלָקִים אֲשֶׁר נִרְאֶה אוֹתָם מֻמְתָּדִינָה וַאֲנַשֶּׂיהָ בְּשָׁעָה אַחַת, לֹא יִסְבְּלֵם סֵפֶר גָּדוֹל, וְהִנֵּה נִכְנָסָה הָאַהֲבָה בַּמִּדִינָה אוֹ הַשִּׂנְאָה בְּלִבֵּי בְּרֵעַ אֶחָד, וְאִלּוּ הָיוּ קוֹרְאִים עָלַי זֶה בְּסֵפֶר, לֹא הָיָה

נִכְנָס בְּנַפְשִׁי, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהַמַּחֲשָׁבָה מִתְבַּלְבֶּלֶת בְּמַה שֶּׁיִּפָּגְעֶנָּה מִן הַטָּעוּת וְהַדִּמְיוֹן וּמִדְּבָרִים שֶׁקָּדְמוּ, וְלֹא יְזַדַּכֵּךְ לָהּ דָּבָר שָׁלֵם.

ז אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל אֲנַחְנוּ כְּבַעֲלֵי הָעֵינַיִם הַתְּרוּטוֹת אֲשֶׁר לֹא יוּכְלוּ לִרְאוֹת הָאוֹר הַהוּא, וְצָרִיךְ שֶׁנִּסְמֹךְ עַל הַפִּקְחִים אֲשֶׁר קָדָמוּנוּ, אֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לִרְאוֹתוֹ. וּכְמוֹ שֶׁהַפִּקֵּחַ לֹא יוּכַל לִרְאוֹת הַשֶּׁמֶשׁ וְיוֹרֶה עָלֶיהָ זוּלָתוֹ, וְיַשִּׂיגֶהוּ בְּהַבָּטָה אֵלֶיהָ, אֶלָּא בְּעִתּוֹת הַיּוֹם וּבְמָקוֹמוֹת נִשְׁקָפִים שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ זוֹרַחַת אֲלֵיהֶם, כֵּן הַפִּקֵּחַ בָּאוֹר הָאֱלֹהִי יֶשׁ לוֹ עִתִּים וּמְקוֹמוֹת, בָּהֶם רוֹאֶה הָאוֹר הַהוּא, וְהָעִתִּים הֵם עִתּוֹת הַתְּפִלּוֹת, כָּל שֶׁכֵּן בִּימֵי הַתְּשׁוּבָה, וְהַמְּקוֹמוֹת הֵם מְקוֹמוֹת הַנְּבוּאָה.

ח אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם כֵּן אֲנִי רוֹאֶה אוֹתְךָ שְׁאַתָּה מוֹדֶה בְּרַבֵּי הַשָּׁעוֹת וְהַיָּמִים וְהַמְּקוֹמוֹת כַּחוֹזִים.

ט אָמַר הֶחָבֵר: וְכִי אֲנוּ דּוֹחִים שֶׁיֵּשׁ לָעֶלְיוֹנוֹת מַעֲשֶׂה בָּאַרְצִיּוֹת?! אַךְ נוֹדֶה כִּי חָמְרֵי הַהֲוָיָה וְהַהֶפְסֵד מֻחָמַת הַגַּלְגַּל, אֲבָל הַצּוּרוֹת מֵאֵת מַנְהִיגָם וּמוֹלִיכָם וְהַשָּׂם אוֹתָם כֵּלִים לַהֲקָמַת כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ מִן הַהֲוָיוֹת מִבִּלְתִּי שֶׁנֵּדַע לְחַלֵּק אוֹתָם. וְהַחוֹזֶה טוֹעֶן שֶׁהוּא יוֹדֵעַ לְחַלֵּק וּלְהָבִין, וַאֲנַחְנוּ מַכְחִישִׁים אוֹתוֹ בָּזֶה, וְנִגְזֹר שֶׁאֵין בָּשָׂר וָדָם מַשִּׂיג לָזֶה, וְאִם נִמְצָא מִן הַחָכְמָה הַהִיא דָּבָר סָמוּךְ אֶל חָכְמָה אֱלֹהִית תּוֹרִיִּית, נְקַבְּלֵהוּ, וּבָזֶה תָּנוּחַ דַּעְתֵּנוּ עַל מַה שֶּׁנִּזְכַּר מֵחָכְמַת הַכּוֹכָבִים בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ, מִפְּנֵי שֶׁאֲנַחְנוּ סְבוּרִים שֶׁהוּא מְקֻבָּל מִכֹּחַ אֱלֹהִי וְהוּא אֱמֶת, וְאִם לֹא הִנַּה כֻּלּוֹ סְבָרוֹת, וְגוֹרָלוֹת בַּשָּׁמַיִם, יוֹתֵר אֱמִתִּיִּים מֵהֶם הַגּוֹרָלוֹת בֶּעָפָר, אִם כֵּן מִי שֶׁיִּרְאֶה הָאוֹרוֹת הָהֵם הוּא הַנָּבִיא בָּאֱמֶת, וְהַמָּקוֹם אֲשֶׁר יֵרָאֶה בּוֹ הוּא מָקוֹם הַכָּבוֹד בָּאֱמֶת, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מָקוֹם אֱלֹהִי, וְהַתּוֹרָה אֲשֶׁר תָּבֹא עַל יָדוֹ הִיא תּוֹרַת אֱמֶת.

י אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲבָל הַתּוֹרוֹת אֲשֶׁר אַחֲרֵיכֶם, כַּאֲשֶׁר יוֹדוּ בָּאֱמֶת וְלֹא יַכְחִישׁוּהוּ, כֻּלָּם מְשִׁימִים יִתְרוֹן לַמָּקוֹם הַהוּא וְאוֹמְרִים כִּי הוּא מָקוֹם עֶלְיַת הַנְּבִיאִים בְּשַׁעַר הַשָּׁמַיִם, וּמָקוֹם מַעֲמַד הַדִּין, וְשֶׁהַנְּפָשׁוֹת נִקְבָּצוֹת אֵלָיו, וְשֶׁהַנְּבוּאָה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַחַר הוֹדָאָתָם בִּגְדֻלַּת מַעֲלָה לַאֲבוֹתָם, וְהַהוֹדָאָה בְּמַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית וְהַמַּבּוּל וְרֹב מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה, וְחוֹגְגִים אֶל הַמָּקוֹם הַנִּכְבָּד הַהוּא.

יא אָמַר הֶחָבֵר: אָמְנָם הָיִיתִי מְדַמֶּה אוֹתָם לְגֵרִים אֲשֶׁר לֹא קִבְּלוּ כָּל תּוֹלְדוֹת הַמִּצְוֹת אַךְ שָׁרְשֵׁיהֶם, לוּלֵא שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם סוֹתְרִים אֶת דִּבְרֵיהֶם וְשֶׁכְּבוֹדָם לְמָקוֹם הַנְּבוּאָה בְּדִבְרִים, עִם מַה שֶּׁהֵם מְכֻוָּנִים אֶל מְקוֹמוֹת הָיוּ לָאֱלִילִים, בְּאֵיזֶה מָקוֹם שֶׁיִּקָּרֶה שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶם הֶמּוֹנָם, לֹא נִרְאֶה בּוֹ מַעֲשֶׂה אֱלֹהִי, עִם הַשְׁאִירָם חֻקֵּי הָעֲבוֹדוֹת הַקְּדוּמוֹת וִימֵי חַגֵּיהֶם וּמוֹעֲדֵיהֶם, וְלֹא שִׁנּוּ זוּלָתִי הַצּוּרוֹת שֶׁהָיוּ לְשָׁם, מָחוּ אוֹתָם וְלֹא מָחוּ דְּתוֹתֵיהֶם. כְּמַעַט שֶׁאֹמַר כִּי כָּל מַה שֶּׁאָמַר הַבּוֹרֵא: "וְעָבַדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וָאָבֶן", וְנִשְׁנָה פְּעָמִים, הוּא רָמָז אֶל

אֱלֹה אֲשֶׁר הֵם מְרוֹמְמִים אֶת הָעֵץ וַאֲשֶׁר הֵם מְרוֹמְמִים אֶת הָאֶבֶן. וַאֲנַחְנוּ עִם רֹב הַיָּמִים מִשְׁתַּוִּים אֲלֵיהֶם בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ, וְאֶמֶת הוּא שֶׁכַּוָּנָתָם אֵינָהּ אֶלָּא לֵאלֹהִים, כְּמוֹ עַם אֲבִימֶלֶךְ וְאַנְשֵׁי נִינְוֵה, וּמִתְפַּלְּסִפִים יִקְרְאוּ לְשֵׁם הָאֱלֹהִים. וּמַנְהִיג כָּל אַחַת מִשְּׁתֵּי הַכִּתּוֹת אָמַר כִּי הִשִּׂיג הָאוֹרוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת הָהֵם בְּמוֹצָאָם, רְצוֹנוֹ לוֹמַר: אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ, שֶׁמִּשָּׁם הֶעֱלוּהוּ אֶל הַשָּׁמַיִם וְצִוָּה לְיַשֵּׁר אַנְשֵׁי הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, וְהָיָה מְקוֹם כַּוָּנָתָם הָאָרֶץ הַהִיא, וְלֹא נִתְעַכֵּב הָעִנְיָן כִּי אִם מְעַט עַד שֶׁהֵשִׁיבוּ כַּוָּנָתָם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֻמּוֹנָם שָׁם. הֲלֹא זֶה כְּמִי שֶׁיִּרְצֶה לְיַשֵּׁר בְּנֵי אָדָם כֻּלָּם אֶל מְקוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, כִּי עֵינֵיהֶם תְּרוּטוֹת וְלֹא יָכְלוּ לִרְאוֹת וְלֹא מָצְאוּ מְקוֹמָהּ, וְנָשָׂא אוֹתָם אֶל קֹטֶב הַצָּפוֹן אוֹ אֶל קֹטֶב הַדָּרוֹם וְאָמַר לָהֶם הַשֶּׁמֶשׁ הֻנָּהּ! הַקְּבִילוּהָ תִּרְאוּ אוֹתָהּ! וְלֹא רָאוּ אוֹתָהּ. וְהַמַּנְהִיג משֶׁה, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, הֶעֱמִיד הֶהָמוֹן אֵצֶל הַר סִינַי לִרְאוֹת אֶת הָאוֹר אֲשֶׁר רָאוּהוּ אִלּוּ הָיוּ יְכוֹלִין עָלָיו כִּיכָלְתּוֹ. וְאַחַר כֵּן קָרָא לְשִׁבְעִים זְקֵנִים וְרָאוּהוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל". וְאַחַר כֵּן קָבַץ הַשִּׁבְעִים זְקֵנִים הַשְּׁנַיִם וְחָל עֲלֵיהֶם מֵאוֹר הַנִּבּוּאָה מַה שֶּׁנִּשְׁתַּנּוּ עִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "וַיֵּאָצֶל מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים", וּמְעִידִים קְצָתָם לְקְצָתָם בְּמָה שֶׁרוֹאִים וּבְמָה שֶׁשּׁוֹמְעִים. וְנִתְרַחֲקוּ הַמַּחֲשָׁבוֹת הָרָעוֹת מִן הָאֱמֶת, שֶׁיֵּחָשֵׁב כִּי הַנִּבּוּאָה טַעֲנָה מֵהַיְחִיד שֶׁטָּעַן בָּהּ, כִּי לֹא יִתָּכֵן לְעָבֹר הַהֶסְכֵּמָה עַל הַהֶמּוֹנִים הָהֵם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁרַבּוּ וְהָיוּ קְהִלּוֹת, מִשְׁתַּוִּים עִם אֱלִישָׁע בִּידִיעַת יוֹם לֶקַח בּוֹ אֵלָיְהוּ, בְּאָמְרָם לוֹ: 'הֲיָדַעְתָּ כִּי הַיּוֹם יְיָ לֹקֵחַ אֶת־אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשֶׁךָ", וְכֻלָּם עֵדִים לְמשֶׁה מְזָרְזִים עַל תּוֹרָתוֹ.

**יב** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲבָל הֵם יוֹתֵר קְרוֹבִים אֲלֵיכֶם מֵהַפִּילוֹסוֹפִים.

**יג** אָמַר הֶחָבֵר: רָחוֹק מַה שֶּׁיֵּשׁ בֵּין בַּעַל הַתּוֹרָה וּבֵין הַפִּילוֹסוֹף, כִּי בַעַל הַתּוֹרָה מְבַקֵּשׁ הָאֱלֹהִים לְתוֹעֲלוֹת גְּדוֹלוֹת, זוֹלַת תּוֹעֶלֶת יְדִיעָתוֹ אוֹתוֹ, וְהַפִּילוֹסוֹף אֵינוֹ מְבַקֵּשׁ אֶלָּא שֶׁיְּסַפְּרֵהוּ עַל אֲמִתָּתוֹ, כַּאֲשֶׁר הוּא מְבַקֵּשׁ שֶׁיְּסַפֵּר הָאָרֶץ עַל הַדִּמְיוֹן שֶׁהִיא בְּמֶרְכַּז הַגַּלְגַּל הַגָּדוֹל וְאֵינֶנָּה בְּמֶרְכַּז גַּלְגַּל הַמַּזָּלוֹת, וְזוֹלַת זֶה מֵהַיְדִיעוֹת, וְשֶׁאֵין מַזִּיק הַסְּכָלוּת בִּידִיעַת הָאֱלֹהִים אֶלָּא כְּהַזָּקַת הַסְּכָלוּת בִּידִיעַת הָאָרֶץ לְמִי שֶׁאָמַר שֶׁהִיא מְשֻׁטָּח, וְהַתּוֹעֶלֶת אֲצְלוֹ אֵינֶנָּה כִּי אִם יְדִיעַת הַדְּבָרִים עַל אֲמִתָּתָם לְהַדְּמוֹת בַּשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל וְיָשׁוּב הוּא הוּא, בֵּין שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק בֵּין שֶׁיִּהְיֶה אֶפִּיקוּרוֹס לֹא יָחוּשׁ כְּשֶׁיִּהְיֶה פִּילוֹסוֹף, וּמִשָּׁרְשֵׁי אֱמוּנָתָם שֶׁהֵם אוֹמְרִים לֹא יֵיטִיב יְיָ וְלֹא יָרַע, וְשֶׁיַּאֲמִין בְּקַדְמוּת הָעוֹלָם, וְלֹא יִרְאֶה שֶׁהָיָה הָעוֹלָם כְּלָל נֶעְדָּר עַד שֶׁנִּבְרָא, אֲבָל לֹא סָר וְלֹא יָסוּר, וְאִם יִקְרְאוּ הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ 'בּוֹרֵא' הוּא עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה לֹא עַל הַמּוּבָן מֵהַמִּלָּה, אַךְ הוּא רוֹצֶה בְּאָמְרוֹ 'בּוֹרֵא' וְ'יוֹצֵר', שֶׁהוּא סִבָּתוֹ וְעִלָּתוֹ, וְלֹא סָר הֶעָלוּל עִם הָעִלָּה, אִם תִּהְיֶה הָעִלָּה בְּכֹחַ – הֶעָלוּל בְּכֹחַ, וְאִם תִּהְיֶה בְּפֹעַל – הֶעָלוּל בְּפֹעַל, וְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ עִלָּה בְּפֹעַל וַעֲלוּלוֹ בְּפֹעַל בְּעוֹד שֶׁהוּא עִלָּתוֹ. אַךְ אִם יִתְרַחֲקוּ הָרְחַק הַזֶּה

אֵין לְהַאֲשִׁים אוֹתָם, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ אֶל הַיְדִיעָה הָאֱלֹהִית אֶלָּא בְּדֶרֶךְ הַקֻּשְׁיָה, וְזֶה מִמַּה שֶּׁהֵבִיאָה אֵלָיו הַקֻּשְׁיָתָם. וְהַמּוֹדֶה מֵהֶם בֶּאֱמֶת יֹאמַר לְבַעֲלֵי הַתּוֹרָה כְּמוֹ שֶׁאָמַר סָקְרַאט אֶל הָעָם: "חָכְמַתְכֶם זֹאת הָאֱלֹהִית אֵינֶנִּי מַכְחִישָׁהּ, אַךְ אֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֵינֶנִּי יוֹדְעָהּ, אָמְנָם אֲנִי חָכָם בְּחָכְמָה אֱנוֹשִׁית". אַךְ אֵלֶּה הָאֲמוּת כְּפִי אֲשֶׁר קָרְבוּ רָחֲקוּ, וְאִם לֹא, הִנֵּה יָרְבָּעָם וְסִיעָתוֹ יוֹתֵר קְרוֹבִים אֵלֵינוּ, וְהֵיוּ עוֹבְדֵי אֱלִילִים וְהֵם יִשְׂרָאֵל נִמּוֹלִים שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וּשְׁאָר הַמִּצְוֹת, אֶלָּא מְעַט מִמַּה שֶּׁהֵבִיאָם צֹרֶךְ הַהִנָּהָגָה לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם, וְהֵם מוֹדִים בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַמּוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּעוֹשֵׂי הָעֵגֶל בַּמִּדְבָּר. וְאֵין לְאֵלֶּה עֲלֵיהֶם מַעֲלָה אֶלָּא בְּהַרְחָקַת הַצּוּרוֹת, אַךְ כֵּוָן שֶׁהִטּוּ מְקוֹם הַכַּוָּנָה וּבִקְּשׁוּ הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי בְּמָקוֹם שֶׁאֵינֶנּוּ נִמְצָא, זוֹלַת שֶׁנּוֹתָם רֹב הַמִּצְוֹת הַשִּׁמְעִיּוֹת, כְּבָר רָחֲקוּ עַד מְאֹד.

**יד** אָמַר הַכּוּזָרִי: צָרִיךְ שֶׁנַּבְדִּיל בֵּין סִיעַת יָרְבָעָם וּבֵין סִיעַת אַחְאָב הַבְדָּלָה גְּדוֹלָה. כִּי עוֹבְדֵי הַבַּעַל הֵם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה לְגַמְרֵי, וְכֵן אָמַר אֵלָיְהוּ: "אִם־יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם־הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו", וּבָהֶם הָיוּ מְסֻפָּקִים הַחֲכָמִים, אֵיךְ הָיָה אוֹכֵל יְהוֹשָׁפָט מִסְעֲדַת אַחְאָב, וְלֹא אָמְרוּ כָּזֶה בְּסִיעַת יָרְבָעָם, וְגַם אֵלָיְהוּ לֹא דִּבֵּר בַּעֲבוֹדַת הָעֲגָלִים כַּאֲשֶׁר אָמַר: "קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת", כִּי סִיעַת יָרְבָעָם לַיְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ כָּל מַעֲשֵׂיהֶם, וּמַה שֶּׁהָיָה לָהֶם מֵהַנְּבִיאִים הָיוּ נְבִיאֵי יְיָ, וּנְבִיאֵי אַחְאָב נְבִיאֵי הַבַּעַל. וּכְבָר קָם יֵהוּא בֶּן־נִמְשִׁי לְמְחוֹת אֶת מַעֲשֵׂה אַחְאָב, וְהִשְׁתַּדֵּל הַהִשְׁתַּדְּלָה הַהִיא בַּתַּחְבּוּלָה הַהִיא, בְּאָמְרוֹ: אַחְאָב עָבַד אֶת־הַבַּעַל מְעָט יֵהוּא יַעַבְדֶנּוּ הַרְבֵּה, עַד שֶׁמָּחָה זֵכֶר הַבַּעַל, וְלֹא שָׁלַח יָד בָּעֲגָלִים. וְעוֹשֵׂי הָעֵגֶל הָרִאשׁוֹן, וְסִיעַת יָרְבָעָם וּבַעֲלֵי הַבָּמוֹת וּפֶסֶל מִיכָה לֹא הָיוּ מְכַוְּנִים כֻּלָּם רַק לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אַךְ עִם עֲבֵרָה שֶׁחַיְּבִין עוֹשֶׂיהָ מִיתָה, כְּמִי שֶׁנּוֹשֵׂא אֶת אֲחוֹתוֹ לְצֹרֶךְ אוֹ לְתַאֲוָה, אֲבָל הוּא מְקַיֵּם כָּל מִצְוֹת הַנִּשּׂוּאִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה בָהֶם הָאֱלֹהִים, אוֹ כְּמִי שֶׁאוֹכֵל בְּשַׂר הַחֲזִיר אֲבָל הוּא נִזְהָר בַּשְּׁחִיטָה וּמִן הַדָּם וְזוּלָתוֹ מִתְּנָאֵי הַמַּאֲכָלִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה בוֹ.

**טו** אָמַר הֶחָבֵר: הִנֵּה הַעִירוֹתָ עַל מָקוֹם סָפֵק וְאֵין אֶצְלִי בּוֹ סָפֵק. וּכְבָר יָצָאנוּ מֵעִנְיָנֵנוּ בַּמִּדּוֹת, וְצָרִיךְ שֶׁנָּשׁוּב אֵלָיו. וְאוֹסִיף לְךָ בֵּאוּר בְּדִמְיוֹן מֵהַשֵּׁמֶשׁ שֶׁהִיא אַחַת, אַךְ מִתְחַלְּפִים מַעֲרָכוֹת הַגַּשְׁמִים הַמְקַבֵּל עַל הַדִּמְיוֹן, וְהָאֲוִיר הַצַּח וְהַמַּיִם, וְיִקָּרֵא בָזֶה 'אוֹר נוֹקֵב', וְיִקָּרֵא בָאֲבָנִים הַזַּכּוֹת וְהַשְּׁטָחִים הַקַּלְלִיִּים אוֹר בָּהִיר, עַל הַדִּמְיוֹן, וּבְעֵצִים וּבָאָרֶץ וְזוּלָתָם אוֹר נִרְאֶה, וּבְכָל הַדְּבָרִים בִּכְלָלוּת אוֹר סְתָם בִּלְתִּי שֵׁם מְיֻחָד. וְהָאוֹר הַסְּתָם הוּא כְּמוֹ אָמְרֵנוּ 'אֱלֹהִים', כַּאֲשֶׁר הִתְבָּאֵר, וְהָאוֹר הַנּוֹקֵב הוּא כְּמוֹ 'יְיָ' שֵׁם נוֹדָע, מְיֻחָד בַּיִּחַס אֲשֶׁר בֵּינוֹ וּבֵין הַשָּׁלֵם שֶׁבְּכָל בְּרִיאוֹתָיו בָּאָרֶץ, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַנִּבְיאִים אֲשֶׁר נַפְשׁוֹתָם זַכּוֹת מְקַבְּלוֹת לְאוֹרוֹ, יַעֲבֹר בָּהֶם כַּעֲבֹר אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ בַּשּׁוֹהַם וּבַפְּנִינִים. וְאֵלֶּה הַנְּפָשׁוֹת יֵשׁ לָהֶם מוֹצָא וּמַחְצָב מִזֶּרַע 'אָדָם' כַּאֲשֶׁר הִתְבָּאֵר. וְנִמְשֶׁכֶת הַסְּגֻלָּה וְהַלֵּב דּוֹר אַחַר דּוֹר וּזְמַן אַחַר זְמַן, וְיֵצֵא

הֲמוֹן בְּנֵי אָדָם זוּלַת הַלֵּב הַהוּא – קְלִפּוֹת וְעֵלִים וּשְׂרָפִים וְזוּלָתָם. וְנִקְרָא אֱלוֹהַּ הַלֵּב הַזֶּה בִּפְרָט 'יְיָ', וּבַעֲבוּר הִדָּבְקוֹ בָּאָדָם הֶעְתֵּק שֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרֵי כְלוֹת מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית אֶל 'יְיָ אֱלֹהִים', וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: "נִקְרָא שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא", וּשְׁלֵמוּת הָעוֹלָם לֹא הָיָה כִּי אִם בָּאָדָם אֲשֶׁר הָיָה לֵב כָּל שֶׁקְּדַם לוֹ. וְהָעִנְיָן הַנִּרְצֶה בֵּ'אלֹהִים' לֹא יַכְחִישׁ אוֹתוֹ מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ דַּעַת, אַךְ תִּפֹּל הַהַכְחָשָׁה בַּ'יְיָ', מִפְּנֵי שֶׁהַנִּבּוּאָה מֻפְלָאָה נְכְרִיָּה בַּיְחִידִים כָּל שֶׁכֵּן בֶּהָמוֹן, וְעַל זֶה הִכְחִישׁ פַּרְעֹה וְאָמַר: "לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְיָ", כְּאִלּוּ הֵבִין מִמִּלַּת 'יְיָ מְפֹרָשׁ' מַה שֶּׁיּוּבַן מֵ'הָאוֹר הַנּוֹקֵב', וְהוֹרָה אוֹתוֹ עַל אֱלוֹהַּ יְדַבֵּק אוֹרוֹ בִּבְנֵי אָדָם וְיַעֲבֹר־בָּם, וְהוֹסִיף לֵאמֹר לוֹ: "אֱלֹהֵי הָעִבְרִים", רָמַז אֶל הָאָבוֹת אֲשֶׁר הֵעִידוּ לָהֶם עֵדִים בַּנְּבוּאָה וּבַכָּבוֹד, אֲבָל 'אֱלֹהִים' הִנְּךָ רוֹאֶהוּ שֵׁם נוֹהֵג בְּמִצְרַיִם, כַּאֲשֶׁר אָמַר פַּרְעֹה הָרִאשׁוֹן לְיוֹסֵף: "אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת", "אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ", כַּאֲשֶׁר אִם הָיָה אָדָם אֶחָד יִרְאֶה הַשֶּׁמֶשׁ לְבַדּוֹ וְיִרְאֶה מְקוֹמוֹת זְרִיחָתָהּ וּמְקוֹמוֹת מְרוּצָתָהּ, וַאֲנַחְנוּ לֹא רְאִינוּהָ מֵעוֹלָם אֲבָל אֲנַחְנוּ מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּצֵל וּבְעָנָן, וְנִרְאֶה בֵּיתוֹ מֵאִיר יוֹתֵר מִבָּתֵּינוּ בַּעֲבוּר יְדִיעָתוֹ בְּמַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ, וְיִקְבַּע לָהּ חֲלוֹנוֹת וְאֶשְׁנַבִּים כְּפִי רְצוֹנוֹ, וְכֵן נִרְאֶה זְרִיעוֹתָיו וּנְטִיעוֹתָיו מַצְלִיחוֹת, וְאָמַר לָנוּ כִּי זֶה בַּעֲבוּר דַּעְתּוֹ בַּשֶּׁמֶשׁ, וְהָיֵינוּ מַכְחִישִׁים בָּזֶה וְאוֹמְרִים: "מַה הִיא? אֲבָל אֲנוּ יוֹדְעִים הָאוֹר וְתוֹעֲלוֹתָיו רַבּוֹת, אַךְ הֵם בָּאוֹת אֵלֵינוּ בְּמִקְרֶה". וְהוּא אוֹמֵר: "יְבוֹאֵנִי מֻמְנָה מַה שֶּׁאֲנִי חָפֵץ וּבְעֵת שֶׁאֶחְפָּץ, בַּעֲבוּר שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ סִבָּתָהּ וְאֵיךְ מְהַלֶּכֶת, וְכַאֲשֶׁר אֶזְמֵן לָהּ וְאַצִּיעַ וְאֶשְׁמֹר בְּכָל מַעֲשַׂי בְּעִתִּים יְדוּעִים אֶצְלִי אֵינֶנִּי חָסֵר מִתּוֹעַלְתָּהּ כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רוֹאִים". וְשֵׁם יְיָ הוּא הַמְכֻנֶּה מִמֶּנּוּ בְּ'פָנִים', בְּאָמְרוֹ: 'פָּנַי יֵלֵכוּ', וְ'אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים' וְהוּא הָעִנְיָן הַמְבֻקָּשִׁים אוֹתָהּ. וַאֲשֶׁר יְקֻבַּל אוֹרָהּ קְבוּל שָׁלֵם יוֹתֵר – הַפָּנִינִים וְהַשֹּׁהַם, בְּאָמְרוֹ: "יֵלֶךְ נָא־אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ". וְעִנְיַן 'אֱלֹהִים' יַשֵּׂג בְּהַקָּשָׁה, כִּי הַשֵּׂכֶל מוֹרֶה שֶׁיֵּשׁ לָעוֹלָם מוֹשֵׁל וּמְסַדֵּר, וְנֶחֱלָקִים בָּזֶה בְּנֵי אָדָם כְּפִי הַקְּשׁוֹתָם, וְהַקְרוֹב שֶׁבַּדֵּעוֹת בּוֹ דַּעַת הַפִּילוֹסוֹפִים, אֲבָל עִנְיַן יְיָ לֹא יֻשַּׂג בְּהַקָּשָׁה, אַךְ בְּרֹאיָה הַהִיא הַנְּבוּאִית אֲשֶׁר בָּהּ יָשׁוּב הָאָדָם כִּמְעַט שֶׁיִּפָּרֵד מִמִּינוֹ וְיִדְבַּק בְּמִין מַלְאָכִי וְתִכָּנֵס בּוֹ רוּחַ אַחֶרֶת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "וְנֶהְפַּכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר", "וַיַּהֲפֹךְ־לוֹ אֱלֹהִים לֵב אַחֵר", "וְרוּחַ לְבָשָׁה", "הָיְתָה עָלַי יַד־יְיָ", "וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנִי", כְּנוּי לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ הַלּוֹבֶשֶׁת הַנָּבִיא בְּעֵת הַנְּבוּאָה, וְהַנְּזִיר וְהַמְּשִׁיחַ כְּשֶׁנִּמְשַׁח לַכְּהֻנָּה אוֹ לַמְּלוּכָה עֵת שֶׁיִּמְשָׁחֵנוּ הַנָּבִיא, אוֹ עֵת שֶׁיַּעְזְרֵנוּ הָאֱלֹהִים וְיַשְׁיִרֵהוּ בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, אוֹ בְּעֵת הוֹדָעַת הַכֹּהֵן בְּמַדָּע הַנֶּעֱלָם אַחַר שֶׁיִּשְׁאַל בָּאוּרִים וְתֻמִּים. וְאָז יָסוּרוּ מִלֵּב הָאָדָם הַסְּפֵקוֹת הַקּוֹדְמוֹת אֲשֶׁר הָיָה מִסְתַּפֵּק בֵּאלֹהִים, וְיִלְעַג לַהַקָּשׁוֹת הָהֵם אֲשֶׁר הָיוּ רְגִילוֹת לְהַגִּיעַ בָּהֶם אֶל הָאֱלֹהוּת וְהַיִּחוּד, וְאָז יָשׁוּב הָאָדָם עוֹבֵד, חוֹשֵׁק בְּנֶעֱבָדוֹ, וּמוֹסֵר נַפְשׁוֹ לַהֲרֵגָה עַל אַהֲבָתוֹ, לְגֹדֶל מַה שֶּׁהוּא מוֹצֵא מֵעֲרְבוּת הַדְּבִיקָה בּוֹ וְהַנֶּזֶק וְהַצַּעַר בְּהִתְרַחֵק

מִמֶּנּוּ, בְּהֵפֶךְ הַפִּילוֹסוֹפִים שֶׁאֵינָם רוֹאִים בַּעֲבוֹדָתוֹ כִּי אִם מוּסָר טוֹב וְדַבֵּר הָאֱמֶת, בְּגַדְּלוֹ עַל שְׁאָר הַנִּמְצָאוֹת, כְּמוֹ שֶׁרָאוּי לְגַדֵּל הַשֶּׁמֶשׁ עַל שְׁאָר הַנִּרְאִים, וְשֶׁאֵין בַּכְּפִירָה בֵּאלֹהִים יוֹתֵר מִפְּחִיתוּת הַנֶּפֶשׁ הָרוֹצָה בְּכָזֶב.

**טז** אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּבָר הִתְבָּאֵר לִי הַהֶפְרֵשׁ בֵּין 'אֱלֹהִים' וְ'יְיָ' וַהֲבִינוֹתִי מַה בֵּין אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אֲרִיסְטוֹ, וְשֶׁיְּתְכַסְּפָנָה לוֹ הַנְּפָשׁוֹת בְּטַעַם וּרְאִיָּה, וֵאלֹהִים יַסֶּה אֵלָיו הַקְּשָׁה. וְהַטַּעַם הַהוּא יָבִיא מִי שֶׁיְּגַיֵּעַ אֵלָיו שֶׁיִּמְסֹר נַפְשׁוֹ עַל אַהֲבָתוֹ וְשֶׁיָּמוּת עָלֶיהָ, וְהַהַקְשָׁה הַזֹּאת הִיא רוֹאָה כִּי רוֹמְמוּתוֹ חוֹבָה בְּעוֹד שֶׁלֹּא תַזִּיק וְלֹא יַגִּיעַ בַּעֲבוּרָהּ צַעַר. וְאֵין לְהַאֲשִׁים אֲרִיסְטוֹ כְּשֶׁהוּא לוֹעֵג עַל מַעֲשֶׂה הַנִּימוּסִים, אַחַר שֶׁהוּא מְסַפֵּק אִם יֵדַע הָאֱלֹהִים אוֹתָם.

**יז** אָמַר הֶחָבֵר: וּבָאֱמֶת סָבַל אַבְרָהָם אוּר כַּשְׂדִּים וְהַגֵּרוּת וְהַמִּילָה וְהָרְחָקַת יִשְׁמָעֵאל וַעֲקֵדַת יִצְחָק לִשְׁחֹט אוֹתוֹ, כִּי רָאָה מִן הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי מַה שֶּׁרָאָה, טַעַם לֹא הַקְּשָׁה, וְרָאָה שֶׁאֵין דָּבָר מִמֶּנּוּ נֶעֱלָם מֵחֶלְקֵי מַעֲשָׂיו, וְרָאָה גּוֹמֵל אוֹתוֹ עַל צִדְקָתוֹ לְרָנָעִים, וּמוֹרֶה אוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה בְּכָל מַעֲשָׂיו, עַד שֶׁלֹּא הָיָה מַקְדִּים וּמְאַחֵר כִּי אִם בִּרְשׁוּתוֹ, וְאֵיךְ לֹא יִלְעַג לְהַקְשׁוֹתָיו הַקְּדוּמוֹת, כַּאֲשֶׁר דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בְּ'וַיּוֹצֵא אוֹתוֹ הַחוּצָה': אָמַר לוֹ: "צֵא מֵאַצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ", רוֹצֶה לוֹמַר, שֶׁצִּוָּהוּ לַעֲזֹב כָּל חָכְמוֹתָיו הַהֶקְשִׁיוֹת מֵחָכְמַת הַכּוֹכָבִים וְזוּלָתָם, וְיִדְבַּק בַּעֲבוֹדַת מִי שֶׁהִגִּיעַ אֵלָיו בְּטַעַם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְיָ וְגוֹ'". וּבָאֱמֶת נִקְרָא: 'אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' מִפְּנֵי שֶׁהָרְאוּת הַזֹּאת הָיְתָה נֶעְדֶּרֶת בְּזוּלָתָם, וְנִקְרָא 'אֱלֹהֵי הָאָרֶץ' בַּעֲבוּר שֶׁיֵּשׁ לָהּ כֹּחַ מְיֻחָד מַאוּירָה וְאַרְצָהּ, וְשָׁמַיִם עוֹזְרִים עַל זֶה, עִם הַדְּבָרִים הַתְּלוּיִים בָּהּ אֲשֶׁר הֵם כַּעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וְהַהַצָּעָה לְהַצְלָחַת הַמִּין הַזֶּה. וְכָל מִי שֶׁרָדַף הַנִּמּוּס הָאֱלֹהִי הוּא הוֹלֵךְ אַחַר בַּעֲלֵי הָרְאוּת הַזֹּאת, וְיָנוּחוּ נַפְשׁוֹתָם לְהַאֲמִין לָהֶם עִם תְּמִימוּת דִּבְרֵיהֶם וַעֲבִי מִשְׂלֵיהֶם, מַה שֶּׁלֹּא יָנוּחוּ לְהַאֲמִין לַפִּילוֹסוֹפִים עִם דַּקּוּת חִקּוּיֵיהֶם וִיפִי סֵדֶר חִבּוּרֵיהֶם וּמַה שֶּׁנִּרְאָה עֲלֵיהֶם מֵהַמּוּפֶת, אַךְ אֵין הֶהָמוֹן הוֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם כְּאִלּוּ הַנְּפָשׁוֹת מִתְנַבְּאוֹת בֶּאֱמֶת, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ: "נְכָרִים דִּבְרֵי אֱמֶת".

**יח** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲנִי רוֹאֶה אוֹתְךָ מְגַנֶּה הַפִּילוֹסוֹפִים וּמְיַחֵס אֲלֵיהֶם הֵפֶךְ מַה שֶּׁנִּתְפָּרְסְמוּ בּוֹ, עַד שֶׁכָּל מִי שֶׁנִּבְדַּל וְנִפְרַשׁ יֵאָמֵר עָלָיו שֶׁשָּׁב פִּילוֹסוֹף אוֹ הוֹלֵךְ עַל דַּעַת הַפִּילוֹסוֹפִים, וְאַתָּה שׁוֹלֵל מֵהֶם כָּל מַעֲשֶׂה טוֹב.

**יט** אָמַר הֶחָבֵר: אָבַל, מַה שֶּׁאָמַרְתִּי לְךָ הוּא שֹׁרֶשׁ אֱמוּנָתָם, כִּי תַּכְלִית הַהַצְלָחָה לָאָדָם אֵינֶנָּה כִּי אִם הַמַּדָּע הָעִיּוּנִי, וְהַגַּעַת הַנִּמְצָאוֹת מֻשְׂכָּלוֹת בְּשֵׂכֶל בְּכֹחַ, וְיָשׁוּב שֵׂכֶל בְּפֹעַל, וְאַחַר כֵּן שֵׂכֶל נֶאֱצָל קָרוֹב לַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, וְלֹא יִירָא הַכְּלָיוֹן. וְזֶה לֹא יִשְׁלַם אֶלָּא בִּכְלוֹת הַיָּמִים בְּמֶחְקָר וְהִתְמַדַּת הַמַּחֲשָׁבָה, וְזֶה לֹא יִתָּכֵן עִם עִסְקֵי הָעוֹלָם, עַל כֵּן הֵם רוֹאִים שֶׁיִּפָּרְשׁוּ מֵהַמָּמוֹן וְהַגְּדֻלָּה וְהַהֲנָאָה וְהַבָּנִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטָּרְדוּ אוֹתָם מִן הַמַּדָּע. וְכַאֲשֶׁר

יְהִיֶה הָאָדָם יוֹדֵעַ הַתַּכְלִית הַהִיא הַמְבֻקֶּשֶׁת מֵהַמַּדָּע, לֹא יָחוּשׁ עַל מַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה, כִּי הֵם אֵינָם יְרֵאִים לְקַבֵּל גְּמוּל עַל הַיְרָאָה הַהִיא, וְאֵינָם חוֹשְׁבִים שֶׁאִם הָיוּ גוֹזְלִים אוֹ רוֹצְחִים הָיוּ נֶעֱנָשִׁים עַל זֶה, אֲבָל צוּוּ עַל הַטּוֹב וְהִזְהִירוּ מִן הָרַע בְּדֶרֶךְ הָרָאוּי וְהַמְשֻׁבָּח, לְהִתְדַּמּוֹת לַבּוֹרֵא אֲשֶׁר סִדֵּר הַדְּבָרִים עַל דֶּרֶךְ הַטּוֹב, וְקָבְעוּ הַנִּמּוּסִים הַשִּׂכְלִיִּים, וְהֵם הַהַנְהָגוֹת שֶׁאֵינָם חוֹבוֹת אַךְ הֵם מֻתָּנִים אֶלָּא בְּעֵת הַצֹּרֶךְ. וְאֵין הַתּוֹרָה כֵּן אֶלָּא בַּחֻלָּקִים מִנְהָגִיִּים, וּכְבָר נִתְבָּאֵר בַּחָכְמָה הַתּוֹרִיָּה מַה שֶּׁסּוֹבֵל הַתְּנַאי וּמַה שֶּׁאֵינֶנּוּ סוֹבְלוֹ.

כ אָמַר הַכּוּזָרִי: שִׂקַע הָאוֹר הַהוּא אֲשֶׁר אַתָּה מְסַפֵּר, שִׁקִּיעָה שֶׁהַדַּעַת מְרַחֶקֶת שֶׁיֵּרָאֶה עוֹד, וְאָבַד אֲבֵדָה שֶׁהֲשָׁבָתָהּ אֵינָהּ עוֹלָה בַּמַּחֲשָׁבָה.

כא אָמַר הֶחָבֵר: אֵינֶנּוּ שׂוֹקֵעַ אֶלָּא בְּעֵינֵי מִי שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה אוֹתָנוּ בְּעֵין פְּקוּחָה, וּמַבִּיא רְאָיָה מִדְּלוּתֵנוּ וְעָנְיֵנוּ וּפִזּוּרֵנוּ, שֶׁנִּשְׁקַע אוֹרֵנוּ, וּמִגְדֶּלֶת זוּלָתֵנוּ וְהַשָּׁגָתוֹ לָעוֹלָם וּמָשְׁלוּ בָּנוּ, כִּי יֶשׁ לוֹ אוֹר.

כב אָמַר הַכּוּזָרִי: לֹא הֵבֵאתִי מִזֶּה רְאָיָה, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי רוֹאֶה שְׁתֵּי הָאֻמּוֹת הַחוֹלְקוֹת זוֹ עַל זוֹ, יֵשׁ לְכָל אַחַת מֵהֶם גְּדֻלָּה וּמֶמְשָׁלָה וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה הָאֱמֶת בִּשְׁתֵּי קְצָווֹת הַסּוֹתֵר, אֶלָּא אוֹ בְּאַחַת מֵהֶן אוֹ אֵינוֹ בְּאַחַת מֵהֶן. וּכְבָר פֵּרַשְׁתָּ לִי בְּ'הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי' מַה שֶּׁהוֹרָה שֶׁהַדַּלּוּת וְהַשִּׁפְלוּת יוֹתֵר רָאוּי בָּעִנְיָן הָאֱלֹהִי מֵהַגְּדֻלָּה וְהַגַּאֲוָה, וְהוּא גַּם כֵּן גָּלוּי בִּשְׁתֵּי הָאֻמּוֹת, כִּי הַנּוֹצְרִים אֵינָם מִתְפָּאֲרִים בִּמְלָכִים וְלֹא בְּגִבּוֹרִים וְלֹא בַּעֲשִׁירִים, אֲבָל בָּאֲנָשִׁים הֶהֳמוֹת שֶׁהָלְכוּ אַחֲרֵי יֵשׁוּ כָּל הַיָּמִים הָאֲרֻכִּים אֲשֶׁר לֹא נִקְבְּעָה בָהֶם דָּתוֹ, וְהָיוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵם גּוֹלִים וְנֶחְבָּאִים וְנֶהֱרָגִים בְּכָל מָקוֹם שֶׁנִּמְצְאוּ, וְסָבְלוּ עַל חִזּוּק אֱמוּנָתָם עִנְיָנִים מַפְלִאִים מִן הַבּוּז וְהַהֶרֶג, וְהֵם אֲשֶׁר בָּהֶם מִתְבָּרְכִים וּמְכַבְּדִים מְקוֹמוֹתָם וּמְקוֹמוֹת הֲרִיגָתָם וּבוֹנִים בָּמוֹת עַל שְׁמוֹתָם. וְכֵן עוֹזְרֵי בַּעֲלֵי דָּת יִשְׂמָעֵאל סָבְלוּ מִן הַבּוּז הַרְבֵּה עַד שֶׁנֶּעֶזְרוּ, וּבָהֶם הֵם מִתְפָּאֲרִים, וּבְשִׁפְלוּתָם וּבְמוֹתָם עַל עֶזֶר דָּתָם מִשְׁתַּבְּחִים, לֹא בַּמְּלָכִים הַמִּתְגַּדְּלִים בְּמַמְוֹנָם וּגְדֻלַּת עִנְיָנָם, אַךְ בַּאֲשֶׁר הָיוּ לוֹבְשִׁים הַבְּלָאִים וְאוֹכְלִים הַשְּׁעוֹרִים מִבְּלִי שָׂבְעָם, אֲבָל הָיוּ עוֹשִׂין כָּל זֶה עִם תַּכְלִית הַבְּדֻלָּם אֶל הָאֱלֹהִים. וְאִלּוּ הָיִיתִי רוֹאֶה הַיְּהוּדִים עוֹשִׂים זֶה לְשֵׁם הָאֱלֹהִים, הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי יֵשׁ לָהֶם מַעֲלָה עַל מַלְכֵי בֵּית דָּוִד, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי זוֹכֵר מַה שֶּׁלִּמַּדְתַּנִי בַּמַּאֲמָר 'אֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ', כִּי אוֹר הָאֱלֹהִים אֵינֶנּוּ חָל כִּי אִם בִּנְפְשׁוֹת הַנִּכְנָעִים.

כג אָמַר הֶחָבֵר: הַדִּין עִמְּךָ שֶׁתְּחָרְפֵנוּ בָּזֶה מִפְּנֵי שֶׁאֲנַחְנוּ סוֹבְלִים הַגְּלוּת מִבְּלִי תוֹלָדָה, אֲבָל חֶשְׁבּוֹנִי בַּחֲשׁוּבִים מִמֶּנּוּ, שֶׁהֵם הָיוּ יְכוֹלִים לִדְחוֹת הַבּוּז וְהָעַבְדוּת מֵעַל נַפְשׁוֹתָם בְּמִלָּה שֶׁיֹּאמְרוּהָ מִבְּלִי טֹרַח, וְיָשׁוּבוּ בְּנֵי חוֹרִין וְתָרוּם יָדָם עַל מַעֲבִידֵיהֶם, וְאֵינָם עוֹשִׂים זֶה אֶלָּא בַּעֲבוּר שְׁמִירַת תּוֹרָתָם, הֲלֹא דַּי בַּקֶּרְבָּה הַזֹּאת לְהַפְגִּיעַ וּלְכַפֵּר עֲוֹנוֹת רַבּוֹת. וְאִלּוּ הָיָה מַה שֶּׁאַתָּה מְבַקֵּשׁ מִמֶּנִּי לֹא הָיִינוּ מִתְעַכְּבִים בַּגָּלוּת הַזֹּאת, עִם מַה שֶּׁיֵּשׁ לֵאלֹהִים בָּנוּ

סוֹד וְחָכְמָה, כַּחָכְמָה בְּגַרְגִּיר הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִפֹּל בָּאָרֶץ, וְהוּא מִשְׁתַּנֶּה וּמִתְחַלֵּף בְּנִרְאֶה אֶל הָאָרֶץ וְאֶל הַמַּיִם וְאֶל הַזֶּבֶל, וְלֹא יִשָּׁאֵר לוֹ שׁוּם רֹשֶׁם מוּחָשׁ כְּפִי מַה שֶּׁיְּדֻמֶּה לַמַּבִּיט אֵלָיו, וְהִנֵּה הִיא אֲשֶׁר תְּשַׁנֶּה הָאָרֶץ וְהַמַּיִם אֶל טִבְעָהּ וְתַעְתִּיקֵם מַדְרֵגָה אַחַר מַדְרֵגָה עַד שֶׁתְּדַרֵּךְ הַיְסוֹדוֹת וּתְשִׁיבֵם אֶל דְּמוּת עַצְמָהּ, וְתִדְחֶה קְלִפּוֹתֶיהָ וְעָלֶיהָ וְזוּלָתָ זֶה, עַד אֲשֶׁר יְזַדַּכֵּךְ הַלֵּב וְיִהְיֶה רָאוּי לָחוּל בּוֹ הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי. וְצוּרַת הַזֶּרַע הָרִאשׁוֹן, עוֹשֶׂה הָעֵץ הַהוּא פְּרִי כַּפְּרִי אֲשֶׁר הָיָה זַרְעוֹ מִמֶּנּוּ. וְכֵן 'תּוֹרַת מֹשֶׁה' – כָּל אֲשֶׁר בָּא אַחֲרֶיהָ יִשְׁתַּנֶּה אֵלֶיהָ בַּאֲמִתַּת עִנְיָנוֹ, וְאִם הוּא בְּנִרְאֶה דּוֹחֶה אוֹתָהּ. וְאֵלֶּה הָאֻמּוֹת הֵם הַצָּעָה וְהַקְדָּמָה לַמָּשִׁיחַ הַמְחֻכֶּה, אֲשֶׁר הוּא הַפְּרִי, וְיָשׁוּבוּ כֻּלָּם פְּרִיוֹ כַּאֲשֶׁר יוֹדוּ לוֹ וְיָשׁוּב הָעֵץ אֶחָד, וְאָז יִפָּאֲרוּ וְיוֹקִירוּ הַשֹּׁרֶשׁ אֲשֶׁר הָיוּ מְבַזִּים אוֹתוֹ, וְכַאֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּ'הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי'. וְאַל תַּבִּיט אֶל רֹחַק אֵלֶּה מִן עוֹבְדֵי הָאֱלִילִים וְהִשְׁתַּדְּלוּתָם בַּיִּחוּד, וּתְפָאֳרֵם וּתְשַׁבְּחֵם, וְתַבִּיט אֶל יִשְׂרָאֵל בְּעֵין הַפְּחִיתוּת בַּעֲבוּר שֶׁעָבְדוּ הַבְּעָלִים בִּימֵיהֶם, וְהִתְבּוֹנֵן בְּמַה שֶּׁצּוֹפִים רַבִּים מֵהֶם מֵהָאֶפִּיקוּרְסוֹת, וְעוֹד – כִּי הֵם מְפַרְסְמִים אוֹתָהּ וְאוֹמְרִים בָּהּ הַשִּׁירִים הַמְפֻרְסָמִים הַנִּזְכָּרִים, שֶׁאֵין מוֹשֵׁל עַל מַעֲשֵׂי בְנֵי אָדָם, וְלֹא גּוֹמֵל וְלֹא עוֹנֵשׁ עֲלֵיהֶם, מַה שֶּׁלֹּא נִזְכַּר מֵעוֹלָם עַל יִשְׂרָאֵל, אַף הָיוּ הָעָם מְבַקְּשִׁים תּוֹעֲלוֹת הַצְּלָמִים הָהֵם וְהָרוּחָנִיּוֹת תּוֹסֶפֶת עַל תּוֹרָתָם, וְהֵם שׁוֹמְרִים תּוֹרָתָם, בַּעֲבוּר שֶׁהָיְתָה תּוֹעֶלֶת הָעֲבוֹדוֹת הָהֵם גְּלוּיָה בַּזְּמַן הַהוּא. וְאִם אֵינוֹ כֵּן, לָמָּה לֹא נִשְׁתַּנּוּ אֶל תּוֹרוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֻגְלוּם וְשָׁבוּ אוֹתָם, עַד שֶׁמְּנַשֶּׁה וְצִדְקִיָּהוּ וּמִי שֶׁלֹּא הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל מַכְעִיסִים כְּמוֹתָם, לֹא רָצוּ לַעֲזֹב תּוֹרַת יִשְׂרָאֵל, אֲבָל הָיְתָה לָהֶם תַּאֲוָה לְתוֹסֶפֶת תּוֹעֶלֶת מִנְּצָחוֹן וּבְרָכַת מָמוֹן בַּכֹּחוֹת הָהֵם אֲשֶׁר הָיוּ אֶצְלָם מְנֻסִּים, מִמַּה שֶּׁהַזְהִיר הַבּוֹרֵא מֵהֶם, וְאִלּוּ הָיָה לָהֶם הַיּוֹם הַפִּרְסוּם הַהוּא הָיְיתָ רוֹאֶה אוֹתָנוּ וְאֶתְהֶם הַיּוֹם נִפְתִּים לָהֶם, כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ נִפְתִּים לִשְׁאֵרִית הַהֶבְלִים מֵאִצְטַגְנִינוּת וּלְחָשִׁים וְקֶמֵיעוֹת וְנִסְיוֹנוֹת רְחוֹקוֹת מֵהַטֶּבַע, עִם הַרְחָקַת הַתּוֹרָה אוֹתָם.

כד אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲנִי רוֹצֶה עַתָּה שֶׁתַּרְאֶה לִי מְעַט מִשִּׁירֵי הַחָכְמוֹת הַטִּבְעִיּוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתָּ שֶׁהָיוּ אֶצְלְכֶם.

כה אָמַר הֶחָבֵר: מֵהֶם 'סֵפֶר יְצִירָה', וְהוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ, וְהוּא עָמֹק וּפְרוּשׁוֹ אָרֹךְ, הוֹרָה עַל אֱלֹהוּתוֹ וְאַחְדוּתוֹ בִּדְבָרִים מִתְחַלְּפִים, מִתְרַבִּים מִצַּד, אֲבָל הֵם מִתְאַחֲדִים נִסְמָכִים מִצַּד אַחֵרֶת, וְהַסְּפָרוֹת מִצַּד הָאֶחָד אֲשֶׁר יְסֻדְּרֵם. וּמֵהֶם סֵפֶר וְסִפּוּר וְסֵפֶר. רְצוֹנוֹ בְּסֵפֶר, הַשֵּׁעוּר וְהַפְּלוּס בַּגּוּפִים הַנִּבְרָאִים, כִּי הַשֵּׁעוּר עַד שֶׁיִּהְיֶה הַגּוּף מְסֻדָּר וְעָרוּךְ רָאוּי לְמַה שֶּׁנִּבְרָא לוֹ – לֹא יִהְיֶה כִּי אִם בַּמִּנְיָן. וְהַמִּדָּה וְהַמְּשׁוֹרָה וְהַמִּשְׁקָל 'וְעֶרֶךְ הַתְּנוּעוֹת וְסִדּוּר הַמּוּסִיקָה הַכֹּל בַּמִּנְיָן, רְצוֹנִי לוֹמַר: סֵפֶר, כַּאֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה הַבּוֹנֶה – לֹא יֵצֵא מִתַּחַת יָדוֹ בַּיִת עַד שֶׁקָּדַם צִיּוּרוֹ בְּנַפְשׁוֹ. וְרָצָה בְּ'סִפּוּר'. הַדִּבּוּר וְהַקּוֹל, אֲבָל הוּא דִּבּוּר אֱלֹהִי 'קוֹל

דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים', תִּהְיֶה בּוֹ מְצִיאוּת הַתְּכוּנָה וְהַצֶּלֶם אֲשֶׁר דִּבַּר בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר ", "יְהִי רָקִיעַ", וְלֹא יָצָא הַדִּבּוּר עַד שֶׁנִּמְצָא הַמַּעֲשֶׂה וְהוּא 'סֵפֶר' רוֹצֶה לוֹמַר: הַמִּכְתָּב, וּמִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא יְצִירוֹתָיו, וּדְבַר הָאֱלֹהִים הוּא מִכְתָּבוֹ, וְשִׁעוּר הָאֱלֹהִים הוּא דְּבָרוֹ. הִנֵּה – שָׁב הַסְּפָר וְהַסִּפּוּר וְהַסֵּפֶר בְּחֹק הָאֵל דָּבָר אֶחָד, וּבְחֹק הָאָדָם – שְׁלֹשָׁה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְשֹׁעָר בִּשְׂכָלוֹ, וּמְדַבֵּר בְּפִיו, וְכוֹתֵב בְּיָדוֹ הַדִּבּוּר הַהוּא, בַּעֲבוּר שֶׁיּוֹרֶה אוֹתְךָ בְּאֵלֶּה הַשְּׁלֹשָׁה עַל דָּבָר אֶחָד מִבְּרִיאוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְיִהְיֶה שִׁעוּר הָאָדָם וְדִבּוּרוֹ וּמִכְתָּבוֹ, אוֹתוֹת מוֹרִים עַל הַדָּבָר, לֹא גּוּף הַדָּבָר, אֲבָל שִׁעוּר הָאֱלֹהִים וּדְבָרוֹ הוּא הַדָּבָר בְּעַצְמוֹ וְהוּא מִכְתָּבוֹ, כַּאֲשֶׁר אִם הָיִיתָ מַעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ אוֹרֶג בְּגִדֵי פַּסִּים מְחַשֵּׁב בִּמְלַאכְתּוֹ וְהַמַּשִׁי נַעֲשֶׂה לְרָצוֹנוֹ, וּמִתְגַּוֵּן בְּגָוָנִים הָעוֹלִים עַל לִבּוֹ, וּמִתְרַכֵּב הַהַרְכָּבוֹת אֲשֶׁר הוּא חָפֵץ – יִהְיֶה הַבֶּגֶד הַהוּא בְּשִׁעוּרוֹ מִכְתָּבוֹ. וְאִלּוּ הָיִינוּ יְכוֹלִים כְּשֶׁנְּדַבֵּר בְּמִלַּת 'אָדָם' אוֹ כְּשֶׁנַּחֲקֹק גּוּף הָאָדָם, לְהַמְצִיא צוּרָתוֹ, הָיִינוּ יְכוֹלִים עַל הַדִּבּוּר הָאֱלֹהִי וְהַכְּתָב הָאֱלֹהִי, וְהָיִינוּ בּוֹרְאִים 'כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים קְצָת הַיְכֹלֶת עַל הַצִּיּוּר הַשִּׂכְלִי. אַךְ הַלְּשׁוֹנוֹת וְהַמִּכְתָּבִים, יֵשׁ לְקְצָתָם יִתְרוֹן עַל קְצָתָם. מֵהֶם מַה שֶּׁשְּׁמוֹתָם נְאוֹתִים הַרְבֵּה בַּקְּרוּאִים, וּמֵהֶם רְחוֹקִים מֵהֵאוֹת לָהֶם. וְהַלְּשׁוֹן הָאֱלֹהִית הַבְּרוּאָה אֲשֶׁר לְמִדַּת הָאֱלֹהִים לָאָדָם וְשִׂמָה עַל לְשׁוֹנוֹ וּבִלְבָבוֹ, הִיא מִבְּלִי סָפֵק הַשְּׁלֵמָה מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְהַנְּאוֹתָה לִקְרוּאֶיהָ יוֹתֵר מִכֻּלָּם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ", רְצוֹנוֹ לוֹמַר: שֶׁהוּא רָאוּי לְשֵׁם הַהוּא וְנָאוֹת לוֹ וּמְלַמֵּד עַל טִבְעוֹ. וְהִתְחַיֵּב מִזֶּה לְשׁוּם מַעֲלָה וְיִתְרוֹן לִלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְשֶׁהַמַּלְאָכִים יוֹתֵר חוֹשְׁשִׁים לָהּ וּמַרְגִּישִׁים, מִזּוּלָתָהּ מֵהַלְּשׁוֹנוֹת, וְעַל זֶה נֶאֱמַר בַּ'מִכְתָּב' כִּי צוּרוֹת אוֹתִיּוֹתָיו אֵינָם בְּלֹא כַוָּנָה וּבְמִקְרֶה, אֲבָל לְעִנְיָן נְאוֹת עִם הַמְכֻוָּן מִכָּל אוֹת וְאוֹת. וְאַל יְהִי רָחוֹק בָּעִיּוּן הַזֶּה רֹשֶׁם הַשֵּׁמוֹת וְהַדּוֹמֶה לָהֶם מִדֶּרֶךְ הַדִּבּוּר וְהַכְּתָב, וְקִדֵּם לָהֶם הַשִּׁעוּר, רְצוֹנִי לוֹמַר: מַחֲשֶׁבֶת הַנֶּפֶשׁ הַטְּהוֹרָה הַדּוֹמָה לַמַּלְאָכִים, וּמִתְקַבְּצִים הַשְּׁלֹשָׁה סְפָרִים: סְפָר וְסִפּוּר וְסֵפֶר בְּדָבָר אֶחָד, וְיִהְיֶה הַדָּבָר הַהוּא הַמְשֹׁעָר כַּאֲשֶׁר שִׁעֵר אוֹתוֹ בַּעַל הַנֶּפֶשׁ הַבָּרָה, וְכַאֲשֶׁר דִּבֵּר בּוֹ וְכַאֲשֶׁר כָּתְבוֹ. וְכֵן אֲמַר זֶה הַסֵּפֶר עַל הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ שֶׁבָּרָא אֶת עוֹלָמוֹ בִּשְׁלֹשָׁה סְפָרִים, בְּ'סְפָר וְסִפּוּר וְסֵפֶר', כֻּלָּם בְּחֵקוֹ, יִתְבָּרֵךְ, אֶחָד. וְהָאֶחָד הַהוּא הִתְחַלָּה לִשְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם נְתִיבוֹת פְּלָאוֹת חָכְמָה, שֶׁהֵם עֶשֶׂר סְפִירוֹת, וְעֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם אוֹתִיּוֹת, רָמַז אֶל יְצִיאַת הַנִּמְצָאוֹת אֶל מַעֲשֶׂה יְכָרוּ בְכַמּוּת וּבְאֵיכוּת. וְהַכַּמּוּת – מִסְפָּר, וְסוֹד הַמִּסְפָּר אֵינוֹ כִּי אִם בָּעֲשָׂרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: עֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִי מָה; עֶשֶׂר וְלֹא תֵשַׁע, עֶשֶׂר וְלֹא אַחַת עֶשְׂרֵה, וְלָהֶם סוֹד חָתוּם לָמָּה עָמַד הַחֶשְׁבּוֹן עַל עֲשָׂרָה לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. וְעַל זֶה סָמַךְ לוֹ: הֶבֶן בַּחָכְמָה וַחֲכַם בַּבִּינָה – בְּחַן בָּהֶם וַחֲקֹר מֵהֶם וְדַע וַחֲשֹׁב וְצוּר וְהַעֲמֵד דָּבָר עַל בֵּרוּרוֹ וְהָשֵׁב יוֹצֵר עַל מְכוֹנוֹ, וּמִדָּתָן עֶשֶׂר שֶׁאֵין לָהֶם סוֹף. וְאַחַר כֵּן זָכַר הַכָּרָתָם בָּאֵיכוּת, וְחִלֵּק הָעֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם

אוֹתִיּוֹת שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: שְׁלֹשׁ אִמּוֹת וְשֶׁבַע כְּפוּלוֹת וּשְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה פְּשׁוּטוֹת, וְאָמַר: שְׁלֹשׁ אִמּוֹת – אָלֶף מֵם שִׁין, אמ"ש, סוּד גָּדוֹל מֻפְלָא וּמְכֻסֶּה, שֶׁמִּמֶּנּוּ יוֹצְאִין אֲוִיר וּמַיִם וָאֵשׁ, שֶׁבָּהֶן נִבְרָא הַכֹּל. וְשָׂם מַעֲרֶכֶת הָאוֹתִיּוֹת הָאֵלֶּה עִם מַעֲרֶכֶת הָעוֹלָם הַגָּדוֹל, וְהַקְּטָן שֶׁהוּא הָאָדָם, וּמַעֲרֶכֶת הַזְּמַן – אֶחָת, וְקָרָא אוֹתָם 'עֵדִים נֶאֱמָנִים' – עוֹלָם וְנֶפֶשׁ וְשָׁנָה. הוֹדִיעַ אוֹתָנוּ כִּי הַסִּדּוּר אֶחָד מֵהַמְסֻדָּר אֶחָד יִתְבָּרֵךְ; וְאִם הַנִּמְצָאוֹת מִתְחַלְּפוֹת וְשׁוֹנוֹת זוֹ מִזּוֹ, הִתְחַלְּפוּתָם מֵחֲמַת שֶׁהֵם שׁוֹנִים, מֵהֶם עֶלְיוֹן וּמֵהֶם תַּחְתּוֹן, וּמֵהֶם עָכוּר וּמֵהֶם זָךְ; אֲבָל מֵחֲמַת חוֹנֶן הַצּוּרוֹת וְנוֹתֵן הַתְּכוּנוֹת וְהַסִּדּוּר, הִנֵּה הַחָכְמָה בָּהֶם כֻּלָּם אֶחָת, וְהַהַשְׁגָּחָה אֶחָת, הוֹלֶכֶת עַל סֵדֶר אֶחָד בָּעוֹלָם הַגָּדוֹל וּבָאָדָם וּבְסִדּוּר הַגַּלְגַּלִּים. וְהוּא שֶׁאָמַר עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם 'עֵדִים נֶאֱמָנִים' עַל אַחֲדוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ, עוֹלָם וְנֶפֶשׁ וְשָׁנָה. וְשָׂם סִדּוּרָם עַל קֶרוּב הַדִּמְיוֹן הַזֶּה:

שָׁלֹשׁ אִמּוֹת אמ"ש

בָּעוֹלָם אֲוִיר מַיִם אֵשׁ

בַּנֶּפֶשׁ גְּוִיָּה בֶּטֶן רֹאשׁ

בַּשָּׁנָה רְוָיָה קֹר חֹם

שֶׁבַע כְּפוּלוֹת 'בג"ד כפר"ת'

בָּעוֹלָם שַׁבְּתַאי צֶדֶק מַאְדִּים חַמָּה נֹגַהּ כּוֹכָב לְבָנָה

בַּנֶּפֶשׁ חָכְמָה עֹשֶׁר מֶמְשָׁלָה חַיִּים חֵן זֶרַע שָׁלוֹם

בַּשָּׁנָה שַׁבָּת חֲמִישִׁי שְׁלִישִׁי רִאשׁוֹן שִׁשִּׁי רְבִיעִי שֵׁנִי

שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה פְּשׁוּטוֹת

בָּעוֹלָם טָלֶה שׁוֹר תְּאוֹמִים סַרְטָן אַרְיֵה בְּתוּלָה מֹאזְנַיִם עַקְרָב קֶשֶׁת גְּדִי דְּלִי דָּגִים

בַּנֶּפֶשׁ אֶבֶר לִרְאוֹת, אֶבֶר לִשְׁמֹעַ, אֶבֶר לְהָרִיחַ, אֶבֶר לְדַבֵּר, אֶבֶר לִטְעֹם, אֶבֶר לְתַשְׁמִישׁ, אֶבֶר לַעֲשׂוֹת, אֶבֶר לַהֲלֹךְ, אֶבֶר לְהַרְהֵר, אֶבֶר לִכְעֹס, אֶבֶר לִשְׂחֹק, אֶבֶר לִישׁוֹן.

בַּשָּׁנָה נִיסָן אִיָּר סִיוָן תַּמּוּז אָב אֱלוּל תִּשְׁרִי מַרְחֶשְׁוָן כִּסְלֵו טֵבֵת שְׁבָט אֲדָר

"אֶחָד עַל גַּבֵּי שְׁלֹשָׁה, וּשְׁלֹשָׁה עַל גַּבֵּי שִׁבְעָה, וְשִׁבְעָה עַל גַּבֵּי שְׁנֵים עָשָׂר". וּבָאֵבָרִים הָאֵלֶּה מְקוֹם הִשְׁתַּתְּפוּת, כְּמוֹ: כְּלָיוֹת יוֹעֲצוֹת וּטְחוֹל שׂוֹחֵק וְכָבֵד כּוֹעֵס וְקֵבָה יְשֵׁנָה. וְאֵיזֶנּוּ תֵּמַהּ שֶׁיִּהְיֶה לַכְּלָיוֹת כֹּחַ בַּהֲטָבַת הָעֵצָה, כִּי אֲנַחְנוּ רוֹאִים כְּמוֹ זֶה בַּבֵּיצִים, שֶׁאֲנַחְנוּ רוֹאִים הַסָּרִיסִים יוֹתֵר חֲלוּשֵׁי הַשֵּׂכֶל מֵהַנָּשִׁים, וּמִפְּנֵי שֶׁנֶּעְדְּרוּ הַבֵּיצִים חָסְרוּ הַזֶּקֶן וְהָעֵצָה הַנְּכוֹנָה. וּ'טְחוֹל שׂוֹחֵק', בַּעֲבוּר שֶׁבִּכּוֹחַ הַטִּבְעִי מְנַקֶּה הַדָּם וְהַמָּרָה הַשְּׁחוֹרָה מֵהָעֲכִירוּת וְהָעֹבִי, וּבְהִנָּקוּתָם תִּהְיֶה הַשִּׂמְחָה וְהַשְּׂחוֹק. וְ'כָבֵד כּוֹעֵס', בַּעֲבוּר הַמְּרִירוֹת הַמִּתְיַלְּדוֹת בּוֹ. וְ'קֵבָה יְשֵׁנָה' כְּנוּי לְכֹלֵי הַמָּזוֹן. וְלֹא זָכַר הַלֵּב מִפְּנֵי שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ, וְלֹא – הַקְּרוּם וְהָרֹאֶה,

מִפְּנֵי שֶׁהֵם שַׁמָּשִׁים מְיֻחָדִים לוֹ, וְאֵינָם שַׁמָּשִׁים לִשְׁאָר הַגּוּף כִּי אִם בְּדֶרֶךְ הַמִּקְרֶה לֹא בַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה, וְהַמּוֹחַ נִכְנָס בְּחֶלְקֵי הַחוּשִׁים הַנּוֹלָדִים מִמֶּנּוּ, וְעוֹד יֵשׁ לָאֵבָרִים שֶׁהֵם לְמַטָּה מֵהַקְּרוּם הַחוֹלֵק סוֹד, מִפְּנֵי שֶׁהֵם הַטֶּבַע הָרִאשׁוֹן, וְהַקְּרוּם חוֹלֵק בֵּין עוֹלַם הַטֶּבַע וְעוֹלַם הַחַיִּים, כְּמוֹ שֶׁהַצַּוָּאר חוֹלֵק בֵּין עוֹלַם הַחַיִּים וּבֵין עוֹלַם הַדִּבּוּר, כַּאֲשֶׁר זָכַר אַפְלָטוֹן בְּסֵפֶר טִימֵאוֹס. וְהַמּוֹצָאִים הָרִאשׁוֹנִים הֵם מֵעוֹלַם הַטֶּבַע, וְשָׁם שֹׁרֶשׁ הַהֲוָיָה, שֶׁמִּשָּׁם יֵצֵא הַזֶּרַע וְשָׁם יִבָּרֵא הָעֻבָּר בְּמַה שֶּׁבֵּין אַרְבַּעַת הַטְּבָעִים, וּמִשָּׁם בְּחַר הַבּוֹרֵא הַנִּתָּחִים הַמַּקְרִבִים: הַחֵלֶב וְהַדָּם וְיוֹתֶרֶת הַכָּבֵד וּשְׁתֵּי הַכְּלָיוֹת, וְלֹא בָחַר בַּלֵּב וְלֹא בַמּוֹחַ וְלֹא בָרִאָה וְלֹא בַקְּרוּם. וְהַסּוֹד עָמֹק לְמְאֹד, וְהַפֵּרוּשׁ אָסוּר, וּכְבָר נֶאֱמַר: "אֵין דּוֹרְשִׁין בְּסֵפֶר יְצִירָה אֶלָּא בְתִנָּאִים, שֶׁמְּעַט שֶׁהֵם מְזֻמָּנִים". וְאַחַר כֵּן אָמַר: "שֶׁבַע כְּפוּלוֹת; שֵׁשׁ צְלָעוֹת לְשִׁשָּׁה צְדָדִים וְהֵיכָל קָדוֹשׁ מָכָוֹן בָּאֶמְצַע, בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ, הוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם וְאֵין עוֹלָמוֹ מְקוֹמוֹ". רָמַז לָעִנְיָן הָאֱלֹהִי הַמְחֻבָּר בֵּין הַהֲפָכִים. וְדִמָּהוּ בַּנְּקֻדָּה וְהַמֶּרְכָּז מִגּוּף בַּעַל הַשִּׁשָּׁה צְדָדִים וּשְׁלֹשָׁה הֶמְשֵׁכִים, וּבְעוֹד שֶׁלֹּא תִקָּבַע הַתּוֹךְ לֹא יִקָּבְעוּ הַקְּצָווֹת, וְהֵעִיר עַל הָעֵרֶךְ אֲשֶׁר בֵּין אֵלֶּה וּבֵין הַכֹּחַ הַסּוֹבֵל לַכֹּל, שֶׁבּוֹ יִתְחַבְּרוּ הַהֲפָכִים בָּעֵרֶךְ הַנִּקְבָּע בְּ'עוֹלָם וְנֶפֶשׁ וְשָׁנָה', כִּי שָׁם לְכָל אֶחָד מֵהֶם דָּבָר כּוֹלֵל אֶת חֶלְקֵיהוּ וּמְסַדֵּר אוֹתוֹ. וְאָמַר: "תְּלִי בְעוֹלָם כַּמֶּלֶךְ בַּמִּלְחָמָה; תְּלִי שֵׁם הַתִּנְיָן הַנִּזְכָּר בְּחָכְמַת הַתְּכוּנָה, הוּא בַעֲרֶב 'גַּ'וְזָהָר', רָמַז בּוֹ אֶל עוֹלָם הַשֵּׂכֶל, כִּי הַתִּנְיָן בּוֹ מְכַנִּין הַדְּבָרִים הַנַּעֲלָמִים אֲשֶׁר לֹא יֻשְּׂגוּ בַחוּשׁ. וּרְצוֹנוֹ בַּגַּלְגַּל – גִּלְגֵּל הַשֶּׁמֶשׁ הַנּוֹטֶה שֶׁבּוֹ יִסְתַּדְּרוּ חֶלְקֵי הַשָּׁנָה. וְלֵב מְסַדֵּר הַחַיִּים וּמוֹשֵׁל בַּחֲלָקָיו, וְרוֹצֶה לוֹמַר, שֶׁהַחָכְמָה בַּשְּׁלֹשָׁה אֶחָת, וְהָעִנְיָן הָאֱלֹהִי אֶחָד, וְהַחִלּוּף בֵּינֵיהֶם אֵינֶנּוּ כִּי אִם בְּהִתְחַלְּפוּת הִיּוּלֵיהֶם. וְדִמָּה הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כְּשֶׁהוּא מַנְהִיג הָרוּחָנִיִּים, כַּמֶּלֶךְ עַל כִּסְאוֹ', אֲשֶׁר יֵעָשׂוּ דְבָרָיו בְּרֶמֶז מְעַט אֵצֶל סְגֻלָּתוֹ וַעֲבָדָיו הַמַּכִּירִים אוֹתוֹ מִבְּלִי תְנוּעָה מֵהֶם וּמִמֶּנּוּ. וְדִמָּהוּ כְּשֶׁהוּא מַנְהִיג הַגַּלְגַּלִּים 'כַּמֶּלֶךְ בַּמְּדִינָה', כִּי הוּא צָרִיךְ לְהֵרָאוֹת בִּפְנוּיוֹת הַמְּדִינָה שֶׁיֵּרָאֶה עַל כָּל חֵלֶק מִמֶּנָּה מֶמְשַׁלְתּוֹ וּמוֹרָאוֹ וְתוֹעֲלוֹתָיו. וְדִמָּהוּ כְּשֶׁהוּא מַנְהִיג הַחַיִּים, כַּמֶּלֶךְ בַּמִּלְחָמָה', שֶׁהוּא בֵּין הֲפָכִים, יִשְׁתַּדֵּל לְהַגְבִּיר אוֹהֲבָיו וְלִגְבּוֹר עַל אוֹיְבָיו, וְהַחָכְמָה אֶחָת, כִּי אֵין הַחָכְמָה בַּגַּלְגַּלִּים גְּדוֹלָה מֵהַחָכְמָה בַּקָּטָן שֶׁבַּחַיִּים, אַךְ גְּדֻלַּת מַעֲלָתָם בַּעֲבוּר שֶׁהֵם מֵחֹמֶר זַךְ וְקַיָּם, לֹא יְכֹלֶם כִּי אִם בּוֹרְאָם, וְהַחַיִּים מֵחֹמֶר מְקֻבָּל רִשָּׁם מִתְפַּעֵל, רוֹשְׁמִים בּוֹ הַהֲפָכִים הַבָּאִים עָלָיו תָּמִיד מִקֹּר וָחֹם וְזוּלָתָם, וּמְכַלֶּה אוֹתָם הַזְּמַן, לוּלֵא הַחָכְמָה אֲשֶׁר הִתְחַכְּמָה לָהֶם בְּזָכָר וּבִנְקֵבָה לְהַשְׁאִיר הַמִּין בְּהֵאָבֵד הָאִישִׁים, וְזֶה בְּסִבּוּבֵי הַגַּלְגַּל וְהַזְּרִיחָה וְהַשְׁקִיעָה אֲשֶׁר הֵעִיר עָלָיו הַסֵּפֶר הַזֶּה, וְאָמַר שֶׁאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין יְצִירַת הַזָּכָר וְהַנְּקֵבָה אֶלָּא מַה שֶּׁיֵּשׁ בֵּין הָרְאוֹת אֶבְרֵיהֶם וְהִסָּתְרָם, וּכְבָר מְבֹאָר זֶה בְּנִתּוּחַ, שֶׁאֶבְרֵי הַנְּקֵבָה כְּאֶבְרֵי הַזָּכָר אֶלָּא שֶׁהֵם מְהֻפָּכִים אֶל פְּנִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "זָכָר בְּ, אֶמֶשׁ' וּנְקֵבָה

בְּ'אִשִּׁים', חוֹזֵר הַגַּלְגַּל פָּנִים וְאָחוֹר, אֵין בְּטוֹבָה לְמַעְלָה מֵעֹנֶג וְאֵין בְּרָעָה לְמַטָּה מִנֶּגַע, רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁאוֹתִיּוֹת אֶמֶשׁ וְאָשָׁם, וְעֹנֶג וָנֶגַע אַחַת הֵן, וְאֵין בֵּינֵיהֶם אֶלָּא הַהַקְדָּמָה וְהָאָחוּר, כְּמוֹ שֶׁהַזְּרִיחָה וְהַשְׁקִיעָה לַגַּלְגַּל אֶחָד בְּחֻקּוֹ, וּבְחֻקֵּנוּ אֲנַחְנוּ – רָצוֹא וָשׁוֹב. וְרָמַז בָּאֲבָרִים שֶׁהֵם לְמַטָּה מֵהַקְּרוּם, עַל מוֹצָאֵי הַטְּבָעִים הָאַרְבָּעָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "שְׁנֵי לוֹעֲזִים וּשְׁנֵי עַלִּיזִים, שְׁנֵי יוֹעֲצִים וּשְׁנֵי עֲלִיצִים, עֲשָׂאָן כְּמִין מְרִיבָה, עֲרָכָן כְּמִין מִלְחָמָה, מִקְצָת אֵלּוּ מִצְטָרְפִין עִם אֵלּוּ, וְאֵלּוּ כְּנֶגֶד אֵלּוּ, אִם אֵין אֵלּוּ אֵין אֵלּוּ, וְכֻלָּם אֲדוּקִים זֶה בָּזֶה". וְהֶרֶמֶז מוּבָן לְנִמְרֵי, וְאִם יִקָּשֶׁה לְבָאֵר הַפְּרָדָתוֹ מִצֹּרֶךְ בַּעֲלֵי חַיִּים אֶל הַהֶפְכִּים, וְאֵיךְ גּוֹרְמִין הַצָּלָתוֹ מֵהַמִּלְחָמָה הַזֹּאת, וְלוּלֵא הַמִּלְחָמָה הַזֹּאת לֹא הָיְתָה הַצָּלָתוֹ זֹאת. אַחַר שֶׁסִּדֵּר הַיְצִירוֹת, וְהִקְדִּים הַדָּבָר הֶחָשׁוּב, וְהוּא רוּחַ אֱלֹהִים חַיִּים, אָמַר: "אַחַת,: רוּחַ אֱלֹהִים חַיִּים; שְׁתַּיִם: רוּחַ מֵרוּחַ; שָׁלֹשׁ: מַיִם מֵרוּחַ, אַרְבַּע: אֵשׁ מִמַּיִם". וְלֹא זָכַר הָאָרֶץ מִפְּנֵי שֶׁהִיא הַגּוּף וְהַחֹמֶר לַהֲוָיוֹת, כִּי כֻּלָּם אֶרֶץ, אֲבָל אוֹמְרִים: זֶה גּוּף אִשִּׁי וְזֶה גּוּף אֲוִירִי וְזֶה גּוּף מֵימִי, עַל כֵּן הִקְדִּים שָׁלֹשׁ אִמּוֹת: אֵשׁ וּמַיִם וְרוּחַ, וְהִקְדִּים רוּחַ אֱלֹהִים וְהוּא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, מִמֶּנָּה נִבְרְאִים הַמַּלְאָכִים הָרוּחָנִיִּים, וּבָהּ מִתְחַבְּרוֹת הַנְּפָשׁוֹת הָרוּחָנִיּוֹת, וְאַחֲרֶיהָ הָאֲוִיר הַמֻּשָּׁג; וְאַחֲרָיו הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ, לֹא הִשִּׂיגָתַם הַקֶּשֶׁת הַפִּילוֹסוֹפִים – עַל כֵּן לֹא הוּדוּ בָהֶם; וְאֶפְשָׁר שֶׁיֹּאמַר בּוֹ אוֹמֵר שֶׁהוּא כַּדּוּר הַקְּרָה שֶׁקּוֹרִין בְּעַרְבִּי 'זַמְהַרִיר', וּמְקוֹם תַּכְלִית הַגַּעַת הֶעָבִים, וְאַחֲרָיו מְקוֹם הָאֵשׁ הַטִּבְעִי שֶׁקּוֹרִין אוֹתוֹ בְּלָשׁוֹן עַרְבִי 'אַלְאֵתִ'יר' כְּמוֹ שֶׁאָמַר: 'אֵשׁ מִמַּיִם' כַּאֲשֶׁר אוֹמְרִים עַל 'וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם', שֶׁרְצוֹנוֹ בַּמַּיִם הָאֵלֶּה הַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן בְּלִי אֵיכוּת אֲבָל תֹּהוּ וָבֹהוּ, עַד שֶׁהִתְאַיֵּךְ בְּחֻפֶּף הָאֱלֹהִים הַסּוֹבֵב אוֹתוֹ, וְכִנָּה אוֹתוֹ בְּ'רוּחַ אֱלֹהִים'. וְדָמוֹת הַחֹמֶר הַטִּבְעִי בְּמַיִם דִּמְיוֹן נָכוֹן בְּיוֹתֵר, כִּי מַה שֶּׁהוּא יוֹתֵר דַּק מִן־הַמַּיִם לֹא יִהְיֶה מִמֶּנּוּ 'עֶצֶם טִבְעִי' חָזָק, וּמַה שֶּׁהוּא יוֹתֵר עָבֶה מִן הַמַּיִם לֹא יִשְׁתַּוּוּ פְּעֻלּוֹת הַטֶּבַע בְּכָל חֶלְקֵיו, מִפְּנֵי שֶׁהֵם חֲזָקִים, כִּי אֵין הַגּוּף הָאַרְצִי רָאוּי כִּי אִם לִ'מְלָאכוֹת', כִּי הַמְּלָאכָה אֵינָהּ כּוֹלֶלֶת כִּי אִם שִׁטְחֵי הַחֹמֶר וְלֹא כָּל חֶלְקָיו, וְהַטֶּבַע הוּא כּוֹלֵל כָּל חֶלְקֵי הַדָּבָר, וְאֵין 'הֹוֶה' אֶלָּא שֶׁהָיָה כְּבָר בְּתִכּוּנַת הַמַּיִם: זֶב נִגָּר, וְאִם אֵינוֹ כֵּן לֹא יִקָּרֵא הֹוֶה טִבְעִי אֲבָל הוּא 'מְלָאכוּתִי' אוֹ 'מִתְרַכֵּב' אוֹ 'מִקְרִי', וְאֵין הַטֶּבַע פּוֹעֵל בּוֹ אֶלָּא בְּעוֹדְנוּ בְּתֹכֶן הַמַּיִם יְצַיְּרוּהוּ בְּחֻפְצוֹ, וְאַחַר כֵּן יַעֲזֹב מַה שֶּׁהֻצְרַךְ לְהִתְקַשּׁוֹת וְיִתְקַשֶּׁה. וְאָמַר עַל הַדּוּמֶה לָזֶה: "עָשָׂה מִתּוֹהוּ – מֶמֶשׁ, וְעָשָׂה אֶת אֲשֶׁר אֵינוֹ – יֶשְׁנוֹ, וְחָצַב עַמּוּדִים גְּדוֹלִים מֵאֲוִיר שֶׁאֵינוֹ נִתְפָּשׂ". וְעוֹד אָמַר: "מַיִם מֵרוּחַ; חָקַק וְחָצַב תֹּהוּ וָבֹהוּ וְרֶפֶשׁ וָטִיט, עֲשָׂאָן כְּמִין עֲרוּגָה, הִצִּיבָן כְּמִין חוֹמָה, סְכָכָן כְּמִין מַעֲזִיבָה, יָצַק מַיִם עֲלֵיהֶם וְנַעֲשׂוּ עָפָר". וְאָמַר עוֹד: "תֹּהוּ זֶה קַו יָרֹק שֶׁמַּקִּיף אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, בֹּהוּ אֵלּוּ אֲבָנִים מְפֻלָּמוֹת הַמְשֻׁקָּעוֹת בְּתְהוֹם, שֶׁמִּבֵּינֵיהֶם יוֹצְאִין מָיִם". וְרָמַז מְעַט מִסּוֹד הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד יוֹד הֵא וָו הֵא, שֶׁהוּא נֵאוֹת לְעֶצֶם הָאֱלֹהִי

הַמִּתְאַחֵד אֲשֶׁר אֵין לוֹ מַהוּת, כִּי 'מַהוּת' הַדָּבָר – 'זוּלַת מְצִיאוּת' הַדָּבָר, וְהָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ מְצִיאוּתוֹ הוּא מַהוּתוֹ, כִּי 'מַהוּת' הַדָּבָר – 'גִּדְרוֹ', וְהַגֶּדֶר מְחֻבָּר מִסּוּגוֹ וְהֶבְדֵּלוֹ, וְאֵין סוּג וְאֵין הֶבְדֵּל לָעִלָּה הָרִאשׁוֹנָה, וְהִתְחַיֵּב שֶׁיִּהְיֶה הוּא...הוּא. וְכַאֲשֶׁר סִפֵּר כִּי סִבַּת רְבוּת הַדְּבָרִים הוּא סִבּוּב הַגַּלְגַּל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "חוֹזֵר גַּלְגַּל פָּנִים וְאָחוֹר", וְדָמָה זֶה בְּהִתְמַזֵּג הָאוֹתִיּוֹת הַנִּפְרָדוֹת, "אֶלֶף עִם כָּלָם וְכָלָם עִם אֶלֶף, בֵּית עִם כָּלָם וְכָלָם עִם בֵּית, חוֹזְרוֹת חֲלִילָה; נִמְצָא – כָּל הַדִּבּוּר יוֹצֵא בְּמֵאתַיִם וּשְׁלֹשִׁים וְאֶחָד שְׁעָרִים". וְאַחַר כֵּן אָמַר אֵיךְ הִתְרַבּוּ בְּשִׁלּוּשׁ הָאוֹתִיּוֹת וְרִבּוּעָם: "שְׁלֹשׁ אֲבָנִים בּוֹנוֹת שִׁשָּׁה בָתִּים 'אַרְבַּע בּוֹנוֹת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה בָתִּים, צֵא וַחֲשֹׁב מַה שֶּׁאֵין הַפֶּה יָכוֹל לְדַבֵּר וּמַה שֶּׁאֵין הָאֹזֶן יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ". כֵּן נִצְטָרֵךְ לַחֲקֹר מֵאַיִן נִתְרַבּוּ הַדְּבָרִים קֹדֶם סִבּוּב הַגַּלְגַּל – וְהַבּוֹרֵא אֶחָד הוּא, וְלַגַּלְגַּל עַל דֶּרֶךְ הַדִּמְיוֹן שִׁשָּׁה צְדָדִים – וְהִנֵּיחַ בַּדִּבּוּר הַשִּׂכְלִי שֵׁמוֹת לַבּוֹרֵא וּבָחַר לוֹ בַּדִּבּוּר הַגַּשְׁמִי הָאוֹתִיּוֹת הַיּוֹתֵר דַּקּוֹת אֲשֶׁר הֵם כְּרוּחוֹת לִשְׁאָר הָאוֹתִיּוֹת, וְהֵם הֵא וָו יוֹד, וְאָמַר כִּי הַחֵפֶץ כְּשֶׁהוּא יוֹצֵא בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד הַזֶּה יִהְיֶה מַה שֶּׁיַּחְפֹּץ יִתְבָּרֵךְ. וְאֵין סָפֵק שֶׁהוּא וְהַמַּלְאָכִים מְדַבְּרִים הַדִּבּוּר הַשִּׂכְלִי, וְיוֹדְעִים מַה שֶּׁיִּהְיֶה בָּעוֹלָם הַגַּשְׁמִי קֹדֶם יְצִירַת הָעוֹלָם, וְאֵיךְ יֵאָצֵל הַדִּבּוּר וְהַהֲבָרָה מִמֶּנּוּ עַל הַמְדַבְּרִים שֶׁהֵם עֲתִידִים לְהִבָּרֵאוֹת בָּעוֹלָם; וְהָיָה בְּדִין שֶׁיִּהְיֶה הָעוֹלָם הַגַּשְׁמִי נִבְרָא בְּעִנְיָן שֶׁהוּא נָאוֹת לַגַּשְׁמִיּוּת, בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד הַשִּׂכְלִי הַנָּאוֹת לַשֵּׁם הַגַּשְׁמִי יהו, יוה, הוי, היו, ויה, והי, הִתְחַיֵּב מִכָּל אֶחָד צַד מִצִּדֵּי הָעוֹלָם וְקֶם הַגַּלְגַּל, וְזֶה מֵהַדְּבָרִים שֶׁאֵינָם מַסְפִּיקִים הַכֹּל, אִם מִפְּנֵי שֶׁהַמְבַקֵּשׁ עָמֹק מֵהַשִּׂיג אוֹ מִפְּנֵי שֶׁתְּבוּנוֹתֵינוּ מְקֻצָּרוֹת, אוֹ לִשְׁנֵי הַדְּבָרִים יָחַד. וְעַל הַדּוֹמֶה לָזֶה חָקְרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים, וֶהֱבִיאָם מָחְקָרָם לֵאמֹר, כִּי מֵאֶחָד לֹא יִהְיֶה מִמֶּנּוּ כִּי אִם אֶחָד, וְקָבְעוּ מַלְאָךְ קָרוֹב נֶאֱצָל מִן הָרִאשׁוֹן, וְאַחַר כֵּן אָמְרוּ כִּי הַמַּלְאָךְ הַזֶּה יֵשׁ לוֹ שְׁתֵּי מִדּוֹת, אַחַת שֶׁהוּא יוֹדֵעַ מְצִיאוּתוֹ בְּעַצְמוּתוֹ, וְהַשֵּׁנִית יְדִיעָתוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ סִבָּה, וְהִתְחַיֵּב מִמֶּנּוּ שְׁנֵי דְּבָרִים: מַלְאָךְ וְגַלְגַּל הַכּוֹכָבִים הַקַּיָּמִים, וְזֶה גַּם כֵּן: בְּמַה שֶּׁהִשְׂכִּיל מִן הָרִאשׁוֹן הִתְחַיֵּב מִמֶּנּוּ מַלְאָךְ שֵׁנִי, וּבְמַה שֶּׁהִשְׂכִּיל מֵעַצְמוּתוֹ הִתְחַיֵּב מִמֶּנּוּ גַּלְגַּל שַׁבַּתַאי, וְכֵן עַד הַיֶּרַח, וְאַחַר כֵּן אֶל הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל. וּכְבָר קִבְּלוּ בְּנֵי אָדָם זֶה וְהִתְפַּזְּרוּ לוֹ, עַד שֶׁאָמְרוּ שֶׁהוּא מוֹפֵת, מִפְּנֵי שֶׁיִּחֲסוּ אוֹתוֹ אֶל פִּילוֹסוֹפֵי יָוָן. וְזֹאת טַעֲנָה גְּרִידָא, אֵין בָּהּ סְפוּק וּמַקְשִׁים עָלֶיהָ בְּכַמָּה פָּנִים. אֶחָד מֵהֶם: לָמָּה עָמְדָה הָאֲצִילוּת הַזֹּאת, הַקְּצָר יָד מֵהָרִאשׁוֹן? וְאַחַר כֵּן נֹאמַר: לָמָּה לֹא הִתְחַיֵּב מֵהַשִּׂכְלַת שַׁבַּתַאי מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ – דָּבָר אֶחָד, וּמֵהַשִּׂכְלָתוֹ הַמַּלְאָךְ הָרִאשׁוֹן – דָּבָר אַחֵר, וְתִהְיֶינָה צוּרוֹת אֲצִילוּת שַׁבַּתַאי אַרְבַּע? וּמַאַיִן לָנוּ שֶׁמִּי שֶׁיַּשְׂכִּיל עַצְמוֹ יִתְחַיֵּב מִמֶּנּוּ גַּלְגַּל, וּמִי שֶׁהִשְׂכִּיל הָרִאשׁוֹן יִתְחַיֵּב מִמֶּנּוּ מַלְאָךְ, וּבָעֵת אֲשֶׁר יִטְעַן אֲרִיסְטוֹ שֶׁהוּא מַשְׂכִּיל אֶת עַצְמוֹ צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה נִתְבָּע שֶׁיֵּאָצֵל מִמֶּנּוּ גַּלְגַּל, וְאִם יִטְעַן שֶׁהִשְׂכִּיל הָרִאשׁוֹן, שֶׁיֵּאָצֵל מִמֶּנּוּ מַלְאָךְ. אָמְנָם זָכַרְתִּי לְךָ הַהִתְחָלוֹת

הָאֱלֹה שֶׁלֹּא תַבְהִילְךָ הַפִּילוֹסוֹפְיָה, וְתַחֲשֹׁב שֶׁאִם תֵּלֵךְ אַחֲרֶיהָ הָיִיתָ מֵנִיחַ לְנַפְשְׁךָ בַּמּוֹפֵת הַבָּרוּר, אֲבָל הַתְחָלוֹתָם כֻּלָּם לֹא יִסְבֹּל אוֹתָם שֵׂכֶל וְלֹא יִכָּנְסוּ תַּחַת הַהַקָּשָׁה. וְעוֹד כִּי אֵין בֵּין שְׁנַיִם מֵהֶם הַסְכָּמָה, אֶלָּא הַמְקַבְּלִים מֵהֶם שֶׁסּוֹמְכִים עַל רַב אֶחָד, אִם אַבּוּדָקְלִיס וְאִם פִּיתָגוֹרִיס אוֹ אֲרִיסְטוֹ אוֹ אַפְלָטוֹן וְזוּלָתָם הָרַבֵּה, אֵין אֶחָד מֵהֶם מַסְכִּים עִם חֲבֵרוֹ.

כו אָמַר הַכּוּזָרִי: מָה הַצָּרֵךְ אֶל אוֹתִיּוֹת ה'ו'י' אוֹ אֶל מִלְאֵךְ וְנַלְגַּל וְזוּלַת זֶה, עִם הַהוֹדָאָה בְּחֻפֶּץ הַבּוֹרֵא וּבְחִדּוּשׁ הָעוֹלָם וְשֶׁהָאֱלֹהִים בָּרָא אֶת הַדְּבָרִים הָרַבִּים בְּמִנְיָנָם בְּבַת אַחַת לְמִינֵיהֶם, כַּאֲשֶׁר זָכַר בְּסֵדֶר בְּרֵאשִׁית, וְשָׁם בַּהֶם כֹּחַ הָעֲמִידָה וְהַתּוֹלָדָה וּמְכַלְכְּלִם לְרָנָעִים בְּכֹחַ הָאֱלֹהִי, כְּמוֹ שֶׁאָנַחְנוּ אוֹמְרִים: מְחַדֵּשׁ טוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

כז אָמַר הֶחָבֵר: הֱטִיבוֹתָ מָלְךְ כּוּזָר! זֶהוּ הָאֱמֶת וְהָאֱמוּנָה בֶּאֱמֶת וַעֲזִיבַת מַה שֶּׁאֵין צֹרֶךְ אֵלָיו. אַךְ שֶׁמָּא הָיָה זֶה הָעִיּוּן מֵאַבְרָהָם אָבִינוּ כְּשֶׁנִּתְבָּרְרָה לוֹ הָאֱלֹהוּת וְהָאַחְדוּת קֹדֶם שֶׁיְּדַבֵּר עִמּוֹ בְּמַחֲזֶה, וְאַחַר שֶׁדִּבֵּר עִמּוֹ הִנִּיחַ כָּל הַקְּשׁוּתָיו וְשָׁב לְבַקֵּשׁ רְצוֹן הָאֱלֹהִים מֵעִמּוֹ אַחַר שֶׁלִּמְּדוֹ, וְאֵיךְ הוּא הָרָצוֹן וּבְאֵיזֶה דָּבָר יֵשֹׁג וּבְאֵיזֶה מָקוֹם. וּכְבָר דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ: בָּא, וַיּוֹצֵא אוֹתוֹ הַחוּצָה', 'צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ' ר"ל: צֵא מֵחָכְמַת הַכּוֹכָבִים וּמִכָּל חָכְמָה טִבְעִית מְסֻפֶּקֶת. וּכְבָר אָמַר אַפְלָטוֹן מֵהַנָּבִיא שֶׁהָיָה בִּזְמַן מָרִינוּס הַמֶּלֶךְ, שֶׁהוּא אָמַר לְפִילוֹסוֹף שֶׁהָיָה מִתְעַסֵּק בְּפִילוֹסוֹפְיָה, בְּחָזוֹן מֵהָאֱלֹהִים:"לֹא תַגִּיעַ אֵלַי בְּדַרְכִים הָאֱלֹה, אַךְ בְּמִי שֶׁשַּׁמְתִּיו שִׂלְיַח בֵּינִי וּבֵין בְּרוּאַי, רְצוֹנוֹ לוֹמַר: הַנְּבִיאִים וְהַתּוֹרוֹת הָאֲמִתִּיּוֹת". וְהַגְּדֵר בַּסֵּפֶר הַזֶּה בְּסוֹד הָעֲשָׂרָה הָאֲחָדִים שֶׁמַּסְפִּימִים עֲלֵיהֶם בַּמְּזָרח וּבַמַּעֲרָב, מִבִּלְתִּי שֶׁיְּבִיא אֶל זֶה טָבַע וְלֹא יַכְרִיעַם שֵׂכֶל, אֲבָל סוֹד אֱלֹהִי, מַה שֶּׁאָמַר: "עֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִימָה – בְּלֹם פִּיךְ מִדַּבֵּר, בְּלֹם לִבְּךָ מִלְהַרְהֵר, וְאִם רָץ לִבְּךָ שׁוּב לַמָּקוֹם, שֶׁלְּכָךְ נֶאֱמַר: 'רָצוֹא וָשׁוֹב', וְעַל דָּבָר זֶה נִכְרְתָה בְּרִית, וּמִדָּתָן עֶשֶׂר שֶׁאֵין לָהֶם סוֹף, נָעוּץ סוֹפָן בִּתְחִלָּתָן וּתְחִלָּתָן בְּסוֹפָן כְּשַׁלְהֶבֶת קְשׁוּרָה בַּגַּחֶלֶת, וְדַע וְחֻשַׁב יְצוּר, שֶׁהַיּוֹצֵר אֶחָד וְאֵין בִּלְעָדָיו; וְלִפְנֵי אֶחָד מָה אַתָּה סוֹפֵר?" וַחֲתִימַת הַסֵּפֶר: "וּכְשֶׁהֵבִין אַבְרָהָם וְצָר וְחָקַק וְצָרַף וְיָצַר וְחָקַר וְחִשַּׁב וְעָלְתָה בְיָדוֹ, נִגְלָה עָלָיו אָדוֹן הַכֹּל, וּקְרָאוֹ אוֹהֲבִי, וְכָרַת לוֹ בְּרִית בֵּין עֶשֶׂר אֶצְבְּעוֹת יָדָיו, וְהוּא בְּרִית לָשׁוֹן, וּבֵין עֶשֶׂר אֶצְבְּעוֹת רַגְלָיו, וְהוּא בְּרִית מִילָה, וְקָרָא עָלָיו: בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַּבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ".

כח אָמַר הַכּוּזָרִי: רְצוֹנִי שֶׁתַּרְאֵנִי טַעַם מֵחָכְמוֹת הַחָכְמִים הַנְּאוֹתִים לַטִּבְעִיִּים;

כט אָמַר הֶחָבֵר: כְּבָר הִעִירוֹתִיךָ עַל יְדִיעָתָם בַּמַּבָּטִים הַבְּרוּרִים בְּרָאָיַת מַדָּעָם בְּתִקּוּפַת לְבָנָה, אֲשֶׁר הִיא כ"ט י"ב תשצ"ג, מְקֻבָּל מִבֵּית דָּוִד וְלֹא נִשְׁתַּבֵּשׁ, וּתְקוּפַת חַמָּה הַבְּרוּרָה, אֲשֶׁר הָיוּ בָהּ נִזְהָרִים שֶׁלֹּא יִפֹּל פֶּסַח אֶלָּא אַחַר תְּקוּפַת נִיסָן, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ·קְצָתָם: כַּד חָזֵית דְּמָשְׁכָא תְּקוּפַת טֵבֵת עַד שִׁיתְסַר בְּנִיסָן עַבְרָה לְהַהִיא שַׁתָּא, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִפֹּל פֶּסַח בִּרְבִיעִית

הַחֹרֶף, וְהָאֱלֹהִים צִוָּה וְהִזְהִיר: "שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב". וְהַתְּקוּפָה הַנּוֹהֶגֶת אֵצֶל הֶהָמוֹן אֵינֶנָּה בְּרוּרָה, אֲבָל הִיא עַל דֶּרֶךְ הַקֵּרוּב בַּחֲלֻקַּת הַשָּׁנָה עַל אַרְבַּעַת רְבִיעִים, כָּל רְבִיעַ צ"א יוֹם וְשֶׁבַע שָׁעוֹת וּמֶחֱצָה, וְיֵשׁ שֶׁיִּפֹּל בְּסַח בְּחֻשְׁבּוֹנָהּ בִּרְבִיעִית הַחֹרֶף, וּכְבָר טָעֲנוּ (הַנּוֹצְרִים) עַל הַיְּהוּדִים וְחָשְׁבוּ כִּי עִקַּר תּוֹרָתָם אָבַד, וְשֶׁאֵינָם עַל שֹׁרֶשׁ אֶחָד, בַּעֲבוּר שֶׁיִּפֹּל לָהֶם פֶּסַח קֹדֶם הִכָּנֵס פֶּרֶק הָאָבִיב כְּפִי חֻשְׁבּוֹנָם בַּתְּקוּפָה שֶׁהִיא בְּפַרְהֶסְיָא, וְלֹא שָׂמוּ לֵב אֶל תְּקוּפַת חַמָּה הַבְּרוּרָה הָאֲמִתִּית שֶׁהִיא בְּצִנְעָה בִּלְתִּי מְפֹרְסֶמֶת, וְשֶׁעַל חֻשְׁבּוֹנָהּ לֹא יִפֹּל פֶּסַח בְּשׁוּם פָּנִים אֶלָּא עַד שֶׁתְּחוּל הַשֶּׁמֶשׁ בְּרֹאשׁ טָלֶה וַאֲפִלּוּ יוֹם אֶחָד. וְלֹא אֶרַע בָּזֶה שׁוּם שִׁבּוּשׁ מִכַּמָּה אַלְפֵי שָׁנִים, וְהוּא חֻשְׁבּוֹן דָּבֵק לְמַבַּט אַלְבָּתָנִי וְהוּא הַבָּרוּר שֶׁבַּקִּבּוּעִים וְהָאֲמִתִּי שֶׁבָּהֶם, וְאֵיךְ יִתָּכֵן מַדַּע תְּקוּפַת חַמָּה וּתְקוּפַת לְבָנָה מְדֻקְדָּקֶת וּבְרוּרָה אֶלָּא מֵחָכְמַת הַתְּכוּנָה עַל הָאֱמֶת וְעַל הַבָּרוּר. וּכְבָר הִקְדִּימְנוּ מִסּוֹד 'נוֹלַד קֹדֶם חֲצוֹת' וְזוּלָת זֶה. וְנִשְׁאַר עֲדַיִן מִן הַחָכְמָה הַמְיֻחֶדֶת בָּעִנְיָן הַזֶּה סֵפֶר הַנִּקְרָא פִּרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקָנוֹס, בּוֹ מִדַּת הָאָרֶץ וְכָל אֶחָד מֵהַגַּלְגַּלִּים וְטִבְעֵי הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת, וְהַצּוּרוֹת וּבָתֵּיהֶם וְטוֹבָתָם וְרָעָתָם, וְעֲלִיָּתָם וִירִידָתָם, וּנְשִׂיאוּתָם וְשִׁפְלוּתָם, וּמֶשֶׁךְ תְּנוּעָתָם, וְהוּא מֵחָכְמֵי הַמִּשְׁנָה הַמְפֻרְסָמִים. וּשְׁמוּאֵל מֵחָכְמֵי הַגְּמָרָא שֶׁאָמַר: "נְהִירִין לִי שְׁבִילֵי דִּרְקִיעָא כִּשְׁבִילֵי דְּנַהַרְדְּעָא", וְלֹא הִתְעַסְּקוּ בּוֹ אֶלָּא לְעִנְיַן הַתּוֹרָה, כִּי לֹא יִשְׁלַם בְּרוּר הֲלִיכַת הַיָּרֵחַ וְהִתְחַלְּפוּת הֲלִיכָתוֹ, לְבָרֵר עֵת הִתְחַבְּרוֹ עִם הַשֶּׁמֶשׁ וְהוּא הַמּוֹלָד, וְעֵת הִסְתָּרוֹ קֹדֶם הַמּוֹלָד וְאַחֲרָיו, אֶלָּא בְּרֹב חָכְמַת הַתְּכוּנָה. וְכֵן יְדִיעַת הַתְּקוּפוֹת הָאַרְבַּע עַל בֵּרוּר לֹא תִשְׁלַם אֶלָּא בִּידִיעַת הַשָּׁפָל רוּם וְהַגָּבֹהַּ רוּם וְהָעֲלִיּוֹת עַל הִתְחַלְּפָם. וּמִי שֶׁטָּרַח בָּזֶה אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִתְגַּלְגְּלוּ עִמּוֹ שְׁאָר חָכְמוֹת הַכּוֹכָבִים וְהַגַּלְגַּלִּים, אֲבָל מַה שֶּׁיִּמְצָא לָהֶם מִן הַחָכְמָה הַטִּבְעִית מִמַּה שֶּׁנִּגְדַּר בְּתוֹךְ דִּבְרֵיהֶם בְּדֶרֶךְ הַמִּקָּרֶה – לֹא בְכַוָּנָה לְלַמֵּד הַחָכְמָה הַהִיא – פְּלִיאוֹת וּתְמִיהוֹת. וּמַה יַּחְשֹׁב לִבְּךָ שֶׁהָיָה לְחַכְמֵיהֶם מִן הַסְּפָרִים בַּחָכְמָה עַצְמָהּ.

**ל** אָמַר הַכּוּזָרִי: וְאֵיךְ אָבְדוּ הַסְּפָרִים הָהֵם שֶׁהָיוּ בְּכַוָּנָה וְנִשְׁאֲרוּ אֵלּוּ שֶׁהֵם בְּמִקָּרֶה?

**לא** אָמַר הֶחָבֵר: מִפְּנֵי שֶׁהַסְּפָרִים הָהֵם הָיוּ יוֹדְעִים אוֹתָם הַיְחִידִים מִבְּנֵי אָדָם, יִקָּרֵא זֶה חוֹזֶה וְזֶה רוֹפֵא וְזֶה מְנַתֵּחַ, עַל דֶּרֶךְ הַדִּמְיוֹן, וּתְחִלַּת מִי שֶׁיֹּאבַד מֵהָאֻמָּה הָאֲבוּדָה אֵינָם אֶלָּא הַחֲשׁוּבִים שֶׁבָּהֶם, וְאַחַר כֵּן מִי שֶׁלְּמַטָּה מֵהֶם, וְאָבְדוּ הַיְחִידִים וְאָבְדוּ חָכְמָתָם, וְלֹא נִשְׁאַר כִּי אִם סִפְרֵי הַתּוֹרוֹת אֲשֶׁר הֶהָמוֹן צְרִיכִים אֲלֵיהֶם וְיוֹדְעִים אוֹתָם רֹב הָעָם וְכוֹתְבִים אוֹתָם וּמִתְעַסְּקִים בָּהֶם הַרְבֵּה. וַאֲשֶׁר נִגְדַּר בְּסִפְרֵי הַתַּלְמוּד מֵהַחָכְמוֹת הָהֵם, נִשְׁמַר וְנִשְׁאַר בַּעֲבוּר רֹב יוֹדְעֵיהֶם מֵהַחָכְמוֹת אֲלֵיהֶם. וּמִזֶּה כָּל מַה שֶּׁנִּזְכַּר בְּהֲלָכוֹת שְׁחִיטָה וְהֲלָכוֹת טְרֵפָה, שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מִן הַחָכְמוֹת מַה שֶּׁנֶּעֱלַם רֻבּוֹ מִגְּלִינוּס, וְאִם אֵינוֹ כֵן לָמָּה לֹא זָכַר בָּהֶלְיִים מַה שֶּׁאָנוּ רוֹאִים אוֹתוֹ בְּעֵינֵינוּ, בְּמַה שֶּׁהֵעִידָה הַתּוֹרָה עָלָיו מֵחֶלְאֵי הָרֹאשׁ וְהַלֵּב, כְּמוֹ: סָמוּךְ

לֵלֵב וְסָמוּךְ לַדַּפֶּן, וְהִדְבֵּק הָאוּנוֹת וְחֵסְרוֹנָם וְיִתְרוֹנָם, וְיֹבֶשׁ הֲרֵאָה וְהֶמְסֵסָהּ? וּמִידִיעָתָם בְּהַעֲרָכַת הָאֲבָרִים הַנִּפְשִׁיִּים עִם הַטִּבְעִיִּים, מַה שֶּׁאָמְרוּ: "שְׁנֵי קְרוּמוֹת יֵשׁ לַמֹּחַ וּכְנֶגְדָּן לַבֵּיצִים". וְאָמְרוּ: "בְּמִין שְׁנֵי פּוֹלִים יֵשׁ מֲנָחִים עַל פִּי הַקְּדָרָה, מִן הַפּוֹלִים וְלִפְנִים – מֹחַ, מִן הַפּוֹלִים וּלְחוּץ – חוּט הַשִּׁדְרָה", וְאָמְרוּ: "תְּלָתָא קְנֵי הֲווֹ, חַד פָּרִישׁ לֶרֵאָה וְחַד פָּרִישׁ לַכַּבְדָא". וּמִידִיעָתָם בֶּחֱלָיִים הַמְּמִיתִים וְשֶׁאֵינָם מְמִיתִים, מַה שֶּׁאָמְרוּ: "חוּט הַשִּׁדְרָה אִם עוֹרוֹ קַיָּם מֹחוֹ לֹא מַעֲלֶה וְלֹא מוֹרִיד". וְאָמְרוּ: "מִי שֶׁנִּתְמַזְמֵז מֹחוֹ אֵינוֹ מוֹלִיד", וְאָמְרוּ: "קְרוּם שֶׁעָלָה מֵחֲמַת מַכָּה בָּרֵאָה אֵינוֹ קְרוּם", וְאָמְרוּ: "גִּיד הַנָּשֶׁה אֵינוֹ נוֹהֵג בָּעוֹף מִפְּנֵי שֶׁאֵין לוֹ כָּף". וּמִדְּקְדּוּקֵי דִּינֵיהֶם: "כְּשֵׂרָה שֶׁנִּקְּבָה מִן הַטְּרֵפָה קֵבָתָהּ אֲסוּרָה, טְרֵפָה שֶׁנִּקְּבָה מִן הַכְּשֵׂרָה קֵבָתָהּ מֻתֶּרֶת מִפְּנֵי שֶׁהוּא כָּנוּס בְּמֵעֶיהָ". וּמִמַּה שֶּׁאָסְרוּ מֵחֲכְמָה אֲמִתִּית וְהֶקֵּשְׁנוּ יַגִּיד עָלֶיהָ: "חֲמִשָּׁה קְרוּמִים אֲסוּרִים: קְרוּם שֶׁל מֹחַ, קְרוּם שֶׁעַל הַבֵּיצִים, קְרוּם שֶׁעַל גַּבֵּי הַטְּחוֹל, קְרוּם שֶׁעַל הַכְּלָיוֹת, קְרוּם שֶׁעַל הָעֹקֶץ, כֻּלָּם אֲסוּרִים בַּאֲכִילָה". וּמֵהֵמָּפְלָא שֶׁבְּדִינֵיהֶם בַּטְּרֵפוֹת, שֶׁדִּקְדְּקוּ בָהֶגְבֶּלֶת הַגַּבָּה, אֲשֶׁר אִם דּוֹחִין הַבְּהֵמָה מִמֶּנּוּ לְמַטָּה תִּהְיֶה אֲסוּרָה מִשּׁוּם רִסּוּק אֵבָרִים", יִרְצֶה בְּרִסּוּק אֵבָרִים, הָרִסּוּק הַמֵּבִיא אֶל הַמָּוֶת. וְאַחַר כֵּן אָמְרוּ: הִנִּיחַ בְּהֵמָה לְמַעְלָה וּבָא וּמְצָאָהּ לְמַטָּה אֵין חוֹשְׁשִׁין מִשּׁוּם רִסּוּק אֵבָרִים, מִשּׁוּם דְּאָמְדָה אַנַּפְשָׁהּ, רְצוֹנוֹ לוֹמַר, כִּי הַבְּהֵמָה מְשַׁעֶרֶת לְעַצְמָהּ וּמְכַוֶּנֶת לִדְלֹג וְלֹא יַזִּיקֶנָּה כַּאֲשֶׁר יַזִּיק אִם דּוֹחִין אוֹתָהּ, כִּי הַטֶּבַע בַּדִּלּוּג מְזֻמָּן וְנִמְצָא, וּבְנִפִּילָה בּוֹרַחַ וְנוֹדֵד. וּמִפְּלְאֵי דִּינֵיהֶם עוֹד וְנִסְיוֹנוֹתָם: "חֲרוּתָה בִּידֵי שָׁמַיִם – כְּשֵׂרָה; בִּידֵי אָדָם – טְרֵפָה, מִשּׁוּם צְמוּק רֵאָה, וּבְדִיקוּתָהּ; שְׁרִיָּתָהּ בְּמַיִם פּוֹשְׁרִים מֵעֵת לְעֵת, אִי הָדְרָא בְּרֵיאָה כְּשֵׂרָה, וְאִם לָאו טְרֵפָה". וּמַה שֶּׁאָמְרוּ: "רֵאָה כַּכֻּחְלָא כְּשֵׂרָה, כַּדְּיוֹתָא טְרֵפָה, מַאי טַעְמָא? הַאי שָׁחוֹר אָדֹם הוּא אֶלָּא שֶׁלָּקָה; יָרֵקָה – כְּשֵׂרָה". וּמַה שֶּׁאָמְרוּ: "רֵאָה שֶׁהֶאְדִּימָה מִקְצָתָהּ – כְּשֵׂרָה; הֶאְדִּימָה כֻּלָּהּ – טְרֵפָה". וְרַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי שֶׁהֵבִיאוּ לְפָנָיו יָלוּד שֶׁהוּא יָרֹק, אָמַר לָהֶם: הַמְתִּינוּ לוֹ עַד שֶׁיִּפֹּל בּוֹ דָּמוֹ, רְצוֹנוֹ לוֹמַר: שֶׁלֹּא יְמוּלוּ אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּתְפַּשֵּׁט דָּמוֹ בִּבְשָׂרוֹ, וְעָשׂוּ כֵן וְהָיָה הַיֶּלֶד אַחֲרֵי יְלָדִים רַבִּים שֶׁהָיוּ מֵתִים לְאִשָּׁה הַהִיא תֵּכֶף לַמִּילָה. וְעוֹד הֵבִיאוּ לְפָנָיו יָלוּד שֶׁהָיָה אָדֹם, וְאָמַר לָהֶם: הַמְתִּינוּ לוֹ עַד שֶׁיִּבָּלַע דָּמוֹ בּוֹ, וְעָשׂוּ כֵן וְחָיָה, וּקְרָאוּהוּ נָתָן הַבַּבְלִי עַל שְׁמוֹ. וְאָמְרוּ: "חֵלֶב טָהוֹר סוֹתֵם, טָמֵא אֵינוֹ סוֹתֵם". וּמִדַּקּוּת דִּינֵיהֶם: "מַחַט שֶׁנִּמְצֵאת בַּעֲבִי בֵּית הַכּוֹסוֹת, נִמְצָא עָלֶיהָ קֹרֶט דָּם בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא קֹדֶם שְׁחִיטָה, לֹא נִמְצָא עָלֶיהָ קֹרֶט דָּם בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא לְאַחַר שְׁחִיטָה, לְמַאי נָפְקָא מִנַּהּ, לְמִקַּח וּמִמְכָּר". מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה עַל הַמַּחַט קֹרֶט דָּם לְאַחַר שְׁחִיטָה, בַּעֲבוּר שֶׁאֵין הַדָּם נִגָּר בַּמַּחַט, וְאֵין לוֹ לִטְעֹן עַל אוֹתוֹ שֶׁלָּקַח מִמֶּנּוּ, וְאִם נִמְצָא עָלָיו קֹרֶט דָּם יֶשׁ לוֹ לִטְעֹן עָלָיו וְלוֹמַר: "מֵתָה מָכַרְתָּ לִי". וּכְמוֹ זֶה: "הִגְלִיד פִּי הַמַּכָּה בְּיָדוּעַ שֶׁשִּׁלְשָׁה יָמִים קֹדֶם שְׁחִיטָה; לֹא הִגְלִיד – הַמּוֹצִיא

מֻחֲבֵרוֹ עָלָיו הָרְאָיָה". וּמִסְּמָנֶיהָם בְּעוֹף טָהוֹר: "מוֹתְחִין לָעוֹף חוּט שֶׁל מְשִׁיחָה, אִם חוֹלֵק אֶת רַגְלָיו שְׁתַּיִם לְכָאן וּשְׁתַּיִם לְכָאן – בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא עוֹף טָמֵא; שָׁלֹשׁ לְכָאן וְאַחַת לְכָאן – בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא טָהוֹר". וְאָמְרוּ: "כָּל עוֹף הַקּוֹלֵט מִן הָאֲוִיר וְאוֹכֵל – טָמֵא; הַשּׁוֹכֵן עִם הַטְּמֵאִים וְנִדְמֶה לָהֶם – טָמֵא, כַּזַּרְזִיר אֵצֶל עוֹרֵב". וְאָמְרוּ: "סִמַּן הַוֹּלֵד: בִּבְהֵמָה דַּקָּה – טִנּוּף, וּבַגַּסָּה –שִׁלְיָה, וּבָאִשָּׁה – שָׁפִיר וְשִׁלְיָה". וּמִמַּפְלָא מֻחְכְּמָתָם וְדַקּוּתָם בְּדִקְדּוּקָם בְּאֶרֶץ קְצָת בַּעֲלֵי הַצִּפָּרְנַיִם הַדּוֹרְסִים, מַה שֶּׁאָמְרוּ: "דְּרוּסַת חָתוּל וּנְמִיָּה – בִּגְדֵיִים וּטְלָאִים; דְּרוּסַת חֻלְדָּה – בָּעוֹף". וְאָמְרוּ: "אֵין דְּרִיסָה לַשּׁוּעָל, אֵין דְּרִיסָה לַכֶּלֶב, אֵין דְּרִיסָה אֶלָּא מִדַּעַת, אֵין דְּרִיסָה אֶלָּא מֻחַיִּים, וְאֵין דְּרִיסָה אֶלָּא בַּצִּפָּרֶן לֹא בַשֵּׁן, אֵין דְּרִיסָה אֶלָּא בַיָּד, לֹא בָרֶגֶל". רְצוֹנוֹ לוֹמַר: שֶׁאֵין הַדּוֹרֵס מַשְׁלִיךְ אַרְסוֹ בְּבַעֲלֵי חַיִּים אֶלָּא בְּצִפָּרֶן הַיָּד, וּבְכַוָּנָה מֵהַבַּעַל חַיִּים, לֹא בְמִקְרֶה שֶׁיֹּאחֲזוּ צִפָּרְנָיו בִּבְשַׂר הַבְּהֵמָה מִבְּלִי כַוָּנַת הַדְּרִיסָה. וְיוֹתֵר מֻפְלָא מִזֶּה מַה שֶּׁאָמְרוּ 'מֻחַיִּים' רְצוֹנוֹ לוֹמַר: שֶׁאִם הִזְדַּמֵּן שֶׁהָיוּ חוֹתְכִין יַד הַדּוֹרֵס וְצִפָּרְנָיו נְעוּצִין בִּבְשַׂר בְּהֵמָה – לֹא הָיוּ חוֹשְׁשִׁין לִדְרִיסָה, וְזֶהוּ מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ מַשְׁלִיךְ אַרְסוֹ אֶלָּא בְּהַפְרֵדוֹ מִמֶּנּה וְהוֹצָאַת צִפָּרְנָיו מִבְּשַׂר הַבְּהֵמָה, וְעַל כֵּן אָמַר 'מֻחַיִּים' אַחַר שֶׁאָמַר 'מִדַּעַת'. וְאָמְרוּ: "נִטְלָה הַכָּבֵד וְנִשְׁתַּיֵּר מִמֶּנָּה כַּזַּיִת בְּמָקוֹם מָרָה וּבַמָּקוֹם שֶׁהִיא חַיָּה – כְּשֵׁרָה". וְאָמְרוּ: "מָגְלָה – כְּשֵׁרָה בְּרַאָה וּפָסוּל בַּכְּלָיָה". וְאָמְרוּ: "הַגְּלוּדָה שֶׁנִּשְׁתַּיֵּר בָּהּ כַּסֶּלַע עַל פְּנֵי כָל הַשִּׁדְרָה – כְּשֵׁרָה". וּמַה שֶּׁיֵּשׁ בַּמִּשְׁנָה כָּתוּב מֵהֲלָכוֹת טְרֵפוֹת וּמוּמֵי בְכוֹרוֹת וּמוּמֵי כֹּהֲנִים, יֵאָרֵךְ סִפּוּרוֹ, כָּל שֶׁכֵּן פֵּרוּשׁוֹ. וְזִכְרוֹן נְתוּחַ הָעֲצָמוֹת בִּקְצָרָה מְאֹד וּבְדְבָרִים מְבֹאָרִים בְּיוֹתֵר וְעִנְיָן מְבֹאָר מְאֹד. וּמִדְּבְרֵיהֶם הַנָּאִים – אָמְרָם: "יָצְאוּ בְנֵי מֵעֶיהָ וְלֹא נִקְּבוּ – כְּשֵׁרָה". וְאַחַר כָּךְ אָמְרוּ: "לֹא שָׁנוּ אֶלָּא שֶׁלֹּא הָפַךְ בָּהֶם, אֲבָל הָפַךְ בָּהֶם – טְרֵפָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הוּא עָשָׂךְ וַיְכֹנְנֶךָּ' – מְלַמֵּד שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כּוֹנָנִיּוֹת בָּאָדָם, כֵּיוָן שֶׁנִּתְהַפְּכָה אַחַת מֵהֶם אֵינָם יְכוֹלִים לִחְיוֹת". וּמַה שֶּׁיֵּשׁ לָהֶם מִן הַהֶפְרֵשׁ בֵּין דַּם נִדָּה וּבֵין דַּם טָהֳרָה וְזָבָה, וּבְתוּלִים, וְהַדָּם הַהוֹוֶה מִן הַחֲבוּרוֹת וְהַטְּחוֹרִים וְזוּלַת זֶה, וְכַמּוּת הֶקְפֵי הַנִּדּוֹת, וְכֵן זִיבוֹת הַזְּכָרִים. וְהַפְּלָאִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בַּצַּרַעַת, מִמַּה שֶׁיִּהְיֶה עָמֹק מִשְּׁכְלֵנוּ.

## מאמר ה

א אָמַר הַכּוּזָרִי: אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא לְהַטְרִיחַ עָלֶיךָ שֶׁתַּשְׁמִיעֵנִי דְּבָרִים קְרוֹבִים וּמְבֹאָרִים בְּשָׁרְשֵׁי הָאֱמוּנוֹת, עַל דֶּרֶךְ הַ'מְדַבְּרִים' בְּדֶרֶךְ הַנִּצָּחוֹן, וְתִהְיֶה מַתֶּרֶת לִי שְׁמִיעָתָם כַּאֲשֶׁר הָיִתָה מֻתֶּרֶת לְךָ יְדִיעָתָם, אִם לְהַאֲמִין בָּהֶם אוֹ לְהָשִׁיב עֲלֵיהֶם, כִּי כְבָר חָסַרְתִּי הַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה, מִבְּרוֹר הָאֱמוּנָה מִבְּלִי מֻחְקָר, וּכְבָר קָדְמוּ לִי סְפָקוֹת וּסְבָרוֹת וּדְבָרִים עִם הַפִּילוֹסוֹפִים וּבַעֲלֵי תּוֹרוֹת וְדָתוֹת שׁוֹנוֹת. הַטּוֹב לִי שֶׁאֶלְמַד וְאֶתְחַדֵּד בַּהֶשְׁבֵּת הַדֵּיעוֹת

הַנִּפְסָדוֹת הַסְּכָלוֹת, כִּי אֵין הַקַּבָּלָה טוֹבָה אֶלָּא עִם הַלֵּב הַטּוֹב, אֲבָל עִם רַע הַלֵּב הַחֲקִירָה יוֹתֵר טוֹבָה, כָּל שֶׁכֵּן כְּשֶׁיּוֹצִיא הַמֶּחְקָר אֶל אֱמוּנַת הַקַּבָּלָה הַהִיא, וְאָז יִתְקַבְּצוּ לְאָדָם שְׁתֵּי הַמַּדְרֵגוֹת, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַיְדִיעָה וְהַקַּבָּלָה יָחַד.

ב אָמַר הֶחָבֵר: וּמִי לָנוּ בְּנֶפֶשׁ סוֹבֶלֶת שֶׁאֵינֶנָּה נִפְתֵּית לַדֵּעוֹת הָעוֹבְרוֹת עָלֶיהָ מִדֵּעוֹת הַטִּבְעִיִּים וְהָאִצְטַגְנִינִים וּבַעֲלֵי הַטְּלִסְמָאוֹת וְהַמְכַשְּׁפִים וְאַנְשֵׁי הַקְּדֻמּוּת וְהַפִּילוֹסוֹפִים וְזוּלָתָם, וְלֹא יַגִּיעַ אֶל הָאֱמוּנָה עַד שֶׁיַּעֲבֹר עַל דֵּעוֹת רַבּוֹת מֵהָאֶפִּיקוּרְסִים, וְ'הַחַיִּים קְצָרִים וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה', אֶלָּא הַיְחִידִים תִּהְיֶה לָהֶם הָאֱמוּנָה בַּטֶּבַע, וְתִרְחַקְנָה מֵהֶם הַדֵּעוֹת הָהֶם כֻּלָּם וְיִפֹּל בְּנַפְשָׁם מִיָּד מְקוֹם טָעוּתָם, וַאֲנִי מְקַוֶּה שֶׁתִּהְיֶה מֵהַיְחִידִים הָהֵם, וְכֵן שֶׁלֹּא נוּכַל לַעֲמֹד מֵעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ, לֹא אָנְהַג בְּךָ עַל דֶּרֶךְ הַקָּרְאִים, אֲשֶׁר עָלוּ אֶל הַחָכְמָה הָאֱלֹהִית מִבְּלִי מַדְרֵגָה, אֲבָל אֶקְרַב לְךָ רֹאשֵׁי דְבָרִים יַעְזְרוּךָ בְּצִיּוּר הַהִיוּלִי וְהַצּוּרָה, וְאַחַר כֵּן הַיְסוֹדוֹת הַנִּקְרָאִים בְּעַרְבִי 'אִסְטִקְסָאת', וְאַחַר כֵּן הַטֶּבַע, וְאַחַר כֵּן הַנֶּפֶשׁ, וְאַחַר כֵּן הַשֵּׂכֶל, וְאַחַר כֵּן הַחָכְמָה הָאֱלֹהִית, וְאֶתֵּן לְךָ רְאָיוֹת מִסְּפִיקוֹת שֶׁאֵין הַנֶּפֶשׁ הַמְדֻבֶּרֶת צְרִיכָה לְגוּף, וְאַחַר כֵּן הָעוֹלָם הַבָּא, וְאַחַר כֵּן הַגְּזֵרָה וְהַחֵפֶץ וְהַיְכֹלֶת בְּתַכְלִית הַקֵּרוּב וְהַקָּצוּר. וְאֹמַר כִּי הַמּוּחָשִׁים לֹא הִשַּׁגְנוּ בְּחוּשֵׁינוּ כִּי אִם כַּמּוּתָם וְאֵיכוּתָם, וְיִגְזֹר הַשֵּׂכֶל כִּי הֵם נְשׂוּאוֹת בְּנוֹשֵׂא, וְהַנּוֹשֵׂא הַהוּא יִקָּשֶׁה לְהַעֲלוֹת צוּרָתוֹ עַל לֵב, וְאֵיךְ נַעֲלֶה עַל לֵב צוּרַת דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ כַּמּוּת וְלֹא אֵיכוּת? וְיִשְׁפֹּט הָרַעְיוֹן שֶׁמְּצִיאוּתוֹ שֶׁקֶר, וְהַשֵּׂכֶל מַשִּׂיב עָלָיו כִּי הַכַּמּוּת וְהָאֵיכוּת מְקָרִים לֹא יַעַמְדוּ בְּעַצְמָם, וְאִי אֶפְשָׁר לָהֶם מֵאֵין נוֹשֵׂא. וְקָרְאוּ הַפִּילוֹסוֹפִים הַנּוֹשֵׂא הַזֶּה 'הִיוּלִי', וְאָמְרוּ כִּי הַשֵּׂכֶל יַשִּׂיגֶנּוּ הַשָּׂגָה חֲסֵרָה, מִפְּנֵי חָסְרוֹנָהּ בְּעַצְמָהּ, בַּעֲבוּר שֶׁאֵינֶנָּה נִמְצֵאת בְּפֹעַל אֵינָהּ רְאוּיָה לְתֹאַר מֵהַתְּאָרִים, וְאִם הָיְתָה בְּכֹחַ הִנֵּה הַתֹּאַר גַּשְׁמִי. אָמַר אֲרִיסְטוֹ כְּאִלּוּ הִיא בּוֹשָׁה לְהֵרָאוֹת עֲרֻמָּה, וְאֵינָהּ נִרְאֵית עַד שֶׁתִּתְלַבֵּשׁ צוּרָה. וּכְבָר חָשְׁבוּ קְצָת אֲנָשִׁים כִּי הַמַּיִם הַנִּזְכָּרִים בְּתְחִלַּת מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית כְּנוּי לַהִיוּלִי הַזֹּאת, וְכִי 'רוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם' – אָמְנָם הוּא חֵפֶץ הָאֱלֹהִים וּרְצוֹנוֹ הַנַּעֲשִׂים בְּכָל חֶלְקֵי הַהִיוּלִי, יֵעָשֶׂה בָהֶם מַה שֶּׁיִּרְצֶה, בְּעֵת שֶׁיִּרְצֶה; כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הַיּוֹצֵר בַּחֹמֶר אֲשֶׁר אֵין לוֹ צוּרָה; וְכִנָּה בְּהֶעְדֵּר הַצּוּרָה וְהַחִבּוּר – בְּ'חֹשֶׁךְ' וְ'תֹהוּ וָבֹהוּ'. וְאַחַר כֵּן חִיֵּב חֵפֶץ הָאֱלֹהִים וְחָכְמָתוֹ סִבּוּב הַגַּלְגַּל הָעֶלְיוֹן, אֲשֶׁר יִסֹּב פַּעַם בְּכָל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁעוֹת וְיִסַּבֵּב עִמּוֹ כָּל הַגַּלְגַּלִים, בְּשֶׁיְּחַדְּשׁוּ בָזֶה בַּהִיוּלִי הַזֹּאת אֲשֶׁר הִיא בַּחֲלַל גַּלְגַּל הַיֶּרַח, שְׁנוּיִים כְּפִי תְּנוּעוֹת הַגַּלְגַּל. וּתְחִלָּתָם חֻמּוּם הָאֲוִיר הַקָּרוֹב מִגַּלְגַּל הַיֶּרַח, בַּעֲבוּר קָרְבָתוֹ מִמְּקוֹם הַתְּנוּעָה, וְשָׁב אֵשׁ זַכָּה, וְהִיא אֲצֶל הַפִּילוֹסוֹפִים הָאֵשׁ הַטִּבְעִי, אֵין לָהּ מַרְאֶה וְלֹא שְׂרָפָה, אֲבָל הִיא עֶצֶם זַךְ דַּק קַל, קָרְאוּהוּ גַּלְגַּל הָאֵשׁ, וְאַחַר כֵּן גַּלְגַּל הָאֲוִיר, וְאַחַר כֵּן גַּלְגַּל הַמַּיִם,

וְאַחַר כֵּן כַּדּוּר הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִיא הַמֶּרְכָּז, כְּבָדָה וְעָבְתָה בַּעֲבוּר רָחֳקָהּ מִמְּקוֹם הַתְּנוּעָה. וְאֵלֶּה הָאַרְבַּע יְסוֹדוֹת מֵהַמָּזֶגֶם תִּהְיֶינָה הַהֲוָיוֹת.

ג אָמַר הַכּוּזָרִי: וַאֲנִי רוֹאֶה אוֹתָם אֶצְלָם מִתְחַדְּשׁוֹת בְּמִקְרֶה, בְּאָמְרָם: נִקְרֶה לַאֲשֶׁר קָרֵב מֵהַגַּלְגַּל מְאֹד שֶׁיִּהְיֶה אֵשׁ, וּמַה שֶּׁרָחַק שֶׁיִּהְיֶה אָרֶץ, וּמַה שֶּׁהִתְמַצַּע הָיָה, כְּפִי הַקֶּרְבָה מִן הַגַּלְגַּל הַמַּקִּיף אוֹ מִן הַמֶּרְכָּז, אֲוִיר וָמָיִם.

ד אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל הַהֶכְרַח יְבִיאֵם לְהוֹדוֹת בַּחָכְמָה בְּהִפָּרֵד עֶצֶם מֵעֶצֶם, כִּי לֹא יִפָּרֵד עֶצֶם הָאֵשׁ מֵעֶצֶם הָאֲוִיר, וְהָאֲוִיר מִן הַמַּיִם, וְהַמַּיִם מֵהָאָרֶץ בְּמַעַט וּבְרֹב וּבְחֹזֶק וּבְחֹלֶשׁ, אַף בְּצוּרָה מְיֻחֶדֶת לְכָל אֶחָד, הוּשַׂם זֶה אֵשׁ וְזֶה אֲוִיר וְזֶה מַיִם וְזֶה אָרֶץ, וְאִם אֵינֶנּוּ כֵן יֵשׁ לְאוֹמֵר לוֹמַר כִּי מְלֹא הַגַּלְגַּל כֻּלּוֹ אָרֶץ, קְצָתוֹ יוֹתֵר דַּק מִקְּצָתוֹ, וּלְאַחֵר שֶׁיֹּאמַר: "אֲבָל! מְלֹא הַגַּלְגַּל כֻּלּוֹ אֵשׁ, אַף כָּל מַה שֶּׁיָּרַד הָיָה יוֹתֵר עַב־אִשִּׁיּוּת וְיוֹתֵר קַר, וַאֲנַחְנוּ רוֹאִים פְּגִישַׁת יְסוֹד בִּיסוֹד וְכָל אֶחָד מֵהֶם שׁוֹמֵר צוּרָתוֹ וְעַצְמוּתוֹ. נִרְאֶה הָאֲוִיר וְהַמַּיִם וְהָאָרֶץ בְּמָקוֹם אֶחָד נוֹגְעִים זֶה בָּזֶה, וְאֵינָם מִתְדַּמִּים עַד שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה קְצָתָם אֶל קְצָתָם בְּסִבּוֹת אֲחֵרוֹת מְשַׁנּוֹת אוֹתָם, וִיקַבְּלוּ הַמַּיִם צוּרַת הָאֲוִיר, וְהָאֲוִיר צוּרַת הָאֵשׁ, וְאָז יִהְיֶה רָאוּי הַיְסוֹד לְשֵׁם חֲבֵרוֹ, וְיִהְיוּ הָעֲצָמִים נִכָּרִים בְּצוּרָתָם מִלְּבַד מִקְרֵיהֶם. וְהֵבִיא זֶה הַפִּילוֹסוֹפִים לֵאמֹר כִּי שָׁם שֵׂכֶל פּוֹעֵל אֱלֹהִי נוֹתֵן הַצּוּרוֹת הָאֱלֹהִי, כַּאֲשֶׁר הוּא נוֹתֵן צוּרוֹת הַצְּמָחִים וְהַחַיִּים, וְהֵם כֻּלָּם מֵאַרְבַּע הַיְסוֹדוֹת, וְאֵין הַדְּלִית נִכֶּרֶת מִן הַדָּקֵל בְּמִקְרִים אֲבָל בְּצוּרוֹת, שְׁמוּ עֶצֶם זֹאת זוּלַת עֶצֶם זֹאת, אַף יִפָּרֵד בְּמִקְרִים דְּלִית מִדְּלִית וְדָקֵל מִדָּקֵל, שֶׁתִּהְיֶה, עַל הַדִּמְיוֹן, זֹאת שְׁחוֹרָה וְזֹאת לְבָנָה, וְזֹאת יוֹתֵר מְתוּקָה, וְזֹאת יוֹתֵר אֲרֻכָּה וְזֹאת יוֹתֵר קְצָרָה, וְיוֹתֵר עָבָה וְיוֹתֵר דַּקָּה, וְזוּלַת זֶה מִן הַמִּקְרִים, וְאֵין בַּצּוּרוֹת הָעֲצָמִיּוֹת רַב וּמְעַט, כִּי אֵין סוּס פָּחוּת סוּסִיּוּת מֵאַחֵר, וְלֹא אֱנוֹשׁ יוֹתֵר אֱנוֹשִׁיּוּת מֵאַחֵר, כִּי גִּדְרֵי הַסּוּסִיּוּת וְהָאֱנוֹשִׁיּוּת לְכָל אִישֵׁיהֶם מַגִּיעִים, וְהַפִּילוֹסוֹפִים הוֹדוּ עַל כָּרְחָם כִּי אֵלּוּ הַצּוּרוֹת נוֹתֵן אוֹתָם עִנְיָן אֱלֹהִי, וְקוֹרְאִים אוֹתוֹ: מַשְׂכִּיל נוֹתֵן הַצּוּרוֹת.

ה אָמַר הַכּוּזָרִי: זֹאת הִיא הָאֱמוּנָה כַּאֲשֶׁר יַכְרִיחֵנוּ הֶכְרַח הַשֵּׂכֶל לְהוֹדוֹת בְּכָזֶה, וּמָה הִצְרִיכָנוּ לוֹמַר: 'בְּמִקְרֶה'? וְלָמָּה לֹא נֹאמַר כִּי אֲשֶׁר שָׁם זֶה סוּס וְזֶה אֱנוֹשׁ בְּחָכְמָה אֲשֶׁר לֹא נַשִּׂיג אֲנַחְנוּ הַפְרָדָתָהּ, הוּא אֲשֶׁר שָׁם הָאֵשׁ וְהָאָרֶץ אֶרֶץ, לְחָכְמָה אֲשֶׁר רָאָה אוֹתָהּ יִתְבָּרַךְ, לֹא בְּמִקְרֶה מִקְרֹבַת הַגַּלְגַּל אוֹ מֶמְרָחֳקוֹ?

ו אָמַר הֶחָבֵר: וְזֹאת הִיא הַטַּעֲנָה הַתּוֹרִיָּה, וּמוֹפְתָהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַה שֶּׁהוֹפִיעַ לָהֶם מִן הָעֲצָמִים, וּמַה שֶּׁנִּבְרָא לָהֶם מִן הַהֲוָיוֹת, וְכַאֲשֶׁר יִסְתַּלֵּק הַמּוֹפֵת הַזֶּה יִשְׁתַּוֶּה עִמְּךָ הַטּוֹעֵן עָלֶיךָ בַּדְּלִית, עַל דֶּרֶךְ הַדִּמְיוֹן, כִּי צָמְחָה בְּמַה שֶּׁקָּרָה שֶׁיִּפֹּל בַּמָּקוֹם הַהוּא זֶרַע הָעֲנָבִים,

וְצוּרַת הַזֶּרַע הָיְתָה בְּמַה שֶּׁנִּקְרָה מִסְּבִיב הַגַּלְגַּל עֵרֶךְ מִן הָעֲרָכִים, נִמְזְגוּ בּוֹ הַיְסוֹדוֹת מֻזָּג, בָּא מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁאַתָּה רוֹאֶה.

ז אָמַר הַכּוּזָרִי: וַאֲנִי אֲדַבֵּר עִמּוֹ עַל הַגַּלְגַּל הָעֶלְיוֹן עַצְמוֹ מַה הוּא שֶׁיְּגַלְגְּלֵהוּ, הֱיָה הַדָּבָר הַהוּא בְּמִקְרֶה אִם לֹא, וְאַחַר כֵּן אֲדַבֵּר עִמּוֹ בָּעֲרָכִים הָהֵם הַגַּלְגַּלִּיִּים וְהֵם עַד אֵין תַּכְלִית מֵרֹב, וַאֲנַחְנוּ רוֹאִים צוּרוֹת הַצְּמָחִים וְהַחַיִּים יֵשׁ לָהֶם תַּכְלִית, עֲלֵיהֶם אֵין לְהוֹסִיף וּמֵהֶם אֵין לִגְרֹעַ, וְהָיָה רָאוּי שֶׁתִּתְחַדֵּשְׁנָה עִם חִדּוּשׁ הָעֲרָכִים צוּרוֹת –וְתִמָּחֶינָה אֲחֵרוֹת.

ח אָמַר הֶחָבֵר: הִיא הַטַּעֲנָה! כָּל שֶׁכֵּן עִם הַשְׁגָּתֵנוּ מֵהַחָכְמָה בְּהַרְבֵּה מֵהֶם, וּמָה הַצָּרִךְ אֲלֵיהֶם, כַּאֲשֶׁר הִתְבָּאֵר בְּסֵפֶר 'תּוֹעֶלֶת מִינֵי הַחַיִּים' לַאֲרִיסְטוֹ וּבְסֵפֶר 'תּוֹעֶלֶת הָאֲבָרִים' לְגָלִינוּס, וְזוֹלָתָם מִפִּלְאֵי הַחָכְמָה. וְכֵן יִתְבָּאֵר בְּבֵהֲמוֹת הַיְשׁוּב, כְּצֹאן וְהַבָּקָר וְהַסּוּסִים וְהַחֲמוֹרִים, שֶׁהֵם בַּעֲבוּר צֹרֶךְ הָאָדָם אֲלֵיהֶם, כִּי אֵין הַתַּקָּנָה בָּהֶם שֶׁיִּהְיוּ מִדְבָּרִיוֹת, אֲבָל בַּיְשׁוּב – לְתוֹעֶלֶת בְּנֵי אָדָם. וְכָל מַה שֶּׁרָמַז לוֹ דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּאָמְרוֹ: "מַה־רַּבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ", לִדְחוֹת טַעֲנַת אֶפִּיקוּרוֹס הַיְוָנִי, אֲשֶׁר הָיָה רוֹאֶה כִּי הָעוֹלָם הָיָה בְּמִקְרֶה.

ט אָמַר הַכּוּזָרִי: אַף עַל פִּי שֶׁנֶּצָא מֵעִנְיָנֵנוּ מְעַט, בָּאֵר לִי כַּוָּנַת הַמִּזְמוֹר הַזֶּה.

י אָמַר הֶחָבֵר: הוּא הוֹלֵךְ עַל דֶּרֶךְ מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. הִתְחִיל: "עוֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה" – רוֹמֵז אֶל מַאֲמָרוֹ "יְהִי אוֹר". "נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה" – רוֹמֵז אֶל "יְהִי רָקִיעַ". "הַמְקָרֶה בַמַּיִם" – רוֹמֵז אֶל "הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ". וְאַחַר כֵּן – מַה שֶּׁיִּקָּרֶה בָאֲוִיר מֵהֶעָנָנִים וְהָרוּחוֹת וְהָאִשִּׁים וְהַבְּרָקִים וְהַזִּוּעוֹת, וְשֶׁהֵם כֻּלָּם בְּרִשְׁיוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "כִּי־בָם יָדִין עַמִּים". וְהֵלִיץ בַּעֲדָם כֻּלָּם: "הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ", "הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ", "עוֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת", רְצוֹנוֹ לוֹמַר: שֶׁשּׁוֹלְחָם אֶל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה וּבְמַה שֶּׁיִּרְצֶה, וְכָל זֶה תָּלוּי בְּ'רָקִיעַ'. וְאַחַר כֵּן הֶעְתִּיק אֶל "יִקָּווּ הַמַּיִם וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה" בְּאָמְרוֹ: "יְסַד־אֶרֶץ עַל מְכוֹנֶיהָ", וְשֶׁהַמַּיִם בְּטִבְעָם מַקִּיפִים מִמַּעַל לָאָרֶץ וְיִכָּסוּהָ כֻּלָּה כַּלְבוּשׁ: עֲמָקִים וְהָרִים כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "תְּהוֹם כַּלְבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים יַעַמְדוּ מָיִם". אֲבָל הַיְכֹלֶת וְהַחָכְמָה הוֹצִיאָה אוֹתָם מֵהַטֶּבַע הַהוּא וְהִכְנִיסָם אֶל הָעֲמָקִים מְקוֹם הַיַּמִּים, עַד שֶׁיִּהְיֶה לְשָׁם מְקוֹם גְּדוּל הַחַיִּים וְהָרֵאוֹת הַחָכְמָה. וְאָמַר: "מִן־גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן", כְּנוּי הַכְנָסָתָם אֶל הַיַּמִּים וְתַחַת הָאָרֶץ. וְלָזֶה רָמַז בְּאָמְרוֹ: "לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם"; כִּי הוּא כְּנֶגֶד אָמְרוֹ: "תְּהוֹם כַּלְבוּשׁ כִּסִּיתוֹ", וְזֶה כְּפִי טֶבַע הַמַּיִם. וְהַמַּאֲמָר הַהוּא כְּפִי הַיְכֹלֶת וְהַחָכְמָה, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר: "גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַל־יַעֲבֹרוּן". וְכָל זֶה מְכֻוָּן לְתוֹעֶלֶת הַחַיִּים, כַּאֲשֶׁר יִדְחֶה הָאָדָם בְּתַחְבּוּלוֹתָיו וּמַלְאָכוֹתָיו, רֹב מֵימֵי הַנְּהָרוֹת בִּסְכָרִים וְזוֹלָתָם – לְקַחַת מִן הַמַּיִם כְּפִי צָרְכּוֹ לְבֵית הָרְחַיִם אוֹ לְתַעֲלָה וְזוֹלַת זֶה. כֵּן רָמַז הַנָּה בְּאָמְרוֹ: "הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים" כְּדֵי שֶׁ"יַּשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי" – כַּאֲשֶׁר תִּבָּרֵא הַחַיָּה; וְיִהְיֶה: "עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן" – כַּאֲשֶׁר יִבָּרֵא הָעוֹף. וְאַחַר נָעְתַּק אֶל "תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ" בְּאָמְרוֹ:

"מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו" – כִּנּוּי לְ"וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ" לְתוֹעֲלוֹת אָדָם וְזַרְעוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה" – שֶׁלֹּא יְבַזּוּ הֶחָצִיר, כִּי הוּא מִתּוֹעֲלוֹת בַּהֲמוֹת הַיִּשּׁוּב; בָּקָר וְצֹאן וְסוּסִים וַחֲמוֹרִים וְזוּלָתָם; כִּנָּה בָעֶדֶם בַּ־'עֲבֹדַת הָאָדָם', רְצוֹנוֹ לוֹמַר: עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה לַעֲבֹד בָּהֶם, וְיוֹצִיא לֶב הַצֶּמַח לְעַצְמוֹ, כַּאֲשֶׁר אָמַר: "לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ", דּוֹמֶה לְאָמְרוֹ: "הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב זֹרֵעַ זָרַע", רְצוֹנוֹ לוֹמַר: שֶׁהַלֵּב לָאָדָם וְהַקְלִפּוֹת לִשְׁאָר הַחַיִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף־הַשָּׁמַיִם". וְזָכַר הַמְּזוֹנִים הַשְּׁלֹשָׁה אֲשֶׁר יוּצְאוּ בָעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וְהֵם: דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר, וְכֻלָּם לֶחֶם. וְאַחַר כֵּן זָכַר תּוֹעֲלוֹתָם וְאָמַר "וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ"; וְאַחַר כֵּן "לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן"; וְלֶחֶם וְגוֹ' הוּא הַלֶּחֶם הַיָּדוּעַ מְיֻחָד: "לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד". וְאַחַר כֵּן חָזַר עַל תּוֹעֶלֶת יְרִידַת הַמָּטָר לְאֵילָנִים כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְיָ אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע". וְתוֹעֶלֶת הָאֵילָנִים הַגְּבוֹהִים לְמִין מִן הַחַיִּים כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "אֲשֶׁר שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ", כַּאֲשֶׁר הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים תּוֹעֶלֶת לְמִין אַחֵר מִן הַחַיִּים כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "הָרִים הַגְּבֹהִים לַיְעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְּׁפַנִּים"; וְהַכֹּל נִכְלָל בְּזֶכֶר 'הַיַּבָּשָׁה'. וְאַחַר כֵּן נָעָתַק אֶל "יְהִי מְאֹרֹת" בְּאָמְרוֹ: "עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים". וְזָכַר תּוֹעֶלֶת הַלַּיְלָה, וְשֶׁהָיָה בְּכַוָּנָה מֵאֶצְלוֹ לֹא בְּמִקְרֶה, וְלֹא תֹּהוּ בְּמַעֲשֵׂהוּ, וְלֹא בַּמִּקְרִים הַתְּלוּיִים בְּמַעֲשֵׂהוּ, כִּי הַלַּיְלָה הוּא זְמַן הֶעְדֵּר הַשֶּׁמֶשׁ אֲבָל הוּא עִם זֶה מְכֻוָּן לְתוֹעֲלוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וְיְהִי לָיְלָה". וּמַה שֶּׁסְּמוּךְ לוֹ מִן הַמַּאֲמָר בְּזִכְרוֹן הַחַיּוֹת הַמַּזִּיקוֹת לָאָדָם, וְהַלֵּילָתָם בַּלַּיְלָה וְהֵאָסְפָם בַּיּוֹם, וְהָאָדָם וְהַחַיּוֹת הָרְגִילוֹת עִם הָאָדָם בְּהֵפֶךְ זֶה כַּאֲשֶׁר אָמַר: "יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עָדֵי־עֶרֶב". הִנֵּה כְּבָר נִגְרְרוּ לוֹ הַחַיִּים הָאַרְצִיִּים כֻּלָּם בְּזֶכֶר הַנְּהָרוֹת, וְאַחַר כֵּן בְּזֶכֶר הַמְּאֹרוֹת, וְנִגְרַר עִמָּהֶם זֶכֶר הָאָדָם – וּלֹא נִשְׁאַר לוֹ אֶלָּא זֶכֶר הַחַיִּים אֲשֶׁר בַּמַּיִם, וְרֹב עִנְיְנֵיהֶם אֵינָם יְדוּעִים, וְהַחָכְמָה בָהֶם אֵינֶנָּה נִגְלֵית לָנוּ כְּהִגָּלוֹתָהּ בָּאָדָם. וְשִׁבַּח עַל זִכְרוֹן אֱלֹה אֲשֶׁר הַחָכְמָה בָהֶם נִגְלֵית בְּאָמְרוֹ: "מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ". וְאַחַר כֵּן חָזַר אֶל זֶכֶר הַיָּם וּמַה שֵּׁישׁ בּוֹ וְסָמַךְ לוֹ אָמְרוֹ: "יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו", כִּנּוּי לְאָמְרוֹ: "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד", וְאָמַר עַל יוֹם הַשְּׁבִיעִי: "וַיְשְׁבּוֹת, וַיְבָרֶךְ, וַיְקַדֵּשׁ" בַּעֲבוּר שֶׁנִּשְׁלְמוּ הַמַּעֲשִׂים הַטִּבְעִיִּים אֲשֶׁר יִשְׁלְמוּ בִזְמָן, וְהִגִּיעוּ בָאָדָם אֶל מַעֲלַת הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר אֵינָם צְרִיכִים לַכֹּחוֹת הַטִּבְעִיִּים, מִפְּנֵי שֶׁהֵם שְׂכָלִים אֵינָם צְרִיכִים בְּפָעֳלֵיהֶם אֶל זְמָן, כֶּאֱשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים הַשֵּׂכֶל יְצַיֵּר בָּרֶגַע אֶחָד הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְהוּא עוֹלָם הַמַּלְאָכוּת וְעוֹלָם הַמְּנוּחָה, כַּאֲשֶׁר תִּדְבַּק הַנֶּפֶשׁ בּוֹ – תָּנוּחַ, וְעַל כֵּן נֶאֱמַר בַּשַּׁבָּת שֶׁהוּא מֵעֵין הָעוֹלָם הַבָּא. וְעַתָּה נָשׁוּב אֶל דִּבְרֵינוּ עַל דַּעַת אַנְשֵׁי הַהַקָּשָׁה, כִּי הַיְסוֹדוֹת כַּאֲשֶׁר יִמָּזְגוּ מְזָגִים מִתְחַלְּפִים כְּפִי הִתְחַלֵּף הַמְּקוֹמוֹת הָאֲוִירִיִּים וְהָעֲרָכִים הַגַּלְגַּלִּיִּים, הָיוּ רְאוּיִים לְצוּרוֹת מִתְחַלְּפוֹת מֵאֵצֶל נוֹתֵן הַצּוּרוֹת, וְהָיָה לְכָל הַמּוּצָאִים מַה שֶּׁיֵּשׁ לָהֶם

מִכֹּחוֹת וּטְבָעִים הַמְיֻחָדִים לָהֶם, וְלִקָּצָתָם דַּעַת בַּמּוֹצָאִים שֶׁכֹּחוֹתָם וְטִבְעֵיהֶם וְעִצְמֵיהֶם מְזֻגִּיִּים בִּלְבָד, אֵינָם צְרִיכִים אֶל צוּרוֹת אֱלֹהִיּוֹת, וְשֶׁהַצּוּרוֹת אֵינָם צְרִיכוֹת כִּי אִם לַצְּמָחִים וְלַחַיִּים אֲשֶׁר תִּיחַס הַנֶּפֶשׁ אֲלֵיהֶם, וְכַאֲשֶׁר נִמְזְגוּ מֶזֶג יוֹתֵר דַּק הָיוּ רְאוּיִים לְצוּרָה יוֹתֵר נִכְבֶּדֶת, תֵּרָאֶה בָהּ הַחָכְמָה הָאֱלֹהִית יוֹתֵר, וְהוּא הַצָּמַח אֲשֶׁר לוֹ קְצָת הֶרְגֵּשׁ וְהַשְׂגָה וְהוֹלֵךְ אֶל הָאָרֶץ וְנִזּוֹן מִן הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַלֶּחָה וְהַמַּיִם הַמְתוּקִים, וְנִמְנָע מֵהֶפֶךְ זֶה, וְיִגְדַּל עַד אֲשֶׁר יוֹלִיד כָּמוֹהוּ וְיַעֲשֶׂה זֶרַע, אֹז יַעֲמֹד מַעֲשֵׂהוּ, וִיבַקֵּשׁ הַזֶּרַע הַהוּא כְּמוֹ הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא לַחָכְמָה הַנִּפְלָאָה הַתְּקוּעָה בּוֹ, הַנִּקְרֵאת אֶצְלָם 'טֶבַע', וְהוּא כֹּחַ מְשְׁתַּדֵּל בְּשִׁמְירַת הַמִּין, בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא הָיָה אֶפְשָׁר לְהִשָּׁאֵר הָאִישׁ הַהוּא בְּעַצְמוֹ, שֶׁהוּא מֻרְכָּב מִדְּבָרִים מִשְׁתַּנִּים. וְהָיָה כָּל אֲשֶׁר לוֹ הַכֹּחוֹת הָאֵלֶּה לַגִּדּוּל וְלַהוֹלָדָה וְקִבּוּל הַמָּזוֹן, לֹא יָנוּעַ הַתְנוּעָה הַמְּקוֹמִית, הוּא אֲשֶׁר יַנְהִיגֵהוּ הַטֶּבַע עַל דִּבְרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים; וְעַל הָאֱמֶת שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ יַנְהִיגֵם בִּתְכוּנָה מֵהַתְּכוּנוֹת, קְרָא אַתָּה הַתְּכוּנָה הַהִיא, אִם תַּחְפֹּץ – טֶבַע אוֹ נֶפֶשׁ אוֹ כֹּחַ. וְכַאֲשֶׁר דַּק הַמֶּזֶג יוֹתֵר וְנִזְדַּמֵּן לְהֵרָאוֹת בּוֹ הַחָכְמָה הָאֱלֹהִית יוֹתֵר, הָיָה רָאוּי לְתוֹסֶפֶת צוּרָה זוּלָתִי הַכֹּחוֹת הַטִּבְעִיִּים, עַד שֶׁיִּגִּיעַ אֶל מְזוֹנוֹתָיו מֵרָחוֹק, וְיִהְיוּ כָּל אֲבָרָיו קְשׁוּרִים, לֹא יָנוּעוּ כִּי אִם בְּחֶפְצוֹ, וְיִהְיֶה יוֹתֵר מוּשָׂל בַּחֲלָקָיו מִן הַצָּמַח, אֲשֶׁר לֹא יוּכַל לְהִסָּתֵר מִמַּה שֶׁיְּזִיקֵהוּ, וְלֹא לָרוּץ לְמַה שֶׁיּוֹעִילֵהוּ, וְהָרוּחַ מְשַׂחֶקֶת בּוֹ. וְהָיָה הַחַי בַּעַל הָאֲבָרִים הַמְּנִיעִים אוֹתוֹ בַּמָּקוֹם; וְנִקְרֵאת הַצּוּרָה הַנְּתוּנָה לוֹ יְתֵרָה עַל הַטֶּבַע – נֶפֶשׁ; וְהִשְׁתַּנּוּ הַנְּפָשׁוֹת שִׁנּוּי גָּדוֹל כְּפִי הִתְגַּבֵּר הַטְּבָעִים הָאַרְבַּע עִם כִּוּוּן הֶחָכְם יִתְבָּרַךְ לְכָל חַי וְחַי לְצֹרֶךְ כָּל הָעוֹלָם אֵלָיו. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִים מָה הַתּוֹעֶלֶת בְּרֻבָּם, כַּאֲשֶׁר לֹא נֵדַע כְּלֵי הַסְּפִינָה וְנַחְשְׁבֵם לְלֹא צֹרֶךְ וְיֵדָעֵם בַּעַל הַסְּפִינָה וְעוֹשֶׂיהָ, וְכַאֲשֶׁר לֹא נֵדַע תּוֹעֲלוֹת הָרִבְּה מֵאֲבָרֵינוּ וְעֻצְמֵינוּ; אִלּוּ הָיוּ מְפֹרָדִים לְפָנֵינוּ, לֹא הָיִינוּ יוֹדְעִים תּוֹעֲלוֹת כָּל עֶצֶם וָעֶצֶם וְכָל אֵבֶר וָאֵבֶר, אַף עַל פִּי שֶׁאֲנַחְנוּ מִשְׁתַּמְּשִׁים בָּהֶם, וְבָרוּר לָנוּ כִּי אִם הָיִינוּ חֲסֵרִים אֶחָד מֵהֶם יִהְיוּ מַעֲשֵׂינוּ חֲסֵרִים וְנִצְטָרֵךְ אֵלָיו. וְכֵן כָּל חֶלְקֵי הָעוֹלָם יְדוּעִים וּסְפוּרִים אֵצֶל בּוֹרְאָם, 'עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ'. וְהָיָה מִן הַדִּין שֶׁתִּהְיֶינָה הַנְּפָשׁוֹת שׁוֹנוֹת זוֹ מִזּוֹ, וְהָיָה בְּדִין שֶׁיִּהְיוּ כְּלֵי כָּל נֶפֶשׁ רְאוּיִים לָהּ, וְיִנָּתֵן לְאַרְיֵה כְּלֵי הַטֶּרֶף בַּשִּׁנַּיִם וְהַצִּפָּרְנַיִם עִם הַגְּבוּרָה, וְיִנָּתֵן לְאַיִל כְּלֵי הַמְּנוּסָה עִם הַמַּרְךְ, וְכָל נֶפֶשׁ תִּכְסֹף לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֹחוֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר הוּכְנוּ לָהּ. וְלֹא נִשְׁתַּנּוּ הַטְּבָעִים בְּמְאוּמָה מִן הַחַי הַבַּהֲמִי, וְאֵינֶנּוּ נִכְסָף לְקִבּוּל צוּרָה יְתֵרָה עַל הַנֶּפֶשׁ הַחִיּוּנִית, אֲבָל נִשְׁתַּוּוּ בָאָדָם וְנִכְסְפוּ לְצוּרָה יְתֵרָה, וְאֵין כֵּילוּת אֵצֶל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְאָצַל עָלָיו צוּרָה יְתֵרָה נִקְרֵאת "הַשֵּׂכֶל הַהִיוּלָנִי הַנִּפְעָל". וּבְנֵי אָדָם גַּם כֵּן שׁוֹנִים זֶה מִזֶּה, כִּי רֻבָּם טִבְעֵיהֶם נוֹטִים וְיִטֶּה שִׂכְלָם עִם הַנְּטִיָּה הַהִיא. אִם יִטֶּה עִם הַמָּרָה הָאָדֻמָּה – עִמּוֹ הַמְּהִירוּת וְהַקַּלּוּת, וְאִם יִטֶּה עִם הַמָּרָה הַשְּׁחוֹרָה – עִמּוֹ הַמִּתּוּן וְהַיְשׁוּב. וְהַמִּדּוֹת הוֹלְכוֹת אַחֲרֵי הַמֶּזֶג, עַד אִם

יִמָּצֵא אָדָם שֶׁוֵּה הַטְּבָעִים וְהֶפְכֵי הַמִּדּוֹת אֶצְלוֹ בְּרִשּׁוּתוֹ, כְּמוֹ שְׁתֵּי כַפּוֹת הַמֹּאזְנַיִם הַיְשָׁרִים בְּיַד הַשּׁוֹקֵל, יָטֶה אוֹתָם אֶל אֲשֶׁר יִרְצֶה בְּתוֹסֶפֶת הָאֲבָנִים וְחֶסְרוֹנָם. וְהָאָדָם הַהוּא בְּלִי סָפֵק לִבּוֹ רֵיק מִן הַתַּאֲוֹת הַמַּפְלָגוֹת, וְכוֹסֵף אֶל מַדְרֵגָה לְמַעְלָה מִמַּדְרֵגָתוֹ, וְהִיא הַמַּדְרֵגָה הָאֱלֹהִית, וְהוּא עוֹמֵד וּמְחַשֵּׁב בְּמַה שֶּׁרָאוּי לוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ בְּהַגְבָּרַת טְבָעָיו וּמִדּוֹתָיו, וְאֵינֶנּוּ נוֹתֵן לְכֹחַ הַכַּעַס רְצוֹנוֹ, וְלֹא לְכֹחַ הַתַּאֲוָה רְצוֹנוֹ, וְלֹא לְזוּלָתָם, אֲבָל הוּא נוֹעָץ וּמְבַקֵּשׁ מֵאֱלֹהָיו שֶׁיּוֹרֵהוּ הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, וְזֶה הוּא אֲשֶׁר יֵאָצֵל עָלָיו רוּחַ אֱלֹהֵי נְבוּאִי אִם יִהְיֶה רָאוּי לַנְּבוּאָה, אוֹ לְמוּדֵי אִם מַדְרֵגָתוֹ לְמַטָּה מִזֹּאת, וְיִהְיֶה חָסִיד לֹא נָבִיא, שֶׁאֵין כְּילוּת לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ אֲבָל הוּא נוֹתֵן לְכָל דָּבָר מַה שֶּׁרָאוּי לוֹ. וְהַפִּילוֹסוֹפִים קוֹרְאִים נוֹתֵן הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת– 'הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל', וְיִשְׁתַּמּוּהוּ מַלְאֲךְ אַחֲרֵי הָאֱלֹהִים, וְכַאֲשֶׁר שִׂכְלֵי בְּנֵי אָדָם נִדְבָּקִים בּוֹ הוּא גַּן עֵדֶן וְהַתְּמָדָתָם הַנִּצְחִית.

**יא** אָמַר הַכּוּזָרִי: רְצוֹנִי שֶׁתִּפָּרֵט לִי הַכְּלָל הַזֶּה עַל דֶּרֶךְ קְצָרָה.

**יב** אָמַר הֶחָבֵר: יִתְבָּאֵר מִצִּיאוּת הַנֶּפֶשׁ בְּתְנוּעוֹת וְהַרְגָּשׁוֹת לַחַיִּים, שׁוֹנוֹת מִן הַתְּנוּעוֹת הַיְסוֹדִיּוֹת, וְנִקְרֵאת סִבָּתָם נֶפֶשׁ אוֹ כֹחַ נַפְשִׁי. וְיִתְחַלְּקוּ הַכֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת אֶל שִׁלְשָׁה חֲלָקִים, וְהֵם מַה שֶּׁהִשְׁתַּתֵּף בּוֹ הַחַי עִם הַצֶּמַח וְהוּא הַכֹּחַ הַצְּמְחִי, וּמַה שֶּׁהִשְׁתַּתֵּף בּוֹ הָאָדָם עִם שְׁאָר הַחַיִּים וְהוּא הַכֹּחַ הַחִיּוּנִי, וּמַה שֶּׁנִּתְיַחֵד בּוֹ הָאָדָם וְיִקָּרֵא הַכֹּחַ הַדִּבְּרִי. וְיִתְבָּאֵר עִנְיַן הַנֶּפֶשׁ הַכְּלָלִית הַסּוּגִית בִּבְחִינַת הַפְּעֻלּוֹת שֶׁהֵם מֵחֶמֶת הַצּוּרוֹת הַמַּגִּיעוֹת בַּחֹמֶר, לֹא מֵחֶמֶת הַחֹמֶר מִצַּד שֶׁהוּא חֹמֶר, כִּי הַסַּכִּין לֹא יַחְתֹּךְ מִצַּד שֶׁהוּא גּוּף אֲבָל מִצַּד שֶׁיֵּשׁ לוֹ צוּרַת הַסַּכִּין, וְכֵן הַחַי לֹא יִרְגִּישׁ וְיִנּוֹעַ מִצַּד שֶׁהוּא גּוּף, אַךְ מִצַּד שֶׁיֵּשׁ לוֹ צוּרַת הַחַיּוּת, וְהוּא הַנִּקְרֵאת נֶפֶשׁ. וְנִקְרְאוּ אֵלּוּ הַצּוּרוֹת שְׁלֵמִיּוֹת, כִּי בָהֶם יִשְׁלְמוּ תְּכוּנוֹת הַדְּבָרִים. וְהַנֶּפֶשׁ – שְׁלֵמוּת, וְיֵשׁ שְׁלֵמוּת רִאשׁוֹן וּשְׁלֵמוּת שֵׁנִי. הִנֵּה הָרִאשׁוֹן הוּא הַתְחָלָה לַפְּעֻלּוֹת, וְהַשֵּׁנִי עַצְמוּת הַפְּעֻלּוֹת הַיּוֹצְאוֹת מֵהַהַתְחָלָה, וְהַנֶּפֶשׁ – שְׁלֵמוּת רִאשׁוֹן, כִּי הִיא הַתְחָלָה לַיּוֹצֵא מֵהַהַתְחָלָה. וְהַשְׁלֵמוּת: אִם שְׁלֵמוּת לַגֶּשֶׁם, וְאִם שְׁלֵמוּת לְעָצָם אֵינוֹ גֶּשֶׁם, וְהַנֶּפֶשׁ שְׁלֵמוּת לַגֶּשֶׁם. וְהַגֶּשֶׁם: אִם טִבְעִי, וְאִם מְלָאכוּתִי, וְהַנֶּפֶשׁ שְׁלֵמוּת לְגֶשֶׁם טִבְעִי. וְהַגֶּשֶׁם הַטִּבְעִי: אִם כְּלִי וְאִם בִּלְתִּי כְלִי, כְּלוֹמַר: שֶׁיִּשְׁלְמוּ פְּעֻלּוֹתָיו בְּכֵלִים אוֹ בִּלְעֲדֵי כֵלִים. וְהַנֶּפֶשׁ שְׁלֵמוּת לְגֶשֶׁם טִבְעִי כְּלִי בַּעַל חַיּוּת בְּכֹחַ, רְצוֹנִי לוֹמַר: מוֹצֵא הַפְּעֻלּוֹת הַחִיּוּנִיּוֹת בַּכֹּחַ וּמוּכָן לָהֶם, וְיִתְבָּאֵר שֶׁהַנֶּפֶשׁ אֵינָהּ הוֹוֶה מֵהִתְמַזֵּג יְסוֹדוֹת הַגּוּף, לְפִי שֶׁהַדָּבָר הַמִּתְחַדֵּשׁ מֵהִתְמַזֵּג נִפְרָדִים: אִם שֶׁיִּגָּבֵר בּוֹ אֶחָד מֵהַנִּפְרָדִים אוֹ יוֹתֵר מֵאֶחָד וְיִשָּׁאֲרוּ הָאֲחֵרִים עַל צוּרוֹתָם, הִנֵּה תִּהְיֶה הַצּוּרָה הַמַּגַּעַת – כְּפִי זֶה. וְאִם שֶׁיִּנָּצְחוּ הַנִּפְרָדִים עַד שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר אֶחָד עַל צוּרָתוֹ וּתְחֻדַּשׁ מִזֶּה צוּרָה מֵאֶמְצָעִיּוֹתָם. וְהַנֶּפֶשׁ אֵינָהּ מִמִּין דָּבָר מִנִּפְרְדֵי הַגּוּף, אִם כֵּן אֵינָהּ אֶלָּא צוּרָה מְחוּץ, כְּפִתּוּחַ הָאֶבֶן הַזֶּךְ אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִמִּין צוּרוֹת הַמַּיִם

וְהֶעָפָר. תְּחִלַּת הַכֹּחוֹת – הַכֹּחַ הַזָּן וְהוּא כְּהַתְחָלָה, וְהַמּוֹלִיד – כְּתַכְלִית, וְהַמְגַדֵּל – כְּאֶמְצַע, הַקּוֹשֵׁר בֵּין הַהַתְחָלָה וְהַתַּכְלִית. וְלַמּוֹלִיד – רֹאשִׁית וּקְדִימָה, וְאִם יֵרָאֶה מִתְאַחֵר, הִנֵּה הוּא יִמְשֹׁל רֹאשׁוֹנָה עַל הַחֹמֶר הַמּוּכָן לְקַבּוּל הַחַיּוּת, וְיַלְבִּישֵׁהוּ צוּרַת הַדָּבָר הַמְכֻוָּן בַּעֲבוּדַת הַמְגַדֵּל וְהַזָּן, וְאַחַר כֵּן יַעֲזֹב הַהַנְהָגָה לִשְׁנֵיהֶם עַד עֵת הֱהוֹלָדָה, וְהַמּוֹלִיד נֶעֱבָד, וְהַזָּן עוֹבֵד, וְהַמְגַדֵּל עוֹבֵד וְנֶעֱבָד. וְלַזָּן הָאַרְבָּעָה כֹּחוֹת הַמְפֻרְסָמִים הָעוֹבְדִים אוֹתוֹ. כָּל נָע – בְּחֻפֶּץ הֶרְגֵּשׁ נָע, וְאִם אֵינֶנּוּ כֵּן הָיָה הַהֶרְגֵּשׁ לְרִיק, וְהַחָכְמָה לֹא תִתֵּן דָּבָר לְהֶבֶל וְרִיק וְלֹא לְהַזִּיק, וְלֹא תְמַנַּע דָּבָר צָרִיךְ וְלֹא –מוֹעִיל, עַד שֶׁבַּעֲלֵי הַכְּסוּיִים וְאִם יֵרָאוּ נָחִים הָיָה לָהֶם הִתְקַבְּצוּת וְהִתְפַּשְׁטוּת, וְאִם יְהֻפְּכוּ עַל גַּבֵּיהֶם יִתְנוֹעֲעוּ עַד שֶׁיְּשׁוּבוּ עַל בִּטְנֵיהֶם, כְּדֵי לְקָרֵב לָהֶם הַמָּזוֹן. וְהַהַרְגָּשׁוֹת הַנִּרְאוֹת –יְדוּעוֹת, אֲבָל הַנִּסְתָּרוֹת, תְּחִלָּתָם הַהַרְגָּשָׁה הַמִּשְׁתַּתֶּפֶת, כִּי אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ עָרֵב וַאֲשֶׁר הוּא עָרֵב לֹא יֵשְׁגּוּ כִּי אִם בְּנִסָּיוֹן, וְצָרִיךְ לִקְבֹּעַ כֹּחַ יְצוּרִי לִשְׁמֹר צוּרוֹת הַמֻּרְגָּשׁוֹת, וְהִיא הַהַרְגָּשָׁה הַמִּשְׁתַּתֶּפֶת, וְהַכֹּחַ הַזּוֹכֵר־הַשּׁוֹמֵר לִשְׁמֹר בּוֹ הָעִנְיָנִים הַמֻּשָּׂגִים מֵהַמֻּרְגָּשׁוֹת, וְהַכֹּחַ הַיְצָרִי לְהַקְרִיב בּוֹ מַה שֶּׁנִּמְחַק מֵהַזִּכָּרוֹן, וְהַכֹּחַ הַמְחֻשָּׁבִי לַעֲמֹד בּוֹ עַל בֵּרוּר מַה שֶּׁיְּחַדְּשֵׁהוּ הַיְצָרִי וְהֻפְסַד בְּאֹפֶן הָעֲמִידָה הַחֲדָשָׁה עַד שֶׁיְּשִׁיבֵהוּ אֶל הַזִּכָּרוֹן, וְהַכֹּחַ הַמִּתְנוֹעֵעַ לְהָבִיא מַה שֶּׁיִּצְטָרֵךְ מִקָּרוֹב וְרָחוֹק וּדְחִיַּת הַמַּזִּיק. וְכָל כֹּחוֹת בַּעֲלֵי חַיִּים: אִם מַשִּׂיגִים וְאִם מְנִיעִים. וְהַמְּנִיעִים הֵם הַמַּאֲוִיִּים וְהֵם שְׁנֵי מִינִים: אִם מֵנִיעַ לְהָבִיא מוֹעִיל וְהוּא – הַכּוֹסֵף, וְאִם מֵנִיעַ לִדְחוֹת מַזִּיק וְהוּא – הַכּוֹעֵס. וְהַמַּשִּׂיגִים שְׁנֵי מִינִים: אִם נִרְאִים – כַּחוּשִׁים הַנִּרְאִים, וְאִם נִסְתָּרִים – כַּחוּשִׁים הַנִּסְתָּרִים. וְהַמְּנִיעִים אָמְנָם יִפְעָלוּ בְּמִשְׁפַּט הַמַּחֲשָׁבִי בַּעֲבוּדַת הַמְדַמֶּה, וְהוּא הַתַּכְלִית מֵהַחַי הַבַּהֲמִי, כִּי אֵין רָאוּי לְקַבֵּעַ לוֹ הַכֹּחַ הַמִּתְנוֹעֵעַ לְתַקֵּן סִבּוֹת הַהֶרְגֵּשׁ וְהַיְצָר, אַךְ הַחוּשׁ הַיְצָרִי נִקְבַּע לוֹ לְתַקֵּן סִבּוֹת הַתְּנוּעָה. וְהַמְדַבֵּר – בְּהֶפֶךְ זֶה – נִתְּנָה לוֹ הַתְּנוּעָה לְתַקֵּן הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת הַמַּשְׂכֶּלֶת הַזּוֹכֶרֶת. הַחוּשִׁים הַחֻמְשָׁה יְדוּעִים, וּמַשְׂגִּיהֶם יְדוּעִים. בְּאֶמְצָעוּתָם תֻּשַּׂג הַדְּמוּת וְהַמִּנְיָן וְהַגֹּדֶל וְהַתְּנוּעָה וְהַמְּנוּחָה. הִתְבָּאֵר מְצוֹא הַהַרְגָּשָׁה הַמִּשְׁתַּתֶּפֶת, מֵאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ דָנִין עַל הַדָּבָשׁ, דֶּרֶךְ מָשָׁל, כְּשֶׁנִּרְאֶהוּ שֶׁהוּא מְתוֹק, וְזֶה בָּעֲבוּר שֶׁעִמָּנוּ כֹּחַ מְשֻׁתָּף לַחוּשִׁים הַחֻמְשָׁה, וְזֶה הַכֹּחַ הוּא הַיְצוּרִי, וּפוֹעֵל בְּהָקִישׁ וּבַתְּנוּמָה. וְאַחַר זֶה כֹּחַ מַרְכִּיב מַה שֶּׁמִּתְקַבֵּץ בַּהַרְגָּשָׁה הַמִּשְׁתַּתֶּפֶת, וְהוּא הַיְצָרִי, וְיֵשׁ שֶׁיִּהְיֶה אֱמֶת וְיֵשׁ שֶׁיִּהְיֶה שֶׁקֶר, אֲבָל הַיְצוּרִי אֱמֶת לְעוֹלָם. וְאַחֲרָיו הַכֹּחַ הַמַּחֲשָׁבִי, וְהוּא כֹּחַ שׁוֹפֵט דָּן עַל דָּבָר שֶׁרָאוּי שֶׁיְּבֻקַּשׁ וְעַל דָּבָר שֶׁרָאוּי לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ. וְאֵין בַּיְצוּרִי וְלֹא בַּיְצָרִי מִשְׁפָּט וְדִין אֲבָל צִיּוּר לְבָד. וְאַחֲרָיו הַכֹּחַ הַשּׁוֹמֵר, מַזְכִּיר לָעִנְיָנִים מַה שֶּׁהִשִּׂיג, כְּמוֹ שֶׁהַזְּאֵב שׂוֹנֵא, וְהַבֵּן אוֹהֵב. וְהָאַהֲבָה וְהַהֶזֵּק וְהַהֶאֱמָנָה וְהַהַכְזָבָה לַמַּחֲשָׁבִי, אֲבָל הַשּׁוֹמֵר הַמַּזְכִּיר הִנֵּה יִשְׁמֹר מַה שֶּׁמַּאֲמִין בּוֹ הַמַּחֲשָׁבִי. וְהַכֹּחַ

הַיְצָרִי כְּשֶׁהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ הַמַּחֲשָׁבִי יִקָּרֵא יְצָרִי, וּכְשֶׁהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ הַמְדַבֵּר יִקָּרֵא מַחֲשָׁבִי. הַהִצְטַיְרוּת בִּפְנֵי הַמֹּחַ, וְהַיְצָרִי בְּאֶמְצָעוּתוֹ, וְהַזְּכָרוֹן בְּמֵאֲחָרוֹ, וְהַמַּחֲשָׁבִי בִּכְלָלוֹ, וְרֵבּוֹ בִּמְקוֹם הַיְצָרִי. וְכָל אֵלּוּ הַכֹּחוֹת מַהוּתֵיהֶם כָּלִים בְּכִלְיוֹן כֹּלֵיהֶם, וְאֵין עֲמִידָה אֶלָּא לַמְדַבֶּרֶת אַף עַל פִּי שֶׁיְּחָדָהּ לְעַצְמָהּ לֵב הַכֹּחוֹת הָאֵלֶּה בְּדֶרֶךְ מַדְרֵכֵי הַיִּחוּד וְשֶׁתַּמְצִיאֵם בְּעַצְמוּתָם. זֶה הַיּוֹצֵא מִדִּבְרֵי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּמַה שֶּׁלְּמַטָּה מֵהַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת. וְאָמְרוּ בַּמְדַבֶּרֶת שֶׁהִיא הַשֵּׂכֶל הַהִיוּלָנִי, רְצוֹנָם לוֹמַר: הַשֵּׂכֶל בְּכֹחַ, דּוֹמֶה לַהִיוּלִי אֲשֶׁר הוּא דּוֹמֶה לְאֶפֶס בְּפֹעַל וְהוּא כָּל דָּבָר בְּכֹחַ, וְיִהְיוּ בּוֹ הַצּוּרוֹת הַמַּשְׂכָּלוֹת, אִם בִּלְמוּד אֱלֹהִי וְאִם בְּקִנְיָן. וַאֲשֶׁר הֵם בִּלְמוּד – הֵם הַמַּשְׂכָּלוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת אֲשֶׁר יִשְׁתַּתְּפוּ בָהֶם כָּל בְּנֵי אָדָם אֲשֶׁר עַל הַמִּנְהָג הַטִּבְעִי. וַאֲשֶׁר בְּקִנְיָן הֵם בַּהַקְשָׁה וּבַחִדּוּשׁ הַמּוֹפְתִי בְּהִצְטַיְרוּת הָאֲמִתּוֹת הַדִּבְּרִיּוֹת, כְּמוֹ הַסּוּגִים וְהַמִּינִים וְהַחֲלָקִים וְהַמִּדּוֹת הַמְיֻחָדוֹת וְהַמִּלּוֹת הַנִּפְרָדוֹת וְהַמֻּרְכָּבוֹת בַּדְּרָכִים הַנֶּחֱלָקִים מֵהַהַרְכָּבוֹת וְהַהַקְשׁוֹת הַמְחֻבָּרוֹת, הָאֲמִתִּיּוֹת וְהַכַּזָּבָנִיּוֹת, וְהַגְּזֵרוֹת הַמּוֹלִידוֹת תּוֹלָדוֹת הֶכְרְחִיּוֹת מוֹפְתִיּוֹת אוֹ נְצוּחִיּוֹת אוֹ הֶלָּצִיּוֹת אוֹ הַטְעָאִיּוֹת אוֹ שִׁירִיּוֹת, וּבְהִתְבָּרֵר אֱמִתַּת הָעִנְיָנִים הַטִּבְעִיִּים בַּהִיוּלִי וְהַצּוּרָה וְהַהֶעְדֵּר וְהַטֶּבַע וְהַזְּמַן וְהַמָּקוֹם וְהַתְנוּעָה וְהַגְּרָמִים הַגַּלְגַּלִּיִּים וְהַגְּרָמִים הַיְסוֹדִיִּים וְהַהֲוָיָה וְהַהֶפְסֵד הַמֻּחְלָטִים וְהַהֲוָיוֹת הַנּוֹלָדוֹת הַהַוּוֹת בָּאֲוִיר, וְהַהַוּוֹת בְּמוֹצָאָם, וְהַהַוּוֹת עַל כִּדּוּר הָאָרֶץ מִצָּמַח וָחַי, וַאֲמִתַּת הָאָדָם, וְאֱמִתַּת הִצְטַיְרוּת הַנֶּפֶשׁ אֶת נַפְשָׁהּ, וְהִצְטַיְרוּת הַדְּבָרִים הַמּוּסָרִיִּים מֵהַמִּנְיָנִים, וְהַשִּׁעוּרִים הַמְּלָאכִיִּים, וְהַשִּׁעוּרִים הַכּוֹכָבִיִּים, וְהַשִּׁעוּרִים הַנִּגּוּנִיִּים, וְהַשִּׁעוּרִים הַמַּרְאִיִּים, וְהִצְטַיְרוּת הַדְּבָרִים הָאֱלֹהִיִּים, וִידִיעַת הַתְּחָלוֹת הַמְּצִיאָה בְּסָתָם מִצַּד שֶׁהִיא מֻצִיאָה, וְהַתְּלוּיִים בָּהּ בְּכֹחַ אוֹ בְּפֹעַל, וְהַהִתְחָלָה וְהָעִלָּה וְהָעֻצָּם וְהַמִּקְרֶה וְהַסּוּג וְהַמִּין וְהַהֶפֶךְ וְהַדּוֹמֶה, וְהַהִסְכָּמָה וְהַחִלּוּף וְהָאֲחִדּוּת וְהָרִבּוּי, וְקִיּוּם הַתְּחָלוֹת הַחָכְמוֹת הָעִיּוּנִיּוֹת מֵהַמּוּסָרִיּוֹת וְהַטִּבְעִיּוֹת מִן הַדִּבְּרִיּוֹת, אֲשֶׁר לֹא יַגִּיעוּ אֲלֵיהֶם אֶלָּא בְּזֹאת הַחָכְמָה בְּקִיּוּם הַבּוֹרֵא הָרִאשׁוֹן, וְהַנֶּפֶשׁ הַכְּלָלִית, וְאֵיכוּת הַמִּינִים. וּמִדְרֵגַת הַשֵּׂכֶל מֵהַבּוֹרֵא, וּמִדְרֵגַת הַנֶּפֶשׁ מֵהַשֵּׂכֶל וּמִדְרֵגַת הַטֶּבַע מֵהַנֶּפֶשׁ, וּמִדְרֵגַת הַהִיוּלִי וְהַצּוּרָה מֵהַטֶּבַע, וּמִדְרֵגַת הַגַּלְגַּלִּים וְהַכּוֹכָבִים וְהַהֲוָיוֹת מֵהַהִיוּלִי וְהַצּוּרָה, וְלָמָּה הֻטְבְּעוּ עַל הַמַּחֲלֹקֶת הַזֹּאת, וְהַקְּדִימָה וְהָאֲחוֹר, וִידִיעַת הָאֱנוֹשׁוּת וְהָאֱלֹהוּת וְהַטֶּבַע הַכְּלָלִי וְהַהַשְׁגָּחָה הָרִאשׁוֹנָה. וְיֵשׁ שֶׁתְּקַבֵּל זֹאת הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת צוּרָה מִן הַהֶרְגֵּשׁ, כַּאֲשֶׁר תֵּרָאֶה עַל עִצְמָהּ מַה שֶּׁיֵּשׁ בַּיְצוּרִי הַשּׁוֹמֵר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּיְצָרִי וְהַמַּחֲשָׁבִי, וְתִמְצָא הַצּוּרוֹת הָהֵם מִשְׁתַּתֵּף קְצָתָם עִם קְצָתָם בְּתַבְנִיּוֹת וְנִפְרָדִים בְּתַבְנִיּוֹת אֲחֵרוֹת. וּמִן הַתַּבְנִיּוֹת הָהֵם צוּרוֹת עַצְמִיּוֹת וּמִקְרִיּוֹת וְהִיא מְסַלֶּקֶת אוֹתָם וּמְסַדֶּרֶת אוֹתָם וּמְחַדֶּשֶׁת הַסּוּגִים וְהַמִּינִים וְהַהֶבְדֵּלִים וְהַסְּגֻלּוֹת וְהַמִּקְרִים, וְאַחַר תַּרְכִּיבֵם הָרְכָּבָה הֶקְשִׁית וְתוֹלִיד מֵהֶם תּוֹעֲלוֹת הַתּוֹלְדוֹת בְּעֶזֶר הַשֵּׂכֶל הַכְּלָלִי הַסּוֹמֵךְ אוֹתָם. וְאִם הִיא

נֶעֱזֶרֶת רְאשׁוֹנָה בְּכֹחוֹת הַהֶרְגֵּשִׁיִּים אֵיְנָנָּה צְרִיכָה אֲלֵיהֶם בְּצִיּוּר אֱלֹהֶ הָעִנְיָנִים בְּעַצְמָם וּבְהַרְכָּבַת הַהֻקֵּשִׁים מֵהֶם, לֹא בְּעֵת הָאֱמוּת וְלֹא בְּעֵת הַצִּיּוּר. וְכַאֲשֶׁר הַכֹּחוֹת הַהֶרְגֵּשִׁיִּים מַשִּׂיגִים יַחַס הַמּוּחָשׁ, כֵּן הַכֹּחוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת מַשִּׂיגִים יַחַס מִן הַמֻּשְׂכָּל בְּהַפְשָׁטַת הַצּוּרָה מֵהַחֹמֶר וְהִתְדַּבֵּק בָּהּ, אֶלָּא שֶׁכֹּחַ הַמַּרְגִּישׁ לֹא יִפְעַל בְּעַצְמוֹ כְּמוֹ שֶׁיִּפְעַל הַמְדַבֵּר, אֲבָל יִצְטָרֵךְ אֶל הַכֹּחַ הַמֵּנִיעַ וְעֵזֶר הָאֶמְצָעִיִּים הַמַּגִּיעִים הַצּוּרוֹת אֵלָיו. אֲבָל הַמַּשְׂכִּיל מַשְׂכִּיל בְּעַצְמוֹ וּמַשְׂכִּיל עַצְמוֹ בְּעֵת שֶׁיִּרְצֶה, וְעַל כֵּן נֶאֱמַר, כִּי הַכֹּחַ הַמַּרְגִּישׁ מִתְפַּעֵל, וְהַמַּשְׂכִּיל פּוֹעֵל. וְאֵין "הַשֵּׂכֶל בְּפֹעַל" זוּלַת הַצּוּרוֹת הַמֻּפְשָׁטוֹת בְּעֶצֶם הַשֵּׂכֶל בְּכֹחַ, וְלָכֵן נֶאֱמַר שֶׁהַשֵּׂכֶל בְּפֹעַל מַשְׂכִּיל וּמֻשְׂכָּל יָחַד. וּמִן הַכֹּחוֹת הַמְיֻחָדוֹת לַשֵּׂכֶל שֶׁיְּאַחֵד הָרֹב וְיַרְבֶּה הָאֶחָד בַּהַרְכָּבָה וְהַהַתְכָה. וְהַשֵּׂכֶל, וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּרְאֶה מַעֲשֵׂהוּ בִּזְמַן בְּהַרְכָּבַת הַהֻקֵּשׁוֹת בְּעִיּוּן וּבְמַחֲשָׁבָה, הִנֵּה הֶבָנָתוֹ לַתּוֹלְדוֹת אֵיְנָנָּה נִתְלֵית בִּזְמַן, אַךְ עֶצֶם הַשֵּׂכֶל מְרוֹמָם מֵהַזְּמַן. וְהַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת כְּשֶׁהִיא מַקְבִּילָה אֶל הַחָכְמוֹת נִקְרֵאת פְּעֻלָּתָהּ שֵׂכֶל עִיּוּנִי, וְכַאֲשֶׁר הִיא מַקְבִּילָה לִגְבֹּר הַכֹּחוֹת הַבַּהֲמִיִּים נִקְרֵאת פְּעֻלָּתָהּ הִנָּהָגָה, וְנִקְרֵאת שֵׂכֶל מַעֲשִׂי. וּכְבָר יָצְלִיחַ הַכֹּחַ הַדִּבְּרִי בְּקֶצֶת הָאֲנָשִׁים מֵהִתְדַּבְּקוֹ בַּשֵּׂכֶל הַכְּלָלִי – בְּמַה שֶּׁיְּרוֹמְמֵהוּ מַהְשְׁתַּמֵּשׁ בַּהֻקֵּשָׁה וְהָעִיּוּן, וְיָסוּר מֵעָלָיו הַטֹּרַח בִּלְמוּד וּבַנְבוּאָה, וְתִקָּרֵא סְגֻלָּתוֹ זֹאת קְדֻשָּׁה, וְתִקָּרֵא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וּמִמּוֹפְתֵי עַצְמִיּוּת הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא אֵיְנָנָּה גֶּשֶׁם וְלֹא מִקְרֶה, וְשֶׁהִיא צוּרַת הַגֶּשֶׁם, לֹא תִתְחַלֵּק בְּעַצְמוּתָהּ כְּהִתְחַלֵּק הַגֶּשֶׁם, וְלֹא בְּמִקְרֶה כְּהֵחָלֵק הַמִּקְרֶה בֶּהֱחָלֵק נוֹשְׂאוֹ, כִּי הַמַּרְאֶה וְהָרֵיחַ וְהַטַּעַם וְהַחֲמִימוּת וְהַקְּרִירוּת כְּבָר יִתְחַלְּקוּ בֶּהֱחָלֵק נוֹשְׂאָם, וְאִם לֹא יִתְחַלְּקוּ בְּעַצְמוּתָם, וְהַצּוּרָה הַשִּׂכְלִית אֵיְנָנָּה כִּי אִם הַמֻּשְׂכָּל, וְהַמֻּשְׂכָּל מֵהָאָדָם, דֶּרֶךְ מָשָׁל, לֹא יִקָּבֵל הַחֲלָקָה, כִּי לֹא יֵצֵא חֲצִי אָדָם וְלֹא חֵלֶק מֵהָאָדָם – אָדָם, כְּמוֹ שֶׁיֵּצֵא חֵלֶק מֵהַגֶּשֶׁם – גֶּשֶׁם וְחֵלֶק מֵהַגָּוֶן – גָּוֶן, וְכֵן הַגָּוֶן וְהַגֶּשֶׁם מִצַּד שֶׁהֵם מֻשְׂכָּלִים לֹא יִצְטַיֵּר בָּהֶם חִלּוּק וְלֹא יֵאָמֵר חֲצִי גָּוֶן וַחֲצִי גֶּשֶׁם מֻשְׂכָּל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר חֲצִי הַגֶּשֶׁם הַהוּא מוּחָשׁ, וַחֲצִי הַגָּוֶן הַנָּשׂוּא עָלָיו הָרְמוּז אֵלָיו, וְלֹא יֵאָמֵר חֲצִי הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת אֲשֶׁר בְּרִאוּבֵן כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר חֲצִי גּוּפוֹ, אַחַר שֶׁלֹּא תֵּכֶר וְלֹא תֵּגָבֵל מִצַּד מַהֲצְדָדִים וְלֹא יֵרָמֵז אֵלֶיהָ. וְכֵן שֶׁאֵיְנָנָּה גֶּשֶׁם וְלֹא מִקְרֶה עוֹמֶד בְּגֶשֶׁם חוֹנֶה בּוֹ, כְּבָר נִרְאֶה מִצִּיאוּתָהּ בְּמַה שֶּׁיֵּצֵא מִמֶּנָּה מֵהַפְּעֻלּוֹת, וְלֹא נִשְׁאַר אֶלָּא שֶׁתִּהְיֶה עֶצֶם עוֹמֵד בְּעַצְמוּתוֹ, מְתֹאָר בְּתָאֲרֵי הַמַּלְאָכִים וְהָעֲצָמִים הָאֱלֹהִיִּים וְכֻלָּיְהּ הָרִאשׁוֹנִים, הַצּוּרוֹת הָרוּחָנִיּוֹת הַמִּתְעַטְּרוֹת בְּאֶמְצַע הַמֹּחַ מֵהָרוּחַ הַנַּפְשִׁי, בַּכֹּחַ הַיּוֹצְרִי, תְּשִׁיבֵהוּ מַחֲשָׁבִי, כַּאֲשֶׁר תִּשְׁלֹט בּוֹ וְתַרְכִּיבֵהוּ הָרְכָּבוֹת וְתַבְדִּילֵהוּ הַבְדָּלוֹת מְבִיאִים אוֹתוֹ אֶל הוֹלֶדֶת חָכְמָה. וּכְבָר הָיָה קֹדֶם זֶה יִצְרִי, כְּשֶׁהָיָה שׁוֹלֵט בּוֹ הַכֹּחַ הָרַעְיוֹנִי הַמַּחֲשָׁבִי שֶׁאֵינוֹ נָכוֹן, כְּמוֹ שֶׁיִּקָּרֶה בְּתִינוֹקוֹת וּבַבְּהֵמוֹת וּבְמִי שֶׁנִּשְׁתַּנָּה מִזְגּוֹ מֻחֲמַת חֳלִי עַד שֶׁיֵּעָלְמוּ אוֹתָן הַתְּמוּנוֹת מֵהַנֶּפֶשׁ הָאֱנוֹשִׁית. בַּעֲבוּר

הַהַרְכָּבוֹת וְהַהַפְרָדוֹת, הַמִּצְטָרֵךְ אֲלֵיהֶם לְהַשְׁלֵמַת הָעִיּוּן בָּעֵצָה הַמְכֻוֶּנֶת, וְתָבֹא הָעֵצָה חֲסֵרָה וְרָעְיוֹנִית כֻּלָּהּ אוֹ קְצָתָהּ. וּמִן הָרְאָיוֹת עַל הִפָּרֵד הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף וְשֶׁאֵינֶנָּה צְרִיכָה אֵלָיו, כִּי הַכֹּחוֹת הַנַּפְשִׁמִיּוֹת יֶחֱלְשׁוּ בְּמַשְׁגִּיהֶם הַחֲזָקִים, כָּעַיִן אֵצֶל הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאֹזֶן אֵצֶל הַקּוֹל הֶחָזָק בְּהִפָּסֵד כְּלֵיהֶם, וְהַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת אֵינָהּ כָּךְ אֲבָל תִּתְחַזֵּק כָּל אֲשֶׁר תַּשִּׂיג מַדָּע חָזָק מִמֶּנָּה. וּמִזֶּה – כִּי הַזֵּקֶן יַשִּׂיג הַגּוּף וְלֹא יַשִּׂיג הַנֶּפֶשׁ, אֲבָל – תִּתְחַזֵּק אַחַר הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה, וְהַגּוּף בִּירִידָה, וּמִזֶּה שֶׁפְּעָלוֹת הַגּוּף בַּעֲלוֹת תַּכְלִית וּפְעָלוֹת הַנֶּפֶשׁ בִּלְתִּי בַעֲלוֹת תַּכְלִית, כִּי הַצּוּרוֹת הַהַנְדָּסִיּוֹת וְהַמִּסְפָּרִיּוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִיּוֹת בִּלְתִּי בַעֲלוֹת תַּכְלִית. וְהָרְאָיָה עַל מְצִיאוּת עֶצֶם שִׂכְלִי נִבְדָּל מֵהַגְּשָׁמִים, יֵעָמֹד לַנֶּפֶשׁ מַעֲמַד הָאוֹר לָרְאוּת, וְשֶׁהַנֶּפֶשׁ כְּשֶׁנִּבְדָּלָה מֵהַגְּשָׁמִים תִּתְאַחֵד בּוֹ, הוּא שֶׁהַנֶּפֶשׁ אֵין מַדָּעֶיהָ הוֹוִים לָהּ בַּנְּסָיוֹן, כִּי מַה שֶּׁיִּהְיֶה בַּנְּסָיוֹן אֵין גּוֹזְרִין עָלָיו גְּזָר גָּמוּר, כִּי לֹא יִגְזֹר הָאָדָם גְּזָר גָּמוּר כִּי כָל אָדָם לֹא יָנִיעַ אָזְנָיו, כַּאֲשֶׁר יִגְזֹר כִּי כָל אָדָם מַרְגִּישׁ וְכָל מַרְגִּישׁ חַי וְכָל חַי עֶצֶם וְשֶׁהַכֹּל יוֹתֵר רַב מֵהַחֵלֶק וְזוּלַת זֶה מֵהַמִּשְׁכָּלוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, כִּי הָאֱמֶת נוּ בְּבֵרוּר הַדֵּעוֹת לֹא תִתְבָּרֵר בְּלִמּוּד, וְאִם לֹא יִהְיֶה כֵּן – הָיָה מִשְׁתַּלֵּשׁ הָעִנְיָן אֶל מַה שֶּׁאֵין לוֹ תַכְלִית, וְאִם כֵּן, הוּא מֵאֲצִילוּת אֱלֹהִית תִּדְבַּק בַּנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת וְהָאֲצִילוּת הַזֹּאת מַה שֶּׁלֹּא בוֹ זֹאת הַצּוּרָה הַכְּלָלִית הַשִּׂכְלִית לֹא יִתָּכֵן שֶׁתִּפְתַּחֲהוּ הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת, וְכָל מַה שֶּׁבּוֹ צוּרָה שִׂכְלִית בְּעַצְמוּתוֹ הִנֵּה הוּא עֶצֶם בִּלְתִּי מִתְנַשֵּׁם; אִם כֵּן הָאֲצִילוּת הַזֹּאת עֶצֶם שִׂכְלִי בִּלְתִּי מִתְנַשֵּׁם עוֹמֵד בְּעַצְמוּתוֹ. וְצִיּוּר הַנֶּפֶשׁ לַצּוּרָה – שְׁלֵמוּת לָהּ, וְיִהְיֶה לָהּ בָּהּ הַהִתְדַּבְּקוּת בָּעֶצֶם הַזֶּה הַשִּׂכְלִי, אֲבָל תַּעְתִּיקָה מֵהַהִתְדַּבְּקוּת הַהוּא – טִרְדַּת הַגּוּף. הִנֵּה לֹא הִתְאַמֵּת הַהִתְדַּבְּקוּת הַתָּמִים אֶלָּא בְּמִאוּס וְגִעוּל כָּל כֹּחוֹת הַגּוּף, כִּי אֵין מוֹנֵעַ לָהּ מֵהַהִתְדַּבְּקוּת בּוֹ – זוּלַת הַגּוּף, וּכְשֶׁתִּפָּרֵד מֵמֶּנּוּ תִּשָּׁאֵר פְּנוּיָה, נְצוֹלָה מִמַּה שֶּׁהָיָה אֶפְשָׁר לוֹ מִן הַהֶפְסֵד, מִתְדַּבֶּקֶת בָּעֶצֶם הַזֶּה הַנִּכְבָּד הַמְכֻנֶּה ב"עוֹלָם הָעֶלְיוֹן". וְזוּלַת זֶה מֵהַכֹּחוֹת אֵין מַעֲשֵׂהוּ כִּי אִם בַּגּוּף וְיֹאבַד בְּהִפָּסֵד הַכְּלִי. אֲבָל הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת כְּבָר צִיְּרָה אוֹתָם וְלָקְחָה לִבּוֹתֶיהֶם כְּמוֹ שֶׁקִּדֵּם.

**יג** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֲנִי רוֹאֶה לְדַבְּרִים הָאֵלֶּה הַפִּלּוֹסוֹפִיִּים יִתְרוֹן דִּקְדּוּק וּבֵרוּר עַל שְׁאָר הַדְּבָרִים.

**יד** אָמַר הֶחָבֵר: וְזֶהוּ מַה שֶּׁהָיִיתִי מְפַחֵד עָלֶיךָ מֵהַפְּתוּי וּמְנוּחַת הַנֶּפֶשׁ עַל דְּעוֹתָם, לְמַה שֶּׁנִּתְבָּרֵר מֵהֶם הַמּוֹפֵת בַּחָכְמוֹת הַהֶרְגֵּלִיּוֹת וְהַהֶגְיוֹן – בָּטְחוּ הַנְּפָשׁוֹת עַל כָּל מַה שֶּׁאָמְרוּהוּ בַּשֵּׂבַע וּבְמַה שֶּׁאַחַר הַשֵּׂבַע, וְחָשְׁבוּ שֶׁכָּל מַה שֶּׁאָמְרוּהוּ – מוֹפֵת. וְלָמָּה לֹא תִסָּפֵק בְּטַעֲנוֹתָם בַּיְסוֹדוֹת הָאַרְבָּעָה רִאשׁוֹנָה, וְתִתְבַּע אוֹתָם בְּעוֹלָם הָאֵשׁ אֲשֶׁר יִטְעָנוּ שֶׁשָּׁם הָאֵשׁ הָעֶלְיוֹנָה אֵין גֶּוֶן לוֹ, שֶׁיִּמְנַע גּוֹן הַשָּׁמַיִם וְהַכּוֹכָבִים, וּמָתַי הִשַּׂגְנוּ אֲנַחְנוּ אֵשׁ יְסוֹדִית? אֲבָל אֵיכוּת חַמָּה בְּתַכְלִית אִם תָּחוּל בָּאָרֶץ תִּהְיֶה נַחֶלֶת, וְאִם תָּחוּל בָּאֲוִיר – שַׁלְהֶבֶת, וְאִם תָּחוּל

בַּמַּיִם תִּהְיֶה מַיִם רוֹתְחִים. וּמָתַי רָאִינוּ גֶּשֶׁם אִשִּׁי וְאַוִּירִי נִכְנָסִים בְּחֹמֶר הַצָּמַח וְהַחַי, עַד שֶׁנִּגְזֹר שֶׁהוּא מֻרְכָּב מֵהָאַרְבָּעָה כֻּלָּם: אֵשׁ וְאַוִּיר וּמַיִם וָאָרֶץ? אֱמֹר, שֶׁהִשַּׁגְנוּ הַמַּיִם וְהָאָרֶץ בְּהִשְׁתַּנּוֹתָם וְהִכָּנְסָם בְּחֹמֶר הַצָּמַח, וְלָאַוִּיר וְלַחֻמִּימוּת הַשָּׁמֶשׁ עֵזֶר בַּהֲוָיָה בְּדֶרֶךְ הָאֵיכוּת, לֹא בְּגֶשֶׁם־אֵשׁ וְלֹא בְּגֶשֶׁם־אַוִּיר. אוֹ מָתַי רָאִינוּ אוֹתָם נִתָּקִים אֶל אֵלֶּה הָאַרְבָּעָה בְּעֵינֵיהֶם? [הֲלֹא] אִם יִנָּתֵק חֵלֶק אֶל דְּמוּת הֶעָפָר – אֵינוֹ עָפָר, אֲבָל הוּא אֵפֶר רָאוּי לִרְפוּאָה, וְהַחֵלֶק הַנִּתָּק אֶל דְּמוּת הַמַּיִם – אֵינוֹ מַיִם, אֲבָל הוּא סְחִיטָה אוֹ לֵחוּת אַרְסִי אוֹ מְזוֹנִיי, לֹא מַיִם רְאוּיִים לִשְׁתִיָּה, וְהַחֵלֶק הַנִּתָּק אֶל דְּמוּת הָאַוִּיר הָיָה אֵד אוֹ קִיטוֹר, לֹא אַוִּיר רָאוּי לְהִתְנַשֵּׁם בּוֹ. וְאֵלֶּה גַּם כֵּן: פְּעָמִים יִשְׁתַּנּוּ אֶל בַּעֲלֵי חַיִּים אוֹ לִצְמָחִים, אוֹ יִקָּפְאוּ בְּחֶלְקֵי הָאָרֶץ, וְשָׁבוּ מֵהִשְׁתַּנּוּת אֶל הִשְׁתַּנּוּת, וּבְפֶלֶא יִפֹּל בָּהֶם הִשְׁתַּנּוּת אֶל יְסוֹד גָּמוּר. אֱמֶת כִּי אַחַר הַמֶּחְקָר יוֹצֵא לָנוּ הַהֶכְרַח לְהוֹדוֹת בַּחֻמִּימוּת וְהַקְּרִירוּת וְהַלֵּחוּת וְהַיִבֵּשׁוּת, וְשֶׁהֵם אֵיכֻיּוֹת רִאשׁוֹנִים לֹא יִמָּלֵט מֵהֶם אוֹ מִמְּצוּעֵיהֶם גֶּשֶׁם מֵהַגְּשָׁמִים, וְשֶׁהַשֵּׂכֶל יַתִּיךְ הַמֻּרְכָּבוֹת אֲלֵיהֶם, וְיַרְכִּיב מֵהֶם וְיַנִּיחַ לָהֶם עֲצָמִים נוֹשְׂאִים, וְיֹאמַר: אֵשׁ וְאַוִּיר וּמַיִם וָאָרֶץ בְּצִיּוּר וּבְמַאֲמָר, לֹא שֶׁהֵם הָיוּ [בְּ]כְלָל פְּשׁוּטִים חוּץ לַשֵּׂכֶל, וְיִתְרַכֵּב מֵהֶם כָּל הַוֶּה. וְאֵיךְ יֹאמְרוּ זֶה? וְהֵם יֹאמְרוּ בַּקַּדְמוּת, אִם כֵּן לֹא סָר הָאָדָם הַוֶּה מִשִּׁכְבַת זֶרַע וָדָם, וְהַדָּם מֵהַמְּזוֹנוֹת, וְהַמְּזוֹנוֹת מֵהַצְּמָחִים וְהַצְּמָחִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, מִזְּרָעִים וּמַיִם אֲשֶׁר יִשְׁתַּנּוּ לְדוֹמָה לָהֶם בְּעֵזֶר מֵהַשֶּׁמֶשׁ וְהָאַוִּיר וְהָאָרֶץ; הִנֵּה זֶה הַסָּפֵק בְּיִסּוֹדוֹת עַל דַּעְתָּם. וְאוּלָם עַל דַּעַת הַתּוֹרָה הִנֵּה הָאֵל בָּרָא הָעוֹלָם כְּמוֹ שֶׁהוּא, וּבַעֲלֵי חַיִּים שֶׁלּוֹ וּצְמָחָיו מְצֻיָּרִים, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְהַקְדִּים מְצוּעִים וּלְהַרְכִּיב הַרְכָּבוֹת. וּבְהוֹדוֹת בַּחִדּוּשׁ, קַל כָּל קָשֶׁה וְהִתְיַשֵּׁר כָּל מַעֲקָשׁ. כְּשֶׁיְּדַמֶּה מִזֶּה הָעוֹלָם שֶׁהוּא לֹא הָיָה וְאַחַר כֵּן הָיָה בְּחֵפֶץ הָאֵל בְּעֵת שֶׁרָצָה וְאֵיךְ שֶׁרָצָה, לֹא תִצְטַעֵר בַּחֲקִירָה אֵיךְ הִתְהַוּוּ הַגַּשְׁמִיִּים וְאֵיךְ נִקְשְׁרוּ בָּהֶם הַנְּפָשׁוֹת, וְלֹא תִתְרַחֵק נַפְשְׁךָ מִקִּבּוּל "הָרָקִיעַ" וְ"הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַשָּׁמַיִם", וְהַשֵּׁדִים אֲשֶׁר יַזְכִּירוּם רַבּוֹתֵינוּ, וְהַסְּפוּרִים הַמְקֻוִּים מִן "יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ" וּ"תְּחִיַּת הַמֵּתִים" וְ"הָעוֹלָם הַבָּא". וּמַה צָּרְכֵּנוּ אֶל זֹאת הַתַּחְבֻּלָה בְּהִשָּׁאֲרוּת הַנֶּפֶשׁ אַחַר כְּלוֹת הַגּוּף, וְהַמִּסְפָּר הַצּוֹדֵק הַמְקֻבָּל כְּבָר אִמֵּת אֶצְלֵנוּ הַיְעוּדִים, הִנִּיחָם יִהְיוּ רוּחָנִיִּים אוֹ גַּשְׁמִיִּים. וְאִם נַמְשִׁיךְ דַּרְכֵי הַהַגָּיוֹן לְקַיֵּם הַדֵּעוֹת בָּם וּלְבַטְּלָם, יִכְלוּ הַחַיִּים בְּלֶעָדֵי תּוֹלָדָה. וּמִי לָנוּ בַּאֲמִתַּת מַה שֶּׁהֲבִיאוֹנוּ בְּשֶׁהַנֶּפֶשׁ עֶצֶם שִׂכְלִי, לֹא יָגֵבֶל בְּמָקוֹם וְלֹא תַשִּׂיגֵהוּ הֲוָיָה וְלֹא הֶפְסֵד? וּבַמֶּה תֵּכַר נַפְשִׁי מִן נַפְשְׁךָ אוֹ מִן הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, וּשְׁאָר הָעִלּוֹת וְהָעִלָּה הָרִאשׁוֹנָה? עוֹד. אֵיךְ לֹא יִתְאַחֲדוּ נֶפֶשׁ אֲרִיסְטוֹ וְנֶפֶשׁ אַפְלָטוֹן, וְיֵדַע כָּל אֶחָד מֵהֶם דַּעַת חֲבֵרוֹ וְהַאֲמָנָתוֹ וּסְתָרָיו? וּכְלָל הַפִּילוֹסוֹפִים (עוֹד), אֵיךְ לֹא יַשְׂכִּילוּ מַשְׂכִּילֵיהֶם פִּתְאוֹם כְּמוֹ שֶׁהֵם אֵצֶל הָאֵל וְאֵצֶל הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל? וְאֵיךְ תַּשִּׂיגֵם הַשִּׂכְחָה? וְלָמָּה יִצְטָרְכוּ אֶל הַתְּבוּנָה בְּמַשְׂכִּילֵיהֶם חֵלֶק אַחַר חֵלֶק? עוֹד. אֵיךְ לֹא יִמְצָא

הַפִּילוֹסוֹף אֶת נַפְשׁוֹ כַּאֲשֶׁר יִישַׁן וּכְשֶׁנִּשְׁתַּכֵּר וּכְשֶׁהִגִּיעַ לוֹ בַּרְסָם, כְּלוֹמַר: מָרְסָא בַּמֹּחַ, וּכְשֶׁמָּצְאָה אוֹתוֹ הַכָּאָה בְּמֹחוֹ, וּכְשֶׁיִּזְקִין וְיִבְלֶה? וּמַה אֲשֶׁר נִגְזַר עַל מִי שֶׁהִגִּיעַ לַקָּצָה מֵחָכְמַת הַפִּילוֹסוֹפְיָה, וְקָרָהוּ בִּלְבּוּל שִׁחוֹרִי אוֹ בַּרְסָם וְשָׁכַח כָּל חָכְמָתוֹ? הַאִם אֵין זֶה הוּא הוּא בְּעֵינוֹ, אוֹ נֹאמַר שֶׁהוּא זוּלָתוֹ? עוֹד. נַנִּיחַ שֶׁהִבְרִיא מֵחָלְיוֹ בְּהַדְרָגָה, וְקִבֵּל עָלָיו לְהִתְלַמֵּד מֵרֹאשׁ וְהִזְקִין וְלֹא יַשִּׂיג הַמַּדָּע הָרִאשׁוֹן; הַאִם יָשׁוּבוּ לוֹ שְׁתֵּי נְפָשׁוֹת נִבְדָּלוֹת, אַחַת מִשְּׁתֵּיהֶן בִּלְעֲדֵי הָאַחֶרֶת? עוֹד. נַנִּיחַ שֶׁנִּשְׁתַּנָּה מִזְגּוֹ אֶל אַהֲבַת הַהִתְגַּבְּרוּת וְהַתַּאֲווֹת, הֲנֹאמַר כִּי יֵשׁ לוֹ נֶפֶשׁ בְּגַן עֵדֶן וְנֶפֶשׁ בְּגֵיהִנֹּם?! וְאֵיזֶה הוּא הַגָּבוֹל מֵהַמַּדָּע שֶׁתָּשׁוּב בּוֹ נֶפֶשׁ הָאָדָם נִבְדֶּלֶת מֵהַגּוּף בְּלִתִּי אוֹבֶדֶת? אִם הָיָה בְּכֹלֶל מַדַּע הַנִּמְצָאוֹת – הַרְבֵּה מַה שֶּׁנִּשְׁאַר עַל הַפִּילוֹסוֹף לֹא יֵדָעֵהוּ מִמַּה שֶּׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבֵינֵיהֶם; וְאִם הָיָה מַסְפִּיק הַקָּצָת, הִנֵּה כָּל נֶפֶשׁ מְדֻבֶּרֶת נִבְדֶּלֶת, לְפִי שֶׁהַמַּשְׂכָּלוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת תְּקוּעוֹת בָּהּ. וְאִם הָיָה אָמְנָם תִּפָּרֵד הַנֶּפֶשׁ בְּצִיּוּר הָעֲשָׂרָה מַאֲמָרִים וּמַה שֶּׁלְּמַעְלָה מֵהֶם מֵהַתְחָלוֹת הַתְּבוּנָה, וְיֻכְלְלוּ בָהֶם הַנִּמְצָאוֹת כֻּלָּם כְּשֶׁיִּקְחֵם הֶגְיוֹנִיּוֹת מִבַּלְעֲדֵי הַשִּׂלְמָה לְחֶלְקֵיהֶם, הוּא מַדָּע קָרוֹב יֻשַּׂג מִיּוֹמוֹ, וְרָחוֹק שֶׁיָּשׁוּב הָאָדָם מַלְאָךְ מִיּוֹמוֹ, וְאִם אִי אֶפְשָׁר מִבִּלְתִּי הַגָּעָתָם לַקָּצָה וְהַהַקָּפָה בָּהֶם, הֶגְיוֹנִיּוֹת וְטִבְעִיּוֹת – הוּא עִנְיָן בִּלְתִּי מֻשָּׂג, וְהוּא אוֹבֵד בְּלִי סָפֵק, עַל דַּעְתָּם. וְהִנֵּה כְּבָר נִתְפַּתִּיתָ לְדִמְיוֹנוֹת נִפְסָדוֹת, וּבִקַּשְׁתָּ מַה שֶּׁלֹּא נָתַן לְךָ יוֹצְרְךָ עָלָיו, וְלֹא הוּשַׂם בְּטֶבַע בְּשָׂר הַשָּׂגָתוֹ בְּהֶקֵּשׁ, אֲבָל הוּשַׂם זֶה בְּטֶבַע הַנִּבְחָרִים מִסְּגֻלּוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, הַזּוֹכִים מִזַּכִּי הַבְּרִיאָה, בַּתְּנָאִים אֲשֶׁר הִזְכַּרְנוּם, יַגִּיעוּ אוֹתָן הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר יְצַיְּרוּ הָעוֹלָם בְּכֻלּוֹ וְיִרְאוּ אֱלֹהֵיהֶם וּמַלְאָכָיו, וְיִרְאֶה קְצָתָם אֶת קְצָתָם וְיֵדַע קְצָתָם סִתְרֵי קְצָתָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ. וְאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע אֵיךְ זֶה וּבְמַה זֶּה, אִם לֹא שֶׁיְּבוֹאֵנוּ מִדֶּרֶךְ הַנְּבוּאָה. וְאִלּוּ הָיְתָה חָכְמַת הַפִּילוֹסוֹפִים בָּזֶה אֱמֶת, הִשִּׂיגוּהָ בְּדַבְּרָם בַּנְּפָשׁוֹת וּבַנְּבוּאָה, וְהֵם כִּשְׁאָר בְּנֵי אָדָם, אֱמֶת שֶׁיֵּשׁ לָהֶם יִתְרוֹן בַּחָכְמָה הָאֱנוֹשִׁית, כְּמוֹ שֶׁהָיָה אוֹמֵר סָקְרָאט הָרִאשׁוֹן לָעָם: "אֲנִי לֹא אֶכְפֹּר חָכְמַתְכֶם הָאֱלֹהִית, אֲבָל אֲנִי אוֹמֵר: לֹא אֵדָעֶהָ; אָמְנָם אֲנִי חָכָם בַּחָכְמָה הָאֱנוֹשִׁית". וְיֵשׁ לָהֶם הִתְנַצְּלוּת לְמַה שֶּׁנִּצְטָרְכוּ אֶל הֶקֵּשֵׁיהֶם, לְהֶעְדֵּר הַנְּבוּאָה וְהָאוֹר הָאֱלֹהִי אֶצְלָם תִּקְּנוּ הַחָכְמוֹת הַמּוֹפְתִיּוֹת תִּקּוּן אֵין תַּכְלִית אַחֲרָיו, וְהִתְיַחֲדוּ בָזֶה. וְאֵין חִלּוּף בֵּין שְׁנֵי אִישִׁים בַּחָכְמוֹת הָהֵם, וְכִמְעַט שֶׁאֵין הַסְכָּמָה בֵּין שְׁנֵי אִישִׁים בְּמַה שֶּׁיִּתְחַלְּפוּ אַחַר זֶה מֵהַדֵּעוֹת בְּמַה שֶּׁאַחַר הַטֶּבַע, גַּם בְּהַרְבֵּה מֵהַטֶּבַע, וְאִם נִמְצָא כַּת אַחַת מַסְכֶּמֶת עַל דַּעַת אַחַת, הִנֵּה אֵין זֶה לַחֲקִירָה וְתוֹלְדָה שֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם דַּעְתָּם, אֲבָל שֶׁהֵם סִיעַת אֶחָד מֵהַמְדַבְּרִים יְקַבְּלוּ מִמֶּנּוּ, כְּסִיעַת פִּיתָגוֹרִיס וְסִיעַת אַבּוּדְקְלִיס וְסִיעַת אִפּוֹקְרָט וְסִיעַת אֲרִיסְטוֹ וְסִיעַת אַפְלָטוֹן וְזוּלָתָם, וּבַעֲלֵי הַחֹשֶׁךְ וְהָאוֹר וְהַהוֹלְכִים, וְהֵם מִסִּיעַת אֲרִיסְטוֹ, וְלָהֶם בַּהַתְחָלוֹת דֵּעוֹת מַפְסִידוֹת הַשִּׂכְלִים, יְבַזֵּם הַשֵּׂכֶל, כְּהַעֲלָתָם בְּסִבּוּב הַגַּלְגַּל שֶׁהוּא

יְבַקֵּשׁ שְׁלֵמוּת יֶחְסַר לוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִכְחִי לְכָל צַד, וְלָמָּה שֶׁלֹּא יִתֵּכֶן זֶה תָּמִיד לְכָל חֵלֶק יְבַקְּשֵׁהוּ עַל הַמָּרָה וְהָעֵקֶב, וּכְמוֹ הִתְעַצְּמָם בַּשְּׂפָעִים הַשּׁוֹפְעִים מֵהָרִאשׁוֹן יִתְבָּרָךְ, וְאֵיךְ הִתְחַיֵּב מֵהַמַּדָּע בָּרִאשׁוֹן מַלְאָךְ וּמִן הַמַּדָּע בְּעַצְמוֹ גַּלְגַּל, וְהֻדְרְגוּ אֶל אַחַת עֶשְׂרֵה מַדְרֵגוֹת, וְעָמְדוּ הַשְּׂפָעִים אֵצֶל הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל וְלֹא יְחֻיַּב מִמֶּנּוּ לֹא גַּלְגַּל וְלֹא מַלְאָךְ. וּדְבָרִים הֵם בְּסִפּוּק לְמַטָּה מִסֵּפֶר יְצִירָה, וּבְכָלָן יֵשׁ סְפֵקוֹת וְאֵין הַסְכָּמָה בֵּין פִּילוֹסוֹף וְחָבֵרְיו, אֲבָל יְנֻצְּלוּ עַל כָּל פָּנִים וְנִתֵּן לָהֶם שֶׁבַח עַל מַה שֶּׁטָּעֲנוּ מִמָּפְשַׁט הֶקֵּשֵׁיהֶם וְכִוְּנוּ הַטּוֹב, וְעָשׂוּ הַנִּמּוּסִים הַשְּׂכָלִיִּים וּמָאֲסוּ הָעוֹלָם, וְהֵם עַל כָּל פָּנִים מְעֻלִּים, אַחַר שֶׁלֹּא יְחֻיַּב לָהֶם קִבּוּל מַה שֶּׁאָצְלָנוּ, וְאֲנַחְנוּ יְחֻיַּב לָנוּ קִבּוּל הָעֲדוּת וְהַקַּבָּלָה הַנִּמְשֶׁכֶת אֲשֶׁר הִיא כְּרָאיָה.

**טו** אָמַר הַכּוּזָרִי: הִשְׁמִיעֵנִי בְּחַסְדְּךָ כְּלָלִים מְקֻצָּרִים מִן הַדֵּעוֹת אֲשֶׁר נִתְבָּרְרוּ אֵצֶל חַכְמֵי שָׁרְשֵׁי הָאֱמוּנָה, וְהֵם הַנִּקְרָאִים אֵצֶל הַקָּרָאִים בַּעֲלֵי חָכְמַת הַדְּבָרִים.

**טז** אָמַר הֶחָבֵר: אֵין בָּזֶה תּוֹעֶלֶת זוּלַת הַחִדּוּד בִּדְבָרִים, וְהָעֵזֶר עַל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "הֲוֵי זָהִיר לִלְמֹד מַה שָּׁתָּשִׁיב לְאֶפִּיקוּרוֹס"; כִּי הֶחָכָם הַתָּמִים, כְּמוֹ הַנְּבִיאִים, עַל הַדִּמְיוֹן, מְעַט הוּא שֶׁיּוּכַל לְהוֹעִיל אָדָם בְּדֶרֶךְ הַלִּמּוּד, וְלֹא יָשִׁיב עַל חוֹלֵק בְּדֶרֶךְ הַדִּבּוּר, וּבַעַל הַדִּבּוּר יֵרָאֶה עָלָיו הוֹד חָכְמָה עַד שֶׁיָּשִׁיב לוֹ הַשּׁוֹמֵעַ יִתְרוֹן עַל הַתְּמִים הַהוּא הֶחָסִיד אֲשֶׁר חָכְמָתוֹ אֱמוּנָתוֹ, לֹא יְשִׁיבֵהוּ מֵהֶם מֵשִׁיב, וְתַכְלִית הַמְדַבֵּר הוּא בְּכָל מַה שֶּׁיִּלְמְדֵהוּ, וְיִלְמְדֵהוּ, שֶׁיִּכְנַס בְּנַפְשׁוֹ וּבְנֶפֶשׁ תַּלְמִידוֹ הָאֱמוּנוֹת אֲשֶׁר בְּנֶפֶשׁ הַתְּמִים הַהוּא הַמֻּטְבָּע. וְאֶפְשָׁר שֶׁתַּפְסִיד חָכְמַת הַדְּבָרִים הַרְבֵּה מֵאֱמוּנוֹת הָאֱמֶת עָלָיו בְּמַה שֶׁיְּבִיאֵהוּ מֵהַסְפֵּקוֹת וְהַדֵּעוֹת הַנֶּעְתָּקוֹת, כַּאֲשֶׁר נִרְאֶה מֵאֲשֶׁר לוֹמְדִים מִקְצְבֵי הַשִּׁיר וּמְדַקְדְּקִים בְּמִשְׁקָלִם, וְנִשְׁמַע לָהֶם הֶמְיָה וּדְבָרִים מַבְהִילִים בְּחָכְמָה נְקַלָּה לַמֻּטְבָּע שֶׁהוּא טוֹעֵם מִשְׁקַל הַשִּׁיר וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו דָּבָר בְּשׁוּם פָּנִים. וְתַכְלִית הָאֲנָשִׁים הָהֵם שֶׁיִּהְיוּ כְּמוֹ זֶה אֲשֶׁר נִרְאֶה סָכָל בַּמִּקְצָב, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְלַמְּדוֹ לָהֶם, וְהֵם יְכוֹלִים לְלַמְּדוֹ. אֱמֶת כִּי הַמֻּטְבָּע הַזֶּה יוֹכַל לְלַמֵּד מֻטְבָּע כָּמוֹהוּ בְּרֶמֶז מְעַט. וְכֵן הָעָם הַמֻּטְבָּעִים לַתּוֹרָה וּלְהִתְקָרֵב אֶל הָאֱלֹהִים, יִקָּדְחוּ בְנַפְשׁוֹתָם נִיצוֹצוֹת מִדִּבְרֵי הַחֲסִידִים וְיָשׂוּבוּ מְאוֹרוֹת בְּלִבּוֹתָם, וְזוּלַת הַמֻּטְבָּע הוּא הַצָּרִיךְ אֶל חָכְמַת הַדְּבָרִים, וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא תּוֹעִילֵהוּ, וְאֶפְשָׁר שֶׁתַּזִּיקֵהוּ.

**יז** אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵינֶנִּי מְבַקֵּשׁ מִמְּךָ שֶׁתַּעֲמִיק בָּעִנְיָן הַזֶּה, אֲבָל אֲבַקֵּשׁ מִמְּךָ דָּבָר בְּשׁוֹרֵשׁ הָאֱמוּנָה יִהְיֶה לִי לְמִזְכֶּרֶת, מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמַעְתִּי שִׁמְעוֹ וְנִכְסְפָה נַפְשִׁי אֵלָיו.

**יח** אָמַר הֶחָבֵר: תְּחִלַּת מַה שֶּׁצָּרִיךְ – לְהַעֲמִיד הַחִדּוּשׁ לְעוֹלָם. הַדִּבּוּר בְּבִטּוּל קַדְמוּת הָעוֹלָם, אִם הָיָה הַחוֹלֵף אֵין לוֹ רֵאשִׁית, הִנֵּה הָאֵישִׁים הַנִּמְצָאִים בַּזְּמַן הַחוֹלֵף עַד הָעֵת הַזֹּאת אֵין תַּכְלִית לָהֶם, וּמַה שֶּׁאֵין לוֹ תַּכְלִית לֹא יֵצֵא אֶל הַפֹּעַל, וְאֵיךְ יֵצְאוּ הָאֵישִׁים הָהֵם אֶל הַפֹּעַל וְהֵם אֵין לָהֶם תַּכְלִית מָרוֹם? וְאֵין סָפֵק כִּי לַחוֹלֵף [הָרִאשׁוֹן וְלָאֵישִׁים הַנִּמְצָאִים מִסְפָּר

יַגִּיעַ אֶל תַּכְלִית, כִּי בְכֹחַ הַשֵּׂכֶל לִמְנוֹת אֶלְפִּים וְאַלְפֵי אֲלָפִים כְּפוּלִים עַד לְאֵין תַּכְלִית; זֶה – בְּכֹחַ, אֲבָל שֶׁיּוֹצִיאֵהוּ אֶל גְּבוּל הַפֹּעַל – לֹא, כִּי, מַה שֶּׁיֵּצֵא אֶל גְּבוּל הַפֹּעַל וְנִמְנֶה אֶחָד, כָּךְ הַמִּנְיָן הַיּוֹצֵא אֶל הַפֹּעַל, יֵשׁ לוֹ תַּכְלִית בְּלֹא סָפֵק; וּמַה שֶּׁאֵין לוֹ תַּכְלִית אֵיךְ יֵצֵא אֶל גְּבוּל הַפֹּעַל? אִם כֵּן לָעוֹלָם הַתְּחָלָה, וּלְסִבּוּבֵי הַגַּלְגַּל מִסְפָּר מַגִּיעַ אֶל תַּכְלִית. וּמִזֶּה כִּי מַה שֶּׁאֵין לוֹ תַּכְלִית אֵין לוֹ חֵצִי וְלֹא כֶּפֶל וְלֹא עֵרֶךְ מִסְפָּרִי, וְאֲנַחְנוּ יָדַע כִּי סִבּוּבֵי גַּלְגַּל הַשֶּׁמֶשׁ חֵלֶק מִשְּׁנֵים עָשָׂר מִסִּבּוּבֵי הַיָּרֵחַ, וְכֵן שְׁאָר סִבּוּבֵי הַגַּלְגַּלִּים קְצָתָם אֶל קְצָתָם, וְיִהְיֶה זֶה קְצָת זֶה, וְאֵין בְּמַה שֶּׁאֵין לוֹ תַּכְלִית קְצָת, וְאֵיךְ יָשׁוּב זֶה כְּמוֹ זֶה וּבֵן גֵּילוֹ אֵין לוֹ תַּכְלִית, וְהוּא קְצָת מִמֶּנּוּ אוֹגְדוֹל מִמֶּנּוּ, רְצוֹנִי לוֹמַר: שֶׁהוּא יוֹתֵר מִסְפָּר אוֹ פְּחוּת מִסְפָּר, וּמִזֶּה – אֵיךְ הִגִּיעַ מַה שֶּׁאֵין לוֹ תַּכְלִית אֶצְלֵנוּ? אִם הָיָה לְפָנֵינוּ מִן הַבְּרוּאִים מַה שֶּׁאֵין תַּכְלִית לְמִסְפָּרָם אֵיךְ הִגִּיעַ הַמִּסְפָּר אֵלֵינוּ? וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה לַדָּבָר תְּכֻלָּה אִי אֶפְשָׁר לוֹ מִבְּלִי תְּחִלָּה; וְאִם אֵיפְכָּא כֵּן, יִהְיֶה כָּל אֶחָד מֵהָאִישִׁים צָרִיךְ בִּמְצִיאוּתוֹ לְהַמְתִּין לְמְצִיאוּת אִישִׁים לְפָנָיו אֵין לָהֶם תַּכְלִית, וְלֹא יִמָּצֵא אִישׁ. הָעוֹלָם חָדָשׁ, כִּי הוּא גּוּף, וְהַגּוּף אֵיפְכָּא נִמְלָט מִתְּנוּעָה וּמִנּוּחָה, וּשְׁתֵּיהֶם מִקְרִים מִתְחַדְּשִׁים עָלָיו, בָּאִים זֶה בָּעֲקֵב זֶה, וְהַבָּא עָלָיו חָדָשׁ מִבְּלִי סָפֵק בַּעֲבוּר בּוֹאוֹ, וְהַחוֹלֵף חָדָשׁ, כִּי אִם הָיָה קַדְמוֹן לֹא הָיָה נֶעְדָּר, וּשְׁנֵיהֶם חֲדָשִׁים, וּמַה שֶּׁאֵינֶנּוּ נִמְלָט מִן הַחִדּוּשִׁים הוּא חָדָשׁ, כִּי לֹא קָדַם לַחִדּוּשִׁים, וְהַחִדּוּשִׁים חֲדָשִׁים, אִם כֵּן הוּא חָדָשׁ. אִי אֶפְשָׁר לַמִּתְחַדֵּשׁ בְּלִי סִבָּה שֶׁתְּחַדְּשֵׁהוּ, כִּי אִי אֶפְשָׁר לַמִּתְחַדֵּשׁ בְּלִי עֵת שֶׁיִּתְיַחֵד בּוֹ, יִתָּכֵן לִקְבֹּעַ בּוֹ לְפָנָיו וְאַחֲרָיו. וְהִתְיַחֲדוּ בָעִתּוֹ, מִבַּלְעֲדֵי מַה שֶּׁלְּפָנָיו וּמַה שֶּׁלְּאַחֲרָיו מַצְרִיךְ אֶל מְיַחֵד. הָאֱלֹהִים קַיָּם קַדְמוֹן לֹא יַחֲלֹף, כִּי אִם הָיָה חָדָשׁ הָיָה צָרִיךְ אֶל מְחַדֵּשׁ, וְזֶה מִשְׁתַּלְשֵׁל אֶל מַה שֶּׁאֵין לוֹ תַּכְלִית, וְלֹא יוּבַן, עַד שֶׁיַּגִּיעַ אֶל מְחַדֵּשׁ קַדְמוֹן, הוּא הָרִאשׁוֹן וְהוּא אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ מְבַקְּשִׁים. הָאֱלֹהִים נִצְחִי לֹא יַחֲלֹף; כִּי מַה שֶּׁנִּתְקַיֵּם לוֹ הַקַּדְמוּת הִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ הַהֶעְדֵּר, כִּי חִדּוּשׁ הַהֶעְדֵּר צָרִיךְ אֶל סִבָּה, כְּמוֹ שֶׁהַנֶּעְדָּר הֶחָדָשׁ צָרִיךְ אֶל סִבָּה, כִּי לֹא יֵעָדֵר הַדָּבָר מֵחֲמַת עַצְמוֹ, אַךְ מֵחֲמַת הֶפְכּוֹ, וְאֵין הֶפֶךְ לוֹ וְאֵין דִּמְיוֹן, כִּי מַה שֶּׁהוּא דּוֹמֶה לוֹ בְּכָל פָּנִים הוּא־הוּא, לֹא יִסָּפֵר בִּשְׁנַיִם, אֲבָל הַהֶפֶךְ הַמַּעְדִּיר לֹא יִתָּכֵן גַּם כֵּן שֶׁיִּהְיֶה קַדְמוֹן, כִּי כְּבָר הִתְבָּאֲרָה קַדְמוּת מְצִיאוּתוֹ. וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה חָדָשׁ, כִּי כָּל חָדָשׁ אָמְנָם הוּא עָלוּל לַקַּדְמוֹן הַזֶּה; וְהֵיאַךְ יַעְדִּיר הֶעָלוּל עִלָּתוֹ? הָאֱלֹהִים אֵינֶנּוּ גּוּף, כִּי הַגּוּף אֵינֶנּוּ נִמְלָט מֵחִדּוּשִׁים, וּמַה שֶּׁאֵינֶנּוּ נִמְלָט מִן הַחִדּוּשִׁים הוּא חָדָשׁ, וּמִן הַשָּׁקֵר שֶׁיִּקָּרֵהוּ מִקְרֶה, כִּי הַמִּקְרֶה עֲמִידָתוֹ בְּגוּף הַנּוֹשֵׂא, וְהַמִּקְרֶה מְעוֹלָל לַגּוּף, הוֹלֵךְ אַחֲרָיו נָשׂוּא עָלָיו, וְהָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ אֵינֶנּוּ נִגְבָּל וְאֵינֶנּוּ מִתְיַחֵד בְּצַד מִבְּלִתִּי אַחֵר, כִּי זֶה מִתְנָאֵי הַגּוּף. הָאֱלֹהִים יוֹדֵעַ כָּל דָּבָר קָטֹן וְגָדוֹל וְלֹא יִמָּלֵט מִידִיעָתוֹ דָּבָר, כִּי הִתְבָּאֵר שֶׁהוּא בָּרָא הַכֹּל וּסְדָרוֹ וְתִקְנוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "הַנֹּטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט", וְאָמַר: "גַּם חֹשֶׁךְ לֹא יַחֲשִׁיךְ

מִמֶּךָּ", וְאָמַר: "כִּי אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי". הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ חַי, כִּי כְּבָר נִתְקַיְּמָה לוֹ הַחָכְמָה וְהַיְכֹלֶת, אִם כֵּן נִתְקַיְּמָה לוֹ הַחַיּוּת, אַךְ לֹא כְּחַיּוּתֵנוּ הַנִּגְדֶּרֶת בַּהַרְגָּשָׁה וּבִתְנוּעָה, אֲבָל חַיּוּת, עִנְיָנָהּ הַשֵּׂכֶל הַגָּמוּר, וְהִיא – הוּא וְהוּא – הִיא. הָאֱלֹהִים חָפֵץ, כִּי כָל הַבָּא מִמֶּנּוּ בְּאֶפְשָׁר שֶׁיָּבֹא הֶפְכּוֹ אוֹ הֶעְדֵּרוֹ, אוֹ קֹדֶם הָעֵת אֲשֶׁר בּוֹ בָּא אוֹ אַחֲרָיו, וְיִכָּלְתּוֹ עַל שְׁנֵי הָעִנְיָנִים שָׁוָה, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִהְיֶה חֵפֶץ יָשִׁיב הַיְכֹלֶת אֶל אֶחָד מֵהֶם מִבְּלְתִּי הָאַחֵר. וְיֵשׁ לְאוֹמַר לוֹמַר כִּי מַדָּעוֹ מַסְפִּיק מַשְׁיְטָרֵךְ אֶל יְכֹלֶת וְחֵפֶץ, כִּי מַדָּעוֹ מְיֻחָד לְאֶחָד מִשְּׁנֵי הָעִתִּים וּלְאֶחָד מִשְּׁנֵי הַהֶפְכִּים, וּמַדָּעוֹ הַקַּדְמוֹן הוּא הַסִּבָּה בְּכָל חָדָשׁ כַּאֲשֶׁר הוּא, וְזֶה מַסְכִּים לְדַעַת הַפִּילוֹסוֹפִים. חֶפְצוֹ יִתְבָּרַךְ קַדְמוֹן נָאוֹת לְמַדָּעוֹ, לֹא יִתְחַדֵּשׁ עָלָיו דָּבָר וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה מֵאֲצָלוֹ, וְהוּא יִתְבָּרַךְ חַי בְּחַיּוּת עַצְמוּתוֹ לֹא קְנוּיָה, וְכֵן יָכוֹל בִּיכָלְתּוֹ וְחֵפֶץ בְּחֶפְצוֹ, כִּי מִן הַשֶּׁקֶר מְצוֹא דָּבָר וְסוֹתְרוֹ יָחַד, וְלֹא יֵאָמֵר עָלָיו "יָכוֹל" בְּלִי יְכֹלֶת סְתָם.

יט אָמַר הַכּוּזָרִי: זֶה מַסְפִּיק לְמַזְכֶּרֶת, וּבְלִי סָפֵק שֶׁזֶּה אֲשֶׁר זָכַרְתָּ בְּעִנְיַן הַנֶּפֶשׁ וְהַשֵּׂכֶל וְאֵלֶּה הָאֱמוּנוֹת, אֲמָנָם הוּא מֵעֻתָּק מִמַּה שֶּׁאַתָּה זוֹכֵר מִדִּבְרֵי זוּלָתֶךָ, וַאֲנִי אֵינִי מְבַקֵּשׁ כִּי אִם טַעְמְךָ וֶאֱמוּנָתֶךָ, וּכְבָר אָמַרְתָּ לִי כִּי אַתָּה מְזֻמָּן לַחֲקֹר עַל זֶה וְהַדּוֹמֶה לוֹ, וַאֲנִי סָבוּר שֶׁאֵין לְךָ מָנוֹס מֵחֲקֹר בִּשְׁאֵלַת הַגְּזֵרָה וְהַבְּחִירָה, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִשְּׁאֵלוֹת הַחָכְמָה, אֲמֹר דַּעְתְּךָ בָהּ.

כ אָמַר הֶחָבֵר: אֵינֶנּוּ מַכְחִישׁ טֶבַע הָאֶפְשָׁר כִּי אִם מִתְעַקֵּשׁ־חָנָף, יֹאמַר מַה שֶּׁאֵינֶנּוּ מַאֲמִין בּוֹ, כִּי אַתָּה רוֹאֶה מֵהִזְדַּמְּנוּתוֹ לְמַה שֶּׁהוּא מְקַוֶּה אוֹ יָרֵא, מַה שֶּׁיּוֹרֶךָ שֶׁהוּא מַאֲמִין, כִּי הַדָּבָר הַהוּא בְּאֶפְשָׁר וְיוֹעִיל בּוֹ הַזְּמוּן, וְאִלּוּ הָיָה מַאֲמִין כִּי יִהְיֶה עַל כָּל פָּנִים, הָיָה נִמְסָר, וְלֹא הָיָה מִזְדַּמֵּן בִּכְלֵי מִלְחָמָה לְאוֹיְבוֹ וְלֹא בְּשֶׁבֶר לְרַעֲבוֹנוֹ, וְאִם יֹאמַר כִּי הַזְּמוּן הַהוּא צָרִיךְ לְמִי שֶׁיִּזְדַּמֵּן וְעַזִּיבַת הַזְּמוּן צָרִיךְ לְמִי שֶׁלֹּא הִזְדַּמֵּן, כְּבָר הוֹדָה בְּסִבּוֹת אֶמְצָעִיּוֹת וְשֶׁבָּהֶם עֲמִידַת הַמִּתְאַחֲרוֹת, וְהוּא יִמְצָא בָּעֵתִיד הַחֵפֶץ בִּכְלָל הַסִּבּוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת, אִם יוֹדָה הָאֱמֶת וְלֹא יִתְעַקֵּשׁ, וְעָתִיד לְהוֹדוֹת כִּי יִמְצָא עַצְמוֹ מֻנָּח לוֹ בֵּינוֹ וּבֵין חֶפְצוֹ בַּדְּבָרִים הָאֶפְשָׁרִיִּים לוֹ, אִם יִרְצֶה יַעֲשֶׂה וְאִם יִרְצֶה יַנִּיחֵם, וְאֵין בָּאֱמוּנָה הַזֹּאת הוֹצָאַת דָּבָר מִדִּין הָאֱלֹהִים, אַךְ הַכֹּל שָׁב אֵלָיו עַל פָּנִים מִתְחַלְּפִים, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר. וְאֹמַר כִּי כָל הָעֲלוּלִים מְיֻחָסִים אֶל הָעִלָּה הָרִאשׁוֹנָה עַל שְׁנֵי דְּרָכִים: אִם עַל הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה, אִם עַל דֶּרֶךְ הַהִשְׁתַּלְשְׁלוּת. וְדִמְיוֹן הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן הַסִּדּוּר וְהַהַרְכָּבָה הַנִּרְאִים בַּחַי וּבַצֶּמַח וּבַגַּלְגִּלִּים, אֲשֶׁר לֹא יִתָּכֵן לְמַשְׂכִּיל הַמִּשְׁתַּכֵּל שֶׁיְּיֻחֲסוּ אֶל הַמִּקְרֶה, אַךְ אֶל כַּוָּנַת עוֹשֶׂה חָכָם, יָשִׂים כָּל דָּבָר בְּמְקוֹמוֹ וְיִתֵּן לוֹ חֶלְקוֹ. וְדִמְיוֹן הַשֵּׁנִי שְׂרֵפַת הָאֵשׁ הַזֹּאת, עַל הַדִּמְיוֹן, לְקוֹרָה הַזֹּאת; כִּי הָאֵשׁ גּוּף דַּק חַם פּוֹעֵל, וְהַקּוֹרָה גּוּף מִתְחַלֵּחַ נִפְעָל, וּמִדֶּרֶךְ הַדַּק הַפּוֹעֵל שֶׁיַּעֲשֶׂה בְּנִפְעָלוֹ, וְהַחַם הַיָּבֵשׁ שֶׁיְּחַמֵּם וְיַכְלֶה לֵחוּת הַנִּפְעָל עַד שֶׁיִּתְפָּרְדוּ חֲלָקָיו. וְסִבּוֹת הַפְּעָלִים הָאֱלֹהִיּוֹת וְהַהִפָּעֲלִיּוֹת הָאֵלֶּה כַּאֲשֶׁר תְּבַקְּשֵׁם לֹא יִמָּנַע מִמְּךָ הַשָּׂגָתָם, וְאֶפְשָׁר שֶׁתִּמְצָא סִבּוֹת

סְבוֹתָם עַד שֶׁתַּגִּיעַ אֶל הַפְּלָכִים וְאַחַר כָּךְ אֶל עִלּוֹת הַפְּלָכִים וְאַחַר כֵּן אֶל הָעִלָּה הָרִאשׁוֹנָה, וּבָאֱמֶת אָמַר הָאוֹמֵר, כִּי הַכֹּל בְּגֶזֶרַת הַבּוֹרֵא, וּבֶאֱמֶת אָמַר הָאַחֵר: בִּבְחִירוֹת וּבְמִקְרִים, בִּלְתִּי שֶׁיּוֹצִיא מְאוּמָה מֵהַדְּבָרִים הָהֵם מִגְּזֶרַת הָאֱלֹהִים. וְאִם תִּרְצֶה תְּקָרֵב מְצִיאוּת זֶה בַּחֲלֻקָּה הַזֹּאת: הַמַּעֲשִׂים יִהְיוּ אֱלֹהִיִּים אוֹ טִבְעִיִּים אוֹ מִקְרִיִּים אוֹ מִבְחָרִיִּים. וְהָאֱלֹהִיִּים – מֵהַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה יוֹצְאִים; וְעַל כָּל פָּנִים אֵין לָהֶם סִבָּה זוּלַת רְצוֹן הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ. וְהַטִּבְעִיִּים – מֵסִּבּוֹת אֶמְצָעִיּוֹת מוּכָנוֹת לָהֶם וּמַגִּיעוֹת אוֹתָם אֶל תַּכְלִית שְׁלֵמוּתָם, בְּעוֹד שֶׁלֹּא יִמְנַע מוֹנֵעַ מֵאֶחָד מֵהַשְּׁלֹשָׁה חֲלָקִים. וְהַמִּקְרִיִּים – מֵסִּבּוֹת אֶמְצָעִיּוֹת גַּם כֵּן, אַךְ הֵם בְּמִקְרֶה לֹא בַטֶּבַע וְלֹא בְסֵדֶר וְלֹא בְכַוָּנָה, וְאֵין לָהֶם הֲכָנָה לִשְׁלֵמוּת, יַגִּיעוּ עָדָיו וְיַעֲמְדוּ אֶצְלוֹ, וּמַתְנִים בָּהֶם בַּחֲלָקִים הַשְּׁלֹשָׁה הָאֲחֵרִים. אֲבָל הַבְּחִירִיִּים סִבָּתָם חֵפֶץ הָאָדָם בְּעֵת בְּחִירָתוֹ, וְהַבְּחִירָה מִכְּלָל הַסִּבּוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת. וְלַבְּחִירָה סִבּוֹת מִשְׁתַּלְשְׁלוֹת אֶל הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה הִשְׁתַּלְשְׁלוּת מִבְּלִי דֹּחַק, בַּעֲבוּר שֶׁהָאֶפְשָׁר נִמְצָא, וְהַנֶּפֶשׁ מֻנַּח לָהּ בֵּין הָעֲצָה וְהֶפְכָּהּ, תַּעֲשֶׂה מַה שֶּׁהִיא רוֹצָה מֵהֶם, וְצָרִיךְ שֶׁתִּשְׁתַּבֵּח אוֹ שֶׁתִּגָּנֶה עַל הַבְּחִירָה הַהִיא, מַה שֶּׁלֹּא יְחֻיַּב זֶה בְּשִׁאַר הַסִּבּוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת, כִּי לֹא תִגָּנֶה סִבָּה טִבְעִית וְלֹא מִקְרִית, אַף עַל פִּי שֶׁהָאֶפְשָׁר נִמְצָא בְּקִצָּתָם, כַּאֲשֶׁר לֹא תַאֲשִׁים הַתִּינוֹק וְהַיָּשֵׁן כַּאֲשֶׁר יַזִּיקוּךָ וְהָיָה בָאֶפְשָׁר הֵפֶךְ זֶה, אֲבָל אֵינְךָ מַאֲשִׁימוֹ – מִפְּנֵי הִסְתַּלֵּק הַמַּחֲשָׁבָה מִמֶּנּוּ. הֲתִרְאֶה אֲשֶׁר הֵם מַכְחִישִׁים הָאֶפְשָׁר – הַאֵינָם כּוֹעֲסִים עַל מִי שֶׁיַּזִּיקֵם בְּכַוָּנָה? אוֹ הֲנִמְסָרִים הֵם לְמִי שֶׁיִּגְנֹב בִּגְדֵיהֶם וַיַּזִּיקֵם בְּקֹר, כַּאֲשֶׁר נִמְסָרִים אֶל הָרוּחַ הַצְּפוֹנִית כְּשֶׁהִיא מְנַשֶּׁבֶת בְּיוֹם קָר עַד שֶׁתַּזִּיקֵם? אוֹ יֹאמְרוּ שֶׁהַכַּעַס כֹּחַ כּוֹזֵב, נְקַבֵּעַ לְבַטָּלָה, שֶׁיִּכְעַס הָאָדָם עַל דָּבָר מִבַּלְעֲדֵי דָּבָר אַחֵר, וְכֵן שֶׁיִּשְׂמַח וְיִגָּעֵה וְיֶאֱהַב וְיִשְׂנָא וְזוּלַת זֶה? אִם כֵּן אֵין לַבְּחִירָה מִצַּד שֶׁהִיא בְּחִירָה סִבָּה הֶכְרָחִית, כִּי תָּשׁוּב הַבְּחִירָה הַהִיא הֶכְרֵחַ, וְיִהְיֶה דִּבּוּר הָאָדָם הֶכְרָחִי כְּמוֹ תְּנוּעַת דָּפְקוֹ, וּבָזֶה מַה שֶּׁתַּכְחִישֵׁהוּ הָרְאִיָּה, כִּי אַתָּה מוֹצֵא עַצְמְךָ יָכוֹל עַל הַדִּבּוּר וְעַל הַשְׁתִּיקָה, בְּעוֹד שֶׁתִּהְיֶה בְּמֻמְשֶׁלֶת הַשֵּׂכֶל וְלֹא יִמְשְׁלוּ בְךָ מִקְרִים אֲחֵרִים. וְאִלּוּ הָיוּ הַחִדּוּשִׁים מְכֻוָּנִים כַּוָּנָה רִאשׁוֹנָה מֵהָעִלָּה הָרִאשׁוֹנָה, הָיוּ נִבְרָאִים לְעִתָּם עִם כָּל רֶגַע, וְהָיֵינוּ יְכוֹלִים לוֹמַר בָּעוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ, כִּי עַתָּה בָּרָאוֹ הַבּוֹרֵא, וְלֹא הָיָה לַמּוֹפְתִים עִנְיָן שֶׁיִּפָּלֵא הָאָדָם מֵהֶם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיֵּאָמְינוּ בַּעֲבוּרָם, וְלֹא הָיָה לְעוֹבֵד יִתְרוֹן עַל הַמַּמְרֶה, כִּי שְׁנֵיהֶם עוֹבְדִים עוֹשִׂים מַה שֶּׁהוּשְׂמוּ לַעֲשׂוֹתוֹ. וְהוּבְאוּ אֵלָיו עִם דִּבּוֹת גְּדוֹלוֹת מַשִּׂיגוֹת הָאֱמוּנָה הַזֹּאת, וְהַגְּדוֹלָה שֶׁבָּהֶן הַכְּחֹשֶׁת הָעַיִן, כַּאֲשֶׁר אָמַרְנוּ. אֲבָל הַדִּבָּה הַמַּשֶּׁגֶת מִי שֶׁאוֹמֵר בִּבְחִירָה בַּעֲבוּר הוֹצִיאוֹ קְצָת הַדְּבָרִים מִגְּזֶרַת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ, יֵשׁ לִטְעֹן עָלָיהּ בְּמַה שֶּׁקָּדַם זִכְרוֹ, כִּי לֹא הוֹצִיא אוֹתָם מִגְּזֶרְתּוֹ כָּל עִקָּר, אֲבָל מְשִׁיבָם אֵלָיו בְּדֶרֶךְ הַהִשְׁתַּלְשְׁלוּת, וְתַשִּׂיגֵנוּ אַחֲרֵי כֵן דִּבָּה אַחֶרֶת, וְהוּא – הוֹצִיאוֹ הַדְּבָרִים הָהֵם מִידִיעָתוֹ, כִּי הָאֶפְשָׁר הַגָּמוּר מַסְכָּל בְּטִבְעוֹ. וּכְבָר

הֶאֱרִיכוּ בָזֶה הַמְדַבְּרִים וְיָצָא לָהֶם כִּי הַמַּדָּע בּוֹ בְּמִקְרֶה, וְאֵין יְדִיעַת הַדָּבָר סִבָּה לִהְיוֹתוֹ, וְלֹא תַכְרִיחַ יְדִיעַת הָאֱלֹהִים בַּהֹוֹוֹת, וְהֵם עִם זֶה בְּאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ וְשֶׁלֹּא יִהְיוּ, כִּי אֵין הַיְדִיעָה בְּמַה שֶׁיִּהְיֶה הִיא הַסִּבָּה בִּהְיוֹתוֹ, כַּאֲשֶׁר הָיְדִיעָה בְּמַה שֶׁהָיָה אֵינֶנָּה סִבָּה לִהְיוֹתוֹ, אַף רְאָיָה עָלָיו, תִּהְיֶה הַיְדִיעָה לֵאלֹהִים וְלַמַּלְאָכִים וְלַנְּבִיאִים וְלַיְדִעוֹנִים; וְאִלּוּ הָיְתָה הַיְדִיעָה סִבָּה לַהֱוָיָה, הָיָה בְּדִין שֶׁיִּהְיוּ אִלּוּ עֲתִידִים בְּגַן עֵדֶן לִידִיעַת הָאֱלֹהִים – שֶׁהֵם צַדִּיקִים, מִבְּלִי שֶׁיַּעַבְדוּ, וַאֲחֵרִים בְּגֵיהִנֹּם, לְדַעְתּוֹ שֶׁהֵם עֲתִידִים לַחֲטֹא, מִבְּלִתִּי שֶׁיֶּחֱטְאוּ, וְהָיָה בְּדִין שֶׁיִּשְׂבַּע הָאָדָם מֵאֵין אָכִילָה, לִידִיעַת אֱלֹהִים שֶׁהוּא יִשְׂבַּע בְּעֵת פְּלוֹנִי; וּבָטְלוּ [אָז] הַסִּבּוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת, וְאִלּוּ הָיוּ בְּטֵלוֹת, הָיָה מְסֻתָּלֵק מְצִיאוּת הֶכֵּחוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת. וְהָיָה מַאֲמָרוֹ: "וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם" עַל נָכוֹן לְהוֹצִיא עֲבוֹדָתוֹ מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל לִהְיוֹת זֶה סִבַּת טוֹבָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה... כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ". וּבַעֲבוּר שֶׁהָיוּ הַחִדּוּשִׁים צְרִיכִים לִהְיוֹת אֱלֹהִיִּים אוֹ זוּלָתָם מִן הַחֲלָקִים, וְהָיָה בְּאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם אֱלֹהִיִּים, בָּחַר הֶהָמוֹן לְיַחֲסָם כֻּלָּם אֶל הָאֱלֹהִים, לִהְיוֹת זֶה יוֹתֵר חָזָק בָּאֱמוּנָה. אַף יֵשׁ לְמַכִּיר לְהַכִּיר עִם מֵעִם וְאִישׁ מֵאִישׁ וּזְמַן מִזְמַן וּמָקוֹם מִמָּקוֹם וְעִנְיָנִים מֵעִנְיָנִים אֲחֵרִים – וְיִרְאֶה כִּי הַחִדּוּשִׁים הָאֱלֹהִיִּים לֹא נִרְאוּ עַל הָרֹב כִּי אִם בְּאֶרֶץ מְיֻחֶדֶת, וְהִיא אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ, וּבְעָם מְיֻחָד, וְהֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבַעֲלֵי דָּת הָאֲמִתִּית, וּבַזְּמַן הַהוּא וְעִם הָעִנְיָנִים הָהֵם אֲשֶׁר נִתְלוּ בָהֶם בְּמִצְוֹת וְחֻקִּים, נִרְאָה בְּסִדּוּרָם כָּל מַאֲוֵי לֵב, וְנִרְאָה בְּקִלְקוּלָם כָּל רָעָה, וְלֹא הוֹעִילוּ הָעִנְיָנִים הַמִּקְרִיִּים וְהַטִּבְעִיִּים דָּבָר בְּשָׁעַת הַקִּלְקָלָה, וְלֹא הִזִּיקוּ בְּשָׁעַת הַסִּדּוּר. וְעַל כֵּן הָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל טַעֲנָה בְּכָל אֻמָּה עַל הָאֶפִּיקוּרְסִים אֲשֶׁר רָאוּ דַּעַת אֶפִּיקוּרוֹס הַיְוָנִי, בְּאָמְרוֹ כִּי כָל הַדְּבָרִים הֵם נוֹפְלִים בְּמִקְרֶה, כִּי לֹא תֵרָאֶה בָהֶם כַּוָּנַת מְכַוֵּן, וְסִיעָתוֹ נִקְרָאִים בַּעֲלֵי הַהֶנְאָה, כִּי סְבָרָתָם כִּי הַהֶנְאָה הִיא הַתַּכְלִית הַמְבֻקָּשֶׁת, וְהִיא הַטּוֹבָה סְתָם. וּבַקֻּשַׁת בַּעַל הַתּוֹרָה מִן הַמְצֻוֶּה בְּהּ שֶׁיִּהְיֶה נִכְבָּד אֶצְלוֹ, מוֹסֵר כָּל חֶפְצָיו אֵלָיו יִתְבָּרֵךְ, וּמְבַקֵּשׁ לְמוּד אִם הוּא חָסִיד, אוֹ אוֹתוֹת וְכָבוֹד אִם הוּא נָבִיא, אוֹ הֶמּוֹן נִרְצֶה עִם הָעִנְיָנִים הַנִּזְכָּרִים בַּתּוֹרָה מִן הָעִתִּים וְהַמְּקוֹמוֹת וְהַמַּעֲשִׂים, וְאֵינֶנּוּ מַשְׁגִּיחַ בַּסִּבּוֹת הַטִּבְעִיּוֹת וְהַמִּקְרִיּוֹת, וְיֵדַע כִּי רָעָתָם דְּחוּיָה מִמֶּנּוּ, אִם בְּלִמּוּד שֶׁיִּתְקַדֵּם לוֹ בַהַצָּעָה לָרָעָה הָהִיא, אוֹ בְּכָבוֹד שֶׁיֵּעָשֶׂה לוֹ בְּעֵת הָרָעָה הַהִיא. אַף טוֹבַת הַסִּבּוֹת הַמִּקְרִיּוֹת אֵינֶנָּה נִמְנַעַת מִן הָרָשָׁע, כָּל שֶׁכֵּן מֵהֶחָסִיד. וְטוֹבַת הָרְשָׁעִים הִיא בַּסִּבּוֹת הָהֵם הַמִּקְרִיּוֹת וְהַטִּבְעִיּוֹת, וְאֵין דּוֹחֶה לְרָעָתָם כְּשֶׁתְּבוֹא, אֲבָל הַחֲסִידִים יַצְלִיחוּ בַסִּבּוֹת הָהֵם, וְהֵם בְּטוּחִים מֵרָעָתָם. וְכִמְעַט שֶׁאֵצֵא מֵעִנְיָן כַּוָּנָתִי. וְעַתָּה אָשׁוּב אֵלָיו וְאֹמַר כִּי דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם הֵבִיא שִׁלְשָׁה חֻלָּקִים בְּסִבּוֹת הַמָּוֶת, וְאָמַר: "כִּי אִם־יֵשׁ יִגְּפֵנוּ", וְהִיא הַסִּבָּה הָאֱלֹהִית; "אוֹ־יוֹמוֹ יָבֹא וָמֵת", וְהִיא הַסִּבָּה הַטִּבְעִית; "אוֹ בַמִּלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפֶּה", וְהִיא הַסִּבָּה הַמִּקְרִית. וְהִנִּיחַ הַחֵלֶק הָרְבִיעִי רְצוֹנִי לוֹמַר: הַמִּבְחָרִי,

כִּי אֵין אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ דַּעַת בּוֹחֵר בַּמָּוֶת, וְאַף עַל פִּי שֶׁשְּׁאוֹל הֵמִית אֶת עַצְמוֹ, לֹא מִבְּחֵרוֹ הַמָּוֶת אַךְ לִדְחוֹת הִתְעַלְּלוּת הָאוֹיֵב בּוֹ. וּכְמוֹ הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה בַּדִּבּוּר, כִּי דִּבּוּר הַנְּבִיאִים בְּעֵת שֶׁלּוֹבֶשֶׁת אוֹתָם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ בְּכָל דִּבְרֵיהֶם מִכֻּוָּן מִן הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְאֵין לַנָּבִיא דָּבָר בִּבְחִירָה מִדָּבָרָיו. וְהַדִּבּוּר הַטִּבְעִי הֵם הָרְמָזִים וְהַתְּנוּעוֹת הָרְאוּיוֹת לָעִנְיָנִים שֶׁרוֹצִים לְהַלִּיץ בַּעֲדָם, וּמְבִיאָה הַנֶּפֶשׁ אֲלֵיהֶם בִּלְעֲדֵי הַסְכָּמָה קוֹדֶמֶת, אֲבָל הַלְּשׁוֹנוֹת הַמֻּסְכָּם עֲלֵיהֶם הֵם מֻרְכָּבִים מֵעִנְיָנִים טִבְעִי וּמִבְחָרִי. וְהַדִּבּוּר הַמִּקְרִי הוּא דִּבּוּר הַמְּשֻׁנָּעִים בְּעֵת שִׁנּוּעָם, לֹא יִסַּדֵּר מִמֶּנּוּ עִנְיָן וְלֹא יַגִּיעַ אֶל חֵפֶץ מְכֻוָּן. וְהַדִּבּוּר הַמִּבְחָרִי הוּא דִּבּוּר הַנָּבִיא בְּעֵת נְבוּאָתוֹ, אוֹ דִּבְרֵי הַדַּעְתָּן הַמְחַשֵּׁב – הַמְחַבֵּר מְלִיצָתוֹ וּבוֹחֵר דְּבָרָיו כְּפִי שֶׁיִּרְאֶה שֶׁהוּא רָאוּי לְכַוָּנָתוֹ, וְאִלּוּ הָיָה רוֹצֶה, הָיָה מַחֲלִיף כָּל דָּבָר מֵהֶם בְּזוּלָתוֹ, וְעוֹד, אִם הָיָה רוֹצֶה, הָיָה מֵנִיחַ עִנְיָן וְלוֹקֵחַ זוּלָתוֹ. וְיֵשׁ לְיַחֵס כָּל הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה אֶל הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ בְּדֶרֶךְ הִשְׁתַּלְשְׁלוּת, לֹא שֶׁהֵם בְּכַוָּנָה רִאשׁוֹנָה מִמֶּנּוּ, וְאִם אֵינֶנּוּ כֵּן – דִּבְרֵי הַתִּינוֹק וְדִבְרֵי מְטֹרְפֵי הַדַּעַת וּמְלִיצַת הַדַּבָּרָן וְשִׁירֵי הַמְּשׁוֹרֵר -דִּבְרֵי הָאֱלֹהִים, יִתְעַלֶּה מִכָּל זֶה. אֲבָל טַעֲנַת הֶעָצֵל עַל הַזָּרִיז בְּאָמְרוֹ: כְּבָר קָדַם בְּדַעַת אֱלֹהִים מַה שֶּׁיִּהְיֶה, אֵינֶנָּה טַעֲנָה, כִּי זֶה כְּמוֹ אָמְרוֹ: "וְאִלּוּ הָיָה אוֹמֵר כִּי אֲשֶׁר יִהְיֶה אִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה", יֵאָמֵר לוֹ: "אֱמֶת הוּא, אֲבָל לֹא תִמְנַע הַטַּעֲנָה הַזֹּאת שֶׁיִּקַּח הָאָדָם הָעֵצָה הַטּוֹבָה, וּתְזַמֵּן כְּלֵי מִלְחָמָה לְאוֹיְבְךָ וְהַמָּזוֹן לְרַעֲבוֹנְךָ, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּרֵר לְךָ כִּי הַצְּלָתְךָ אוֹ אֲבֵדָתְךָ אֵינָם נִגְמָרִים כִּי אִם בַּסִּבּוֹת הָאֲמְצָעִיּוֹת". וּמִכְּלָלָם אַךְ הַחֲזָקָה שֶׁבָּהֶם, שֶׁתִּבְחַר בַּזְּרִיזוּת וּבַהִשְׁתַּדְּלָה, אוֹ בָּעֲצֵלָה וּבָעִכּוּב, וְאַל תִּטְעַן בְּמַה שֶּׁיִּקָּרֶה לְמַעֲטִים וּבְעִתּוֹת מְעוּטוֹת וּבְדֶרֶךְ הַמִּקָּרֶה מֵאֲבֹד הַמִּשְׁתַּדֵּל וְהִנָּצֵל הַמֻּפְקָר הַפֻּתִי, כִּי שֵׁם הַבִּטָּחָה יֶשׁ לוֹ עִנְיָן מוּבָן בִּלְתִּי עִנְיָן שֵׁם הַסַּכָּנָה, וְאֵין דַּעְתָּנוּבוֹרַחַ מִמָּקוֹם הַסַּכָּנָה אֶל מְקוֹם הַבִּטָּחָה; וּמַה שֶּׁיִּקָּרֶה בְּמָקוֹם הַסַּכָּנָה מִן הַהַצָּלָה, יֵאָמֵר כִּי הוּא נִפְלָא, וּמַה שֶּׁיִּקָּרֶה בְּמָקוֹם הַבִּטָּחָה מִן הָאֲבָדָן, יֵאָמֵר שֶׁהוּא דָּבָר חוּץ לַטֶּבַע. וְהַבְּחִירָה בַּהִשְׁתַּדְּלוּת חוֹבָה. וּמֻסְבּוֹת הַהִשְׁתַּדְּלוּת, עָצַתִי זֹאת לְמִי שֶׁיַּאֲמִין בִּהּ, וּמֻסְבּוֹת הַהֶפְקֵר, הָעֵצָה שֶׁהִיא סוֹתֶרֶת הָעֵצָה הַזֹּאת; וְהַכֹּל שָׁב בְּהִשְׁתַּלְשְׁלוּת אֶל הָאֱלֹהִים; אַךְ אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּנִזְרָה גְּרִידָא הוּא הַכָּבוֹד וְהָאוֹתוֹת, וְזֶה אֵין מַצְרִיךְ אֶל סִבּוֹת אֶמְצָעִיּוֹת, וְאֶפְשָׁר שֶׁצָּרִיךְ אֲלֵיהֶם, כְּהַצָּלַת מֹשֶׁה מִן הָרָעָב אַרְבָּעִים יוֹם מִבְּלִתִּי הֱכָנַת מָזוֹן, וְאַבְדָן עִם סַנְחֵרִיב מִבְּלִי סִבָּה נִרְאֵית; אַךְ בְּסִבּוֹת אֱלֹהִיּוֹת אֵינָן אֲצֻלִּנוּ סִבּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִים אוֹתָם. וּבָהֶם יֵאָמֵר כִּי לֹא יוֹעִיל בָּהֶם הַהִזְדַּמְּנוּת, וְהֵם הַזְּמוּנִים הַחוּשִׁיִּים; אֲבָל הַזְּמוּנִים הַנַּפְשִׁיִּים וְהֵם סוֹדוֹת הָתּוֹרָה לְמִי שֶׁיֵּדָעֵם וְהִתְחַכֵּם בָּהֶם, הֵם מוֹעִילִים מְבִיאִים הַטּוֹב וְדוֹחִים הָרָע. וּכַאֲשֶׁר יִשְׁתַּדֵּל הָאָדָם בַּסִּבּוֹת הָאֲמְצָעִיּוֹת, אַחַר שֶׁיִּמְסֹר אֶל הָאֱלֹהִים בְּמַה שֶּׁנֶּעְלָם מִמֶּנּוּ בְּלֵב שָׁלֵם, יִמְצָא טוֹב וְלֹא יַחֲטִיא, אֲבָל הִכָּנְסוֹ בַּסַּכָּנָה הַגְמוּרָה לְבִטְחוֹנוֹ בֵּאלֹהִים, נִכְנָס תַּחַת "לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְיָ"

אֲבָל הַמַּאֲמָר בְּשָׁוְא בְּצַוּוֹתוֹ בַּעֲבוֹדָה לְמִי שֶׁקָּדַם בְּדַעְתּוֹ שֶׁיַּמְרֵהוּ אוֹ שֶׁיַּעַבְדֵהוּ, אֵינֶנּוּ שָׁוְא, כִּי כְּבָר הִקְדַּמְנוּ וּבֵארְנוּ כִּי הַמְּרִי וְהָעֲבוֹדָה לֹא יִגָּמְרוּ כִּי אִם בַּסִּבּוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת, וְהָיְתָה סִבַּת עֲבוֹדַת הָעוֹבֵד הַצִּוּוִי בַּעֲבוֹדָה, וְכֵן קָדַם בִּידִיעָתוֹ שֶׁהוּא עוֹבֵד, וְשֶׁסִּבַּת עֲבוֹדָתוֹ שְׁמֹעַ תּוֹכַחְתּוֹ, וְכֵן קָדַם בְּדַעְתּוֹ מְרִי הַמְּמֹרֶה בַּסִּבּוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת, אִם בְּחֶבְרַת הָרְעִים אוֹ בְּתִגְבֹּרֶת מֶזֶג רָע, אוֹ נְטוֹת אֶל הַתַּעֲנוּג וְהַמְּנוּחָה. וְתוֹכַחְתּוֹ לוֹ מַקֵּל מִמְּרִיוֹ, כִּי מִן הַמְפֻרְסָם כִּי לַתּוֹכַחַת רֹשֶׁם בַּנֶּפֶשׁ עַל כָּל עִנְיָן, וְכִי הַמַּמְרֶה תִּתְפַּעֵל נַפְשׁוֹ לְשֵׁמַע הַתּוֹכָחוֹת אֲפִלּוּ מְעַט הִפְּעָלוּת, כָּל שֶׁכֵּן כְּשֶׁתִּהְיֶה הַתּוֹכַחַת לֶהָמוֹן, כִּי יֵשׁ בָּהֶם עַל כָּל פָּנִים מְקַבֵּל, וּכְבָר תּוֹעִיל וְאֵינוֹ שָׁוְא. תְּחִלַּת הַהַקְדָּמוֹת אֲשֶׁר בָּהֶם קִיּוּם הָעֵצָה הַזֹּאת, הַהוֹדָאָה בַּסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה, וְשֶׁהוּא עוֹשֶׂה חָכָם, וְשֶׁאֵין בְּמַעֲשָׂיו שָׁוְא, אַךְ כֻּלָּם בְּחָכְמָה וְסִדּוּר אֵין בָּהֶם קִלְקוּל. וּכְבָר הִתְיַשֵּׁב זֶה בַּנְּפָשׁוֹת, בְּהִתְבּוֹנֵן בְּרֹב הַבְּרִיאָה וּמַה שֶּׁנִּשְׁתָּרֵשׁ מִמֶּנָּה בְּנֶפֶשׁ הַמִּשְׂתַּכֵּל, עַד שֶׁהֶאֱמִין שֶׁאֵין בְּמַעֲשָׂיו קִלְקוּל, וְאִם יֵרָאֶה בְּמִקְצָתָם, לֹא תִתְקַלְקֵל אֱמוּנָתוֹ בַּעֲבוּר זֶה, אֲבָל יְיַחֲסֵהוּ אֶל סִכְלוּת נַפְשׁוֹ וּמְעוּט הֲבָנָתוֹ. וְהַהַקְדָּמָה הַשֵּׁנִית, הַהוֹדָאָה בְּסִבּוֹת אֶמְצָעִיּוֹת אַף אֵינָם פּוֹעֲלוֹת, אֲבָל הֵם סִבּוֹת, עַל דֶּרֶךְ הַחֹמֶר אוֹ עַל דֶּרֶךְ הַכֵּלִים, כִּי הַשִּׂכְבַת זֶרַע וְהַדָּם חֹמֶר לָאָדָם, וְאִבְרֵי הַהַזְרָעָה מְחַבְּרִים בֵּינֵיהֶם וְהָרוּחוֹת וְהַכֹּחוֹת כֵּלִים מְשַׁמְּשִׁים בְּחֵפֶץ הָאֱלֹהִים, וְיִגָּמֵר בָּהֶם צִלְמוֹ וְקַוּוֹ וְגִדּוּלוֹ וְהִוָּוְנוֹ, וְאֶפְלוּ בַּדָּבָר הַנּוֹצָר יֵשׁ שְׁצָרִיךְ אֶל הַסִּבָּה הָאֶמְצָעִית, כְּעֶפֶר אֲשֶׁר הָיָה חֹמֶר אָדָם, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא לְהוֹדוֹת בְּסִבּוֹת אֶמְצָעִיּוֹת. וְהַהַקְדָּמָה הַשְּׁלִישִׁית, כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ נוֹתֵן לְכָל חֹמֶר הַטּוֹבָה שֶׁבַּצּוּרוֹת שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לְקַבֵּל, וְהַמְתֻקָּנֶת שֶׁבָּהֶם, וְשֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ מֵטִיב, לֹא יִמְנַע חֲנִינָתוֹ וְחָכְמָתוֹ וְהַנְהָגָתוֹ מִדָּבָר, וְכִי חָכְמָתוֹ בַּפִּרְעֹשׁ וּבַיַּתּוּשׁ, עַל הַדִּמְיוֹן, אֵינָנָּה מְקֻצֶּרֶת מֵחָכְמָתוֹ בְּסִדּוּר הַגַּלְגַּלִּים, אַךְ הִתְחַלְפוּ הַדְּבָרִים מֵחֲמַת חֲמְרֵיהֶם, וְאֵין לְךָ לֵאמֹר: לָמָּה לֹא בָּרָאנִי מַלְאָךְ? כַּאֲשֶׁר אֵין לַתּוֹלַעַת לֵאמֹר: לָמָּה לֹא בָּרָאנִי אָדָם? וְהַהַקְדָּמָה הָרְבִיעִית, הַהוֹדָאָה כִּי לַמְּצִיאוּת מַדְרֵגוֹת עֶלְיוֹנוֹת וְתַחְתּוֹנוֹת, וְכָל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ הֶרְגֵּשׁ וְהַשָּׂגָה וְחוּשׁ, מְעֻלֶּה מֵאֲשֶׁר אֵין לוֹ זֶה, בַּעֲבוּר קִרְבָתוֹ מִמַּדְרֵגַת הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה, אֲשֶׁר הוּא הַשֵּׂכֶל בְּעַצְמוֹ, וְכִי הַפְּחוּת שֶׁבַּצֶּמַח יוֹתֵר מְעֻלֶּה בַּמַּדְרֵגָה מִן הַמְּעֻלֶּה שֶׁבַּמּוֹצָאִים, וְהַפְּחוּת שֶׁבַּבְּהֵמָה יוֹתֵר מְעֻלֶּה בַּמַּדְרֵגָה מִן הַמְּעֻלֶּה שֶׁבַּצֶּמַח, וְהַפְּחוּת שֶׁבָּאָדָם יוֹתֵר מְעֻלֶּה בַּמַּדְרֵגָה מִן הַמְּעֻלֶּה שֶׁבַּבְּהֵמָה. וְכֵן הַפָּחוּת שֶׁבִּבְנֵי תּוֹרַת הָאֱלֹהִים יוֹתֵר מְעֻלֶּה בַּמַּדְרֵגָה מִן הַמְּעֻלֶּה שֶׁבָּאֻמּוֹת שֶׁאֵין לָהֶם תּוֹרַת הָאֱלֹהִים, כִּי הַתּוֹרָה שֶׁהִיא מֵאֵת הָאֱלֹהִים מַקָּנָה הַנְּפָשׁוֹת מִנְהַג הַמַּלְאָכִים וּתְכוּנָתָם, וְזֶה מַה שֶּׁאֵין מַשִּׂיגִים אוֹתוֹ בְּלִמּוּד. וְהָרְאָיָה עַל זֶה, כִּי הַהַתְמָדָה עַל מַעֲשֵׂה הַתּוֹרָה הַהִיא מְבִיאָה אֶל מַדְרֵגַת הַנְּבוּאָה, אֲשֶׁר הִיא הַקְּרוֹבָה שֶׁבַּמַּדְרֵגוֹת הָאֱנוֹשִׁיּוֹת אֶל הָאֱלֹהִים, אִם כֵּן בַּעַל הַתּוֹרָה הַמְמֻרֶה טוֹב מֵאֲשֶׁר אֵין לוֹ תּוֹרָה, כִּי הוּא כְּבָר הִקְנַתְהוּ תּוֹרַת אֱלֹהִים

מִנְהָג מַלְאָכוּתִי, הִשְׁקִיף בּוֹ עַל מַדְרֵגַת הַמַּלְאָכִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁמִּרְיוֹ בִּלְבֵּל אוֹתוֹ עָלָיו וְהִפְסִידוֹ, נִשְׁאַר לוֹ מִמֶּנּוּ רְשָׁמִים וְנִשְׁאַר בְּאֵשׁ הַכֹּסֶף אֵלָיו, כִּי עִם כָּל זֶה אִם הָיוּ נוֹתְנִין לוֹ הַבְּחִירָה, לֹא הָיָה בוֹחֵר שֶׁיִּהְיֶה בְּמַדְרֵגַת מִי שֶׁאֵין לוֹ תוֹרָה; כַּאֲשֶׁר הָאָדָם כַּאֲשֶׁר יֵחֶלֶה וְיַעֲנֶה בְּמַכְאוֹבָיו, אִלּוּ הָיוּ נוֹתְנִין לוֹ הַבְּחִירָה שֶׁיִּהְיֶה סוּס אוֹ דָג אוֹ עוֹף מִתְעַנֵּג בְּלִי מַכְאוֹב, וְיִבְדַּל בֵּינוֹ וּבֵין הַשֵּׂכֶל אֲשֶׁר יְקָרְבֵהוּ אֶל מַדְרֵגַת הָאֱלֹהוּת, לֹא הָיָה בוֹחֵר בּוֹ. וְהַהַקְדָּמָה הַחֲמִישִׁית, כִּי נַפְשׁוֹת הַשּׂוֹמְעִים מְקַבְּלוֹת רֹשֶׁם לְתוֹכַחַת הַמּוֹכִיחַ, כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶה בִּדְבָרִים מְקֻבָּלִים, וְלִתּוֹכַחַת בֶּאֱמֶת עַל כָּל פָּנִים תּוֹעֶלֶת, וְאִם אֵינֶנָּה מְשִׁיבָה הַמַּמְרֶה מַעֲשׂוֹת הָרַע, יִקְדַּח בְּנַפְשׁוֹ מִן הַתּוֹכַחַת הַהִיא נִיצוֹץ, וְרוֹאֶה כִּי הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא רָע, וְזֶה חֵלֶק מִן הַתְּשׁוּבָה וְהַתְחָלָה לָהּ בּוֹ. וְהַהַקְדָּמָה הַשִּׁשִּׁית, כִּי הָאָדָם מוֹצֵא מִנַּפְשׁוֹ יְכֹלֶת לַעֲשׂוֹת הָרַע וְעָזְבוֹ הָעִנְיָנִים אֲשֶׁר הֵם אֶפְשָׁר לוֹ; וּמַה שֶּׁנִּמְנָע מִמֶּנּוּ, לֹא נִמְנַע כִּי אִם לְהֶעְדֵּר הַסִּבּוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת אוֹ לְסִכְלוּת הָאָדָם בָּהֶם. וְהַדִּמְיוֹן בָּזֶה: רָשׁ נָכְרִי אֵיננוּ יוֹדֵעַ לְהַנְהִיג, רוֹצֶה לִמְשֹׁל בָּעָם, וְזֶה נִמְנָע מִמֶּנּוּ, וְאִלּוּ הָיוּ נִמְצָאוֹת הַסִּבּוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת וְיִהְיֶה הוּא חָכָם לְהִתְעַסֵּק בָּהֶם, הָיָה נִגְמָר רְצוֹנוֹ כַּאֲשֶׁר נִגְמָר רְצוֹנוֹ בְּמַה שֶּׁסִּבּוֹתָיו נִמְצָאוֹת וְיָדַעַם וַיְנַהֵיגֵם, מֵמַה שֶּׁמּוֹשֵׁל בְּבֵיתוֹ וּבָנָיו וּבַעֲבָדָיו, וְיוֹתֵר מִזֶּה אָבָרָיו – יְנִיעַם כַּאֲשֶׁר יִרְצֶה וְיַדַּבֵּר בְּמַה שֶּׁיִּרְצֶה; וְיוֹתֵר מִזֶּה מַחֲשַׁבְתּוֹ וְדִמְיוֹנוֹ – יְצַטֶּיר לוֹ הַקֶּרוֹב וְהָרָחוֹק בְּעֵת שֶׁיִּרְצֶה וְעַל הָעִנְיָן שֶׁיִּרְצֶה, כִּי הוּא מוֹשֵׁל בְּסִבּוֹתָיו הָאֶמְצָעִיּוֹת. וְעַל כֵּן לֹא יִתָּכֵן שֶׁיְּנַצַּח הַחֹלֶשׁ אֶת הֶחָזָק בְּשִׂחוֹק הָאִשְׁקוֹקִי הַנִּקְרָאת שַׁטְרַנְג' בְּעַרְבִי, וְלֹא יֵאָמֵר "הַצְלָחָה" וְ"רֹעַ מַזָּל אַרְדְּשִׁיר" בְּמִלְחֶמֶת הָאִשְׁקוֹקִי, כַּאֲשֶׁר יֵאָמֵר בְּמִלְחֶמֶת שְׁנֵי מְלָכִים נִלְחָמִים, כִּי סִבּוֹת הָאַרְדְּשִׁיר וּמִלְחֶמֶת הַשַּׁטְרַנְג' נִמְצָאוֹת כֻּלָּם, וְיִנָּצַח הֶחָכָם בְּהַנְהָגָתוֹ תָּמִיד, וְלֹא יֵרָא סִבָּה טִבְעִית שֶׁצָּרִיךְ לְהַתְנוֹת בָּהּ וְלֹא סִבָּה מִקְרִית, אֶלָּא בְּעֵת נָכְרִי מֻחְמַת הִתְעַלְּמוּת: וְהַהִתְעַלְּמוּת נִכְנָס בַּסִּכְלוּת כַּאֲשֶׁר אָמַרְנוּ. וְעִם כָּל זֶה הַכֹּל מְיֻחָס אֶל הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה בַּדְּרָכִים הַנִּזְכָּרִים. אַךְ אֶל הַכַּוָּנָה הָרִאשׁוֹנָה, בְּחִדּוּשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי הֱיוֹת הַשְּׁכִינָה בְּתוֹכָם, אֲבָל אַחַר כֵּן הָעִנְיָן מְסֻפָּק אֶלָּא בִּלְבּוֹת הַמַּאֲמִינִים, הַאִם הַחִדּוּשִׁים הָאֵלֶּה בְּכַוָּנָה רִאשׁוֹנָה מִן הָאֱלֹהִים אוֹ בְּסִבּוֹת גַּלְגַּלִּים אוֹ מִקָּרִים? וְאֵין טַעֲנָה פּוֹסֶקֶת; אַךְ הַטּוֹב שֶׁיְּיֻחַס הַכֹּל אֵלָיו יִתְבָּרֵךְ; כָּל שֶׁכֵּן הַדְּבָרִים הַגְּדוֹלִים: כַּמָּוֶת וְהַנִּצּוּחַ וְהַמִּלְחָמוֹת וְהַהַצְלָחָה וְהַחִסָּרוֹן וְהַדּוֹמֶה לָזֶה.

**כא** אָמַר הֶחָבֵר: זֶה וְהַדּוֹמֶה לוֹ הַחֲקִירָה עָלָיו טוֹבָה, וְעַל אֵיכוּת דִּינֵי הָאֱלֹהִים בַּעֲבָדָיו וּתְלוּתָם בְּמַה שֶּׁתִּלְאָם הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם, מִן פֹּקֵד עָוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים לְשׂוֹנְאָיו וְעֹשֶׂה חֶסֶד לְאֲלָפִים לְאֹהֲבָיו, וְשִׁקּוּל עָוֹן וְעָוֹן עִם עֹנֶשׁ וְעֹנֶשׁ, מִמַּה שֶּׁבָּא בַּמִּקְרָא וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ, וּמַה שֶּׁמְּשִׁיבִין אוֹתוֹ בִּתְשׁוּבָה וּמַה שֶּׁאֵין מְשִׁיבִין, וּתְנָאֵי הַתְּשׁוּבָה, וּמַה שֶּׁיָּבֹא מִן הַצָּרוֹת עַל דֶּרֶךְ הַבְּחִינָה וְהַנִּסָּיוֹן, וְעַל דֶּרֶךְ הַפֻּרְעוֹן מֵעָוֹן שֶׁקָּדַם, וְעַל דֶּרֶךְ הַתְּמוּרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה,

וְעַל דֶּרֶךְ הַתְּמוּרָה בָּעוֹלָם הַבָּא, אוֹ בַּעֲבוּר עָוֹן אָבוֹת, וּמַה שֶּׁיִּבָּא מִן הַטּוֹבוֹת לִזְכוּת שֶׁקָּדַם, אוֹ בַּעֲבוּר זְכוּת אָבוֹת, אוֹ לִבְחִינָה וְנִסָּיוֹן. וְהֶמְזֵג הַפָּנִים הָאֵלֶּה וְזוּלָתָם מִמַּה שֶּׁדַּעְתָּם עָמֻקָּה וְאֶפְשָׁר שֶׁיְּגֻלֶּה בַּחֶקִירָה בְּרֹב הַסִּבּוֹת – בְּ"צַדִּיק וְרַע לוֹ רָשָׁע וְטוֹב לוֹ". וּמַה שֶּׁאֵינֶנּוּ נִגְלֶה יִמְסֹר בּוֹ הָעִנְיָן אֶל דַּעַת הָאֱלֹהִים וְצִדְקוֹ יִתְבָּרַךְ, וְיוֹדֶה הָאָדָם בְּסִכְלוּתוֹ בַּסִּבּוֹת הָאֵלֶּה הַנִּגְלוֹת כָּל שֶׁכֵּן הַנִּסְתָּרוֹת. וְכַאֲשֶׁר יַגִּיעַ בִּדְבָרָיו אֶל הָעֶצֶם הָרִאשׁוֹן וּמַה שֶּׁהִתְחַיְּבוּ בּוֹ מִן הַמִּדּוֹת, יִבָּדֵל מֵהֶם וְרוֹאֶה בָּעָדָם מָסָךְ אוֹר בָּהִיר מְנַצֵּחַ הָרְאוּת, וְיִמָּנַע מִמֶּנּוּ הַשִּׂיגוֹ בָּעֲבוּר קִצְרַת רְאוּתֵנוּ וְדַעְתֵּנוּ, לֹא בָּעֲבוּר הִסָּתְרוֹ וְהֶחְסֵרוֹ, כִּי הוּא בָּהִיר וְנִגְלֶה מִפַּרְסָם בְּיוֹתֵר אֲצֶל בַּעֲלֵי הָרוּאוֹת הַנִּבּוּאִיּוֹת מִשֶּׁיִּצְטָרְכוּ בּוֹ אֶל הֶבְאַת רְאָיָה. וְתַכְלִיתֵנוּ מֵהַכָּרַת אֲמִתָּתוֹ שֶׁנַּכִּיר בַּטִּבְעִיּוֹת מַה שֶּׁלֹּא הָיְתָה סִבָּה דָּבָר מִן הַטְּבָעִים, נְיַחֲסֵהוּ אֶל כֹּחַ בִּלְתִּי נִשְׁמִי אֲבָל כֹּחַ אֱלֹהִי, כַּאֲשֶׁר אָמַר גָּלִינוֹס בְּכֹחַ הַמְצַיֵּר, וְיָשִׂים לוֹ יִתְרוֹן עַל שְׁאָר הַכֹּחוֹת, וְרוֹאֶה שֶׁאֵינֶנּוּ מֻחָמַת הַמֶּזֶג, אֲבָל לְעִנְיָן אֱלֹהִי. וּבָאוֹתוֹת שֶׁאָנַחְנוּ רוֹאִים בְּהִפּוּךְ עֵין הָעֲצָמִים וְשִׁנּוּי הַמִּנְהָגִים וּבְרִיאַת נִמְצָאוֹת, לֹא הָיוּ מִבְּלִי תַחְבֻּלָה קוֹדֶמֶת. וְזֶהוּ הַהֶפְרֵשׁ בֵּין מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה עַל יְדֵי מֹשֶׁה וּבֵין מַה שֶּׁעָשׂוּ הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם, אֲשֶׁר אִם הָיוּ מְחַפְּשִׂים עֲלֵיהֶם הָיוּ מוֹצְאִים הַתַּחְבֻּלָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יִרְמְיָה:"הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֶׂה תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ", רְצוֹנוֹ לוֹמַר: אִם תִּפְקְדֵם וּתְחַפֵּשׂ עֲלֵיהֶם יִהְיוּ לְאֶפֶס. וְהָעִנְיָן הָאֱלֹהִי כָּל אֲשֶׁר תְּחַפֵּשׂ עָלָיו תִּמְצָאֵהוּ כַּזָּהָב הַנָּקִי; וְכַאֲשֶׁר נַגִּיעַ אֶל הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת נֹאמַר כִּי יֵשׁ שָׁם בְּלִי סָפֵק עִנְיָן שֶׁאֵינֶנּוּ נִשְׁמִי מַנְהִיג כְּלַל הַנִּשְׁמִיִּים, וְדֵעוּתֵינוּ נִלְאוֹת מֵחֲקֹר עָלָיו, אִם כֵּן נִבְחַן בְּפֹעֲלָיו יִתְבָּרַךְ וְנַעֲמֹד מִסַּפֵּר עַצְמוֹ, כִּי אִלּוּ הָיִינוּ מַשִּׂיגִים אֲמִתָּתוֹ הָיָה זֶה חִסָּרוֹן בּוֹ; וְאַל נַשְׁגִּיחַ לְדִבְרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים אֲשֶׁר מְחַלְּקִים הָעוֹלָם הָאֱלֹהִי אֶל מַדְרֵגוֹת, אַךְ כֻּלָּם אֲצָלֵנוּ מַדְרֵגָה אֱלֹהִית, מֵאַחַר שֶׁנִּפְרַד מֵהַהַגְשָׁמָה. וְאֵין כִּי אִם אֱלוֹהַּ מַנְהִיג הַנִּשְׁמִיִּים. וַאֲשֶׁר הֵבִיא הַפִּילוֹסוֹפִים לְהַרְבּוֹת הָאֱלֹהִים, בְּחִינָתָם בִּתְנוּעוֹת הַגַּלְגַּלִּים, סְפָרוּם וְהִגִּיעוּם אֶל יוֹתֵר מֵאַרְבָּעִים, וְרָאוּ כִּי לְכָל תְּנוּעָה מֵהֶם סִבָּה זוּלַת סִבַּת הָאַחֶרֶת, וְהוֹצִיא לָהֶם הָעִיּוּן כִּי הַתְּנוּעוֹת הָהֵם חֻפְצִיּוֹת לֹא הֶכְרְחִיּוֹת וְלֹא טִבְעִיּוֹת, וְהִתְחַיֵּב שֶׁתִּהְיֶה כָּל תְּנוּעָה מִנֶּפֶשׁ, וּלְכָל נֶפֶשׁ שִׂכֶל, וְהַשֵּׂכֶל הַהוּא הוּא מַלְאָךְ נִפְרָד מֵחֹמֶר, וְקָרְאוּ הַשְּׂכָלִים הָהֵם אֱלֹהִים וּמַלְאָכִים וְעִלּוֹת שְׁנִיּוֹת וְזוּלַת זֶה מֵהַשֵּׁמוֹת, אַחֲרִית מַדְרֵגָתָם וְהַקָּרוֹב מֵהֶם אֲצָלֵנוּ הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, אָמְרוּ כִּי הוּא מַנְהִיג הָעוֹלָם הַזֶּה הַתַּחְתּוֹן, וְאַחַר כֵּן הַשֵּׂכֶל הַהְיוּלָנִי, וְאַחַר כֵּן הַנֶּפֶשׁ, וְאַחַר כֵּן הַטֶּבַע, וְאַחַר כֵּן הַכֹּחוֹת הַטִּבְעִיּוֹת וְהַכֹּחוֹת הַחִיּוּנִיּוֹת, וְכֹחַ אֵבֶר אֵבֶר, וְזֶה כֻּלּוֹ דִּקְדּוּק יָקָר חִדּוּד לֹא אֱמֶת, וְהַנְּפִתָּה לוֹ עַל כָּל פָּנִים אֶפִּיקוּרוֹס. וְנַעֲזֹב רַאֲיַת הַקָּרְאִים בְּמִצְוַת דָּוִד לִבְנוֹ: "וְאַתָּה שְׁלֹמֹה־בְנִי דַּע אֶת־אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ", וְרַאְיָתָם מִזֶּה, שֶׁצָּרִיךְ לָדַעַת אֶת הָאֱלֹהִים יְדִיעָה בְּרוּרָה וְאַחַר כֵּן הִתְחַיֵּב עֲבוֹדָתוֹ, אֲבָל – הַזְהִיר לִסְמֹךְ עַל אָבִיו

וּזְקֵנָיו לְהַאֲמִין בֵּאלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, אֲשֶׁר דָּבְקָה בָהֶם הַשְׁגָּחָתוֹ וְקִיֵּם לָהֶם יְעוּדָיו בְּהַרְבּוֹת זַרְעוֹ, וְהִנְחִילָם אֶרֶץ כְּנָעַן, וַחֲנוֹת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, וְזוּלַת זֶה; וּכְמוֹ זֶה הוּא אָמְרוֹ: "אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא יָדָעוּם, וַאֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם", לֹא רָצָה בָהֶם הַיְדִיעָה בַּאֲמִתָּתָם, אֲבָל אֲשֶׁר לֹא רְאִיתֶם מֵהֶם לֹא טוֹב וְלֹא רָע, וְאֵין צָרִיךְ שֶׁתְּקַוּוּם וְלֹא שֶׁתִּירָאוּם.

**חתימת הספר**

(כב) וְאַחַר כֵּן הָיָה מֵעִנְיַן הֶחָבֵר שֶׁהִסְכִּים לָצֵאת מֵאֶרֶץ כּוּזָר לָלֶכֶת יְרוּשָׁלַיִם, וַיִּחַר לְמֶלֶךְ כּוּזָר עַל פְּרִידָתוֹ וְדִבֵּר עִמּוֹ עַל זֶה. וַיֹּאמֶר לוֹ: מַה תְּבַקֵּשׁ הַיּוֹם בִּירוּשָׁלַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן, וְהַשְׁכִינָה נֶעְדֶּרֶת מֵהֶם, וְהַקּוּרְבָה אֶל הָאֱלֹהִים מֻשָּׂגֶת בְּכָל מָקוֹם בְּלֵב הַטָּהוֹר וְהַכָּשֵׁר הֶחָזָק, וְלָמָּה תַכְנִיס עַצְמְךָ בְּסַכָּנוֹת הַמִּדְבָּרוֹת וְהַיַּמִּים וְהָאֻמּוֹת הַמִּתְחַלְּפוֹת.

כג אָמַר הֶחָבֵר: הַשְׁכִינָה הַנִּרְאֵית עַיִן בְּעַיִן הִיא אֲשֶׁר נֶעְדְּרָה, כִּי אֵיפֹה נִגְלֵית כִּי אִם לְנָבִיא אוֹ לְהֶמּוֹן נִרְצֶה בַּמָּקוֹם הַמְיֻחָד, וְהִיא אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ מְצַפִּים לָהּ, בְּאָמְרוֹ: "כִּי עַיִן בָּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן", וּבְאָמְרֵנוּ בִּתְפִלָּתֵנוּ: "וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן". אַךְ הַשְׁכִינָה הַנִּסְתֶּרֶת הָרוּחָנִית הִיא עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֶזְרָחֶי וְעִם כָּל בַּעַל דָּת הָאֱמִתִּית, זֶה הַמַּעֲשִׂים, טְהוֹר הַלֵּב, נַפְשׁוֹ בָרָה לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֶרֶץ כְּנַעַן מְיֻחֶדֶת לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְהַמַּעֲשִׂים לֹא יִשְׁלְמוּ כִּי אִם בָּהּ, וְהַרְבֵּה מִמִּצְוֹת יִשְׂרָאֵל בְּטֵלוֹת מִמִּי שֶׁאֵינוֹ דָר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהַלֵּב וְהַנֶּפֶשׁ אֵינָם טְהוֹרִים וְזַכִּים כִּי אִם בַּמָּקוֹם שֶׁיּוֹדְעִים בּוֹ שֶׁהוּא מְיֻחָד לֵאלֹהִים, וְאִלּוּ הָיָה זֶה בְּדִמְיוֹן וּבְמָשָׁל, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהוּא אֱמֶת כַּאֲשֶׁר קֹדֶם בֵּאוּרוֹ. וְתִתְעוֹרֵר הִתְשׁוּקָה אֵלָיו וְתִטְהַר הַנֶּפֶשׁ בּוֹ, כָּל שֶׁכֵּן מִי שֶׁהוֹלֵךְ אֵלָיו מִמָּקוֹם רָחוֹק, וְכָל שֶׁכֵּן לְמִי שֶׁקָּדְמוּ לוֹ עֲוֹנוֹת, וְהוּא מְבַקֵּשׁ כַּפָּרַת הָאֱלֹהִים, וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ בַּקָּרְבָּנוֹת אֲשֶׁר הָיוּ קְבוּעִים לְכָל עָוֹן וְעָוֹן מִזְּדוֹן וּשְׁגָגָה, וְיִסְמֹךְ עַל מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: "גָּלוּת מְכַפֶּרֶת עָוֹן", כָּל שֶׁכֵּן אִם יִהְיֶה הַגָּלוּת לְמָקוֹם רָצוּי אֲבָל הַסַּכָּנָה בַיָּם וּבַיַּבָּשָׁה אֵינָה נִכְנֶסֶת בְּאָמְרוֹ: "לֹא תְנַסּוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם", אַךְ סַכָּנָה שֶׁהוּא מְסֻכָּן כְּמוֹ מִי שֶׁתִּהְיֶה לוֹ סְחוֹרָה מְקֻוָּה שֶׁיְּרוִיחַ בָּהּ. וְאִלּוּ הָיָה מְסֻכָּן יוֹתֵר מִזֶּה כְּפִי תְּשׁוּקָתוֹ וְקַוּוֹת הַכַּפָּרָה, הָיָה הַדִּין עִמּוֹ בְּהִכָּנְסוֹ בְּסַכָּנוֹת, אֲחֲרֵי אֲשֶׁר חָשַׁב עִם נַפְשׁוֹ וְהוֹדָה עַל מַה שֶּׁעָבַר מִיָּמָיו, הִסְתַּפֵּק בּוֹ וְהֶחֱזִיק בִּשְׁאָר יָמָיו בִּרְצוֹן אֱלֹהָיו וְיִכָּנֵס בְּסַכָּנָה; וְאִם יַצִּילֵנוּ אֱלֹהָיו יְשַׂבַּח וְיוֹדֶה, וְאִם יְמִיתֵהוּ בַּעֲוֹנוֹתָיו. וְרוֹאֶה אֲנִי זֶה יוֹתֵר עֵצָה טוֹבָה מֵאֲשֶׁר יְסַכְּנוּ בְּנַפְשָׁם בַּמִּלְחָמוֹת בַּעֲבוּר שֶׁיִּזָּכְרוּ בִּגְבוּרָה, אוֹ בַּעֲבוּר שֶׁיִּקָּחוּ שָׁכָר גָּדוֹל, וְשֶׁיּוֹתֵר קַלָּה הִיא הַסַּכָּנָה הַזֹּאת מֵאֲשֶׁר יִכָּנְסוּ בְּמִלְחֶמֶת הָרְשׁוּת כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר עַל הַמִּלְחָמָה.

כד אָמַר הַכּוּזָרִי: לְפָנִים הָיִיתָ בּוֹחֵר בַּחֲרוּת, וַאֲנִי רוֹאֶה אוֹתְךָ עַתָּה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה לְהוֹסִיף עֲבֵדוּת וְחוֹבוֹת שֶׁתִּהְיֶה חַיָּב בָּהֶם כְּשֶׁתָּדוּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, מִמִּצְוֹת שֶׁאֵין אַתָּה חַיָּב בָּהֶם הֵנָּה.

כה אָמַר הֶחָבֵר: אֲבָל אֲנִי מְבַקֵּשׁ הַחֵרוּת מֵעַבְדוּת הָרַבִּים אֲשֶׁר אֲנִי מְבַקֵּשׁ רְצוֹנָם וְאֵינֶנִּי מַשִּׂיגוֹ, וַאֲפִלּוּ אִם אֶשְׁתַּדֵּל בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּי, וְאִלּוּ הָיִיתִי מַשִּׂיגוֹ לֹא הָיָה מוֹעִיל לִי, רְצוֹנִי לוֹמַר: עַבְדוּת בְּנֵי אָדָם וּבַקֶּשֶׁת רְצוֹנָם. וַאֲבַקֵּשׁ עַבְדוּת אַחֵר, יֶשֶׁג רְצוֹנוֹ בְּטֹרַח מְעָט, וְהוּא מוֹעִיל בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבַבָּא, וְהוּא "רְצוֹן הָאֱלֹהִים", וַעֲבוֹדָתוֹ הוּא הַחֵרוּת הָאֲמִתִּי, וְהַהַשְׁפָּלָה לוֹ הוּא הַכָּבוֹד עַל־הָאֱמֶת.

כו אָמַר הַכּוּזָרִי: כַּאֲשֶׁר אַתָּה מַאֲמִין בְּכָל מַה שֶּׁזְּכַרְתָּ כְּבָר יָדַע הָאֵל מַצְפּוּנְךָ, וְרַחְמָנָא לִבָּא בָּעֵי, יוֹדֵעַ הַמַּצְפּוּנִים וּמְגַלֶּה הַנִּסְתָּרוֹת.

כז אָמַר הֶחָבֵר: זֶה אֱמֶת כַּאֲשֶׁר יִמָּנַע הַמַּעֲשֶׂה, אֲבָל הָאָדָם מָנַח לוֹ בֵּינוֹ וּבֵין מַאֲוַיָּיו וּמַעֲשֵׂהוּ, וְהָאָדָם נֶאֱשָׁם כַּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מֵבִיא הַשָּׂכָר הַנִּרְאֶה אֶל הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב הַנִּרְאֶה, וְעַל כֵּן נֶאֱמַר: "וְהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרוֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם", "וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם", "זִכְרוֹן תְּרוּעָה". לֹא שֶׁהָאֱלֹהִים צָרִיךְ אֶל הַזְּכָרָה וְהֶעָרָה, אַךְ שֶׁהַמַּעֲשִׂים צְרִיכִים לִשְׁלֵמוּת וְאָז יִהְיוּ רְאוּיִים לִגְמוּל, כַּאֲשֶׁר צְרִיכִים עִנְיְנֵי הַתְּפִלָּה לְבַטֵּא בָּהֶם עַל הַשְׁלֵמוּת הַנִּגְמוּר מֵהַתְחָנָה וְהַבַּקָּשָׁה, וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה הַמַּעֲשֶׂה וְהַכַּוָּנָה שְׁלֵמִים כָּרָאוּי, יִהְיֶה עֲלֵיהֶם הַגְּמוּל, וְיִהְיֶה זֶה עַל דֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם כְּאִלּוּ הוּא זִכָּרוֹן, וְ"דִבְּרָה תוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם". וְאִם הָיָה הַמַּעֲשֶׂה בִּלְעֲדֵי כַּוָּנָה אוֹ כַּוָּנָה בִּלְתִּי מַעֲשֶׂה תֹּאבַד הַתּוֹחֶלֶת, אֶלָּא בְּמַה שֶּׁאִי אֶפְשָׁר הַמְצֻאַת הַכַּוָּנָה. וְהִתְוַדּוּת עַל הַמַּנַע הַמַּעֲשֶׂה מוֹעִיל קְצָת תּוֹעֶלֶת, כְּהִתְוַדּוּתֵנוּ בִּתְפִלָּתֵנוּ בְּאָמְרֵנוּ "וּמִפָּנֵי חֲטָאֵינוּ" וְהַדּוֹמֶה לָזֶה. וּבְהֶעָרַת בְּנֵי אָדָם וְהִתְעוֹרְרוּתָם אֶל אַהֲבַת הַמָּקוֹם הַהוּא הַקָּדוֹשׁ יִנָּחֵץ הָעִנְיָן הַמְיֻחָל, שָׂכָר גָּדוֹל וּגְמוּל רָב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "אַתָּה תָּקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד", כִּי רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ". – רְצוֹנוֹ לוֹמַר כִּי יְרוּשָׁלַיִם אָמְנָם תִּבָּנֶה כְּשֶׁיִּכְסְפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָהּ תַּכְלִית הַכִּסֵּף עַד שֶׁיְּחוֹנְנוּ אֲבָנֶיהָ וַעֲפָרָהּ.

כח אָמַר הַכּוּזָרִי: אִם הַדָּבָר כֵּן – מָנְעָךְ אָשֵׁם, וְעָזְרָךְ מִצְוָה. הָאֱלֹהִים יַעֲזָרְךָ עַל כַּוָּנָתְךָ, וְיִגְזֹר לְךָ הַטּוֹב כְּבַקָּשָׁתְךָ וְהִשְׂתַּדְּלוּתְךָ, וְיִהְיֶה לְךָ עוֹזֵר וְסוֹמֵךְ, וְיַרְבֶּה שְׂכָרְךָ עַל בֹּר לִבְּךָ וּמַצְפּוּנְךָ, כִּי הוּא בַּעַל הַטּוֹבָה וֵאלֹהֵי הַחֶסֶד וְהַגְּבוּל, וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדָיו וְאֵין צוּר זוּלָתוֹ, יַעֲשֶׂה עִמְּךָ כְּחַסְדּוֹ עִם הַמְכַוְּנִים כַּוָּנָתְךָ לִשְׁמוֹ בְּרַחֲמָיו. אָמֵן אָמֵן סֶלָה.